

DISSERTATIO AD DOCTORATUM

Kálmán Peregrin OFM

2023

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Hittudományi Kar

Sede vacante Pécsett
Belon Gellért
püspöki kinevezésének története

Dissertatio ad Doctoratum

Készítette: Kálmán Peregrin OFM
Konzulens: Prof. dr. Gárdonyi Máté

Budapest, 2023

Tartalom

Tartalom.....	1
Levéltári források.....	4
Irodalomjegyzék	20
I. Bevezetés.....	33
I. 1. Témaválasztás.....	33
I. 2. A disszertáció szerkezete és módszertana.....	35
I. 3. A vonatkozó szakirodalom eddigi eredményei.....	42
II. Történeti bevezető – történelmi közeg	47
II. 1. A pécsi püspökség története az alapítástól 1914-ig.....	47
II. 2. Tanácsköztársaságtól Népköztársaságig	55
II. 3. A Pécsi Egyházmegye hitéletének alakulása 1954–1961 között az egyházügyi jelentések tanúsága szerint.....	65
II. 4. Az egyházüldözés taktikájának átalakulása az 1958-as párthatározatok nyomán.....	77
II. 5. Rogács Ferenc, a püspökelőd.....	90
III. A 18/1959 (IV. 6.) számú kormányrendelet	98
III. 1. A főkegyúri jog kérdése 1918 után	98
III. 2. A 18/1959 (IV. 6.) számú kormányrendelet törvényi előzményei	101
III. 3. A rendelet előkészítési fázisa	103
III. 4. A 18/1959 (IV. 6.) számú kormányrendelet végleges formája.....	106
III. 5. A katolikus egyház vezetőinek reakciója a kinevezéseket szabályozó kormányrendeletre	108
III. 6. Rogács Ferenc feljegyzései az '59-es rendelet kérdésében	116
IV. Belon Gellért életútja, a lelkipásztor	121
IV. 1. Belon Gellért gyermekkora és papi működésének első évtizede	121

IV. 2. A per, amely hivatkozási alappá lett.....	125
IV. 3. A sükösdői és bajai plébános, a papi vezéregyéniség	129
V. Belon Gellért püspöki kinevezése és felszentelésének megakadályozása	136
V. 1. Püspökkinevezések és ordináriusok 1945 után	136
V. 2. Belon Gellért a jelöltlistán.....	142
V. 3. Belon Gellért kinevezési dokumentuma.....	147
V. 4. Az ÁEH reakciója az 1959-es kinevezések kapcsán	152
V. 5. A titkos püspökszentelés lehetősége	155
VI. Belon Gellért apostoli kormányzóságának megakadályozása	160
VI. 1. Sede vacante Pécsen.....	160
VI. 2. Cserháti József külső kényszerre történő megválasztása	162
VI. 3. Bagó István – az összekötő szál	171
VI. 4. A szocialista rezsim és az egyház Cserháti József gondolkodásában.....	173
VII. Belon Gellért meghurcolása és lelkipásztori munkássága a miskei, majd a jánoshalmi plébánián	181
VII. 1. Belon Gellért bajai lemondásának kikényszerítése	181
VII. 2. A miskei plébános – a jelentések alapján	184
VII. 3. A jánoshalmi plébános.....	188
VIII. Belon Gellért és a sorstársak, valamint az Állami Egyházügyi Hivatallal való kapcsolattartás.....	194
VIII. 1. Winkler József, a kinevezett püspöktárs	194
VIII. 2. Bárd János, a hasonló sorsú püspöktárs	199
VIII. 3. Belon Gellért és az ÁEH.....	206
IX. A vatikáni-magyar tárgyalások és Belon Gellért püspökké szentelésének kérdése	211
IX. 1. A Belon-ügy, amiben a Szentszék nem engedett	211
IX. 2. A Belon-kérdés rendezése.....	217

IX. 3. A püspökké szentelés és a püspöki szolgálat első hónapjai.....	223
IX. 4. Belon Gellért lemondása 1983-ban, 1987-ben, életének utolsó évei és halála	230
IX. 5. Belon Gellért lelkiségének fontosabb vonásai.....	235
Összefoglalás	238
Sommario.....	241
Nyilatkozat.....	246

Levéltári források

1. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

- 1.12.3. 110924/2., Belon Gellért.
 3.1.5.
 O – 12372/1 „Misszió”
 O – 12629. „Bagolyvár”.
 O – 14759/7 „Kovács Sándor”
 3.1.2.
 M – 32402. „dr. Mátyási”
 M – 24170/2 „Kerekes”
 M – 25086. „Kassai”
Kassai II. M – 25086/1, „Kassai”
Halápi I. M – 34616/1, „Halápi”
Halápi III. M – 34616/3, „Halápi”
 3.2.3.
 Mt – 764/6. „Arnold”

2. Archivio Generale Delle Scuole Pie (Roma) Fondo Tomek P. Vincenzo Tomek / Tomek Vince hagyatéka (AGSP, Fondo Tomek)

- Tomek, Naplóm* = TOMEK VINCE, Naplóm, Archivio Generale delle Scuole Piae, Roma, Fondo Tomek, 1. 1–91. busta,

3. Ciszterci Nővérek Regina Mundi Monostorának Levéltára

- Interjú 1984.* Belon Gellért visszaemlékezése püspöki kinevezése 25. évfordulóján.

4. Ciszterci Nővérek Boldogasszony Háza Monostorának Levéltára

- Hetényi hagyatéka* Hetényi Varga Károly gyűjtemény, Kalocsa dosszié 1, Belon Gellért mappa.

5. Jánoshalmi Római Katolikus Plébánia levéltára

Historia-Jánoshalma A Jánoshalmi Plébánia Historia Domusa [gépelt kézirat]

6. Győri Egyházmegyei Levéltár

A Győri Püspökség Levéltára – Papp Kálmán-hagyaték,
Papp Kálmán 1956-os naplójegyzetek.

7. Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (KFL)

Grósz, Püspökker

KFL I.1.a. Püspökkari Iratok:

Grósz József megemlékezése Virág Ferenc püspökről, valamint Rogács Ferenc és Legányi Norbert pannonhalmi főapát köszöntése. 1958. május 13.

1136/59. Grósz József 1959. április 30-i levele az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasítása ügyében.

Grósz az egyházi állásokról, 1959.

1136/59. Grósz József 1959. április 30-i levele az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasítása ügyében

Grósz József kalocsai érsek 1959. május 22-i levele Domenico Tardini államtitkárhoz.

Grósz József feljegyzése a püspöki kar kiutazásáról, 32/4/59.

Grósz József kalocsai érsek 1959. július 3-i levele Papp Kálmán győri püspökhöz, Grósz, Püspökker.

Papp Kálmán győri püspök levele segédpüspök kinevezése ügyében, 1959. július 28.

Grósz József kalocsai érsek válaszlevele Papp Kálmán győri püspök levelére, 1959. július 30.

Tardini, 1959.

Domenico Tardini 1959. október 7-én kelt levele Grósz József kalocsai érsekhez a püspöki kinevezésekről, 2593/1959.

Grósz-Olt, 1959.

Grósz József kalocsai érsek 1959. október 20-án írt levele Olt Károly ÁEH-elnöknek a püspöki kinevezésekhez való hozzájárulásról. 8829./1959.

Az 1959. október 28-i püspökkari konferencia jegyzőkönyve [kézirát], 59/06/03.

Olt Károly ÁEH elnöke 1959. november 25-i levele Grósz Józsefhez a püspöki kinevezések elutasítása ügyében, 13-16/1959.

Grósz József kalocsai érsek 1960. február 19-ei levele Domenico Tardini bíboroshoz a püspökkinevezések elutasítása ügyében, 659/1960.

KFL I-1-b-Baja-belvaros-1962:

Belon Gellért Baja-belvárosi plébános lemondása hivataláról, 1962. május 12., 92/1962.

Várkonyi Imre káptalani helynök levele Belon Gellérthez lemondása ügyében, 1962. május 12., 1436/62.

Várkonyi Imre káptalani helynök levele Ijjas Józsefhez, 1962. május 10., 1436/62.

Várkonyi Imre káptalani helynök levele Ijjas Józsefhez, 1962. május 12., 1436/62.

KFL I-1-b- Miske-1962:

Ijjas József miskei plébános lemondása hivataláról, 1962. május 12., 315/1962.

Várkonyi Imre káptalani helynök levele Ijjas József miskei plébánoshoz lemondása elfogadása ügyében, 1962. május 12., 1439/62.

Várkonyi Imre káptalani helynök levele Belon Gellérthez miskei vicarius oeconomussá való kinevezéséről, 1962. május 14., 1442/62.

KFL I. 1. b. – Jánoshalma:

Kinevezés – Jánoshalma, 1970.

Ijjas József kalocsai érsek 1970. január 19-i Belon Gellértet jánoshalmi plébánossá kinevező levele. 568/70.

Juramentum Parochi v. curati, 1970. február 5., 568/70.

Miklós Imre 1970. február 7-i levele Ijjas József kalocsai érsekhez.

KFL I.1.c.

Belon Gellért különgyűjtemény (rendezés alatt):

Népbírósi per.

Ítélet, Kalocsai Törvényszék 314/1940/50.

Ítélet, Népbírósi Tanács, Not. III. 7881/1946.

Nb.2009/6 /szám., 1949. február 14.

Végrendelet, 1980.

1980. május 25-i Végrendelet.

Ijjas József kalocsai érsek 1982. június 12-i levele Belon Gellért püspökhöz.

Végrendelet, 1986. november 21.

Hamvas Endre különgyűjtemény (rendezés alatt):

Marcellus Mimmi bíboros 1958. május 30-i levele Hamvas Endre csanádi püspökhöz

Csanádi Püspöki Hatóság 141.P.K./961 – Bárd János pk. kinevezése.

Prantner József ÁEH-elnök 1961. november 27-i levele Hamvas Endre szegedi püspökhöz, [kiemelve és áthelyezve: KFL I.1. Perszonális iratok, Hamvas Endre I. Personalia 1964–1965.]

Prantner József 1963. március 25-i levele Hamvas Endre csanádi püspökhöz.

Várkonyi Imre különgyűjtemény (rendezés alatt):

Historia Residentiae Historia Domus Residentiae – Grósz érs. úr halálától 1965-ig.

8. Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Irattára (MKPK-I)

Lékai László bíboros 1982. március 27-én kelt levele Miklós Imre ÁEH elnökhöz, 150-2/1982.

Miklós Imre ÁEH elnök 1982. április 5-i levele Lékai László bíborosnak, 13a-1/1982.

A Publicus Ecclesiae Negotiis 1982. április 5-i levele Lékai László bíborosnak, 150-3/1982.

Lékai László bíboros 1986. április 6-i levele.

Lékai László bíboros 1982. május 26-i levele Belon Gellért segédpüspökhöz, 150-4/1982.

1982. július 3-i feljegyzés az 1982. április 21-i püspökszentelésről, 150-6/1982.

Lékai László bíboros 1982. július 14-i levele Belon Gellérthez, 150-6/1982. a.

Belon Gellért 1982. július 19-i bulla-átvevő nyilatkozata, 150-9/1982.

Belon Gellért levele Lékai László bíborosnak, 150-4-82.

Belon Gellért pécsi segédpüspök levele Lékai László bíborosnak, 150-4/1982.

9. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

XIX-A-21-a-:

P-17-1., Miklós Imre levele a pécsi káptalanhoz, 1961. február 24. 12-1-1963. Hamvas Endre csanádi püspök 1963. január 9-i levele Prantner József ÁEH-elnökhöz.

P-17-1/1983. Belon Gellért lemondása a pécsi segédpüspöki állásról.

P-17-2/1983. Cserháti József levele segédpüspök kinevezése ügyében, javaslata Bán Endre plébánosra.

XIX-A-21-d-:

0011/1957, Előterjesztés az egyházpolitikai helyzet rendezésére, 1957. február 7.

0020/1958, Gál Tivadar 1958. június 20-i feljegyzése az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasításáról.

*Aczél előterjesztés
1958.*

0029-3/1958, Zakar János 1958. június 19-i feljegyzése az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasításáról.

0029-3/1958, Aczél György művelődésügyi miniszter-helyettes 1958. július 7-i előterjesztése az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasításáról.

0029-5/1958, 1958. július 7-i feljegyzés az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasításáról.

0029-6/1958. Miklós Imre 1958. július 7-i feljegyzése az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasításáról.

0029-7/1958. Halász Sándor 1958. augusztus 1-jei az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasításáról.

004-11-1959. (5.d.), Másolat Prantner József elvtárs 1959. április 11-én kelt feljegyzéséről.

004-13-1959. (5.d.), Másolat a varsói nagykövetség 1959. május 15-én kelt jelentéséről.

006/1959, Gál Tivadar 1959. február 9-i feljegyzése az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasításáról.

006-1/1959. Benke Valéria művelődésügyi miniszter előterjesztése az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasításáról.

006-2/1959. Nezvál Ferenc igazságügy-miniszter 1959. március 17-i megjegyzései az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasításáról.

006-3/1959. Ágoston Pál ügyész 1959. március 16-i megjegyzései az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasításáról.

007-36/1959. (5.d.), Bajai értesülések.

- 007-766/ 1959. Javaslat a kalocsai főkáptalan demokratizálására, Kecskemét, 1959. december 9.
- 009-6/a/1960. 1.d., A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 205/1959. számú Határozata a katolikus címzetes püspökök kinevezéséhez szükséges állami hozzájárulása megtagadásáról, 1959. november 20.
- Beszámoló, 1959.* 0025-2/1959(6.d.), Az 1959. október 29-i országos értekezlet beszámolója.
- 0028/1959, Az ÁEH válaszlevél tervezete Grósz Józsefnek az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasítása ügyében.
- 0028/1959. (6.d.), Olt Károly ÁEH-elnök 1959. június 25-i levele Grósz József kalocsai érsekhez.
- Kállai feljegyzése 1959.* 0028/ 1959/Eln. Feljegyzés Kállai elvtárs részére, 1959. június 29.
- Javaslat a varsói értekezlethez* 0031-1/1959/Eln., Összefoglaló tájékoztató a lengyel, a csehszlovák és a magyar Párt és Egyházügyi Hivatal küldötteinek értekezletéről, Varsó, 1959. szeptember 21-23.
- Varsói értekezlet, 1959.* 0031-3/1959. (6.d.), Javaslat a varsói értekezlet anyagához.
- 0044-2/1959. (6.d.), Emlékeztető az 1959. október 9-ei munkaértekezletről.
- Feljegyzés Münnich elvtárs részére* 0046/1959/Eln., Feljegyzés Münnich elvtárs részére a püspöki kar két tagjának: Grósz érseknek és Hamvas püspöknek fogadásáról.
- 0046/1959. Grósz József által írt levél töredéke, az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasítása ügyében.
- 0046/1959. Miklós Imre 1959. december 6-i feljegyzése az egyházi állások betöltésének szabályozásáról.
- 0051-1/1959. (6.d.) Feljegyzés Hamvas Endre csanádi püspökkel folytatott beszélgetésről, 1959. október 16.

- Megbeszélés, 1959.* 0051-2/1959. (6.d.), Feljegyzés Grósz József kalocsai érsekkel és Hamvas Endre csanádi püspökkel az Állami Egyházügyi Hivatalban folytatott megbeszélésről, 1959. október, 28.
- Szakács-jelentés* 0053-1/1959. (6.d.), Jelentés dr. Belon Gellért bajai esperes-plébánosról, Budapest, 1959. október 26.
0053/1959. Feljegyzés Kállai Gyula elvtársnak! A katolikus segédpüspökök kinevezése tárgyában, 1959. november 2.
- Politikai Bizottság egyházpolitikai tapasztalatai* 002-1/1960. (7.d.), Jelentés a Politikai Bizottság egyházpolitikával kapcsolatos határozatainak végrehajtása során szerzett tapasztalatokról, 1960. január 19.
002-1/1960. Feljegyzés a Politikai Bizottság 1960. január 19-i, egyházpolitikai tanácskozásáról.
002-8/1960. (7.d.), A Politikai Bizottság 1960. III. 1-i határozata az állam és a katolikus egyház közötti viszony alakulásának főbb problémáiról.
002-10/1960. (7.d.), Megjegyzések a Politikai Bizottság elé kerülő, eddig elkészült jelentéstervezettel kapcsolatban.
002-11/1960. (7.d.), Tájékoztató néhány magyarországi egyházpolitikai eseményről.
- Tervezet a politikai feladatokra, 1961.* 002-14/a – 1960. (7. d.), Tervezet a katolikus egyházzal kapcsolatos politikai feladatok koordinálására, 1961. január 11.
0010-1/1960. (8.d.), Jegyzőkönyv az 1960. július 29-i országos értekezletről.
0012-4/1960. (8.d.), Javaslat a katolikus egyházzal kapcsolatos politikai feladatokra, 1960. május 11.
- Jegyzőkönyv, 1961.* 010-1/1961., Jegyzőkönyv az 1961. március 3-i országos értekezletről.
- Feljegyzés a helynők-választásról, 1961.* 0026-1961., Feljegyzés a pécsi káptalani helynők megválasztásával kapcsolatos tapasztalatokról, 1961. február 7.
0030-1/1962., Feljegyzés Hamvas Endre csanádi püspökről.
0034-8/1962. Feljegyzés Bárd Jánosról, Kecskemét, 1962. szeptember 6.

0055-1-1962. Galambos József belügyminiszter-helyettes levele Prantner József ÁEH-elnöknek, 1962. május 16.

XIX-A-21-a-K-13-7/1959/Eln.

Grósz József 1959. május 8-i levele Miklós Imréhez az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasítása ügyében.

XIX-A-21-a P-17-1/1983.

Belon Gellért lemondása a pécsi segédpüspöki állásról.

10. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltár

Bács Kiskun Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, Egyházügyi Előadó TŰK Iratai [MNL BKML VB TŰK].

XXIII. 2. g.

- Bagó, Elgondolás* 1960/4., Visszapillantás 15 év egyházpolitikájára. Elgondolások a jövőre vonatkozóan.
001/35/1961. 6. Jelentés Bárd János segédpüspök apostoli kormányzóvá történt kinevezéséről.
Jelentés az elsőnegyedévi egyházpolitikai munkáról, 1961.
001/11/1961., 8. Jelentés az első negyedévben végzett egyházpolitikai munkáról.
- Grósz-jubileum* 001/18/1961., Jelentés Grósz József kalocsai érsek jubileumi ünnepegsorozatából.
- Ijjas-Bagó* Ijjas József miskei plébános 1961. június 3-i beszélgetése Bagó Istvánnal.
- Várkonyi választása* 001/26/1961. Jelentés dr. Várkony Imre prépost káptalani helynökké történt megválasztásáról.
001/25/1961. Jelentés Grósz József kalocsai érsek haláláról.
001/28/1961. Jelentés dr. Várkony Imre káptalani helynökről.
001/32/1961. Jelentés dr. Várkony Imre káptalani helynök eddigi működéséről.
- Bárd-kinevezés* 001/35/1961. Jelentés dr. Bárd János segédpüspök apostoli kormányzóvá történt kinevezéséről.

006/1965., Munkaterv az 1966. év első felére.
Feljegyzés, 1965. Feljegyzés dr. Belon Gellért apát-plébánosról.
Jelentés dr. Belon Gellért apát-plébánosról, 1966. szeptember 16.
18/1980., Feljegyzés dr. Belon Gellért jánoshalmi apát-plébános-
ról, 1980. december 22.

11. Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára (MNL BML)

Baranya Megyei Tanács Végrehajtó Bizottság Titkárságának iratai
TÜK iratok:

XXIII. 3. a:

Jegyzőkönyv a hitoktatás elleni harc értekezletéről, 1954. május
12.
Jelentés a klerikális reakció elleni harc helyzetéről megyénkben és
tennivalóinkról, 1954.
1957-1. Lelkigyakorlat résztvevői.
Havi jelentés, 1958. február 8.
0030/1958. Havi jelentés, 1958. február 8.
Havi Jelentés, 1958. március 10.
Jelentés a vallásoktatás és a lemorzsolódás helyzetéről, 1958. március 3.
030/1958. Tájékoztató az 1958/59. évi hittanbeíratásokról, melléklet.
0030/ 2/1958. Havi Jelentés, 1958. március 10.
Jelentés, 1958. április 9. 0030/ 3/1958. Havi Jelentés, 1958. április 9.
Havi jelentés, 1958. május 7.
0030-8/1958. Havi jelentés, 1958. szeptember 8.,
Az egyház, a klerikális reakció és a vallás problémáiról, 1958.
Havi jelentés, 1958. június 30.
0030-5/1958. Havi jelentés, 1958. június 30.
0030-7/1958. Havi jelentés, 1958. augusztus 11.
0030-10/1958. Havi jelentés, 1958. október 13.

- 0030-11/1958. Havi jelentés, 1958. november 8.
- 0025-4/1959. Jelentés az 1958/59. évi hittanbeíratásokról, melléklet.
- 0025/1959. Havi jelentés, 1959. február 9.
- Havi jelentés, 1959. április 10.
- 0025-b/1959. Havi jelentés, 1959. április 10.
- Havi jelentés, 1959. május 6.* 0025-3/1959. Havi jelentés, 1959. május 6.
- Jelentés, 1959. június 30.* 0025-5/1959. Hittan beíratás, 1959. július 20.
- 0028-4/1959. Jelentés, 1959. június 30.
- Havi jelentés, 1959. március 9.
- 0035-1/1959. Havi jelentés, 1959. március 9.
- Tájékoztató az 1959/60. évi hittanbeíratásokról.
- 0025-6/1959. Havi jelentés, 1959. augusztus 6.
- Tájékoztató a PB. vallással és egyházzal kapcsolatos határozatainak végrehajtásáról, 1959. november 12.
- Egyházpolitikai helyzet Baranyában, 1959.
- Jelentés Baranya megye egyházpolitikai helyzetéről, 1959. december 9.
- 1960/61. tanévre történt hittanbeíratások eredményei
- Jelentés, 1961. április 12.* 0034/1961. Jelentés, 1961. április 12.
- Jelentés, 1961. szeptember 18.
- 0034-9/1961. Jelentés, 1961. szeptember 18.
- I.125/1982, Kneip István irodaigazgató 1982. május 5-i engedélykérő levelének csatolmánya, 1982. IV.
- I.125/1982, Somos Ferenc kézírásos feljegyzése Kutas Antal 1982. május 6-án hozzá intézett levelén.
- Munkaterv az 1983. év I. felévre.

12. Pécsi Egyházmegyei Levéltár (PEL)

I.1.a.1.

Rogács Ferenc hagyaték:

Rogács, Konferenciák

Rogács F – M. 44. iratköteg,
Konferenciák mellékletei 2., 46/2. mappában található jegyzetek, tanulmányok.

Ad 1957:22 – és 19-1959. /IV.6./.

1960. I. 27.

MIKLÓS IMRE, *Állami szuverenitás és egyház*. In: *Belpolitikai Szemle*, 1959. július 13-18. gépelt kézirat.

Cserháti József hagyaték:

Virág Ferenc-körlevél

190/1958. Körlevéltervezet Virág Ferenc halála alkalmából,
603/1961., A pécsi székeskáptalan körlevele Rogács Ferenc megyéspüspök halálára.

0010., Tardini bíboros távirata a Pécsi Káptalanhoz Belon Gellért apostoli kormányzóvá történt kinevezéséről, [gépelt kézirat, dátum nélkül].

652/1961. Cserháti József káptalani helynök 1961. február 24-ei távirata.

Hajós György távirat, 1961.

652/1961. Hajós György nagyprépost 1961. február 24-ei távirata.

652/1961. Cserháti József káptalani helynök 1961. február 27-ei távirata XXXIII. János pápának.

652/1961. Cserháti József káptalani helynök 1961. február 27-ei távirata Domenico Tardini bíborosnak.

652/1961. Tardini bíboros 1961. február 28-ai távirata a pécsi káptalannak.

652/1961., Cserháti József káptalani helynök 1961. március 4-ei levele Olt Károly ÁEH elnökhöz.

- 652/1961., Olt Károly ÁEH elnök 17-2/1961./Eln. sz. levele Cserhádi József pécsi káptalani helynökhöz.
- Cserhádi-interjú* Interjú Cserhádi József püspökkel, [valószínűleg egy 1994-ben körül készült hanginterjú kézírata]. A feltételezhető filmanyag: Uram, te látod lelkeket – Cserhádi József püspök. Halák László beszélgetése Cserhádi József nyugalmazott pécsi püspökkel, Vallási Produceri Iroda, 1994. <https://www.karizmatikus.hu/noha/ami-mozink-2/video/275-uram-te-latod-lelkeket-cserhati-jozsef-puespoek.html> (Kutatás ideje: 2023. április 24.)
- Körlevél, 1982. IV.* Pécsi Egyházmegye körlevelei, 1982. IV. 332/1982.
- Cserhádi, Mindszenty.* Mindszenty József esztergomi prímás-érsek emlékezete, illetve interjú személyiségéről, és szerepéről.

13. Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár (SZEL)

- VII. Gyűjtemények. 1. Püspöki kinevezések, 13. Winkler József: Hamvas Endre csanádi püspök 1962. január 9-i levele Winkler Józsefhez.
- Hamvas-Winkler, 1963.* 10-24-Pk/1963. sz., Winkler-püspöki kinevezés, Hamvas Endre csanádi püspök 1963. április 2-án kelt levele Winkler Józsefhez.
- Winkler-kinevezés* Declaratio, 1962. március 7.
Kinevezési-bulla, 1964. október 10.

14. A szerző saját gyűjteményében

A Szentszék és a Magyar Népköztársaság közötti tárgyalások feljegyzései [gépelt kézirat, elektronikus változata]:
Napi feljegyzések, 1963. május 7-9., Feljegyzés Casaroli vatikáni megbízottal folytatott harmadik tárgyalásról.
Feljegyzés a Magyar Kormány és a Vatikán megbízottai közötti tárgyalás első napjáról, 1963. október 1.
Feljegyzés a Magyar Kormány és a Vatikán megbízottai közötti nyolcadik tárgyalásról, 1964. március 21.
Napi feljegyzések, 1964. március 17.

- Napi feljegyzések, 1964. március 21.
- Emlékeztető-1968. október 25.* Emlékeztető a Szentszék és a Magyar Kormány megbízottai római tárgyalásának harmadik napjáról, 1968. október 23., 0022-3/h 1968.
- Emlékeztető a Szentszék és a Magyar Kormány megbízottai római tárgyalásának negyedik napjáról, 1968. október 25., 0022-3/h 1968.
- Emlékeztető a magyar kormány és a Szentszék megbízottai budapesti tárgyalást előkészítő megbeszélésének első napjáról, 1970. június 15.
- Emlékeztető a magyar kormány és a Szentszék megbízottai budapesti tárgyalást előkészítő megbeszélésének negyedik napjáról, Budapest, 1970. június 19.
- Emlékeztető a magyar kormány és a Szentszék megbízottai budapesti tárgyalást előkészítő megbeszélésének negyedik napjáról, Budapest, 1970. október 6–11.
- Napi emlékeztetők, 1971. október 14–16. Emlékeztető Giovanni Cheli és Angelo Sodano vatikáni képviselőkkel folytatott tárgyalásról, Budapest, 1972. április 28.
- Emlékeztető a Vatikánnal 1974. nov. 8-12 között Rómában folytatott tárgyalásról.
- Napi emlékeztető a Vatikán képviselőivel folytatott tárgyalásról, 1981. március 17., 0022-1/b/1981.
- Emlékeztető, 1982. március 23.* Napi emlékeztető a Vatikán képviselőivel folytatott tárgyalásról, 1982. március 23.
- Emlékeztető, 1982. március 30.* Napi emlékeztető a Vatikán képviselőivel folytatott tárgyalásról, 1982. március 30.
- Napi emlékeztető a Vatikán képviselőivel folytatott tárgyalásról, 1983. május 12.
- Napi emlékeztető az 1986. december 9-én folytatott első hivatalos tárgyalásról.

Napi emlékeztető az 1986. december 9-én folytatott első hivatalos tárgyalásról.

Belon Gellért magánlevele, 1982. július. 24

Zenz, 1961.

ZENZ PÉTER, A Szombathelyi Egyházmegye papságáról, 1961., Szombathely

Interjú, 2001.

Szabó Csaba – Kálmán Peregrin interjúja Miklós Imrével [Hanganyag], 2001-2002, a szerzők tulajdonában.

BALOGH ISTVÁN, *Balogh István visszaemlékezései*, szerk.: BORÓVI JÓZSEF. Kézirat, a szerző tulajdonában.

15. Egyéb forrásgyűjtemények

Baja-Belváros

Belon-krónika, Binszki József Baja-belvárosi plébános összeállítása Belon Gellért bajai működéséről (1957–1962), [kézirat Binszki József tulajdonában].

Casaroli, Relazione – 1964. április 10.

Relazione di Mons. Casaroli al Card. Segretario di Stato sulla ripresa dei contatti con il Governo ungherese [Budapest, 14-24 marzo 1964 (con n. 7. allegati)], 10 aprile 1964., in *La politica del dialogo, Le carte Casaroli sull'ostpolitik vaticana*. Gondozta Giovanni Barberini, Società Editrice il Mulino, Bologna, 2008. [Továbbiakban: *Barberini*]102-126.

Relazione di Mons. Casaroli al Card. Segretario di Stato sulle provviste vescovili in Ungheria (con 4 allegati), 24. aprile 1964. in *Barberini*, 146–156.

Körlevél 1948.

A Szombathelyi Egyházmegye 1948. VIII. körlevele, https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZELT_Korlevelek_1948/?pg=76&layout=s (A kutatás időpontja: 2022. december 28.)

Magyar Kurír, 1948. június 9. II. Kiadás, 1.

Mindszenty-források

Mons. Cheli följegyzése az Apostoli Szentszék és az Állami Egyháziügyi Hivatal képviselőinek 1971. május 4-7-én tartott megbeszéléseiről, 1971. május 13. in *Somorjai Ádám OSB, Nuove fonti per la causa Mindszenty nelle carte Casaroli 1962–1995. Újabb*

Mindszenty-források Agostino Casaroli levéltári hagyatékában, METEM, Budapest 2017. [Továbbiakban *Mindszenty-források*], 74-80.

Mons. Casaroli jelentése Cicognani bíboros államtitkárnak, Bécs, 1963. május 10. in *Mindszenty-források*, 36-43.

Jelentés Agostino Casaroli első magyarországi tárgyalási napjáról, 1963. május 7., in SZABÓ CSABA, *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolata a hatvanas években*. Szent István Társulat – MOL, Budapest 2005. [Továbbiakban: SZABÓ, 2005.] 102-103.

Jelentés Agostino Casaroli harmadik magyarországi tárgyalási napjáról, 1963. május 10., in SZABÓ, 2005. 109-111.

Zágon József prelátnak beszédtervezete a (nyugat-európai magyar) Főlelkészi Konferencián, 1965. február 24. in SZABÓ, 2005. 240-248.

Irodalomjegyzék

1. Belon Gellért nyomtatásban megjelent művei

- Emlékkönyv, 1992.*   *Belon Gellért Emlékkönyv, Halálának 5. évfordulójára*, szerk. WAIGAND József, SZIT, Budapest 1992.
- Anyánk*   BELON GELLÉRT, *Anyánk*, *Kalocsai Néplap*, 1944. május 21., in *Emlékkönyv, 1992*, 21-24.
- BELON GELLÉRT, *Nagyanyám*, *Kalocsai Néplap* 1945. július 15. és 29., in *Emlékkönyv, 1992*, 17-19.
- BELON GELLÉRT, *Öregek vallása*, in *Vigilia* (szerk. Sík Sándor), XVIII. évf. 2. szám, 1953, 93-96.
- BELON GELLÉRT, *A világiak lelki élete*, in *Vigilia* (szerk. Sík Sándor), XIX. évf. 10. szám, 1954, 507-516.
- BELON GELLÉRT, *Ami régi és mégis új*, in *Vigilia* (szerk. Sík Sándor), XX. évf. 1. szám, 1955, 1-2.
- BELON GELLÉRT, *Imádkozzál! Elmélkedések gyakori imáinkról*, SZIT, Budapest 1978.
- BELON GELLÉRT, *Emlékezés az ifjúkorra, Részlet az első püspöki miséjén mondott beszédéből, 1982, Jánoshalma*, in *Emlékkönyv, 1992*, 24.
- Belon – Bárd*   BELON GELLÉRT, *Dr. Bárd János püspök (1908–1982)*, in *Szolgálat*, (1983.) 57. szám, 94-95. <https://library.hungari->

cana.hu/hu/view/PazmanyHTK_Szolgalat_1983_57/?pg=96&layout=s, (A kutatás időpontja: 2023. január 24.)

DIENES VALÉRIA, *Hajnalvárás*, Válogatta és szerkesztette Belon Gellért, SZIT, Budapest 1983.

BELON GELLÉRT, *Jézus lelkiülete*, SZIT, Budapest 1984 és 1988.

BELON GELLÉRT, *Ellesett pillanatok – Evangéliumi elmélkedések*, SZIT, Budapest 1986.

BELON GELLÉRT, *Bibliai elmélődések*, SZIT, Budapest 1987.

2. Belon Gellértről szóló visszaemlékezések, tanulmányok, vele készült interjúk

Átvezetni

Átvezetni őket a másik oldalra – Belon Gellértet 75. születésnapján köszönti az Új Ember cikke, Az interjút készítette Galántai Mária. Megjelent: 1986. szeptember 17., in *Emlékkönyv*, 1992, 65-66.

Belon Gellért, in *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában II. A Kalocsa-Bácsi, Csanádi, Erdélyi, Nagyváradi Egyházmegyék üldözött papjai*, szerk. HETÉNYI VARGA KÁROLY, Lámpás, Abaliget 1994, 20-23.

Életadatok

Belon Gellért életének főbb adatai, in *Emlékkönyv*, 1992, 12-14.

Sebtől Gyógyult – Homa János beszélgetése Belon Gellérttel, in *Emlékkönyv*, 1992, 57-60.

- Csere Dezső visszaemlékezése*, in *Emlékkönyv*, 1992, 93-94.
- SZABÓ, 2018. SZABÓ CSABA, „*Vulnere sanus*”. *Belon Gellért (1911–1987) pécsi segédpüspök*. in *Tanulmányok Ódor Imre emlékére*, szerk. GYÁNTI ISTVÁN - KULT LÁSZLÓ, Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára, Pécs 2018, 437-445.
- Udvardy, 1992. *Udvardy József visszaemlékezése*, in *Emlékkönyv*, 1992, 153.
- Vajk *Vajk Gyula visszaemlékezése*, in *Emlékkönyv*, 1992, 156-159.
- Dr. Waigand József visszaemlékezése*, in *Emlékkönyv*, 1992, 159-167.

3. A korszakra vonatkozó szakirodalom

- A szombathelyi egyházmegye története III. 1777-1935. Történelmi névtár*, szerk. GÉFIN GYULA, Szombathely 1935, 342.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZELT_SK_011/?pg=345&layout=s (A Kutatás időpontja: 2022. december 28.)
- BALOGH–GERGELY, 2005. BALOGH MARGIT – GERGELY JENŐ, *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005 (Dokumentumok), II. 1944–2005*, Historia – MTA Történettudományi Intézete, Budapest 2005.
- Balogh, 2008. *A Magyar Katolikus Püspöki Kar tanácskozásai 1949–1965 között. Dokumentumok, I–II.*, szerk. BALOGH MARGIT, METEM, Budapest 2008.

BALOGH MARGIT, *Mindszenty József (1892–1975) II.*, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2015.

Cserhádi, Fényvillanások.

CSERHÁTI JÓZSEF, *Fényvillanások A Hosszú Éjszakában – Dokumentációs visszaemlékezések a vallásüldözés harminc évéről*, Pécs, 1990.

DAMÁSDI ZOLTÁN, *Gálos László*, <https://archivum.pecsiegyhazmegye.hu/hirek/pro-memoria/813-a-josagos-isten-adta-otnekunk-kincsul-in-memoriam-galos-laszlo-2018>). (A kutatás időpontja: 2022. december 28.)

DIÓS ISTVÁN, *Lelkipásztoraink 1945–2010*, SZIT, Budapest 2015.

Fejérdy, 2010.

FEJÉRDY ANDRÁS, *Titkos püspökszentelések Magyarországon 1960 őszén, Az első Regnum-per helye a magyar egyházpolitikában és a szentszéki Ostpolitikban*, in *Csapdában, Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989*, szerk. BÁNKÚTI GÁBOR - GYARMATI GYÖRGY, ÁBTL-L'Harmattan, Budapest 2010. 129-155.

FEJÉRDY ANDRÁS, *Magyarország és a II. Vatikáni Zsinat 1959–1965*. (Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok 43.), MTA Történettudományi Intézete, Budapest 2011.

FEJÉRDY ANDRÁS, „Amadeo” ügynök és a magyar püspökök eskütétele 1959-ben. *A Szentszék keleti politikájának sikeres befolyásolási kísérlete?* in *Diplomácia – Hírszerzés – Állambiztonság*, szerk. ANDREIDES GÁBOR – M. MADARÁSZ ANITA –

SOÓS VIKTOR ATTILA, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest 2018, 161-180.

GÁRDONYI MÁTÉ, *Teológiai szempontok a magyar katolikusok kommunizmus alatti történetéhez*, in *Katolicizmus Magyarországon a II. Vatikáni Zsinat korában, Tanulmányok és inventárium*, szerk. TÖRÖK JÓZSEF - TUSOR PÉTER - TÓTH KRISZTINA, MTA-PPKE Lendület Egyháztörténeti Kutatócsoport, Budapest 2015. 22-25.

Grósz-dokumentumok

KÁLMÁN PEREGRIN, *Dokumentumok Grósz József kalocsai érsek hagyatékából*, SZIT, Budapest 2011.

HEGEDŰS, 2017.

HEGEDŰS ANDRÁS, *Az Esztergomi Főegyházmegye kormányzata Mindszenty József bíboros, hercegprímás akadályoztatásának időszakában*, in *Az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Névtára és Évkönyve*, szerk. MÍG BALÁZS, SZIT, Budapest 2017.

Kálmán, 2020.

KÁLMÁN PEREGRIN, *Mindszenty, Tomek, Barankovics, Arcvonaok és Fordulópontok a Keleti Politika Világában*, SZIT, Budapest 2020.

Karlinszky, 2017

KARLINSZKY BALÁZS, *Személyi változások a veszprémi püspöki aulában 1956–1957-ben*, in *„Rendületlenül a romok között”. A Veszprémi Egyházmegye 1945 és 1972 között*, szerk. KARLINSZKY BALÁZS - VARGA TIBOR LÁSZLÓ, Veszprém 2017.

KRÁNITZ MIHÁLY, *Cserhádi József (1914–1994)*, in *Istenkereső tudósok, Magyar katolikus teológusportrék a XX. század második feléből*, szerk. KRÁNITZ MIHÁLY, Új Ember Kiadó, Budapest 2007.

Mészáros, 1994.

MÉSZÁROS ISTVÁN, *...Kimaradt tananyag... A diktatúra és az egyház 1957–1975. II.*, Márton Áron Kiadó, Budapest 1994.

MIKÓ ZSUZSANNA, *Az Állami Egyházügyi Hivatal megyei és püspöki megbízottjának tevékenysége Heves megyében az 1950-es években*, in *Egyháztörténeti Szemle*, XVIII/4, Miskolc 2017, https://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/szemle17_4-teljes.6.pdf. (A kutatás időpontja: 2023. január 29.)

Mózessy, 2007

MÓZESSY GERGELY, *Az 1956-ot követő megtorlás hatása Kisberk Imre püspök életútjára.* in *Magyar Katolikus Egyház 1956*, szerk. SZABÓ CSABA, A Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány Évkönyve 2007, Budapest 2007. 123-141.

MÓZESSY GERGELY, „*Az Állami Egyházügyi Hivatal előterjesztésére és hozzájárulásával...*” – *Egyházi kitüntetések és a pártállam*, in *Egyházüldözés és egyházüldözők a Kádár-korszakban*, szerk. SOÓS VIKTOR ATTILA – SZABÓ CSABA – SZIGETI LÁSZLÓ, SZIT – Luther Kiadó, Budapest, 2010. 251–269.

REMEK ÉVA, *Az EBESZ II. Története, helye, szerepe és jellemzői a nemzetközi szervezetek rendszerében*, in *Hattudományi Szemle*, 2017. X. évfolyam 2. szám, http://real.mtak.hu/85315/1/17_2_bp_remek_2.pdf (A kutatás időpontja: 2023. február 4.)

- SALACZ, 1988. SALACZ GÁBOR, *A Magyar Katolikus Egyház tizenhét esztendeje* (1948–1964), Görres Gesellschaft, München 1988.
- SALACZ, 2002. SALACZ GÁBOR, *A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború közötti Magyarországon* (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae XVI.), Argumentum, Budapest 2002.
- SÁGI GYÖRGY, *A kalocsai érseki szék 1961-es megüresedése*, in http://institutumfraknoi.hu/sites/default/files/2019-11/A_kalocsai_erségi_szek_1961-es_megüresed.pdf (a kutatás ideje: 2023. február 9.)
- Soós, 2014. SOÓS VIKTOR ATTILA, *Az Állami Egyházügyi Hivatal archontológiája – Az ÁEH szervezeti felépítése, nemzetközi kapcsolatai és dolgozóinak hivatali pályaképe*, ELTE BTK doktori disszertáció, 2014. [kézirat]
- SOÓS VIKTOR ATTILA, *A Külügyminisztérium „csatornái” a Vatikánnal való kapcsolattartás terén az 1960–70-es években*. in *Diplomácia – Hírszerzés – Állambiztonság*, szerk. ANDREIDES GÁBOR – M. MADARÁSZ ANITA – SOÓS VIKTOR ATTILA, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest 2018, 461-486.
- SZABÓ CSABA, *Mindszenty József „ismeretlen” rádiószózata*, in *Magyar Katolikus Egyház 1956, a Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány évkönyve 2007.*, LÖKA-Új Ember, szerk. Szabó Csaba, 99-114.
- SZENDI JÓZSEF, *Számvetés*, [Magánkiadás], Veszprém 2003.

SZÉKELY TIBOR, *1958–1959 Az Opus Pacis és a Központi Szeminárium kispapjai*, Kiadó: Kirchenbaum József, Budapest 2000.

SHVOY LAJOS, *Önéletrajz* (Források a Székesfehérvári Egyházmegye történetéből I.), szerk. MÓZESSY GERGELY, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Székesfehérvár 2002.

VARGA LAJOS, *dr. Bánk József érsek-püspök és a dekrétumos papok ügye*, [kézirat].

Winkler-nekrológ

TI, *Winkler József szombathelyi segédpüspök (1905–1981)*, in *Szolgalat*, 49 (1981/1), 95-96, http://www.ppek.hu/facsimile/Szolgalat_49_1981_1.pdf, (A kutatás időpontja: 2023. január 24.), 95-96.

4. A Pécsi Egyházmegye történetének szakirodalma

BÁNKUTI GÁBOR, *A frontátvonal és a diktatúra kiépülésének egyházi recepciója* in *Váltóállítás – diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben*, (szerk.) Csikós Gábor; Kiss Réka; Ö Kovács József Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága – MTA BTK, 2017., 411-424., (A kutatás időpontja: 2023. április 4.), <https://kiadvanyok.neb.hu/asset/phpNGM56r.pdf>

BÁNKUTI GÁBOR, *Egyháztörténet helyben. Szempontok a katolikus egyház (politikai) társadalomtörténetének értelmezéséhez a diktatúra kiépítésének és intézményesítésének időszakában*

(1945-1950), a Pécsi Egyházmegye példáján, in *Vakvágány: A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken a hosszú ötvenes években*, (szerk.) Horváth, Gergely Krisztián, Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága – MTA BTK, 2019, 259-260. (A kutatás időpontja: 2023. április 4.) <https://kiadvanyok.neb.hu/asset/phpNGM56r.pdf>

CSIBI NORBERT, *Bevezető*, in *A világháború kálváriáját járva – A Pécsi Egyházmegye és az első világháború* (PHF 29.), szerk. CSIBI NORBERT – VÉRTESI LÁZÁR, Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs 2016, 13-44. https://www.academia.edu/31305424/A_vil%C3%A1gh%C3%A1bor%C3%BA_k%C3%A1lv%C3%A1ri%C3%A1j%C3%A1t_j%C3%A1rva_A_p%C3%A9csi_egyh%C3%A1zme- gye_%C3%A9s_az_I_vil%C3%A1gh%C3%A1bor%C3%BA_Forr%C3%A1sk%C3%B6tet_bevezet%C5%91_tanulm%C3%A1nya (A kutatás időpontja: 2022. 12. 26).

CSIBI NORBERT, *A Pécs-székesegyházi és a Pécs-belvárosi plébániák a szerb megszállás időszakában (1918–1921)*, in *A pécsi ruszisztika szolgálatában*, szerk. BENE KRISZTIÁN - HUSZÁR MIHÁLY - KOLONTÁRI ATTILA, PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs 2018, 83-93.

CSIBI NORBERT, *A Magyarországi Tanácsköztársaság lokális egyházi recepciója. 1919 a pécsi egyházmegye plébániáinak historia domusaiban*, in *Rott Nándor és kora*, szerk. KARLINSZKY BALÁZS - VARGA TIBOR LÁSZLÓ - URBÁN ERZSÉBET - TÓTH KRISZTINA, Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, Veszprém 2020, 9-41.

FEDELES TAMÁS, *Az egyházmegye alapítása*, in SÜMEGI, 2008, 19-25.

FEDELES TAMÁS, *A középkori Pécs* http://www.arkadiafolyoirat.hu/images/000_tortenelem/TOR002_TAN_fedeles.pdf (A kutatás időpontja: 2022. december 17.), illetve: *A Pécsi Egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009–1543)*, szerk. FEDELES TAMÁS - SARBAK GÁBOR - SÜMEGI JÓZSEF, Pécs 2009.

FEDELES, 2009.

FEDELES TAMÁS, *A pécsi püspökség millenniuma*, in: *Pécsi Szemle várostörténeti folyóirat*, 12. évf. tavasz /2009, szerk. ROMVÁRY FERENC, Pécsi Szemle Várostörténeti Alapítvány, Pécs 2009 3-17.

FEDELES TAMÁS, *Az Anjou királyok kora*, in SÜMEGI, 2008, 41-48.

GŐZSY, 2021.

GŐZSY ZOLTÁN, *A katolikus alsópapság a 19. század első felében*, in *A katolikus egyházi társadalom Magyarországon a 19. században* (Pécsi Egyháztörténeti Műhely 13.), szerk. CSIBY NORBERT – FORGÓ ANDRÁS – GŐZSY ZOLÁN, META, Pécs 2021, 149-199.

HORVÁTH ISTVÁN, *A török utáni újjáépítés évtizedei*, in SÜMEGI, 2008, 87-97.

HORVÁTH ISTVÁN - KIKINDAI ANDRÁS - SÜMEGI JÓZSEF, *Vallási élet a barokk korban*, in SümeGI, 2008, 128-139.

HORVÁTH ISTVÁN, *Az egyházmegye Mária Terézia uralkodása idején*, in SÜMEGI, 2008, 115-127.

HORVÁTH ISTVÁN - KIKINDAI ANDRÁS, *A felvilágosodás a liberalizmus kora*, in SÜMEGI, 2008, 128-139.

HORVÁTH ISTVÁN, *A reformkor és a szabadságharc időszaka*, in SÜMEGI, 2008, 141-152.

HORVÁTH ISTVÁN, *A két világháború között*, in SÜMEGI, 2008, 185-194.

KÁLMÁN PEREGRIN, *Úrnapi körmenet teherautón, avagy a Szent Gettó*, in *Vigilia* 72. évf. 2007/11, 869-872. (Forrásközlés).

KÁLMÁN, 2020.

KÁLMÁN PEREGRIN, *A kommün láttelepe – néhány ferences forrás alapján*, in *A tanácsköztársaság és az egyházak – egyházpolitika, keresztényüldözés, egyházi útkeresés*, szerk. FEJÉRDY ANDRÁS, SZIT, Budapest 2020, 44-55.

Kereszt és forradalom – Persián Ádám katolikus egyházügyi kormánybiztos emlékirata (1918. november 1. – 1919. március 21.), szerk. TENGELY ADRIENN, METEM, Budapest 2019.

KIKINDAI ANDRÁS, *A kereszténység a Dél-Dunántúlon a honfoglalás előtt*, in SÜMEGI, 2008, 14-17.

Pécsi ókeresztény sírkamrák, in *Magyar Lexikon* (SZIT, 1980–2013) <http://lexikon.katolikus.hu/P/p%C3%A9csi%20%C3%B3kereszt%C3%A9ny%20s%C3%ADrkamr%C3%A1k.html> (A kutatás időpontja: 2022. december 17.).

SÜMEGI JÓZSEF, *Az Árpád-házi uralkodók kora*, in SÜMEGI, 2008, 33-30.

SÜMEGI JÓZSEF, *A török hódoltság kora*, in SÜMEGI, 2008, 76-86.

SümeGI, 2008.

A pécsi egyházmegye ezer éve. 1009–2009, szerk. SÜMEGI JÓZSEF, Pécs 2008.

TENGELY ADRIENN – KOVÁCS ZOLTÁN, *A millenniumtól a szerb megszállás végéig*, in SÜMEGI, 2008, 164-177.

TÓTH, 2020a.

TÓTH KRISZTINA, *Az Apostoli Szentszékek és magyarországi diplomáciai képviselőjének elképzelése a pécsi püspöki szék betöltéséről 1922–1923-ban*, in *Egyháztörténeti Szemle*, 21 (2), Miskolc 2020, 72-93.

TÓTH, 2020b.

TÓTH KRISZTINA, *A pécsi püspöki szék 1926-os betöltése*, in *Századok*, 154. évf. 4. sz., 2020, 855-880.

TÓTH TAMÁS, *A kettészakított érseki egyházmegye – Apostoli Kormányzóság a Bácskában az I. világháború után*, elhangzott a Fraknói Kutatócsoport Trianon és az Egyház című konferenciáján Budapesten, 2021. június 23-án. A tanulmánykötet megjelenés alatt, 124-152.

VÉRTESI LÁZÁR, *Historia domusok a pécsi egyházmegyében*, in *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt. Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára*, szerk. KLESTENITZ TIBOR – ZOMBORI ISTVÁN, MTA – Bölcsészettudományi Központ, Budapest 2015, 25-30.

Portréfilmek:

„Isten népének szolgálatában” – Dr. Cserhádi József megyéspüspök portréja (1989.11.03.) <https://www.youtube.com/watch?v=cQchPTFknHc&t=1123s> (A kutatás időpontja: 2023. április 20.).

Megemlékezés Cserhádi József püspök születésének 100. évfordulója alkalmából (2.), <https://www.youtube.com/watch?v=759pyV9mYnQ> (A kutatás időpontja: 2023. április 20.).

I. Bevezetés

I. 1. Témaválasztás

Grósz József kalocsai érsek püspökkari dokumentumainak¹ rendezése közben leltem rá Tardini bíboros levelére, amelyben arról értesíti a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnökét, hogy Belon Gellértet pécsi, Winkler Józsefet pedig szombathelyi segédpüspökké nevezte ki XXIII. János pápa.² A rendelkezés szerint a szenteléshez egyetlen egy feltétel teljesülése szükséges, a nevezett személyek beleegyezése, ennek birtokában, pápai bulla és társszentelő püspökök nélkül is elvégezhető az ordináció. A Kalocsai Érseki Levéltárban e dokumentum mellett megtalálható Grósz érsek levelezése az állami hatóságokkal, s a bíborost értesítő fogalmazványa is arról, hogy a szentelés az ÁEH elutasító álláspontja miatt nem hajtható végre.³ Nem sokkal ezután eljutott hozzám az a hangfelvétel, amelyen Belon Gellért, kinevezésének 25. évfordulója alkalmából 1984. szeptember 23-án maga mondja el a Regina Mundi Apátságban kinevezésének történetét,⁴ illetve ezek után – az anonimizálást kérő átadó közlése szerint – Ákos Géza⁵ ráhagyott iratanyagából megkaptam a Szentszék és a Magyar Népköztársaság képviselői között zajló tárgyalások még nem publikált jegyzőkönyvanyagát,⁶ ami ugyancsak érdekes kérdések tisztázására világított rá.

Ezek a dokumentumegyüttesek elevenítették fel bennem újból és újból gyermekkori emlékeimet, hogy 9-10 évesen érdi utcánkban még többször láttam, 1985-ben

---

¹ Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár [Továbbiakban: KFL] I. 1. a. Püspökkari iratok – Grósz József különgyűjtemény, 1958, (rendezés alatt). [Továbbiakban: *Grósz, Püspökker*]

² *Domenico Tardini 1959. október 7-én kelt levele Grósz József kalocsai érsekhez a püspöki kinevezéséről, 2593/1959. sz., Grósz, Püspökker* [Továbbiakban: *Tardini, 1959.*]

³ *Grósz József kalocsai érsek 1959. október 20-án írt levele Olt Károly ÁEH-elnöknek a püspöki kinevezésekhez való hozzájárulásról. 8829. sz., Grósz, Püspökker.* [Továbbiakban: *Grósz-Olt, 1959.*]

⁴ *Belon Gellért visszaemlékezése püspöki kinevezése 25. évfordulóján Érden, Ciszterci Nővérek Regina Mundi Monostorának Levéltára, hangfelvétel.* [Továbbiakban: *Interjú, 1984.*]

⁵ Ákos Géza (1929–2011) váci nagyprépost. 1952-ben szentelték pappá, kápláni helyei után 1958-tól aulista, 1962-től irodaigazgató, 1972-től a MKPK titkárságát vezeti, 1978-tól a Szent István Társulat Könyvkiadó igazgatója, 1982–1989 általános püspöki helynök, 1966-tól kanonok, 1982-től nagyprépost.

⁶ A Szentszék és a Magyar Népköztársaság képviselői között zajló tárgyalások jegyzőkönyvei a szerző gyűjteményében nyomtatott és elektronikus formában. Dolgozatomban az elektronikus változat szerinti oldalszámokra hivatkozom.

templomunkban prédikálni is hallottam Belon Gellértet. Gyakran találkoztam az akkori lelkipásztorok asztalán az *Ellesett pillanatok*⁷ című vasárnapi prédikációs kötetével, ott voltam temetési miséjén a pécsi székesegyházban,⁸ s hogy generációból talán egyedül vagyok, aki a kevéske személyes emlék kapcsán még motivációt érzek e názáreti élet egyháztörténeti vonatkozásának feldolgozására. Napjainkban ugyanis már alig kerül említésre Belon Gellért neve, személyisége pedig halála és a rendszerváltás után is megmaradt Názáret rejtettségében.

Ezen okok miatt választottam doktori disszertációm témájaként Belon Gellért püspöki kinevezésének és prezentációja következményeinek feldolgozását, az 1961-es pécsi sede vacante történeti körülményeinek bemutatását.

Azt remélem, hogy munkám hozzájárul a korszak e jelentős, de kellően nem méltatott személyiségének, Belon Gellértnek, valamint a korabeli egyház viszonyrendszerének jobb megismeréséhez, előmozdítja a nagy püspök életszentségének és teológiai hatásának behatóbb feltárását.

Ezen a helyen kötelességem megköszönni mindazok segítségét, akik munkámat támogatták. Elsőként Gárdonyi Máté tanszékvezető témavezetését, szakmai tanácsait, valamint Végheő Tamás rektor és Kránitz Mihály professzor bátorítását a kutatás vállalására. Hálával tartozom, hogy az egyházi levéltárakban mindenütt szabadon kutathattam, amit az MKPK Levéltárában Veres András a Konferencia elnöke és Tóth Tamás, annak titkára tett lehetővé, ugyanígy Kalocsán Bábel Balázs érsek, Pécsen Udvardy György érsek majd Felföldi László megyéspüspök. Emlékeik, tapasztalataik felidézésével ugyancsak értékes kiegészítéseket kaptam a témafeldolgozásban Bíró László és Mayer Mihály püspököktől, akik a Pécsi Egyházmegye papjaiként több részleteseményt személyesen éltek át.

A levéltári kutatások során a tételes anyaggyűjtésben és feldolgozásban Lakatos Andor Kalocsán, Damásdi Zoltán Pécsen, Rétfalvi Balázs Szombathelyen, Szaplonczay Miklósné Szegeden, Szabó Csaba és Keresztes Csaba a Magyar Nemzeti Levéltárban, Pöcz Erzsébet az ÁBTL-ben segített, de nem feledkezhetem meg e levéltárak központi- vagy alintézményeiben dolgozó munkatársairól, illetve a Baja-belvárosi

---

⁷ BELON GELLÉRT, *Ellesett pillanatok - Evangéliumi elmélkedések*, SZIT, Budapest 1986.

⁸ 1987. június 4.

plébánia jelenlegi plébánosának Binkszki Józsefnek, valamint Gyöngyösi Balázs jánosalmi plébános segítőkézségéről sem.

A Pécsi Egyházmegye történetének jobb megismeréséhez Bánkuti Gábor, a civiljogi problémák kapcsán Kahler Frigyes, az Állami Egyházügyi Hivatal működésére vonatkozóan Soós Viktor Attila, a püspökkinevezések ügyében Fejérdy András, Belon Gellért plébános utódai: Binszki József és Gyöngyösi Balázs a bajai, illetve a jánosalmi időszak, Dörner Márta a személyes háttér történéseinek összefoglalásához, mások egyéb részletkérdésekhez adtak nélkülözhetetlen segítséget. Hálával tartozom Soós Viktor Attila korrektor felé.

Filó Kristóf jelenlegi budakeszi, korábban érdligeti plébános, valamint az érdi Regina Mundi Ciszterci Monostor közössége még a kommunizmus idején hozta személyesen is közel hozzám Belon Gellért egyéniségét, illetve sokat jelentett, hogy munkámban mindvégig magam mögött tudhattam előljáróim, Berhidai Piusz OFM provinciális és Dobszay Benedek OFM pasaréti házfőnök ösztönző támogatását, több rendtársam érdeklődő figyelmességét. Mindannyiuknak hálás vagyok mindezért.

I. 2. A disszertáció szerkezete és módszertana

Értekezésemben a bevezető fejezet részeként először a disszertáció szerkezetét és módszertanát, majd a szakirodalom eddigi eredményeit mutatom be, reményeim szerint ezek ismerete által az olvasó számára a dolgozat eredményei is jobban értékelhetők és érzékelhetők. A dolgozat egészére jelzem, hogy a lábjegyzetben szereplő életrajzi adatok egy része korábbi publikációimból átvett összeállítás. Az életutakat lábjegyzetben közlöm, mindig az első névemlítésnél, ott viszont, ahol közismert, a dolgozat fő sodrásvonala számára viszont nem hangsúlyos személyiségekről esik szó (pl. Szent István király, Boldog Mór), elhagytam biográfiájukat. A Pécsi Egyházmegye püspökeinél a főszövegben kormányzási idejük dátumát jegyzem nevük mellett, születésük és haláluk dátumát a lábjegyzetben szerepeltetem.

A második fejezet a Pécsi Egyházmegye történetét foglalja össze, amelyben egyre közelebb kerülve az 1959. évhez igyekszünk fokozatos fókuszálással rátekinteni azokra történeti folyamatokra, amelyek e részegyház életét meghatározták. Ezért is tárgyaljuk részletesen a Baranya megyei hitélet megtörésére irányuló államhatalmi tö-

rekvéseket, valamint azokat az 1958-as párthatározatokat, amelyeknek minden általunk szemléltetett politikai folyamat és esemény a leképződése. Végül pedig ebben a fejezetben kap helyet a püspökelőd, Rogács Ferenc pécsi megyéspüspök működésének bemutatása, hiszen az ő betegsége vezetett Belon Gellért 1959-es kinevezéséhez.

A harmadik fejezet alapmagját – mivel az adott téma részletesebb elemzésével azóta se foglalkozott senki –, szószerinti másolatban a 2014-ben megvédett doktori dolgozatomból vettem át, de kiegészítettem a főkegyúri jog részletesebb ismertetésével, illetve bemutatom azt a forrásanyagot is, ami alapján Rogács Ferenc dolgozott és készített feljegyzéseket a püspöki kar protestáló törekvései számára az állami hatóságokkal történő megbeszélésre az 1957. évi 22. sz. törvényerejű rendelet végrehajtási utasításának megkérdőjelezéséhez.

A történeti körülmények és adottságok után Belon Gellért életútját tárgyalom, a lelkipásztori évek kezdeti lépései rávilágítanak egyházhűségének, szociális érzékenységének, barátságainak, lelkipásztori személyiségének és módszereinek gyökereire, illetve itt, a negyedik fejezetben szerepel 1945-ös perének prezentálása, amely alapján az ÁEH-jellemzések szóvirágai közé bekerült a fasiszta megbélyegzés 1959-es jellemzésébe.

Az ötödik fejezet kezdetén bevezetést nyerünk a püspökkinevezések 1945 utáni államhatalmi próbálkozásainak világába, amelyben az említett végrehajtási rendelet miatt egy egészen új fejezetet nyit Belon Gellért kinevezése. Miként, milyen közvetítéssel történt ennek folyamata, miért sajátos és mihez hasonlítható a kinevezési okirat, hogyan járt el ebben a helyzetben Grösz József érsek és reagált minderre az ÁEH; vajon részesült-e titkos szentelésben a jelölt, erre keressük a választ ebben a részben.

A VI., Belon Gellért apostoli kormányzóságának megakadályozását bemutató egység a pécsi püspöki szék megüresedését, a Vatikán reakcióit és a diktatúra konkrét beavatkozását, kényszerítő lépéseit vonultatja fel Cserháti József káptalani helynökké emelése érdekében. Fontos ebben az a fejezet, amely bizonyítja, ez a helyzet nem érte váratlanul az ÁEH-t, mert egy egyházi itiner biztosan rendelkezésére állt a kérdés kezelésére, mégpedig Belon Gellért, 1957-ben lemondott bajai plébánoselődjének előterjesztésében.

Ennek a fejezetnek része Cserháti József püspök marxizmus-értelmezésének bemutatása. A disszertációban *Cserháti-interjú* címen többször hivatkozunk egy kéziratra, amely egy vele folytatott beszélgetés szöveganyagát tartalmazza. Az értekezés elkészítése után találtunk rá e szöveggönyv feltételezhető forrására, *Az Uram, te látod lelkemet* 1994-ben készült interjúra.⁹ Érdekessége a beszélgetés filmváltozatának, hogy éppen azokat a részek lettek kivágva belőle, amelyek bennünket érdekeltek, fejtegetésünkben idéztük is a szöveggönyv alapján. Illetve Cserháti püspök ekkor tett megnyilatkozása megerősítette azt a feltételezésünket, hogy a II. világháború előtti társadalmi életből kiábrándulva, mint cselédgyerek megértő pozitívizmussal tekintett a marxizmus szociális törekvéseire, és annak egyetlen hibájának kizárólag a szabadságjogok korlátozását, elvételét tekintette.

Belon Gellért elmozdításának terve már 1960-ban megszületett, 1962-re pedig Várkonyi Imre káptalani helynök közreműködésével meg is valósult ennek kivitelezése, amelyben Belon ordináriusával és utódjával szolidárisan vett részt. Valószínűleg ebben a mozzanatban fedezte fel a kinevezett püspök Názáret lelkiségét, azon kontraszt közepette, hogy neki egy egyházmegye irányítására van kinevezése, miközben mozgásteret csak a párszáz lelkes plébánia lehet. Ebben az időben a papi lelkigyakorlatok vezetése, a fővárosi értelmiséggel való kapcsolat, majd 1970-től Jánoshalmán a vallási élet megújításának problémaköre jelentette számára a fő munkateret. Ezt a VII. fejezetből ismerhetjük meg.

Voltak azonban hasonló sorsú püspöktársai, így Winkler József és Bárd János, akiknek egyszerre hasonló és különböző életpálya jutott osztályrészül, illetve személyiségüknek megfelelően reagáltak a velük történetekre. Milyen kapcsolódási pontok, eltérések tapasztalhatók ezeknél az összefonódó eseményeknél, a VIII. fejezetben erre találhatunk választ, illetve megismerhetjük, a kalocsai főegyházmegyes pap, később bánmonostori apát, hogyan képzelte és kivitelezte a diktatúra képviselőivel való kapcsolattartást a szocialista rendszerben, azok pedig miként viszonyultak ehhez.

---

⁹ *Uram, te látod lelkemet – Cserháti József püspök. Halák László beszélgetése Cserháti József nyugalmazott pécsi püspökkel*, Vallási Produceri Iroda, 1994. <https://www.karizmatikus.hu/noha/a-mi-mozink-2/video/275-uram-te-latod-lelket-cserhati-jozsef-puespoek.html>
[Továbbiakban: *Cserháti-interjú*] (Kutatás ideje: 2023. április 24.)

Végül a Belon-ügynek a vatikáni-magyar tárgyalásokon való folyamatos napirenden tartását kísérjük végig, ugyanígy az ehhez kapcsolódó játszmákat, az ÁEH helyi vezetőjének, valamint Miklós Imrének stílusváltást, a pártállami külpolitika irányultságában bekövetkezett változásokat, ami meglátásunk szerint a püspökkészentelés jóváhagyásához vezetett. A források alapján a pécsi segédpüspök személyes családai is előkerülnek, illetve megismerhetjük, milyen egyházpolitikai helyzetben kapott kinevezést 1982-ben oda, ahová korábban ordináriusnak rendeltetett. Záróakkorként halálának körülményeit, lelki alkatának fontosabb jellegzetességeit vonultatjuk fel.

Az értekezés belső szerkezetében különböző rétegrendek különíthetők el. Gondolatmenetünk középpontjában a Pécsi Egyházmegye aktuális helyzete, a püspöki kinevezés és utódlás kérdése, majd pedig Belon Gellért személyes életútjának feltárása, valamint meghurcolásának és reaktivizálásának kérdése áll. Mindez azonban történeti összefüggések között zajlott, ezért mutatjuk be az Egyházmegye történetét, a főkegyúri jog szigorított újraértelmezéseként megjelenő végrehajtási rendeletet, a párhuzamos sorsú személyek életútját vagy éppen a vatikáni tárgyalások, az installációs törekvések korabeli állapotát, hiszen ezek szinopszisa adhat új eredményeket.

Mivel Pécs esetében nem találkoztunk azzal, hogy bárki is részletesen tárgyalja az 1950–60-as évek fordulójának hitéleti folyamatait, s elsőnek mi kutattuk a korabeli püspökkari forrásokat, tárgyaltuk a sorsfordító 1959-es végrehajtási rendeletet, valamint a kalocsai, a pécsi egyházmegye és korabeli ordináriusainak Belon Gelléltre vonatkozó adatait, továbbá olyan a püspöktől származó hanganyag, valamint a kinevezéshez kapcsolódó tárgyalások jegyzőkönyve is előkerült, ezért dolgozatomban egészében a források megszólaltatását tartottam a legfontosabb eszköznek és eredménynek. Példaként említhetem e vonatkozásban a III. fejezetet, ahol talán egy oldalt is meghaladó, összefüggő idézetek vannak, mivel ezeknél úgy ítélt meg, összefoglalásuk vagy függelékbe helyezésük a munkafolyamat egészére való tekintettel, veszteség lenne.

Mivel Belon Gellért életútját még nem dolgozták fel életpályája egészére vonatkozóan, forrásokkal is alátámasztva azt, ezért is érdekes volt látni, hogy az egyházmegyei és plébániai levéltárak, a történészek által elvégzett eddigi feltárások, az ügynöki jelentések, az oral history vagy éppen az országos és megyei levéltárak anyaga, egy-egy ponton, hogyan siet egymás segítségére, támasztja alá, egészíti ki a másik

információit, vagy éppen pótolja, amiről a másik már nem beszél, és így miként alakul(t) ki egy összefüggő kép e mozaikkockák egységében.

A kérdéskört tárgyaló szakirodalom kiindulási alapként szolgált számunkra, amelyen úgymond ül ez az egész történet, és amelynek pozitív felismerései közegébe szerettük volna elhelyezni mindazt, amit élénk tár ez az élet- és helyzettörténet. Úgy véljük, bizonyos helyeken kutatásunkkal és szempontjainkkal módosítjuk,¹⁰ pontosítjuk az eddigi ismereteket, máshol pedig illeszkedünk ezek rendszeréhez. Ebben a munkában egy hiányossága is van a dolgozatnak, ami annak tudható be, hogy még nem kutathatók XXIII. János pápaságának iratai, sőt még XII. Piusz pápa 1950 utáni püspökkinevezési processzusainak forrásanyaga sem ismert.¹¹ Ha ezek nyilvánosságra kerülnek, akkor valószínűleg munkánk több megállapítása kiegészítésre szorul, vagy éppen beigazolódnak. Volt továbbá egy a korszakhoz kapcsolódó kalocsai tanú, akinek feljegyzéseit kijegyzetelhetjük ugyan, de kérésére sem nevére, sem jegyzeteire nem hivatkozhatok, csak saját feljegyzéseimre, ezért itt kalocsai szóbeli közlésként jelöltem az így szerzett információkat.

A disszertációban igyekeztünk a részletekben nem elveszni, hanem a főbb pontokra koncentrálni, így például, amikor a lelkipásztor Belon Gellértről írunk, nem célnünk kápláni vagy plébánosi munkásságának részletes ismertetése, mert bennünket ez a kérdés püspöki kinevezésének megakadályozása szempontjából érdekel, de nagyobb terjedelemben tárgyaljuk – mivel az egyetemes magyar egyháztörténet szempontjából is fontos kérdés –, a pécsi káptalani helynök megválasztását, vagy éppen Belon bajai elmozdításának néhány napját. A helyi szintű kutatás a pécsi segédpüspök korábbi működési körében még várat magára, ez nem ennek a disszertációnak a része. De ugyanígy elhagytunk, illetve csak érintőlegesen tárgyaltuk Belon Gellért műveinek teológiai értékelését és elhelyezését a modern magyar lelkiségtörténetben, mivel úgy véltük, ez egy különálló teológiai disszertáció része kell, hogy legyen.

Mindehhez az elmúlt évek során folyamatos kutatásokat végeztem. A Kalocsai Érseki Levéltárban tanulmányoztam Grösz József hagyatékát, ahol megtaláltam Belon

---

¹⁰ Pl. SZABÓ CSABA, „*Vulnere sanus*”. *Belon Gellért (1911-1987) pécsi segédpüspök*, in *Tanulmányok Ódor Imre emlékére*, szerk. GYÁNTI ISTVÁN - KULT LÁSZLÓ, Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára, Pécs 2018, 437-445. [Továbbiakban: SZABÓ, 2018.]

¹¹ Kérésemre a Vatikáni Levéltárakban Tóth Krisztina kereste ezeket.

Gellért kinevezési bulláját, a kinevezés körüli levelezést az állami hatóságokkal, illetve az 1959-es törvényhez kapcsolódó feljegyzéseket. Ugyancsak itt leltem rá a püspöki kar 1958-59-es ügymenetére, ehhez kapcsolódó feljegyzésekre, Bárd János 1961-es ordináriusi kinevezésének és elutasításának anyagára, valamint Hamvas Endre püspök-kinevezési próbálkozásainak jegyzeteire. Átvizsgáltam Bárd János,¹² Hamvas Endre,¹³ Várkonyi Imre¹⁴ hagyatékát.

A Pécsi Püspöki Levéltárban Rogács Ferenc pécsi püspök egyházkormányzásának bemutatását, korabeli feljegyzéseit, a főkegyúri jogról szóló tanulmányát, az állam beiktatási jogának laikus tanulmányokkal történő alátámasztását, valamint a püspök halála körüli fejlemények dokumentumait leltem fel.¹⁵ Ehhez kapcsolódóan a káptalan helynökválasztási dokumentációját, Cserhádi József helynöki, később püspöki beiktatásának iratait tekintettem át.¹⁶

A Szombathelyi Püspöki Levéltárban a Belon Gellérttel együtt kinevezett és nem sokkal azután fel is szentelt Winkler József hagyatékának feltérképezése,¹⁷ a vonatkozó források összegyűjtése lehetett feladatomban.

A Szeged-Csanádi Püspöki Levéltárban Udvardy József püspök hagyatékának kutatásával próbálkoztam, itt viszont Belon Gellért ügyére vonatkozóan nem leltem fel egy dokumentumot se.

Érden, a Ciszterci Nővérek Regina Mundi Apátsága őrizte meg azt a hanganyagot, amely Belon Gellért személyes visszaemlékezését tartalmazza püspöki kinevezése 25. évfordulóján.

Hetényi Varga Károly hagyatékában írásos és hanganyag alapján lejegyzett Belon-beszámolókat találtam.¹⁸

---

¹² KFL I.1.c. Bárd János hagyaték.

¹³ KFL I.1.c. Hamvas Endre hagyaték.

¹⁴ KFL I.1.c. Várkonyi Imre hagyaték.

¹⁵ Pécsi Egyházmegyei Levéltár [Továbbiakban: PEL] I.1.a.1. Rogács Ferenc hagyaték.

¹⁶ PEL I.1.a.1. Cserhádi József hagyaték.

¹⁷ Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár [Továbbiakban: SZEL], VI. Személyi hagyatékok, A. Püspöki hagyatékok, 12. Winkler József, 1. doboz. SZEL VII. Gyűjtemények.

¹⁸ Ciszterci Nővérek *Boldogasszony* Háza Monostor Levéltára Hetényi Varga Károly gyűjtemény, Kalocsa dosszié 1, Belon Gellért mappa.

A Piarista Rend Római Levéltárában Belon Gellért püspöki kinevezéséhez kapcsolódóan korábban Tomek Vince generális feljegyzéseit vizsgáltam át, amelyek a jelölés folyamatáról tartalmazznak néhány információt.¹⁹

A központi egyházi levéltárak között meg kell még említenünk a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Irattárát, amely az 1982-es kinevezés dokumentációját őrizte meg számunkra.²⁰

Budapesten, az ÁBTL-ben az állambiztonsági szolgálatok róla szóló feljegyzéseit tanulmányoztam, elsősorban ügynöki jelentések alapján születtek ezek.

Ugyanígy rendelkezésemre állt az Állami Egyházügyi Hivatal elnöki anyaga a Magyar Nemzeti Levéltárból,²¹ valamint a megyei megbízottak dokumentumai a Bács-Kiskun²² és a Baranya Megyei Levéltárból.²³

Összegyűjtöttem továbbá a Belon Gellértről megjelent tanulmányokat, sikerült megszereznem eddig nem ismert lelkigyakorlatainak hanganyagát – amely betekintést ad abba, hogy lelkeségi szinten miként élte meg akadályoztatottságát –, egy magánszeméllyel való levelezésének bizonyos anyagát,²⁴ a magyar állam és a Szentszék közötti tárgyalások rá vonatkozó jegyzőkönyveit, továbbá Miklós Imrével készített beszélgetéseim Belon-vonatkozásait,²⁵ valamint hozzám került Zenz Péter szombathelyi egyházmegyes pap társairól szóló munkája, amely Winkler József életrajzát tartalmazza.²⁶ Ez utóbbi bekezdésben felsorolt történeti források közül többre elsőként történik hivatkozás.

---

¹⁹ Archivio Generale delle Scuole Pie (Roma), AGSP, Fondo Tomek P. Vincenzo Tomek, 1. Naplók.

²⁰ Magyar Katolikus Püspöki Kar Irattára [Továbbiakban: MKPK-I], 150-/1982.

²¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár [Továbbiakban: MNL OL] XIX-A-21-a.

²² MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltár Bács Kiskun Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, Egyházi ügyi előadó TŰK iratai [Továbbiakban: MNL BKML VB TŰK].

²³ Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára XXIII. 3. a. Baranya Megyei Tanács Végrehajtó Bizottság Titkárságának iratai Titkársági iratok [Továbbiakban: MNL BML XXIII. 3. a.]

²⁴ Ezek magángyűjteményekben találhatóak, de hamarosan átadásra kerülnek a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárnak.

²⁵ Szabó Csaba – Kálmán Peregrin interjúja Miklós Imrével [Hanganyag], 2001-2002, a szerzők tulajdonában. [Továbbiakban: Interjú, 2001.]. Szabó Csabával folytattunk 2001-től kezdődően sokórányi beszélgetést az idős Miklós Imrével. Az interjút már nem sikerült írásban is úgy stilizálnunk, olvasásra alkalmassá tennünk, hogy az kiadható legyen. Ezért csak bizonyos sorai, részletei használhatóak.

²⁶ ZENZ PÉTER, *A Szombathelyi Egyházmegye papságáról*, Szombathely 1961., [gépelt kézirat, másolatban a szerző gyűjteményében.], [Továbbiakban: Zenz, 1961].

Ahogy erre korábban már utaltam, munkamódszeremben a szakirodalmat a történeti közeg mind jobb meghatározásában használtam fel, ezek keretei közé próbáltam elhelyezni a feltárt Belon Gellért-dokumentációt, s e forrásanyag megszólaltatásával megrajzolni e nagyformátumú személyiség életútjának külső és belső tényezőit, alakulását és alakítását.

I. 3. A vonatkozó szakirodalom eddigi eredményei

Miután áttekintettük a dolgozat szerkezetét és kohéziós szálait, figyelmünket a kiindulási alapra irányítjuk, vagyis a szakirodalom eddigi megállapításainak eredményeire.

Korunkban Pécs élénk szellemi életének köszönhetően az egyházmegye története is alaposabban feltárt, mint sok más egyházi központ esetében. Ennek köszönhetően Fedeles Tamás több tanulmánya²⁷ állt rendelkezésünkre az egyházmegye középkori történetének bemutatásához, majd a jozefinizmustól kezdődő szellemi irányzatok és egyházszerkezési törekvések részletesebb feldolgozásában Gözsy Zoltán,²⁸ Csibi Norbert²⁹ tanulmányai segítették munkánkat. Ez alapján vált világossá, hogy az évszázadok során az egyházmegyei központ liturgikus, egyházkormányzati, szellemi és anyagi rendezettségét majd minden században, olykor többször is újra kellett szervezni, a vidéki plébániarendszer folyamatos gondozásával pedig a sok akadályoztatás ellenére képesek voltak az egyházi közigazgatás egészére kiterjeszteni az egyházmegyei központ főbb irányvonalait.

Az I. világháború utáni egyházmegyetörténetben kezdve a határmódosításoktól, Virág Ferenc püspök kinevezésének folyamatán át egészen 1950-ig, főként Tóth

²⁷ Így például *A pécsi egyházmegye ezer éve. 1009–2009.*, szerk. Sümegi József, Pécs 2008. tanulmánykötetben, [A tanulmánykötet jelzete a továbbiakban: SÜMEGI, 2008.].

²⁸ PI. GÖZSY ZOLTÁN, *A katolikus alsópapság a 19. század első felében*, in *A katolikus egyházi társadalom Magyarországon a 19. században* (Pécsi Egyháztörténeti Műhely 13.), szerk. CSIBY NORBERT – FORGÓ ANDRÁS – GÖZSY ZOLÁN, META, Pécs 2021. [Továbbiakban: GÖZSY, 2021.].

²⁹ PI. CSIBI NORBERT, *Bevezető*, in *A világháború kálváriáját járva – A Pécsi Egyházmegye és az első világháború*, szerk. CSIBI NORBERT – VÉRTESEI LÁZÁR, Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs 2016. PHF 29, 13-44. [https://www.academia.edu/31305424/A_vil%C3%A1gh%C3%A1bor%C3%BA_k%C3%A1lv%C3%A1ri%C3%A1j%C3%A1t_j%C3%A1rva_A_p%C3%A9csi_egyh%C3%A1zmegye_%C3%A9s_az_I_vil%C3%A1gh%C3%A1bor%C3%BA_Forr%C3%A1sk%C3%B6tet_bevezet%C5%91_tanulm%C3%A1nya_\(A_kutat%C3%A1s_id%C3%B6pontja:_2022._12._26\)_%5B%C3%91_k%C3%B6vetkez%C3%B6kben:_CSIBI,_2016.%5D](https://www.academia.edu/31305424/A_vil%C3%A1gh%C3%A1bor%C3%BA_k%C3%A1lv%C3%A1ri%C3%A1j%C3%A1t_j%C3%A1rva_A_p%C3%A9csi_egyh%C3%A1zmegye_%C3%A9s_az_I_vil%C3%A1gh%C3%A1bor%C3%BA_Forr%C3%A1sk%C3%B6tet_bevezet%C5%91_tanulm%C3%A1nya_(A_kutat%C3%A1s_id%C3%B6pontja:_2022._12._26)_%5B%C3%91_k%C3%B6vetkez%C3%B6kben:_CSIBI,_2016.%5D)

Krisztina,³⁰ Vértesi Lázár kutatása mutatta meg, hogy az egyházmegyében milyen vitalitás volt, s ezt miként segítette a kormányzati szándékokat ügyesen kikerülő nuncius közbelépése Virág Ferenc püspök kinevezésével. Zichy Gyula érseknek és utódjának köszönhetően virágzott fel ekkor az egyesületi élet, az oktatás, szerveződtek új plébániák.

A baranyai és tolnai katolikusoknak 1945 után ugyanazokat a jogtalanságokat kellett elszenvedniük, mint a Magyar Katolikus Egyház egészének, ezekről közvetlen közélről számol be Salacz Gábor,³¹ aki azért is volt érintett Pécs esetében, mert a püspökkari konferenciák után Rogács püspök gyakran hozzá tért be, bocsátotta jegyzeteit rendelkezésére.

Mészáros István,³² Balogh Margit,³³ Soós Viktor Attila,³⁴ dokumentumfeltárásai, valamint saját kutatásaim³⁵ az 1956 utáni adminisztratív diktatúra egyházra települő folyamatát, Mózessy Gergely,³⁶ Karlinszky Balázs,³⁷ Mikó Zsuzsanna,³⁸ ezeknek

---

³⁰ PI. TÓTH KRISZTINA, *Az Apostoli Szentszéknek és magyarországi diplomáciai képviselőjének elképzelése a pécsi püspöki szék betöltéséről 1922–1923-ban*, in *Egyháztörténeti Szemle*, 21 (2), Miskolc 2020, 72-93. [Továbbiakban: TÓTH, 2020a.] és TÓTH KRISZTINA, *A pécsi püspöki szék 1926-os betöltése*, in *Századok*, 154. évf. 4. sz., 2020., 855-880. [Továbbiakban: TÓTH, 2020b.]

³¹ SALACZ GÁBOR, *A Magyar Katolikus Egyház tizenhét esztendeje (1948–1964)*, Görres Gesellschaft, München 1988., 17., 112. [Továbbiakban: SALACZ, 1988.]

³² MÉSZÁROS ISTVÁN, *...Kimaradt tananyag... A diktatúra és az egyház 1957–1975. II.*, Márton Áron Kiadó, Budapest 1994., [Továbbiakban: MÉSZÁROS, 1994.]

³³ PI. *A Magyar Katolikus Püspöki Kar tanácskozásai 1949–1965 között. Dokumentumok I–II.*, szerk. BALOGH MARGIT, METEM, Budapest 2008, [Továbbiakban: BALOGH, 2008.] 1037-1038.

³⁴ PI. *Egyházüldözés és egyházüldözők a Kádár-korszakban*, szerk. SOÓS VIKTOR ATTILA – SZABÓ CSABA – SZIGETI LÁSZLÓ, SZIT – Luther Kiadó, Budapest 2010.

³⁵ PI. KÁLMÁN PEREGRIN, *Dokumentumok Grósz József kalocsai érsek hagyatékából*. SZIT, Budapest 2011. [Továbbiakban: KÁLMÁN, 2011.]

³⁶ MÓZESSY GERGELY, *Az 1956-ot követő megtorlás hatása Kisberk Imre püspök életútjára*. In: *Magyar Katolikus Egyház 1956*, szerk. SZABÓ CSABA, A Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány Évkönyve 2007., Budapest 2007. 123-141. [Továbbiakban: MÓZESSY, 2007.]

³⁷ KARLINSZKY BALÁZS, *Személyi változások a veszprémi püspöki aulában 1956–1957-ben*, in *„Rendületlenül a romok között”*. *A Veszprémi Egyházmegye 1945 és 1972 között*, szerk. KARLINSZKY BALÁZS – VARGA TIBOR LÁSZLÓ, Veszprém 2017, 109-132. [Továbbiakban: KARLINSZKY, 2017.]

³⁸ VÖ. MIKÓ ZSUZSANNA, *Az Állami Egyházügyi Hivatal megyei és püspöki megbízottjának tevékenysége Heves megyében az 1950-es években*, in *Egyháztörténeti Szemle*, XVIII/4, Miskolc 2017, (A kutatás időpontja: 2023. január 29.), https://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/szemle17_4-teljes.6.pdf.

az egyházmegyékben lejátszódó kiépülését mutatták be, és nyújtottak ahhoz segítséget, hogy látni lehessen, a Pécsi Egyházmegye ebben a folyamatban, mintha kikerült volna az egyházpolitika agresszív érvényesítésének hatóköréből néhány évre.

A főkegyúri jog és az 1957. évi 22. számú törvény végrehajtási rendeletének pontos szövegét a Balogh Margit – Gerely Jenő összeállítás közölte,³⁹ annak történeti hátterét Salacz Gábor⁴⁰ mutatta be e témában publikált könyvében, amely világossá tette, amit a forrásanyagban is megtalálunk, hogy az 1959-es rendelet jóval szigorúbb minden eddigi jogigénynél, ráadásul itt a laikus hatalom jogkorlátozást hajtott végre, és nem az egyház adja át ezt a kegyet valamelyik katolikus uralkodó kezébe.

Hetényi Varga Károly még írásra és szóra bírta Belon Gellértet,⁴¹ így hagyatékában és könyvében maradt ránk a püspök személyes visszaemlékezése, aminek publikált, illetve levéltári formája is rendelkezésünkre állt, ebből megismerhetjük Belon életútjának fontosabb állomásait, 1945-ös perének háttéreseeményeit, valamint azt a személyes látásmódot, ami meghatározta mindennapjait a kommunista rendszer idejében.

Életpályájának egészére a Waigand József által szerkesztett Emlékkönyv⁴² biztosítja a legjobb rálátást, ahol valamiképpen már kirajzolódnak a püspök életútjának főbb állomásai, sőt megszólalnak a tanúk: évfolyamtársak, hívek, püspök- és paptársak, orvosok, szellemi partnerek, akik főként erényeit emelik ki – egyszerűség, csendes alázat, lelkekért égő buzgalom, a megújulás útjainak keresése, a méltatlankodás kerülése –, megörökítve jónéhány olyan történetet is, amit együtt éltek meg ebben az időben. Brinkszki József Baja-belvárosi plébános bocsátotta rendelkezésemre elődje működéséről összeállított eseményjegyzékét,⁴³ dokumentumait, ugyanígy Gyöngyösi

³⁹ BALOGH MARGIT – GERELY JENŐ, *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005 (Dokumentumok), II. 1944–2005*, Historia – MTA Történettudományi Intézete, Budapest 2005. [Továbbiakban: BALOGH–GERELY, 2005.]

⁴⁰ SALACZ GÁBOR, *A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború közötti Magyarországon* (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae XVI.) Argumentum, Budapest 2002, [Továbbiakban: SALACZ, 2002.]

⁴¹ Ciszterci Nővérek Boldogasszony Háza Monostor Levéltára Hetényi Varga Károly gyűjtemény, Kalocsa dosszié 1, Belon Gellért mappa.

⁴² *Belon Gellért Emlékkönyv, Halálának 5. évfordulójára*, szerk. WAIGAND JÓZSEF, SZIT, Budapest 1992. [Továbbiakban: *Emlékkönyv, 1992.*]

⁴³ *Belon-krónika*, Brinkszki József Baja-belvárosi plébános összeállítása Belon Gellért bajai működéséről (1957–1962), [kézirat Brinkszki József tulajdonában].

Kristóf a jánoshalmi *Historia Parochiae Belon* által írt oldalait,⁴⁴ amelyek abban segítettek, hogy összefoglalhassam ottani működésének és lemondásának fontosabb összetevőit.

Fejérdy András a titkos püspökszentelések kérdését tárgyaló tanulmányában⁴⁵ mutatta be azokat az összetevőket, amelyek a titkos hierarchia kialakítása irányába mutattak, és megállapította, hogy a Szentszék ezt a legvégső időkre akarta tolni. Ennek sorába sikerült beillesztenünk az akadályoztatásban élő bajai plébánosnak felkínált titkos püspökszentelés lehetőségét. Ebbe a sorba illeszkedik Barberini Agostino Casaroli bíboros hagyatékából vett dokumentumközlése,⁴⁶ valamint Szabó Csabának a Szentszék és a Népköztársaság tárgyalásairól szóló alapvető munkája.⁴⁷ Ezek egyrészt igazolják a vatikáni diplomácia törekvéseit Belon reaktivizálásának kérdésében, másrészt pedig tanulmányozásuk során bizonyosságot nyerhetünk arról, hogy a kinevezett püspök nem nyerte el titokban az ordinációt, mint ahogy azt egyesek feltételezték.

Nagy segítségünkre volt a *Szolgalat* című folyóirat⁴⁸ papi nekrológja is, amely által például Winkler József, Bárd János életrajzáról pótolhatatlan információkat nyerünk, ugyanilyenek Szendi József emlékezései az 1982-es püspökszentelési előkészületekre.⁴⁹

Ismereteink szerint Szabó Csaba tanulmánya⁵⁰ az egyetlen, amely levéltári forrásokra alapozva készítette el Belon Gellért életének főbb pontjait, mutatta be, miként

⁴⁴ Római Katolikus Plébánia, *A Jánoshalmi Plébánia Historia Domusa 1970.*, [gépelte kézirat], [továbbiakban: *Historia-Jánoshalma*].

⁴⁵ FEJÉRDY ANDRÁS, *Titkos püspökszentelés(ek) Magyarországon 1960 őszén: az első Regnum-per helye a magyar egyházpolitikában és a szentszéki Ostpolitikban*, in Csapdában, *Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989*, szerk. BÁNKÚTI GÁBOR - GYARMATI GYÖRGY, ÁBTL-L' Harmattan, Budapest 2010, 129-155. [Továbbiakban: FEJÉRDY, 2010.]

⁴⁶ *La politica del dialogo, Le Carte Casaroli sull' Ostpolitik vaticana* (a cura di Giovanni BARBERINI), Società Editrice Il Mulino, 108. [Továbbiakban: BARBERINI].

⁴⁷ SZABÓ CSABA, *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolata a hatvanas években*. Szent István Társulat – MOL, Budapest 2005, [Továbbiakban: SZABÓ, 2005.].

⁴⁸ *Szolgalat*: 1969–1987 között kiadásra kerülő folyóirat, amely a magyar teológia és egyházi élet különböző szereplőinek, aktuális témáinak szereplőit, műveit szolgáltatta meg, Előzménye a Magyar Papi Egység (1956–1968), szellemiségét a Távlatok (1991–) próbálta tovább vinni. Nekrológjai megbízható információforrások a magyar anyanyelvű papság életrajzaihoz.

⁴⁹ SZENDI JÓZSEF, *Számvetés*. Veszprém 2003., [Magánkiadás].

⁵⁰ SZABÓ CSABA, „*Vulnere sanus*”. *Belon Gellért (1911–1987) pécsi segédpüspök*, in *Tanulmányok Ódor Imre emlékére*, szerk. GYÁNTI ISTVÁN - KULT LÁSZLÓ, Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára, Pécs 2018, 437-445. [Továbbiakban: SZABÓ, 2018.]

és milyen eszközökkel próbáltak nyomába eredni a hatóságok, vagy éppen, hogy nemcsak 1986-ban, hanem 1983-ban is beadta lemondását segédpüspöki megbízatásáról.

Mindezekből látható, a kutatástörténet eredményeit elsősorban a történeti körülmények, összetevők és összefüggések megrajzolásához tudjuk segítségül hívni, maga a Belon-történet inkább levéltári forrásokra való hivatkozással, azok feltárásán keresztül mutatható be. Erre vállalkozik dolgozatunk egésze.

II. Történeti bevezető – történelmi közeg

II. 1. A pécsi püspökség története az alapítástól 1914-ig

A Pécsi Püspökség azon kevés egyházmegyék közé tartozik, amelynek alapítási dátumát – az okirat 1404-ben készült másolata alapján – pontosan ismerjük, a dokumentum szerint ez az időpont 1009. augusztus 23-a. Az egyházmegye megszervezése Szent István királynak itt aratott harci győzelmei után történt, ő volt az, aki a keresztény múlttal rendelkező Pécs városába helyezte a püspökség központját.⁵¹ Arra a helyre, ahol a régészeti emlékek szerint a 4. században már erős keresztény közösség működött. Ezt bizonyítja az ókeresztény temető, a Péter-Pál sírkamra és az ókeresztény mauzóleum is.⁵² A keresztény jelenlét ezt követően valószínűleg az 5. század folyamán szorulhatott háttérbe e régióban, amikor a hunok támadásai következtében az egyházszervezet is összeomlott.⁵³

A Pécsi Egyházmegye védőszentje kezdetektől Szent Péter apostol volt, ez a patrónusválasztás pedig párhuzamban áll a Kalocsa–Bács-i Főegyházmegye titulussal és szerveződésével, ahol Szent Pált választották égi pártfogónak. Az egyházmegye területi határai Szent László idejében, 1090 után véglegesültek, ekkortól 1777-ig a veszprémi, a zágrábi püspökséggel, és Kalocsa felé a Dunával volt határos, tartományi szinten pedig az esztergomi érsekség alá tartozott. Kanonoki közösség már az alapítás után nem sokkal létrejött Pécsen, a székeskáptalan tagjai a 13. század elejétől a városban rezideáló főesperesek lettek, segédpüspök jelenlétéről a 14. századtól kezdve bukannak fel emlékek. A szerzetesi élet megjelenése a bencéseknek a püspökvárosban történt letelepedésével kezdődött, ahonnan a monachusok 1037 környékén a pécsváradi apátságba költöztek át.⁵⁴ A 13. század második felében a Pécsi Egyházmegyében

⁵¹ FEDELES TAMÁS, *A középkori Pécs* http://www.arkadiafolyoirat.hu/images/000_tortenelem/TOR002_TAN_fedeles.pdf (A kutatás időpontja: 2022. december 17.), illetve: *A Pécsi Egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009–1543)*, szerk. FEDELES TAMÁS – SARBÁK GÁBOR – SÜMEGI JÓZSEF, Pécs 2009, 3-4.

⁵² KIKINDAI ANDRÁS, *A kereszténység a Dél-Dunántúlon a honfoglalás előtt*, in SÜMEGI, 2008, 14-17. és a Pécsi ókeresztény sírkamrák. In: *Katolikus Lexikon (SZIT 1980–2013)*, <http://lexikon.katolikus.hu/P/p%C3%A9csi%20%C3%B3kereszt%C3%A9ny%20%C3%ADrkamr%C3%A1k.html> (A kutatás időpontja: 2022. december 17.).

⁵³ FEDELES, 2009, 14-17.

⁵⁴ FEDELES TAMÁS, *Az egyházmegye alapítása*, in SÜMEGI, 2008, 19-24.

28 szerzetes- és lovagrendi központ volt,⁵⁵ a város és az egyházmegye területe ekkorra a koldulórendek pl. a domonkosok és a ferencesek egyik kiemelkedő bázisa lett.⁵⁶

A Pécsi Egyházmegye első püspöke a Galliából érkező Bonipert⁵⁷ (1009–1036),⁵⁸ akinek püspöki temploma valószínűleg a cella septichora lehetett, ami összekapcsolta őt az első századok keresztényeivel. Utódjának a már magyar származású pannonhalmi Boldog Mórt választották, akinek 1075-ig terjedő kormányzása idejére esik a Vata-féle pogánylázadás (1046), I. András megkoronázása – ahol a püspök is jelen volt –, Pécsvárad mellett a szekszárdi apátság felszentelése (1061), Orseolo Péternek a székesegyházban való eltemetése és I. Béla († 1063) gyászmiséje, amit ugyancsak Mór végezhetett. Salamon és a későbbi Géza király 1064-ben a városban ünnepelte a húsvétot, amelynek másnapján tűzvész áldozata vált a székesegyház, így a második megyéspüspök nevéhez fűződik az újjáépítés megkezdése is. Nem véletlen, hogy az 1848-ban kanonizált Boldog Mór 1925-ben az egyházmegye társvédőszentje lett.⁵⁹

Az egyházmegye középkori történet jelentősebb eseményei közül fontos kiemelni Kalán püspök⁶⁰ (1168–1218) idején a román-kori székesegyház elkészültét, a társaskáptalan alapítását, Bertalan püspöknek⁶¹ (1219–1251) a Mecsekben élő remetéket összefogó szervezőmunkáját, a tatárdúlás idejét, majd Vilmos püspök⁶² (1361–1374) 1367-ben történt egyetemalapítását, amelynek hatása messze túlmutat az egy-

---

⁵⁵ SÜMEGI JÓZSEF, *Az Árpád-házi uralkodók kora*, in SÜMEGI, 2008, 36-37.

⁵⁶ FEDELES TAMÁS, *Az Anjou királyok kora*, in SÜMEGI, 2008, 45-46.

⁵⁷ Bonipert, OSB († Pécs?, 1042) Pécs első püspöke. Francia származású, a királyi udvar tisztviselője volt, az első székesegyház felépítője, a káptalani iskola alapítója, 1034 körül visszavonult szolgálatából.

⁵⁸ Ebben a fejezetben a püspökök neve mellett feltüntetett évszámok hivatali idejüket jelzi.

⁵⁹ FEDELES TAMÁS, *A pécsi püspökség millenniuma*, in *Pécsi Szemle várostörténeti folyóirat*, 12. évf. tavasz /2009, szerk. ROMVÁRY FERENC, Pécsi Szemle Várostörténeti Alapítvány, Pécs 2009, [Továbbiakban: FEDELES, 2009.] 3-4.

⁶⁰ Kalán (1150 k.–1218). 1181–1183 kancellár, III. Béla udvari reformjának kivitelezője, 1188–1218: pécsi püspök, bíboros. 1193-tól Dalmácia kormányzója, egy éven át – szabálytalan választás miatt – esztergomi érsek, az új székesegyház építését ő kezdete meg Pécsen.

⁶¹ Bertalan (kb. 1191–1252) 1219-ben képzettség nélkül lett pécsi megyéspüspök, amiért III. Honorius 1220-ban felfüggesztette, 1221-ben azonban megerősítette. 1252-ig végezte szolgálatát, ő a Patacshegyi Szent Jakab pálos monostor alapítója, a kunok térítője, a királyi család békítője, a muhi csatában is ott volt, elkísérte IV. Bélát a Tengeremlékre. A megyéspüspökségről lemondott.

⁶² Vilmos (kb. 1300–1374) német nemzetiségű, 1361–1374 között pécsi megyéspüspök, az 1367-ben alapított első magyar egyetem alapítója.

házmegye határain. A felsőfokú intézmény működése bár rövid életű volt, mégse előzmény nélküli, hiszen már a 11. századtól működhetett a városban káptalani iskola, aminek jelentőségét mutatja, hogy a pozsegai iskolát ennek mintájára szervezték 1290-ben. Az egyetem létrejötte Vilmos püspök anyagi bőkezősége, a környékben jelen lévő nagyszámú tanuló és a magyar diplomata-utánpótlás szándéka miatt támogató királyi jóakaratnak volt köszönhető.

Az egyházmegye történének megkerülhetetlen alakja Csezmicei János, azaz Janus Pannonius, aki 1459–1472 között volt püspök. Ő diplomata, költő és kultúra-szervező munkájával írta be nevét a régió történetébe. A székesegyház késő gótikus átépítése, a *Missale Quinqueecclesiensis* kiadása Ernuszt Zsigmond püspök⁶³ nevéhez fűződik (1473–1505), a mai bazilika Corpus Christi kápolnájának tabernákulumát pedig Szatmári György⁶⁴ (1505–1521), későbbi esztergomi érsek készítette el. Csulai Móré Fülöp püspök⁶⁵ a mohácsi csata áldozata lett, 1543-ban pedig a török Váraljai Szaniszló⁶⁶ kormányzása idején foglalta el a várost.⁶⁷

A török uralom alatt bár folyamatosan szóltak kinevezések a püspöki székhelybe, ám egyházmegyéje területére egyetlen ordinárius sem juthatott el. A 16. században viszont megjelentek a protestáns prédikátorok: lutheránusok és reformátusok, majd az unitáriusok. A katolikusok aránya 60-70 településre szűkült az egyházmegyében, ellátásukról a jezsuiták és a ferencesek gondoskodtak. Az előbbieket nem egyszer helynökei is voltak a megyéspüspöknek,⁶⁸ e területre azonban csupán a boszniai püspök jutott be, ők is csak olykor-olykor.⁶⁹ A város végül 1686-ban szabadult fel.

---

⁶³ Ernuszt Zsigmond János (kb. 1440–1505). Mátyás király kincstartója, 1473-tól a pécsi püspökség adminisztrátora, 1479–1504 között tényleges püspök.

⁶⁴ Szatmári György (1457–1524) Bolognában, Krakkóban tanult. 1495-től prépost, 1499–1501 veszprémi, 1501–1505 váradi megyéspüspök, 1504-től királyi kancellár, 1505–1521 között pécsi megyéspüspök, a székesegyház Corpus Christi-kápolna oltárának építtetője, a palota kibővítője, titkára Oláh Miklós, a későbbi érsek. 1522-től esztergomi érsek.

⁶⁵ Móré Fülöp (kb. 1470/75–1526). 1490–1500 között Bolognában tanult, 1510-től esztergomi kanonok, II. Lajos követe 1522-től pécsi megyéspüspök, a mohácsi csatában halt meg.

⁶⁶ Váraljai Szaniszló (?–1548) 1533-ban fehérvári, majd szepesi prépost, ahol zsinatot hívott össze, 1541-től pécsi püspök.

⁶⁷ FEDELES, 2009, 5-9.

⁶⁸ FEDELES, 2009, 10.

⁶⁹ SÜMEGI JÓZSEF, *A török hódoltság kora*. in *Sümegei*, 2008, 81.

1687 és 1703 között Radanay Mátyás Ignác⁷⁰ vezette az egyházmegyét, akinek fő gondja a „szabad világban” a katolikus lakosság megerősítése, a protestánsok elszigetelése és az egyházi vagyon visszaszerzése volt, de nagy hangsúlyt fektetett az egyházszerkezet újbóli kiépítésére, amire főként a szerzetesrendekre támaszkodhatott.⁷¹ Utódának, Nesselrode Ferenc Vilmos püspöknek⁷² a kuruc és rác seregek vallásüldözésével kellett szembenéznie. Ő 1714-ben egyházmegyei zsinatot tartott, megerősítette a plébániahálózatot, Baranya és Tolna településeit gyakorlatilag lefedte a lelkipásztori szolgálat kiépítésével.⁷³ Berényi Zsigmond püspök⁷⁴ a máriagyüdi búcsújáráhely felvirágzása idején kormányozta az egyházmegyét, nevéhez fűződik a szeminárium megnyitásának előkészítése.⁷⁵

Klimó György (1751–1777) püspök⁷⁶ doktori dolgozatunk témája, az 1960-as évek fordulójának püspökutódlási kérdése szempontjából is fontos számunkra, hiszen az ÁEH illetékese ekkor úgy gondolta, ő a Belon Gellért helyett bejuttatott Cserháti József példaképe. Schillinger István⁷⁷ szerint ugyanis:

„Úgy látszik, Cserháti püspök nemcsak jelmondatot választott magának, hanem eszményképet is, és ez Klimó György, aki 1751–1777-ig volt pécsi püspök.

⁷⁰ Radonay Mátyás Ignác (1630–1703) Grácban tanult, Szelepcsényi érsek irodistája, címzetes, majd 1687-től pécsi megyéspüspök. Az ariánusok, törökök, zsidók térítője.

⁷¹ HORVÁTH ISTVÁN, *A török utáni újjáépítés évtizedei*, in SÜMEGI, 2008, 88-90.

⁷² Nesselrode Ferenc Vilmos (?–1732) kölni kanonok, fehérvári prépost, 1703–1732 pécsi megyéspüspök, 1714-ben zsinatot tartott.

⁷³ SÜMEGI, 2008, 88-98.

⁷⁴ Berényi Zsigmond (1694–1748.). A Pázmáneumban, Nagyszombatban, a Germanicumban tanult. 1718-ban szentelték pappá, aulistiként dolgozott, 1728-ban esztergomi segédpüspök, 1735-től a pécsi egyházmegye adminisztrátora, 1739-től ugyanott megyéspüspök. 1741-ben foglalta el székét, 1742-ben lerakta a pécsi szeminárium alapkövét.

⁷⁵ HORVÁTH ISTVÁN – KIKINDAI ANDRÁS – SÜMEGI JÓZSEF, *Vallási élet a barokk korban*, in Sümegi, 2008, 111.

⁷⁶ Klimó György (1710–1777) Nagyszombatban, Pozsonyban, Budán tanult, 1734-ben pappá szentelték, aulista, kanonok, 1744-ben címzetes püspök, 1751-ben Mária Terézia nevezte ki, XIV. Benedek megerősítette, mint pécsi püspököt. 1752-ben szemelték fel. Canonica visitatiót tartott, fejlesztette a szemináriumi oktatást, majd 70 templomot épített, 15 ezres könyvtárat alapított, felkarolta a tudományos munkát és a történeti kutatást.

⁷⁷ Schillinger István (1908–?) munkás, 1950-től az MDP Baranya Megyei Bizottság, azután a Baranyai Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága Népművelési Osztályának munkatársa. 1953–1955 az ÁEH munkatársa, egyházügyi előadóként a Baranya megyei Tanács Végrehajtó Bizottság egyházügyi titkára. Lásd bővebben: SOÓS VIKTOR ATTILA, *Az Állami Egyházügyi Hivatal archontológiája – Az ÁEH szervezeti felépítése, nemzetközi kapcsolatai és dolgozóinak hivatali pályaképe*, ELTE BTK doktori disszertáció, 2014. [Továbbiakban: SOÓS, 2014.] 299.

Ő építette a püspöki palotát a mai formájára, ő létesítette a püspöki könyvtár legértékesebb részét, a festmények, még megtalálhatók értékes képek az ő idejéből valók. Mária Teréziától kapta a püspök fogadójában lévő gobelineket, és ő kapta meg a pallium viselési jogát a pápától.

Fűzöm tovább a gondolataimat, a lomtárból előkeresték Klimó ágyát és a feltehető egykori bútorait, az van a hálósobájában. A tervei szintén Klimót kopírozzák, a püspöki palota restaurálása, a püspöki könyvtár rendezése, a külföldi kapcsolatainak szélesítése és nem utolsósorban a székesegyház felújítása. Még azokban a törekvésekben is hasonlítanak, hogy a plébániákat szaporítsák, ugyanis Klimó 20 plébániával⁷⁸ szaporította ezek számát. Cserhátinak már eddig is voltak ilyen elgondolásai, melyeket azonban nem tudott megvalósítani. Már most tervezi a külföldi utazásokat, és hogy kiket hívjon vendégül. ”⁷⁹

Klimó püspök tevékenysége kapcsán a szakirodalom kiemeli még a papképzés színvonalának emelése érdekében kifejtett tevékenységét, a szemináriumi oktatásban végzett reformját, a népiskolarendszer megerősítését segítő iskolaalapításait, a plébániái lelkipásztorkodást támogató vizitációit.⁸⁰

A jozefinista törekvések kibontakozása idején a pécsi szeminárium, valamint több, az egyházmegye számára is jelentős szerzetesrendi kolostor (pl. pálosok) ajtaját kellett bezárni, és a papság szerepe is átalakuláson ment keresztül ebben az időben. A birodalmi egyházszerzés ugyanis olyan moralista szerepet vállaló hivatalnokokká akarta átfőmálni őket az ekkor alapított központi szemináriumokban, akik az állami intézményrendszeren kívüli, spirituális vezetőként segítik azokat a társadalmi törekvéseket, amelyeket a politikai elit preferál (pl. adózás, jó gazdálkodás).⁸¹ Ez a szándék azonosságot mutat a későbbi kommunista diktatúra szemléletével (ld. a beszolgáltatásról és egyéb állami elvárásokról szóló körlevelek). Erre a szekuláris gondolkodásra mutatott rá az 1822-es nemzeti zsinat egyik megállapítása, miszerint a prédikációk a hit tisztaságát háttérbe szorítva csupán az erkölcsös életről szólnak.⁸² Ebben az időben

⁷⁸ HORVÁTH ISTVÁN, *Az egyházmegye Mária Terézia uralkodása idején*, in SÜMEGI, 2008., 122.

⁷⁹ MNL BML XXIII. 3. a. 0065/1964. TÜK 100.

⁸⁰ In: SÜMEGI, 2008, 119-126.

⁸¹ GÖZSY, 2021, 158-159.

⁸² GÖZSY, 2021, 173.

a vallási élet átalakulása miatt a Pécsi Egyházmegyében majd tíz évre hosszabbodott a kápláni évek ideje, ami újdonságot jelentett a korábbi, rövid ideig tartó gyakorlati időszakhoz képest.⁸³

Azt mondhatjuk, a Klimót követő püspökök tevékenysége főként a nagy előd kezdeményezéseinek továbbviteléből, újjáépítéséből állt, amelyeket immár más történelmi környezetben kellett megvalósítani. Ennek legfontosabb elemei a papképzés, az egyházmegyei vizitáció és a plébániahálózat megerősítése, a jozefinizmussal való harc volt.⁸⁴

A 19. század két másik kiemelkedő eseménye a székesegyház 1807-ben kezdődött, először Pollack Mihály⁸⁵ tervei szerint, majd egy újabb fázisban történt átalakítása,⁸⁶ illetve 1891. június 22-ei felszentelése, valamint Scitovszky János (1838–1849) pécsi püspöknek⁸⁷ 1849-ben a prímási székbe emelése.⁸⁸ A Pécsi Egyházmegyében az ő nevéhez fűződik a plébániatörténetek vezetésének kötelezővé tétele, ami nem volt előzmény nélküli, mert gyakorlata már az 1700-as években megkezdődött ezen a vidéken.⁸⁹

Az új évszázadba Hetey Sámuel⁹⁰ (1897–1903) vezette át az egyházmegyét. Működésének rövid ideje alatt anyagi biztonságot teremtett, megszervezte a szegény,

---

⁸³ Uo. *Alsópapság* 170.

⁸⁴ Uo. 177.

⁸⁵ Pollack Mihály János (1773–1855) a klasszicista művészet nagy alakja, a milánói dóm építésében is részt vett, Pest kiépítésének egyik felelőse, a terézvárosi templom oltárai is hozzá kapcsolódnak. Pécsen a székesegyházhomlokzat, a toronyok átalakítása a Dóm tér kialakítása fűződik nevéhez.

⁸⁶ HORVÁTH ISTVÁN – KIKINDAI ANDRÁS, *A felvilágosodás a liberalizmus kora*, in SÜMEGI, 2008, 137.

⁸⁷ Scitovszky János (1785–1866) Jolsván, Rozsnyón és Nagyszombatban tanult, 1809-ben szentelték pappá, teológiai tanár. 1827-ben rozsnyói megyéspüspök, 1828-ban szentelték fel, az egyházmegye hitéletének megújítója. 1838-tól pécsi megyéspüspök, templomépítő, az oktatás felkarolója, szegényházat hozott létre, népmisziókat szervezett, 1849-ben kinevezték esztergomi érsekké, az udvarral szemben védte a püspököket és papságot, szívügye volt az esztergomi bazilika építése, Nagyszombatból ugyanide telepítette a szemináriumot.

⁸⁸ HORVÁTH ISTVÁN, *A reformkor és a szabadságharc időszaka*. in SÜMEGI, 2008, 151-152.

⁸⁹ VÉRTESI LÁZÁR, *Historia domusok a pécsi egyházmegyében*, in *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt. Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára*, szerk. KLESTENITZ TIBOR - ZOMBORI ISTVÁN, MTA – Bölcsészettudományi Központ, Budapest 2015, 26.

⁹⁰ Hetey Sámuel (1845–1903) 1870-ben szentelték pappá, többnyire központi szolgálatban dolgozott az Esztergomi Főegyházmegyében, 1893-ban prímási irodaigazgató, 1897-ben kinevezett, 1898-ban tényleges pécsi püspök.

de tehetséges középiskolás fiúk étkeztetését és a Lapidáriumot, amelyben a székesegyház átépítése során előkerült leleteket helyezték el. Őt Zichy Gyula⁹¹ (1905–1926) követte az egyházmegye kormányzásában, akit X. Pius (1903–1914) szentelt püspökké. Hivatali idejének elején szervezőmunkájának hatására alapították meg a jezsuiták 1908-ban a székváros híressé vált Pius Gimnáziumát, ami 1948-ig meghatározó szerepet töltött be a régió oktatási intézményeinek körében.⁹²

Az I. világháború következményei – az emberáldozatok mellett – a szerb megszálló csapatok 1918. november 14-ei pécsi megérkezése után váltak intézményi szinten érzékelhetővé az egyházmegyében, amikor is a Barcs–Szigetvár–Bátaszék–Baja vonal területei uralmuk alá kerültek,⁹³ ekkor ugyanis például Baranya vármegye 305 településéből 55 maradt anyaországi területeken.⁹⁴

Pécsett kezdetben harmonikusan indult a megszállók és az egyház kapcsolata, de az 1918. november 25-i újvidéki népgyűlés után, amely a Szerb Királysághoz akarta csatolni a megszállott részeket, illetve a december 1-jén létrejött Szerb-Horvát-Szlóven Királyság megalakulását követően ez a viszony megromlott, egyre erőteljesebb lett a szlávosítás. Ennek egyik első jele volt, hogy a pécsi püspököt arra akarták kényszeríteni, írja elő a szerb királyért való könyörgést a szentmiséken, papokat hurcoltak el magyar érzületük miatt, egyházi épületeket foglaltak le és visszaéltek az egyházmegye jogos tulajdonával. A szerb közigazgatás a templomokat és istentiszteleti alkalmakat nem bántotta, ám azokat a területeket, ahol az egyház közfeladatokat látott el, teljes irányításuk alá akarták vonni. Mindezek mellett Zichy Gyula semmilyen módon se

⁹¹ Zichy Gyula (1871–1942). 1895-ben szentelték pappá, 1900-tól a Gregoriana egyházjogot tanult. 1905-ben pécsi püspök, X. Pius szentelte fel Prohászka Ottokárral és Balás Lajossal együtt. A Dunántúl lapalapítója, 1923-ban kalocsai adminisztrátor, 1925-től érsek. 1941-től Bácska apostoli adminisztrátora, főegyházmegyéje hitéleti intézményeinek megújítója.

⁹² FEDELES, 2009, 15.

⁹³ TENGELY ADRIENN – KOVÁCS ZOLTÁN, *A millenniumtól a szerb megszállás végéig*, in SÜMEGI, 2008, 175.

⁹⁴ A kérdéskörhöz ld. CSIBI NORBERT, *Bevezető*, in *A világháború kálváriáját járva – A Pécsi Egyházmegye és az első világháború* (PHF 29.), szerk. CSIBI NORBERT – VÉRTESI LÁZÁR, Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs 2016, 13-44. [https://www.academia.edu/31305424/A_vil%C3%A1gh%C3%A1bor%C3%BA_k%C3%A1lv%C3%A1ri%C3%A1j%C3%A1t_j%C3%A1rva_A_p%C3%A9csi_egyh%C3%A1zmegye_%C3%A9s_az_I_vil%C3%A1gh%C3%A1bor%C3%BA_Forr%C3%A1sk%C3%B6tet_bevezet%C5%91_tanulm%C3%A1nya_\(A_kutat%C3%A1s_id%C3%B3pontja:_2022._12._26\)_%5B%C3%9C%C3%9C%C3%9C%C3%9C%C3%9C%5D](https://www.academia.edu/31305424/A_vil%C3%A1gh%C3%A1bor%C3%BA_k%C3%A1lv%C3%A1ri%C3%A1j%C3%A1t_j%C3%A1rva_A_p%C3%A9csi_egyh%C3%A1zmegye_%C3%A9s_az_I_vil%C3%A1gh%C3%A1bor%C3%BA_Forr%C3%A1sk%C3%B6tet_bevezet%C5%91_tanulm%C3%A1nya_(A_kutat%C3%A1s_id%C3%B3pontja:_2022._12._26)_%5B%C3%9C%C3%9C%C3%9C%C3%9C%C3%9C%5D) [Következőkben: CSIBI, 2016.]

tudott kapcsolatot tartani az anyaországi egyházzal, ezért oda provikáriust nevezett ki Fent Ferenc⁹⁵ szekszárdi esperesplébános személyében.

A szerb megszállás 1921. augusztus 22-én fejeződött be Pécssett.⁹⁶ A trianoni békediktátum miatt azonban az Észak-Szerémben és Dél-Baranyában lévő 4 esperesség, benne a 28 plébánia mintegy 70.000 hívővel új államigazgatás alá került, 178 plébániája viszont megmaradt az egyházmegyének a magyarországi részen, ami jóval kisebb veszteség volt, mint Esztergom vagy Kalocsa esetében.⁹⁷ Zichy Gyula ugyanakkor nem szeretne volna ezen területek kiszakítását egyházmegyéjéből, ezért ekkor ide nevezett ki provikáriust 1920-ban, és megerősítette őt 1921-ben, Erdélyi Károly donji-miholjaci plébános⁹⁸ személyében. Ebben az időszakban a püspök maga is meg akarta látogatni a közigazgatásilag elcsatolt területeket, ám ezt a hatóságok nem engedélyezték, illetve az új hatalom erős nyomás alá helyezte a papságot, működésüket akadályozta, egyházi szinten pedig ugyancsak lépéseket tettek az elcsatolt területekkel határos egyházmegyék püspökei az egyházmegyehatárok államhatárok szerinti rendezésére.⁹⁹ Ennek eredményeként jött létre 1923 decemberében a Dél-Baranyai Apostoli Adminisztrátúra, amely 1971-ig állt fenn,¹⁰⁰ és lett ekkor a Diakovári Püspökség része. A baranyai háromszög két esperessége később, 1941–1944 között újból a Pécsi Egyházmegye irányítása alá került, a vikárius generális ekkor Klein Tivadar¹⁰¹ lett, akit a

---

⁹⁵ Fent Ferenc (1861–1922) püspöki helynök. 1886-ban szentelték pappá a Pécsi Egyházmegyében, kápláni éveit után 1889-től szemináriumi tanár, 1898-ban Szekszárd-újvárosi, 1907-től belvárosi plébános. A szerb megszállás idején három éven át irányította az egyházmegye magyarországi részét.

⁹⁶ SÜMEGI, 2008, 175-176.

⁹⁷ TÓTH TAMÁS, *A kettészakított érseki egyházmegye – Apostoli Kormányzóság a Bácskában az I. világháború után*, elhangzott a Fraknoi Kutatócsoport Trianon és az Egyház című konferenciáján Budapesten, 2021. június 23-án. A tanulmánykötet megjelenés alatt, 124-152.

⁹⁸ Erdélyi Károly (1863–1943) provikárius. 1888-ban szentelték pappá a Pécsi Egyházmegye szolgálatára. Első plébánosi helyét 1897-ben kapta, donji-miholjaci [Alsómiholjac] plébános 1912–1928 között. 1821–1923 között provikárius, négy esperesi kerület előljárója. Jelentéseiből ismerjük az elcsatolt területek lelkipásztori életét. 1928-ban Magyarországra kérte át magát, plébános majd 1934-től nyugdíjas pap.

⁹⁹ Ld. ehhez CSIBI, 2016.

¹⁰⁰ SÜMEGI, 2008, 176.

¹⁰¹ Klein Tivadar (1872–1945) 1895-ben Pécssett pappá szentelik, több helyen plébános, 1941-ben általános helynök az egyházmegye Dél-baranyai részén. 1945-ben a partizánok bosszúból kivégezték, bár a szerb lakosság is közbenjárt érte. A gyűjtőtáborban megsebesítették, nyílt sebeit sóval szórták.

szerbek bosszúból kivégeztek, viszont 1951-ig e terület hívei még a pécsi püspök joghatósága alatt éltek.¹⁰²

II. 2. Tanácsköztársaságtól Népköztársaságig

A 20. század első felének – dolgozatunk szempontjából – legjelentősebb eseménye Pécsen is a tanácsköztársaság uralma volt, hiszen ez a kommunizmussal való első találkozás határozta meg a papság, különösképpen a hierarchiának az 1945 után kiépülő diktatúrához való kezdeti viszonyulását, már csak azért is, mert 1919 eseményei világos bizonyítékai voltak annak, hogy XIII. Leótól¹⁰³ XII. Piuszig¹⁰⁴ terjedő időszak pápai megnyilatkozásai milyen lényeglátóan nyilatkoztak a szocialista eszmeiségről.¹⁰⁵ Pécs esetében azonban egy „személyes szál” is kimutatható a kommün kapcsán: Persián Ádám¹⁰⁶ a Károlyi-rezsim és a későbbi hónapok katolikus egyházügyi kormánybiztosa ugyanis a városban volt novícius, mégpedig a ferences rendházban.

A Pécsi Egyházmegyében a Tanácsköztársaság nyitánya, az öszirózsás forradalom hatása a szerb megszállás miatt csak a magyar irányítású területeken érezte hatását, egyházi vonatkozásban ott is elsősorban a papi járadékok megtagadásával, illetve azáltal, hogy a plébánosok és plébániaépületek megtámadása kísérte a lelkipásztorok munkáját. Emellett 1918 novemberében néhány esperesi kerületben a Budapesten megalakult Papi Tanács javaslatai előkerültek ugyan a papság találkozásai

---

¹⁰² Ld. ehhez CSIBI, 2016.

¹⁰³ XIII. Leó pápa (1810–1903) Vincenzo Gioacchino Pecci, 1878–1903 Róma püspöke. 1837-ben szentelték pappá 1843–1846 között belgiami nuncius. 1846-tól Perugia püspöke, 1873-ban bíboros. Az Egyházi Állam megszűnéskor az egyház lelki tekintélyének megalapozója, közel 250 új püspökséget alapított. Az egyház társadalmi tanításának egyik vezéralakja.

¹⁰⁴ XII. Piusz pápa (1876–1958) Eugenio Pacelli 1899-ben szentelték pappá, 1917-től Bajorországban, majd 1920–1929 között németországi nuncius, a konkordátum kidolgozója. 1929-től bíboros, 1930-tól államtitkár. 1939. március 2-án választották pápává. Rómában és világszerte a zsidók mentésének felkarolója, a béke követe.

¹⁰⁵ KÁLMÁN PEREGRIN, *A kommün látlelete – néhány ferences forrás alapján, in A tanácsköztársaság és az egyházak – egyházpolitika, keresztényüldözés, egyházi útkeresés*, szerk. FEJÉRDY ANDRÁS, SZIT, Budapest 2020. 44-55. [Továbbiakban: KÁLMÁN, 2020.]

¹⁰⁶ Életéről ld. *Kereszt és forradalom – Persián Ádám katolikus egyházügyi kormánybiztos emlékirata (1918. november 1. – 1919. március 21.)*, szerk. TENGELY ADRIENN, METEM, Budapest 2019, 15-26.

alkalmával, de hatásuk mindössze abban mutatkozott meg, hogy küldötteket választottak annak januári országos gyűlésére. Később a Papi Tanács radikalizálódása miatt ezek a helyi szerveződések is elhaltak,¹⁰⁷ nem úgy, mint Szegeden, ahol a város papságának jelentős része került a forradalmi eszmeiség hatása alá.¹⁰⁸

A pécsi ferences kolostor historia domusa 1918. november 14-én már kommunista atrocitásokról írt,¹⁰⁹ de beszédes a belvárosi plébánia historia parochiaejának bejegyzése is:

„A szociáldemokrácia erőszakos térfoglalása az oka a vallástalanság terjedésének, mert a beerőszakolt munkásoknak, főként gyerekeknek – mert már a tanoncokat is beszervezték – folyton hitvallás, Isten és egyház ellenes beszédeket tartottak s a papság ellen izgatták őket. Egészen úgy csinálták, mint az 1919. márc. 22-én megszületett szovjet-Magyarországon, hol úgyszólván abból álltak a szociális rendelkezések, hogy papokat, apácákat elkergettek, egyleteket és kolostorokat elfoglaltak, kongregációkat feloszlattak s hithű magyarokat kivégeztek. A szociáldemokrata vezetőségnek volt is gondja rá, hogy minden fiatalember átmenjen a demarkáción a szovjet hadseregbe. Ahol nincs hit, ott nincs erkölcs! A templomokból elmaradt a fiatalság, el a férfiak s a Pécsi Napló egyik szept. száma szerint az orvosi statisztikák értelmében Pécs lakosságának fele fertőzve van!”¹¹⁰

A kömmünnel azonban 1919 tavaszán a Pécsi Egyházmegyében is megkezdődtek azok a folyamatok, amelyek a kommunista egyházüldözés általános jellemzői voltak: a hitoktatás háttérbe szorítása, az egyház társadalmi jelenlétének felszámolása, a szerzetesrendek működési jogának megvonása, és annak lehatárolása, hogy az egyház mozgásteret kizárólag a templomok falai között jusson érvényre. Ennek az időszaknak keresztényellenes megnyilvánulásai olyan erővel vésődtek a klérus emlékezetébe,

---

¹⁰⁷ SÜMEGI, 2008, 174-175.

¹⁰⁸ KÁLMÁN, 2020, 59-60.

¹⁰⁹ Uo. 58.

¹¹⁰ CSIBI NORBERT, *A Pécs-székesegyházi és a Pécs-belvárosi plébániák a szerb megszállás időszakában (1918–1921)*, in *A pécsi ruszisztika szolgálatában*, szerk. BENE KRISZTIÁN - HUSZÁR MIHÁLY - KOLONTÁRI ATTILA, PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs 2018, 88.

hogy az ekkor szerzett tapasztalatok nem csupán 1945 után hatottak a papság e nemzedékére, hanem a két világháború közötti időszakban is nagymértékben ebből az alapállásból értelmezték az eseményeket. Ehhez hasonlóan a társadalom legjelentékenyebb része ugyancsak úgy tekintett az 1919 augusztusát követő jövőre, mint aminek felül kell múlnia Trianonnak, a tanácsköztársaságnak, majd a megszállás idejének traumáját.

E korszak megrázkódtatásainak végénél a pont Pécs 1921. augusztus 21-ei felszabadulása lett. A szerb megszállók többszöri halasztások után ekkor hagyták el a várost, miközben a szociáldemokraták a hatalom átvételére törekedtek. Zichy Gyula püspök végül 1921. szeptember 11-én a szabadulás emlékére zarándoklatot vezetett a máriagyüdi kegyhelyre, akkor helyezte el hálából a Szűzanya palástján ma is látható ezüstszívet.¹¹¹

A feljegyzések szerint az első világháború után Pécsen ugyan növekedett a misére járók száma, az elmélyült vallásosság azonban nagyon hiányzott.¹¹² Az évek óta tartó háború, a szerb megszállás, az azon kívül eső területeken pedig a kommün általános vallási lanygulást hozott az egyházmegyébe is. Csibi Norbertnek a pécsi plébániatörténetek vizsgálata során végzett kutatásaiból tudjuk, hogy a püspöki város papsága nem tétlenül szemlélte ezt az állapotot, hanem e vészterhes időben összejöveteleket tartottak – és ezt Zichy Gyula megyéspüspök is látogatta –, ahol keresték az utat, miként lehet előmozdítani a lelkipásztori szolgálat hatékonyságát, és ennek fő területét a különböző egyetek felkarolásában látták.¹¹³

Az 1890-es években ugyanis nagy erővel indult meg, az 1910-es évek második felében viszont – érthető módon – visszaesett, 1917–1925 között pedig újból jelentős mértékben megerősödött az egyesületi élet aktivitása a Pécsi Egyházmegyében. Ezekben az években a megyéspüspök munkálkodása nyomán a KALOT, a KALÁSZ, a Mária Kongregáció, a különböző imatársulatok, kulturális egyesületek lettek a lelkipásztori élet főbb csoportjai.

---

¹¹¹ Uo. 89-92.

¹¹² Uo. 87-89.

¹¹³ CSIBI NORBERT, *A Magyarországi Tanácsköztársaság lokális egyházi recepciója. 1919 a pécsi egyházmegye plébániáinak historia domusaiban*, in *Rott Nándor és kora*, szerk. KARLINSZKY BALÁZS - VARGA TIBOR LÁSZLÓ - URBÁN ERZSÉBET - TÓTH KRISZTINA, Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, Veszprém 2020, 9-41.

Zichy püspök ugyanakkor a nagy templomépítő elődeinek sorába lépett, és számos plébánia, lelkészség alapítása is nevéhez fűződik, ami különösen is meghatározta a világháború utáni tevékenységének idejét.

Várady Lipót Árpád kalocsai érsek¹¹⁴ halála után Lorenzo Schioppa nuncius¹¹⁵ Zichy Gyulát szemelte ki metropolitának, akit kegyes, buzgó és önzetlen főpásztorként jellemzett, utódjául pedig Mészáros János budapesti apostoli helynököt jelölte a pécsi püspöki székre. Zichy végül 1923 októberének utolsó napjaiban megyéspüspöki hivatalát megtartva, kalocsai apostoli kormányzó kinevezést kapott, amit november 17-én fogadott el, december 10-én publikáltak, a kormányzást pedig 1924. január 27-től gyakorolta.

E kettős megoldás oka az volt, hogy a király nélküli királyság nem akarta a főkegyúri jog érvényesítését, de Zichy érseki kinevezésével szemben mégis vétóval éltek, mert az állam szerette volna saját jelöltjeit – pl. Prohászka Ottokárt¹¹⁶ – látni az érseki székben.¹¹⁷ Csernoch János bíboros¹¹⁸ Leopold Antal esztergomi kanonokot¹¹⁹,

---

¹¹⁴ Várady Lipót Árpád (1865–1923). Temesvárott született, a teológiát Budapesten és Bécsben végezte. 1888-ban szentelték pappá, Temesvárott lett teológiai tanár, aulista, majd a VKM osztálytanácsosa. 1902-ben választott püspök, 1911-től győri megyéspüspök, 1914-től kalocsai érsek. Számos plébániát alapított, foglalkozott a Bukovinában, az emigrációban élő magyarokkal. 1923-ban miután XI. Pius egyházmegyéje elcsatolt részét apostoli adminisztrátorra bízta, meghalt.

¹¹⁵ Schioppa, Lorenzo (1871–1935). Nápolyban tanult, 1912-től Münchenben a nunciatura titkára, ügyhallgatója. 1920-ban püspök, az első apostoli nuncius Budapesten. 1925-től Hágában hollandiai internuncius.

¹¹⁶ Prohászka Ottokár (1858–1927). Losoncon, Nyitrán, Kalocsán és Esztergomban tanult, 1875-től germanikus növendék, 1881-ben szentelték pappá, filozófiai és teológiai doktor. 1882-től tanít Esztergomban, majd Budapesten, 1905-ben székesfehérvári püspök lett, Rómában a pápa szentelte föl. A Szociális Missziótársulat alapítója, a nemzetgyűlésben Székesfehérvár képviselője, MTA tagja, a Rerum novarum hazai megvalósítója, 1911-ben több művét indexre tették, 1919-ben a kommün nagy ellenfele, szónok, a 20. század nagy misztikusa.

¹¹⁷ TÓTH, 2020a, 72-93.

¹¹⁸ Csernoch János (1852–1927) Esztergomban majd a Pázmáneumban tanult, 1874-ben szentelték pappá, 1876-ban teológiai doktor, majd lelképásztor, 1879-től Esztergomban biblikus-tanár, aulista, 1888-ban kanonok, később székesegyházi plébános. 1908-tól csanádi megyéspüspök, 1911-ben kalocsai, 1912-től esztergomi érsek, 1914-ben bíboros. Számos plébánia alapítója.

¹¹⁹ Leopold Antal (1880–1971) esztergomi egyházmegyes pap. 1904-ben szentelték pappá, Csernoch János kalocsai érsek udvari papja, aki esztergomi érsekként is az egyházkormányzatban maga mellett tartotta. 1946-ban külföldre távozott, a bécsi Pázmáneum rektora lett.

és Breyer Istvánt¹²⁰ jelölte Pécsre, amit később Klebelsberg Kuno¹²¹ ugyancsak támogatt, de ugyanerre a hivatalra felmerült Vass József miniszter¹²² neve ebben az időben. 1925 nyár elején azonban új nuncius érkezett Magyarországra Cesare Orsenigo érsek¹²³ személyében, aki elérte a kormány beleegyezését, és így Zichy Gyula kinevezést nyert Kalocsára, és apostoli kormányzó lett Pécsen. Tóth Krisztina kutatásaiból tudjuk,¹²⁴ hogy az ezután Rómában tartózkodó nuncius Zichy érsek és nem a kormány jelöltjeit terjesztette elő a Pécsen esedékes kinevezésre. Ezek közül az egyik prezentált személy Mosonyi Dénes püspöki helynök¹²⁵ volt, akit egyházkormányzati gyakorlattal rendelkező, intelligens, de a papság számára nehezen elfogadható, a kormány részéről pedig elutasított személyként jellemeztek. A másik jelölt viszont Virág Ferenc¹²⁶ lett, akit ideális jelöltként jellemeztek: volt szemináriumi spirituális, teológiai tanár, buzgó lelkipásztor, nem foglalkozik politikával. A nuncius Róma utasítására végül Mészáros

---

¹²⁰ Breyer István (1880–1940) Budapesten tanult, az Esztergomi Főegyházmegye tagjaként 1903-ban szentelték pappá, lelkipásztor majd esztergomi aulista 1907-től, 1915-ben irodai igazgató és a VKM tanácsosa. 1922-től h. államtitkár 1929-ben esztergomi segédpüspök lett, 1933-ban győri megyéspüspökké nevezték ki. 1935-ben egyházmegyei zsinatot hívott össze, restauráltatta székesegyházát.

¹²¹ Klebelsberg Kunó Imre Aurél Ferenc gróf (1875–1932) Székesfehérvárott, majd Európa számos egyetemén jogot tanult. 1914-től a VKM-ben adminisztratív államtitkár, 1917-ben miniszterelnökségi államtitkár, országgyűlési képviselő, a proletárdiktatúra idején bujdosott. 1921-1922-ben belügyminiszter, majd 1931-ig vallás- és közoktatásügyi, 1930-ban népjóléti és munkaügyi miniszter, vezette szentszéki tárgyalásokat, közreműködött a hajdúdorogi görög katolikus püspökség alapításában és a menekült egyetemek szegedi és pécsi befogadásában. Nevéhez fűződik a tanyasi oktatás felkarolása, Bécsben, Berlinben és Rómában a Collegium Hungaricumok létrehozása.

¹²² Vass József (1877–1930). Magyarországi tanulmányai után 1898-tól a Germanicumban tanult, mint székesfehérvári egyházmegyei, 1908-ban szentelték pappá. Filozófiai és teológiai doktor, lelkipásztor, szemináriumi tanár, 1911-ben Budapesten a Szent Imre Kollégium új épületének megépítője, a kommün alatt bujdosott, a Keresztény Szociális Párt, az Egyesült Keresztény Párt alapítói közé tartozott. 1920–1921 közéleti, illetve 1922-ig vallás- és közoktatási, majd 1930-ig népjóléti és munkaügyi miniszter, Bethlen miniszterelnök helyettese. a korabeli szociális háló egyik kialakítója.

¹²³ Orsenigo, Cesare (1873–1946). 1896 szentelték pappá, szociális apostol, a későbbi XI. Pius pápa barátja, 1922-től címzetes érsek Hollandiában, 1925-től Magyarországon, 1930-tól Németországban nuncius, végig követte Hitler hatalomra kerülését és rendszerének végét. 1945-ben el kellett hagynia állomáshelyét.

¹²⁴ TÓTH, 2020b, 855-880.

¹²⁵ Mosonyi (Melhard) Dénes Lipót (1874–1948) germanikus diák 1893-tól, 1898-ban szentelték pappá, 1900-tól a Pécsi Egyházmegyében lelkipásztor, majd aulista, 1921-től helynök, 1937-ben nagyprépost. Templomok, iskolák, kollégiumok alapítója.

¹²⁶ Virág (Blum) Ferenc (1869–1958). 1892-ben szentelték pappá, 1922-től Szekszárd plébánosa, 1926-tól pécsi megyéspüspök.

János¹²⁷ nevét terjesztette a Kormány elé, akit elutasítottak, de ekkor másodjelöltként már ott volt Virág Ferenc személye, ő viszont elfogadható volt mindkét fél számára, így 1926. március 22-én az ő nevével lett hivatalos a pécsi püspöki szék betöltése. A nuncius végül azt is kérvényezte a Szentszéktől, hogy Virág Ferenc szekszárdi esperes-plébános szentelése akár a bulla kézhezvételének hiányában is az általa kért, május 6-i napon történjen, hogy megyéspüspöki működése mielőbb megkezdődjék. A szentelő püspök ezen a napon Zichy Gyula volt, aki úgy jellemezte utódát, mint

*„aki 20 éven át odaadó, lelkes, gyümölcsökben gazdag lelkeszi munkával tá-mogatta mindig és mindenütt főpásztori törekvéseimet.”*¹²⁸

Virág Ferenc püspöki szolgálatát az egyházi élet biztonsága és kibontakozása jellemezte, amelynek a II. világháború vetett véget. Kormányzása első időszakában az Actio Catholica szervezetei fogták össze a hitélet, a kultúra, a szociális kérdések és a sajtó különböző területeit, megkezdődött az egyházközségek belső életének szervező-dése, a karitászcsoportok kiépülése a Pécsi Egyházmegyében. Püspökelődjétől átvette és megvalósította székvárosában a pálosok letelepítését, valamint templomépítését, ugyanitt a Mindenszentek templomát a karmelita nővérekre bízta, akik megkezdték kolostoruk felépítését. 1929-ben egyházmegyei zsinatot hirdetett, amelynek főbb témái a papi élet, az egyház megszentelő, tanító és kormányzó hivatala, a karitás, az anyagi javak és az iskolaügy volt. Baranyában és Tolnában is számtalan templom épült, csak 1945 és 1949 között több mint 30 plébániát alapított a megyéspüspök.

A Volskbund ellensúlyozására papjai megszervezték a Hűséggel a Hazához mozgalmat, 1943. június 6-án Pécs polgármestere Jézus Szíve oltalmába ajánlotta a várost, aminek megmenekültét a háborús bombázástól ennek az oltalomnak tulajdonították. A német megszállás alatt több mint tíz papját hurcolták meg az egyházmegyének.¹²⁹ A háború főként a Dráva-menti részek templomaiban okozott nagyobb károkat, a székvárosban pedig a betelepülő szovjet csapatok jelenléte hozott kellemetlenséget,

¹²⁷ Mészáros János (1873–1947). 1895-ben szentelték pappá, különböző lelkipásztori helyek után 1916-tól udvari és várplébános Budán, a Szent Jobb öre, 1919–1940 Budapesten a helynökség vezetője, ebben az időben 23 plébániát, 17 templomot, 6 lelkészséget alapított.

¹²⁸ TÓTH, 2020b, 880.

¹²⁹ HORVÁTH ISTVÁN, *A két világháború között*, in SÜMEGI, 2008, 180-194.

így például a szemináriumban, vagy a zabrálások nyomán keletkezett károk tekintetében.¹³⁰

A háború befejezésekor Virág Ferenc püspök 1945. június 4-ei körlevelében a hitben való, abból fakadó újjáépítést szorgalmazta, a német lakosság kitelepítése idején pedig felszólította papjait, hogy miként a háborúban is kötelességük volt, ekkor is maradjanak híveik közelében. A szovjet katonák több szerzetesnőt megöltek, 1945-tel kezdődően 1956-ig a karhatalom 23 papot tartóztatott le az egyházmegyében.

1945 után Virág püspöknek és a rábízottaknak ugyanazokat az atrocitásokat kellett megélniük a kiépülő kommunista rendszer részéről, mint az ország egészének: 1946-ban az egyesületek betiltása, 1948-ban az iskolák államosítása, 1950-ben pedig a szerzetesrendek feloszlatása. Ez utóbbi különösen is érzékenyen érintette a Pécsi Egyházmegyét, hiszen június 9-10-re virradó éjjel éppen ez a terület volt a deportáltak egyik gócpontja, amelynek jellege megegyezett a zsidóság elhurcolásának rendjével.¹³¹ 1951-ben megalakult az Állami Egyházügyi Hivatal, ezzel megkezdődött a szabad egyházkormányzás felszámolása.

Mindezt megelőzően azonban a magyar egyház 1947-1948-ban megünnepelte a Mária évet, amelynek részeként a pócspetri események után két nappal, június 5-6-án 150.000 ember volt jelen a máriagyűdi zarándoklaton,¹³² és Rogács Ferenc¹³³ püspök is ezen hónap június 29-én részesült a püspökké szentelésben. Kinevezése azonban már 1948. április 28-án megtörtént, a kormányt viszont csak június 25-én értesítették erről. Az állami hatóságok ennek kapcsán lengették be először, hogy a jövőben nem veszik figyelembe azokat a kinevezéseket, amelyeknél nem történt meg az előzetes véleménykérés.¹³⁴ Az ekkor már betegeskedő Virág Ferenc püspök mellé Rogács Ferenc koadjutori kinevezést kapott, majd fokozatosan vette át az ordináriusi feladatok

¹³⁰ Az egyházmegyének a II. világháború hatására megváltozott állapotát részletesen is bemutatja: BÁNKUTI GÁBOR, *A frontátvonulás és a diktatúra kiépülésének egyházi recepciója in Váltóállítás – diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben*, (szerk.) CSIKÓS GÁBOR; KISS RÉKA; Ö KOVÁCS JÓZSEF, Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága – MTA BTK, 2017., 411-424., (Kutatás ideje: 2023. április 4.), <https://kiadvanyok.neb.hu/asset/phpNGM56r.pdf>

¹³¹ Pécsre vonatkozóan ld. ehhez: KÁLMÁN PEREGRIN, *Úrnapi körmenet teherautón, avagy a Szent Gettó*, in *Vigilia*, 72. évf. 2007/11, 869-872. (Forrásközlés).

¹³² Magyar Kurír, 1948. június 9. II. Kiadás, 1.

¹³³ Részletes életrajzát később mutatjuk be.

¹³⁴ SALACZ, 1988, 112.

gyakorlását tőle, amelynek részeként képviselője volt a püspöki konferenciákon, ahol a Mindszenty-vonalhoz tartozóként tartották számon.¹³⁵ Rogács Ferenc a püspöki karon belül több alkalommal – így például 1950-ben – is próbálta az egyház nagyobb mozgásterét védeni a pártállami diktátumokkal szemben.¹³⁶

A Pécsi Püspökség ebben az időben Győr, Székesfehérvár, Vác, Szombathely és Veszprém társaként az esztergomi érsek suffraganeus egyházmegyéje volt, területe és népessége tekintetében az ötödik legjelentősebb Magyarországon. 1948-ban 179 plébániát, számos filiát számlált, amit 507 pappal és papságra készülővel, akik közül 351 egyházmegyes, 77 szerzetespap, 79 nyugdíjas vagy növendék volt, 18 espereskerületben, két főesperességben. Az egyházmegye területén élők közül 80 százalék feletti volt – 489136 személy – volt a katolikusok aránya, a lakosság kétharmada gyakorolta hitét.¹³⁷

1951. július 6-án az ÁEH betelepedett a pécsi püspök palotájába, ezzel kezdődött meg az az időszak, amikor az ún. „bajuszos püspökök” ellenőrzésük alá vonták az egyházkormányzatot és annak központját, engedélyhez kötötték a két püspök kapcsolattartását. Ezek a személyek az általunk tárgyalt időszakra vetítve 1951-ben Zákányi József¹³⁸, 1952-ben Jáhn Vilmos¹³⁹, majd 1956-1966 között Schillinger István voltak.

E folyamat következő, Pécssett közvetlenül érintő lépéseként az 1952. június 4-i püspökkari konferencián jelentették be az ÁEH döntését, amely számos vidéki szeminárium bezárására és az épületek államosítására vonatkozott.¹⁴⁰ Ezen évek egyre erősödő szorítása után, 1956. október 29-én, Virág Ferenc püspök – talán éppen

¹³⁵ Szemléletére vonatkozóan ld. Uo. 108. és MNL OL XIX-A-21-d-002-14/a – 1960. (7. d.), *Tervezet a katolikus egyházzal kapcsolatos politikai feladatok koordinálására, 1961. január 11.* [Továbbiakban: *Tervezet a politikai feladatokra, 1961.*] 18.

¹³⁶ Uo. 29, 75.

¹³⁷ BÁNKÚTI GÁBOR, *Egyháztörténet helyben. Szempontok a katolikus egyház (politikai) társadalomtörténetének értelmezéséhez a diktatúra kiépítésének és intézményesítésének időszakában (1945-1950), a Pécsi Egyházmegye példáján*, in Vakvágány: *A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken a hosszú ötvenes években*, (szerk.) HORVÁTH, GERGELY KRISZTIÁN, Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága – MTA BTK, 2019, 259-260. (Kutatás ideje: 2023. április 4.) <https://kiadva-nyok.neb.hu/asset/phpNGM56r.pdf>

¹³⁸ Zákányi József (1909–?) 1951–1952 között főelőadó az Állami Egyházügyi Hivatalban, pécsi megbízott. SOÓS, 2014, 320.

¹³⁹ Jáhn Vilmos (?). Annyi ismert róla, hogy 1952-ben, mint pécsi megbízott volt az ÁEH munkatársa. SOÓS, 2014, 258.

¹⁴⁰ SALACZ, 1988, 112-113.

Rogács Ferenc fogalmazásában – körlevelet adott ki, amelyben az egyház szabadságának és működésének fontosabb elveit foglalta össze és feltételeit kérte.¹⁴¹ Érdekes, hogy e megnyilatkozásnak a forradalom leverése után nem lett megtorlás a következménye, holott másoknak ennél kisebb súlyú szerepvállalásukért is felelniük kellett (ld. Witz Béla,¹⁴² Szabó Imre¹⁴³ internálása).

Rogács püspöknek 1957 júniusában azonban már részt kellett vennie az Opus Pacis tagjainak kijelölésében, aminek fő célja az volt, hogy a békemozgalmat az ordináriusok által kijelölt személyek szerepeltetésével kivezessék az állampárti irányítás alól.¹⁴⁴

1957. december 3-án este az idősödő főpásztor, Virág Ferenc elesett otthonában és combnyaktörést szenvedett, majd 1958. február 19-én a kórházból a hosszantartó fekvés következményeitől terhelten visszakerült a püspöki palotába, ahol Schillinger István egyházügyi főelőadó többször meglátogatta, a püspök 1958 elején még az ÁEH elnökének is utolsó üdvözlését küldte. Március 1-jén délután köhögési roham jött rá, a vállát fájlalta, orvos már ekkor jelezte, a püspöknek pár órája van hátra, mert szívtrombózis lett. Március 2-án, 0.15-kor halt meg az egyházmegye 79. főpásztoraként. Március 6-i temetése Schillinger beszámolója szerint egyfajta látványosság is volt, mert 52 éve tartották Pécsen a legutóbbi püspöki temetést.¹⁴⁵

Jól mutatja népszerűségét az egyházügyi megbízott jelentése:

„...a kórházban annyi látogatója volt, különösen a régi rend vezetői közül, hogy le kellett tiltani a látogatásokat gyógyulása érdekében... a székesegyház altemplomában lett felravatalozva. Itt rengeteg ember nézte meg, szinte állandóan többen voltak a ravatalnál a három nap alatt... Becslésem szerint több

¹⁴¹ SALACZ, 1988, 143-144.

¹⁴² Witz Béla (1889–1962) 1912-ben szentelték pappá az Esztergomi Főegyházmegye számára. 1936-tól a Szent István-bazilika plébánosa, 1944-től a Szent Jobb öre, érseki helynök. 1951-től provikárius, 1956 októberétől 1957 januárjáig vikárius generális.

¹⁴³ Szabó Imre (1901–1976) segédpüspök. 1924-ben szentelték esztergomi főegyházmegyes papként. 1931-től a budapesti érseki helytartóság titkára, majd helytartó, 1944-től Budapest-Krisztinavárosban plébános, 1951-ben esztergomi segédpüspökké és budapesti érseki helytartóvá nevezték ki, 1964-től általános helynök, 1969–1971 apostoli kormányzó.

¹⁴⁴ KÁLMÁN, 2011, 545.

¹⁴⁵ MNL BML XXIII. 3. a. *Havi Jelentés, 1958. március 10.*, 0030/ 2/1958. TŰK, 32. [Továbbiakban: *Havi Jelentés, 1958. március 10.*] és PEL, *Körlevéltervezet Virág Ferenc halála alkalmából*, I.1.a.1. 190/1958. [Továbbiakban: *Virág Ferenc-körlevél*]

mint 5.000 ember vett részt. A szertartás alatt annyira kíváncsiak voltak, hogy oltárra és egyéb felhasználható helyekre másztak fel azért, hogy jobban lássanak.”¹⁴⁶

Virág Ferencet és életművét a halálakor kiadott, rá emlékező körlevél úgy jellemzi, mint aki nem kiérlelt koncepcióval, hanem a történelem adta igényeknek megfelelni akarva vezette egyházmegyéjét, igen odaadóan gyakorolta az alamizsnálkodást, plébániaalapításaival és egyházmegyéje rendszeres látogatása során meg akarta ismerni és ismerte is a rábízottak sorsát. Papjait ugyanerre buzdította, a velük való kapcsolatban irgalmas, igazságos és oltalmazó volt.

„alaperénye volt a tiszta szívben, jó lelkiismeretben és mélységes hitben gyökeröző szeretet.”¹⁴⁷

Grósz József¹⁴⁸ a püspöki kar elnökeként így emlékezett Virág Ferencre és köszöntötte a helyére lépő koadjutorát:

„...Közel harminckét évig kormányozta a pécsi egyházmegyét bölcsen és jóságosan... Konferenciáinkon az utolsó évtizedben alig vett részt, de jól esett tudnunk, hogy lélekben köztünk van és részt vesz küzdelmünkben. Halála az igazak halála volt... Engem a hála köteléke is fűzött a boldogulthoz, hiszen 29 évvel ezelőtt egyik conconsecratorom volt és azóta is mindig atyai és testvéri szeretettel vette körül a nálánál fiatalabb, de ma már szintén megöregedett püspököt, akire a püspökszentelés fölséges szertartásában rátette kezét és lehívta a Sztlelket. Imádságos lélekkel gondoltam rá életében és gondolok rá most is. Legyen áldott emléke!

Szeretettel köszöntjük eddigi koadjutorát és immár utódját, dr. Rogács Ferenc püspök urat. Ismerjük, hiszen immár közel 10 esztendeje vesz részt a püspöki

---

¹⁴⁶ MNL BML XXIII. 3. a. *Havi Jelentés, 1958. április 9.*, 0030/ 3/1958. TÜK, 36-37. [Továbbiakban: *Jelentés 1958. április 9.*]

¹⁴⁷ *Virág Ferenc-körlevél, 2.*

¹⁴⁸ Grósz József (1887–1961) kalocsai érsek. Győr-egyházmegyés papnak szentelték 1911-ben, Központi szolgálat után 1928-tól győri segédpüspök, káptalani helynök, 1936-tól Szombathelyen apostoli adminisztrátor, 1939-től megyéspüspök, 1943-tól ismét adminisztrátor, 1943-tól kalocsai érsek. 1945–1946, 1948–1951, 1956–1961 között a püspöki kar elnöke. 1951-ben koncepció per fővádoltjaként 15 évre ítélték. 1956 májusában szabadult. 1957-től az Opus Pacis elnöke, tagja volt az Országos Békétanácsnak és a Hazafias Népfrent elnökségének.

kar minden munkájában. Ismerjük ecclesiasticus lelkületét és Istentől kapott talentumait. Legyen áldás főpásztori munkáján!”¹⁴⁹

II. 3. A Pécsi Egyházmegye hitéletének alakulása 1954–1961 között az egyházügyi jelentések tanúsága szerint

A kommunista diktatúra miután 1950-ben, a szerzetesrendek működési engedélyének megvonásával/korlátozásával befejezte a magyar egyház társadalom számára elérhető intézményi rendszerének ártalmatlanná tételét, nekifogott az egyházüldözés második fázisához, amelyben az egyházkormányzat megbénítására, az úgynevezett reakciós papok kiszorítására, a Szentszékkel való kapcsolattartás megakadályozására, a hitoktatás és a vallási élet kiemelkedő szertartásainak felügyeletére irányította megtorló erejét. Az 1950–1965-ig terjedő időszakot e kérdéskörök durva lehatárolása jellemezte, míg azután ellenőrzött lélegeztetőgépen-tartásukra helyeződött át a hangsúly. Ebben persze az egyes területek között eltérések is voltak, hiszen 1963-ban újraindulhatott a magyar püspökök és Róma között a részleges kapcsolattartás, az utolsó bebörtönzött pap viszont csak 1977-ben szabadult.

1956 után azonban e célirányok mellé egy újabb problémakör került, mégpedig az állam számára, a forradalom idején is hűségesebb bizonyult papok ügye, akik jellemző módon 1956. október 23-a előtt az egyházkormányzat meghatározó szereplői voltak. Az ő elmozdításuk – az Állami Egyházügyi Hivatal megszűnésének és az egyházügyi megbízottak elmenekülésének hírére – szinte valamennyi ordinárius első cselekedete volt 1956 október-novemberének fordulóján.¹⁵⁰ Ezt a folyamatot szentesítette saját egyházmegyéjében Mindszenty József bíboros,¹⁵¹ amikor az USA követségi épületéből kiküldött rendelkezésével a Budapestre kinevezett békepapokat visszaküldte

¹⁴⁹ *Grösz József megemlékezése Virág Ferenc püspökről, valamint Rogács Ferenc és Legányi Norbert pannonhalmi főapát köszöntése. 1958. május 13., Grösz, Püspökker.*

¹⁵⁰ KARLINSZKY, 2017, 109-132.

¹⁵¹ Mindszenty (Pehm) József (1892–1975) szombathelyi egyházmegyes pap, 1915-ben szentelték pappá, 1919-től zalaegerszegi plébános. 1944-től veszprémi püspök, 1945–1974 esztergomi érsek, prímás. 1948-ban bebörtönözték, 1949-ben elítélték. A forradalom után az amerikai követségre menekült, ahol 15 évig raboskodott, 1971-től a bécsi Pázmáneumban élt. 1974-ben VI. Pál hivatalát megüresedettnek nyilvánította, 1975-ben Mariazellben temették el, 1991-ben május 4-én Esztergomban újratemették.

saját egyházmegyéjükbe, és büntetés alá vonta¹⁵² Beresztóczy Miklóst,¹⁵³ valamint Horváth Richárdot,¹⁵⁴ mint esztergomi főegyházmegyéseket. A helyzetet tovább fokozta, hogy a Szentszék 1957 januárjában megérkezett dekrétuma a korábban presszió hatására kinevezett helynököket, irodaigazgatókat alkalmatlannak mondta ugyan-ezekre a tisztségekre, római engedélyhez kötötte a káptalanokba való kinevezéseket, később pedig kiközösítéssel sújtotta azokat, akik szerepet vállalnak az Országgyűlésben.¹⁵⁵ Mindez a békepapi mozgalom olyan presztízsvesztésével járt, amely egyfajta „kötelezettségtudatot” rótt a kommunista rendszerre, ráadásul azzal a veszéllyel fenyegette az egyházpolitika mechanizmusát, hogy partszélre kerül az eddig viszonylag jól működő egyházi káder. Mélyebb szinten azonban ez az állapot világosan jelezte az 1948–1956-ig terjedő terror eredménytelenségét, hiszen azt, amit az évek alatt felépítettek, egy pillanat alatt kivetette magából a szabaddá vált egyházi irányítási rendszer.

Ennek megfelelően az egyházpolitika felügyelői számára 1950–1961 között helyi szinten, így a Pécsi Egyházmegye területén is a fentebb felsorolt problémák jelentették a stratégiai kérdéseket, akik ezen területek kontrol alatt tartására évről évre, olykor hónapról hónapra munkatervet és beszámolót készítettek, amelyekből a korabeli hitélet egyedülálló adatait ismerhetjük meg. Éppen ezért számunkra sem közömbös e forráscsoport információinak összegzése, hiszen látóterünkbe hozzák azt a közeget, amelyben Rogács Ferenc tevékenykedett, és ahova a Szentszék szándéka szerint Belon Gellért 1959-ben majd 1961-ben kinevezést nyert. Vizsgálatunk első forrása egy 1954-es, a Baranya Megye egyházi életéről szóló dokumentum, amit majd az 1958-cal folytatódó anyagköteg követ. Ezek a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Le-

---

¹⁵² KÁLMÁN, 2011, 30-32.

¹⁵³ Beresztóczy [Bartmann] Miklós (1905–1973) esztergomi főegyházmegyes pap. 1928-ban szentelték pappá, 1939–1947 a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium katolikus ügyosztályának vezetője. A Mindszenty-perben elhurcolják, kínozzák, ami után a békepapi mozgalom vezető személyiségévé válik. 1951–1956 között Hamvas Endre érsek helynöke Esztergomban, 1953-tól országgyűlési képviselő, 1961-től az országgyűlés alelnöke. 1956. november 5.–1971. július 15. között exkommunikációs büntetésben.

¹⁵⁴ Horváth Richárd (1906–1980) ciszterci szerzetes, majd az Esztergomi Főegyházmegyébe inkardinalva. 1950-ben alapítója volt a békepapi mozgalomnak, 1957–1971 között exkommunikáció alatt. Papi funkcióit felfüggesztése idején is gyakorolta. 1958–1980-ig országgyűlési képviselő, 1963-tól haláláig az Elnöki Tanács tagja.

¹⁵⁵ A dekrétumokat és a hozzájuk kapcsolódó dokumentumokat közli: KÁLMÁN, 2011, 372-383, 583-585.

véltárában felelhető iratok magukba foglalják a püspöki székvárosra és az egyházmegyei központra vonatkozó információkat, illetve ahogy maga az iratkészítő is megfogalmazza:

„*a Baranya megyei helyzet jellemző Tolna megyére,*”¹⁵⁶

ezért az egyházmegye másik közigazgatási egységének jellemzőit is láthatjuk benne.

Az 1954. május 12-én készült jegyzőkönyv szerint Takács Gyula,¹⁵⁷ a pécsi Oktatási Osztály vezetője keserűen állapította meg, hogy a Nagy Imre-féle új kormányprogram megjelenése óta emelkedett a hittanulók száma, ráadásul a papság aktívan dolgozik a lemorzsolódás ellen. Erre használják fel a máriagyüdi zarándoklatokat, a templomba járást, a társak hittanra, misére hívására buzdítanak. Eközben azt érzékelték, hogy a párttagok ideológiai harca lanyhul, ezért konkrét lépésekre határozták magukat a terület felelősei e tendenciák ellen. Így született meg az az elhatározás, hogy a miselátogatás csökkentése érdekében a pártszervezetek már vasárnapi programokat szerveznek, az iskolai hittanórákat kötelezően áthelyezik az utolsó órák idejére, ekkor is akadályozásokkal tűzdelve, a hittanra való beíratást azonban fenntartják, hogy a szabad vallásgyakorlat látsza azért meglegyen.¹⁵⁸ Baranya Megyében az 386 általános iskola közül 14-ben nem volt hitoktatás 1954-ben.

A felmérések szerint számottevő egyházellenességet a bányásztelepüléseken érzékelték, viszont a kuláknak minősített falusi lakosság körében ennek épp’ az ellenkezője volt jelen. Az ellenőrző hatóságok megdöbbenve találtak a háziagitáció jelenségével, amit például az emberek hétköznapi életében civil munkásként, egyházi alkalmazottként megjelenő szerzetesek végeztek az ingadozók megerősítésére, vagy hogy a búcsúk, passiójátékok ürügyét is felhasználták a lemorzsolódás megakadályozása érdekében.¹⁵⁹ Az összegzések szerint a békepapok ellen uszítást és ellenszenvet

---

¹⁵⁶ MNL OL XIX–A–21–d–0044-2/1959(6.d) *Emlékeztető az 1959. október 20-i munkaértekezletről*, 2.

¹⁵⁷ Takács Gyula (1929–2020) magyar–történelem szakon végzett Debrecenben, majd tanár Pécsen, 1954-től a Baranya Megyei Tanács VB oktatási osztályának vezetője, 1957-től a művelődési osztály vezetője. 1966–1990 között a megyei tanács elnökhelyettese. Sok kulturális intézmény alapítója, 2004-ben Pécs díszpolgára.

¹⁵⁸ MNL BML XXIII. 3. a. *Jegyzőkönyv a hitoktatás elleni harc értekezletéről, 1954. május 12.*, TÜK, jelöletlen dokumentum, 1-11.

¹⁵⁹ MNL BML XXIII. 3. a. *Jelentés a klerikális reakció elleni harc helyzetéről megyénkben és tennivalóinkról, 1954.*, TÜK, jelöletlen dokumentum, 1-5.

tapasztaltak, s azzal szembesültek, hogy a hitoktatás hiányosságainak pótlása került az egyházi tevékenység fókuszába.¹⁶⁰

Az 1956-os forradalma követően 1958-ból találunk olyan tematikus dokumentumot, amely a megye hitéletét mutatja be. Ebben a tévénzés közösségi terekben való biztosítása úgy jelenik meg, mint a misétől való elvonás eszköze, ami ekkor a pártpropaganda egyik fő célját jelentette. Érdekes az a megállapítás, hogy a tévesítés idején megnőtt a misére járók száma, ami a nemzetiségi falvakban egyébként is mélyebb gyökerűnek látszott, mint például a városokban. Az összefoglaló szerint az egyháziak

„a legszenvedélyesebben küzdenek a gyerekek megnyeréséért, ”¹⁶¹

ami egy olyan pártpropaganda közepette történt, amelynek hatására másfél év alatt 10%-kal csökkent az iskolai hitoktatásra járók, 7%-kal a párttagok vallásosságának aránya. Új elemként jelent meg ebben az időszakban a nőszervezetek bevonása az aszsonyok vallásosságának leépítésébe, illetve azoknak a polgári eseményeknek a felkarolása, amelyek felválthatják a templomi szertartásokat: polgári esküvő, névadó, társadalmi temetés.¹⁶²

Ugyanezen hónapokban a pedagógusokat is mozgásba hozták a hitoktatásra jelentkezettek lemorzsolódásának elősegítésére, Pécssett külön szorgalmazták, hogy a tanórákon a tanárok tudatosan végezzék ezt. 1958 márciusában a Baranya megyei város felelősei arról panaszkodtak, hogy azért kell helyi szinten felépíteni az egyházpolitikát, mert hiányzik a központi irányítás, és nem elég erőteljes a propaganda az egyházellenességben.¹⁶³ A hiány azonban nem sokáig tartott, mert 1958. július 22-én, amint Mészáros István fogalmazta, megjelent

„a vallásellenes harc alapokmánya... „Javaslat a vallás elleni eszmei harc és világnézeti tömegnevelő munka feladatiról”¹⁶⁴

---

¹⁶⁰ Uo.

¹⁶¹ MNL BML XXIII. 3. a. *Az egyház, a klerikális reakció és a vallás problémáiról*, 1958. TŰK, 17.

¹⁶² Uo.

¹⁶³ MNL BML XXIII. 3. a. *Jelentés a vallásoktatás és a lemorzsolódás helyzetéről*, 1958 március 3., TŰK, 25-29.

¹⁶⁴ MÉSZÁROS, 1994, 53.

címmel, ami a pártállami rendszer egyházüldözésében az 1975-ig tartó időszak alapdokumentuma, és amely a pécsi gyakorlattal megegyező utasításokat adott ezekben a kérdésekben.

Ha iskolaév szerint követjük a hitoktatás alakulását, a következő kép áll elénk. Az 1958/59-es tanévre 43.006 gyermeket írtak be, közülük 16.423 fő, 38,1% kérte a hitoktatást, ami 13,8%-os csökkenést jelentett. A gimnáziumba járók száma 3.397 volt, hittanra 34-en, azaz az 1% jelentkezett, a csökkenés 4,5%-os volt.¹⁶⁵

Az 1959/60-as tanévben további 10%-os csökkenéssel találkozunk, Pécssett ekkor az általános iskolások 6,6, a gimnáziumi tanulók 0,46%-a részesült hitoktatásban, a hittanosok 60-65%-a alsó tagozatból érkezett. Érdekes, hogy az általános iskolások és gimnazisták aránya a megyeszékhelyen kívüli oktatási intézményekben 47,68% és 2,3% volt. Meg is állapítja az összegzés, hogy a legnagyobb lemorzsolódás a püspöki városban történt, ahol 21%-os, kiugróan magas – ez a pártszervezetek célirányos hittanellenes agitációjának köszönhető. A folyamatot a megyében a munkásság megerősödése, az életszínvonal emelkedése, az egyéb propagandák, a tévesztés – a dokumentum szerint – tovább erősítette, de a hittanosok továbbtanulási lehetőségének megakadályozásával való fenyegetés is az elrettentő hatások eszköze lett. A dokumentum szerint, ahová viszont jó pap kerül, ott ezek a számok más irányt vettek.¹⁶⁶

1960/61 szeptemberére az általános iskolák 36.454 növendékkel számoltak, közülük 13.765 hittanossal, ami a tanulók 37,76%-t jelentette, gimnazisták pedig 1174-en voltak a megyében, közülük hittanra 3-an jelentkeztek.¹⁶⁷ Gyakorlatilag ezt az évet tekinthetjük a rendszeres és legális gimnáziumi hitoktatás teljes leépítésének.

A felelhető elemzések szerint a családokban a hitoktatás motorjai a nők voltak, a pedagógusok közül pedig a korábban egyházi alkalmazásban lévő vagy a már újon-

---

¹⁶⁵ MNL BML XXIII. 3. a. *Tájékoztató az 1958/59. évi hittanbeíratásokról*, 030/1958. TÜK sz. dokumentum melléklete, 67. Ettől kissé eltér *Jelentés az 1958/59. évi hittanbeíratásokról*, 0025-4/1959. sz. dokumentum melléklete, 89.

¹⁶⁶ MNL BML XXIII. 3. a. *Tájékoztató az 1959/60. évi hittanbeíratásokról*, jelzet nélküli dokumentum, 58-61.

¹⁶⁷ MNL BML XXIII. 3. a. *Az 1960/61. tanévre történt hittanbeíratások eredményei*, jelzet nélküli dokumentum, 28.

nan kikerült tanárok váltak ezeknek az adatoknak fontosabb alakítóivá, negatív értelemben.¹⁶⁸ Emellett a leépítésben fontos szerepet kapott a hitoktatás ellenőrzése: milyen könyvből, tanterv szerint tanítanak, létszámon felülik részt vesznek-e az órán,¹⁶⁹ illetve a hitoktatási engedély megvonásával a disponálás kikényszerítése: ha valakit a püspök nem akart valahonnan elhelyezni, ezzel az eszközzel egyszerűen elérhették a hatóságok a kívánt eredményeket.¹⁷⁰

Az iskolai hitoktatás sarokba szorítása közepette a Baranya megyei beszámolók szerint mégis 10 községben növekedett a hittanulók száma, volt, ahol a beíratásnál a tanulók 100 és 90%-a tette meg ezt, amit a személyes „agitáció” gyümölcének tekintettek. A lelkipásztorkodó papság jelentős része azt a lehetőséget is kihasználta, hogy az elsődözés előtt 2 hónapon át, bérmálkozást megelőzően egy hónapon keresztül heti 2 órában lehetett a gyermekekkel foglalkozni.¹⁷¹ Ez a forma a megyei hatóságok számára már ellenőrizhetetlen volt, ezért is bizonyult kikapunak ahhoz, hogy a templomokban a fiatalokkal való kapcsolattartás kereteit kiszélesítsék, az óraalkalmakat gyarapítsák,¹⁷² egyszerűen alternatívát kínálnak fel a megszorítások közepette. Pécssett például egy iskolában 700 tanuló volt, akik közül 30-an vettek részt az intézményi hittanon, ezen felül viszont, amikor egy alkalommal megkérdezték őket, 126 gyerek jelentkezett, hogy ő a plébániára jár hitoktatásra, és köztudott volt, másokat is hívnak erre.¹⁷³

A hitéleti eszközök közül a megyében jelentős szerepet töltöttek be a keresztjáró napok, a szentségimádási alkalmak, a triduumok, a betlehemes játékok hagyománya, a szentelmények felélesztése, a papságnak a gyermekekkel való foglalkozása,

---

¹⁶⁸ MNL BML XXIII. 3. a. *Havi jelentés, 1958. augusztus 11.*, 0030-7/1958. TÜK, 97.

¹⁶⁹ MNL BML XXIII. 3. a. *Havi jelentés, 1959. március 9.*, 0035-1/1959. TÜK, [Továbbiakban: *Havi jelentés, 1959. március 9.*], 18.

¹⁷⁰ MNL BML XXIII. 3. a. *Havi jelentés, 1958. október 13.*, 0030-10/1958. TÜK, 114.

¹⁷¹ MNL BML XXIII. 3. a. *Hittan beíratás, 1959. július 20.*, 0025-5/1959. TÜK, 105.

¹⁷² MNL BML XXIII. 3. a. *Havi jelentés, 1959. március 9.*, 0025-10/1959. TÜK, 18.

¹⁷³ MNL BML XXIII. 3. a. *Jelentés Baranya megye egyházipolitikai helyzetéről, 1959. december 9.*, jelzet nélküli dokumentum, 128-157. [Továbbiakban: *Egyházipolitikai helyzet Baranyában, 1959.*]

ezért is vált hangsúlyossá a bérálás kiszolgáltatása. A pártállam képviselőinek megállapítása szerint a szerzetesek az asszonyokra hatnak, ők a gyerekekre, akiket jutalmaznak, ha misére járnak.¹⁷⁴

A Politikai Bizottság 1958-as határozata a hitoktatás háttérbeszorításával párhuzamosan irányult a vallásgyakorlás felszámolására. Baranya megyében az erre való készület 1959 tavaszán, a hittanbeíratások előtt tervszerűen került feldolgozásra. A központi rendelkezéseket a pártalapszervezetekben tárgyalták meg, ahol azzal a problémával szembesültek, hogy nincs elég ember a propagandára, és még sok a vallásos párttag. Ezért vezették be a továbbképzéseket a munkások, pedagógusok, párttagok számára, ezt segítették a sajtómegnyilvánulások. Ugyancsak e program részeként jelent meg – a korábban már általunk is említett – civil „szertartások” felkarolása, amelyekkel tudatosan pótolni akarták az egyházas jelleget, vagyis a párt egy új hagyományteremtésbe kezdett.

Az államhatalom viszont az egyháziak körében kevés segítségre lelt, mert Rogács Ferenc az egyházmegyében nem engedte túl nagy aktivitáshoz a szocialista eszmékkel szimpatizáló papjait, illetve a megyei és helyi vezetők – a megállapítás szerint – a papság képzettsége miatt kisebbségi komplexussal voltak a klérussal szemben, ami sok konfliktust teremtett.¹⁷⁵

Eközben a megye vallási aktivitásának felmérése is megtörtént. A helyi beszámolók szerint a máriagyúdi nagybúcsúban, Nagyboldogasszonykor mintegy 5000 zarándokot számláltak, több nyelvű prédikációk hangzottak el, s 150-180 pap látogatott egy év során a kegyhelyre.¹⁷⁶ Az egyik beszámolóban „kérdium”-ként szereplő triduumok ugyancsak hangsúlyt kapnak, mint amelyek által húsvétkor, karácsonykor a volt, ehhez jól értő szerzetesek kapnak fő szerepet, és amit valójában állítólag még a püspök sem szeretett, mert ezek az alkalmak a „túlkapások” színhelyei lettek. Ezzel az ÁEH is egyetértett, felvetették ugyanis, hogy a püspöki kar tiltsa meg ennek vezetését a

---

¹⁷⁴ Uo.

¹⁷⁵ MNL BML XXIII. 3. a. *Tájékoztató a PB. vallással és egyházzal kapcsolatos határozatainak végrehajtásáról, 1959. november 12.*, jelzet nélkül, TÜK, 125-126.

¹⁷⁶ MNL BML XXIII. 3. a. *Havi jelentés, 1958. szeptember 8.*, 0030-8/1958., TÜK, 108.

„volt” szerzeteseknek.¹⁷⁷ Baranya megyében 1959-ben 90 helyen ellenőrizték a húsvéti körmenetet, amit 18.00 és 20.00 között lehetett megtartani. 1956-ban 120 helyen történt ugyanez és 45.000 voltak, most a 90 helyen 20.000, így évről-évre 3-4%-os csökkenés volt megállapítható, főként a városokban, ahol ez 1956-hoz képest 10%-t jelentett.¹⁷⁸

A megye 1959-ben felmért vallási térképe szerint 420.000 fő élt Baranyában, aminek összetételében nagy változást jelentett az 1945 után betelepített 25-30.000 erdélyi és szlovákiai lakos megjelenése, vagy Komló lakosságának az iparosítás miatti 1200-ról 20.000-re emelkedése. Ebben az időben 83%-ot tett ki a katolikusok, 17%-ot az egyéb vallási közösséghez tartozók száma, a katolikusok 360.000 főt és 131 papot számláltak Baranya Megyében.¹⁷⁹ Így tehát 1500 főre jutott 1 pap. A katolikusok 40%-a vallásosságát rendszeresen gyakorlónak volt mondható, a hitélet kiemelkedő helyei a székelyek, svábok, szlávok által lakott települések lettek, a bányászvidékeken és a téveszesítésben előljáró falvakban viszont csökkent a hívek száma.¹⁸⁰ A templomba járás számszerű nagysága a hagyományos városokat, falvakat és nemzetiségeket jellemezte, ez utóbbiak gyökerei erősebbek voltak, az üzemek mellett pedig lanyhult ez az aktivitás, mert a fiatalok szívesebben jártak kultúrházakba, mint misére. A hitélet őrzésének másik fontos területét jelentette a templomépítés vagy tatarozás, a műemlékek felújítása. A hivatalok azzal szembesültek, hogy ennek érdekében a papság kijátssza a szabályokat, együtt dolgozással teremt kapcsolatot a hívek között, gyakran túl jó viszonyt ápol a hatóságokkal.¹⁸¹

Eközben az egyházmegye papságában megszilárdult a csendes ellenállás és az állammal való távolságtartó kapcsolattartás gyakorlata, ami nagyban Rogács Ferenc püspök mentalitásának volt köszönhető. Volt azonban más oka is ennek, hiszen – miképpen ezt Schillinger István egyházügyi előadó megállapította – ide nem sok figyel-

---

¹⁷⁷ MNL BML XXIII. 3. a. *Havi jelentés, 1959. február 9.* 0025/1959., TÜK, 11.

¹⁷⁸ MNL BML XXIII. 3. a. *Havi jelentés, 1959. április 10.* 0025-b/1959., TÜK, 34. [Továbbiakban: *Havi jelentés, 1959. április 10.*]

¹⁷⁹ *Egyházpolitikai helyzet Baranyában, 1959.*, 129.

¹⁸⁰ Uo. 128-147.

¹⁸¹ Uo.

met szentelt az egyházüldöző rendszer: csak 1959 nyarán adtak területfelelőst, s a Budapesttől való távolság miatt sem lett elég hatékony az ideológiai szempontok érvényesítése. Ennek orvoslására a különböző igazgatási szintek egységes fellépését, a fontos települések, gócpontok vallási életének leépítését és az érvényes egyházpolitika alá „vonását” javasolta az egyházi terület felelőse. Illetve fontos lépésként jelölte meg a reakciós papok kivonását az irányító és gazdaságilag jelentős megbízásokból, hogy ne legyen hatásuk a püspökre.¹⁸² Ennek érdekében a megbízott részéről személyi javaslatok is születtek,¹⁸³ a problémás helyzet megszüntetése végett.

Rogács Ferenc 1958-ban nehézkesen állt az Opus Pacis megyei összejövételének megszervezése mellé, ráadásul egyházi épületben, civil jelenlévők nélkül, az egyházmegyes papság teljes részvételével akarta azt megrendezni, ami ütközött az állami elképzelésekkel.¹⁸⁴ Végül 1958 márciusában kb. 130-an vettek részt a gyűlésen, köztük a reakciónak minősítettek, a kúria tagjai viszont nem. A püspök felszólalás a beszámoló szerint azonban elégtételt jelentett a békepapok számára, mert ezzel rehabilitálva érezték magukat.¹⁸⁵ Az Opus Pacis megyei gyűlésének pikáns ízét az adta ugyanis, hogy annak 1957-es megalapításakor a püspöki kar és az állam abban állapodott meg, nem lesznek megyei összejövetelek. Az ÁEH azonban a vezető békepapokra támaszkodva az Egri Főegyházmegyében és a Veszprémi Egyházmegyében megkezdte ezek szervezését, amiért Grósz József a szervezet feloszlását tervezte, mivel érezte, ennek célja az Opus Pacis egykézben tartásának kijátszása, a népfrontos békepapi vonal hatalomátvétele által.

„Megállapodtunk, hogy a katolikus papság békemozgalmi szerve az Opus Pacis lesz, aztán egy évre rá megalakították a vármegyei [sic!] papi békebizottságokat országos központtal – hírünk-tudtunk nélkül.”¹⁸⁶

---

¹⁸² Uo.

¹⁸³ Uo.

¹⁸⁴ *Havi Jelentés, 1958. március 10., 30.*

¹⁸⁵ Uo. 30-34.

¹⁸⁶ 1136/59. Grósz József 1959. április 30-i levele az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasítása ügyében, Grósz, Püspökkar.

Grósz számára ez azért volt érzékeny kérdés, mert előrevetítette az ellenegyházmegyéik és hierarchiák kiépítését a békepapi mozgalom által, hiszen ezek a szervezetek még csak nem is az egyházmegyei, hanem a közigazgatási határokhoz igazodva szerveződtek.

Ezek után kezdődött meg a Baranya Megyei Katolikus Bizottság megalakítása, amit 1958. október 15-re, az utolsó békepapi összejövétel után pontosan két évre terveztek. Erre azonban kevesek mentek el, még a régiek se. Sokan a békepapok erkölcsi életét kifogásolva maradtak távol, amire a válasz az úgynevezett reakciós papok erkölcsi visszasságaira való koncentráció lett, hogy ezzel támadják őket.¹⁸⁷

A megyei megbízott beszámolója szerint Virág Ferenc püspök aktívabb működése idején a békepapi mozgalom jobban funkcionált mint 1958-tól kezdődően, mert Rogács Ferenc püspökelődje nem szólt bele annak életébe, de ekkorra már széthúzó és szervezetlenek lettek.¹⁸⁸ Ráadásul egyetlen igazán aktív békepapot tudtak felmutatni a Pécsi Egyházmegyében, Patócs Józsefet,¹⁸⁹ akit pedig a Vatikán felfüggesztett 1957-ben,¹⁹⁰ illetve 5-6 pappal számolhattak még az államérdek hathatós képviseletében. A többiek a megyei felelősök véleménye szerint is csak azért kapcsolódtak be, mert karriert akartak, vagy mert féltették megszerzett pozíciójukat, illetve erkölcsük miatt háttérbe szorítva érezték magukat az egyházmegyében, ezért itt akartak előmenetelt. Korábban ebből a körből került ki a már említett Patócs József, aki Egerben és Brenner Ferenc,¹⁹¹ aki Győrben volt irodaigazgató. Ők 1956-ban jöttek vissza az idegen egyházmegyékből anyaegyházmegyéjükbe, de ekkor már maximum esperesi tisztséget kaptak, Vaskúti József irodaigazgatót¹⁹² pedig eltávolították a püspökségről, egyházi címekben viszont ebben az időben nem részesedtek.¹⁹³ És bár aktivitásuk jeleként

¹⁸⁷ MNL BML XXIII. 3. a. *Havi jelentés, 1958. november 8.*, 0030-11/1958., TÜK, 122-124.

¹⁸⁸ *Egyházipolitikai helyzet Baranyában, 1959.*, 136.

¹⁸⁹ Patócs József (1906–1961) pécsi egyházmegyes pap, érseki helynök Egerben 1949–1953 között, plébános 1955–1958 között Pécs-Bányatelepen majd Mohács-Belvárosban.

¹⁹⁰ A dokumentumot közli: KÁLMÁN, 2011, 380-381.

¹⁹¹ Brenner Ferenc (1914–1999) pécsi egyházmegyes pap, 1951–1954 között győri irodaigazgató, plébános Kozármislenyben 1947–1965, Pécs Rácvárosban 1965–1990 között.

¹⁹² Vaskúti József (1904–1973) veszprémi egyházmegyes pap, plébános Nagyszakácsi 1942–1951, Berzence 1957–1959, Kaposvár Szent Kereszt plébánia 1965–1972 között.

¹⁹³ A kérdést tárgyalja: *Egyházipolitikai helyzet Baranyában, 1959.*, 128-147.

dispozíciós tervvel is előálltak, többségük azonban már idős kora miatt sem bírt kellő eredménnyel. A feljegyzés szerint a Pécsi Egyházmegye maximum 25%-át lehetett volna a békeügynek megnyerni: 50-en kapcsolódtak be a mozgalomba, 20-30 ment el a gyűlésekre.¹⁹⁴

Később, miután az ügynevezett Rogács-féle nyomás lekerült róluk, Cserhádi József is taktikusan választ adott e kérdésben a megyei vezetőknek: vigyázni kell, mit érünk el az ő reaktiválásukkal. Hiszen a tapasztalt az volt, ha valaki bekapcsolódott a mozgalomba, a papság kiközösítette,¹⁹⁵ bár megítélésüknek később kedvezett Cserhádi József viselkedése. Ő azzal, hogy jó kapcsolatot ápolt velük, más papok nyitását is elősegítette, ami nagy váltást jelentett a Rogács-érához képest. Az ÁEH ezt a pillanatot használta fel arra, hogy a mozgalom képviselőnek utasításba adja, kit, hogyan nyerjenek meg az államhoz semleges viszonyulók közül a „béke ügyének.”¹⁹⁶

1958-ban a papság általános helyzetét a Pécsi Járási Párt és Végrehajtó Bizottság az 1956-os forradalom utáni időszakhoz képest nyugodtak értékelték. A számadatok szerint 189-en működtek a megyében, jövedelmük csökkenő képet mutatott, a társaságnak több mint a fele politikailag semleges álláspontot képviselt, az Opus Pacis gyűlésekre is csak a püspök miatt mentek el. A jelentés szerint Vatikán-hűek, nem békepapok, ugyanakkor a helyi tanácsok munkáját pozitív módon segítik,¹⁹⁷ és az eskütételre való kötelezés sem ütközött náluk különösebb nehézségbe, ezt szinte valamennyien megtették 1959-ben Pécsen.¹⁹⁸ A papságnak a szocializmushoz való viszonyát ellenségesnek ítélték meg, aminek okát abban látták, hogy – szerintük – tisztában vannak azzal, szerepük a szocializmusban hamarosan megszűnik, felesleges lesz.¹⁹⁹

---

¹⁹⁴ MNL BML XXIII. 3. a. *Havi jelentés, 1959. augusztus 6.*, 0025-6/1959., TÜK, 113-114.

¹⁹⁵ MNL BML XXIII. 3. a. *Jelentés, 1961. április 12.*, 0034/1961., TÜK, 23-24. [Továbbiakban: *Jelentés, 1961. április 12.*]

¹⁹⁶ MNL BML XXIII. 3. a. *Jelentés, 1961. szeptember 18.*, 0034-9/1961., TÜK, 12. [Továbbiakban: *Jelentés, 1961. szeptember 18.*]

¹⁹⁷ *Havi jelentés, 1959. március 9.*, 18.

¹⁹⁸ MNL BML XXIII. 3. a. *Jelentés, 1959. június 30.* 0028-4/1959., TÜK, [Továbbiakban: *Jelentés, 1959. június 30.*] 82.

¹⁹⁹ *Havi jelentés, 1959. március 9.*, 18.

Ezek az évek a téészesítés idejére esetek, amelybe a papságot csak reprezentációs okok miatt akarták bevonni, hogy ezzel is szemléltessék: mindenki előtt nyitva állnak az új szerveződések.

1950 szeptemberétől kezdődően az Egyházmegye vezetése elsősorban óvatosságra intette a papságot, ám a jelentősebb országos események következményei később őket sem kerülték el. A Központi Szeminárium 1959-es megrostálásakor négy diakónus esett áldozatul az elbocsátásoknak,²⁰⁰ akik közül később többeket felszenteltek, az 1961-es razzziák alkalmával pedig egy papot tartóztattak le államellenes összeküvés vádjával, kettőnél tartottak házkutatást.²⁰¹

Rogács Ferenc halála után a papság ingadozó rétegének megnyerése vált fontossá a megyei felelős számára, amihez ennek megfelelő viselkedésű pécsi megyéspüspök kellett, akinek ráadásul feladatként diktálták, hogy formálja újra az aulát, mert még érződött Gálos László²⁰² hatása, akit Rogács Ferenc rossz szellemének tekintettek, valamint az 1952-ben felszámolt teológiai főiskola tanárainak eltávolításával sem szűnt meg azok befolyása az egyházmegye életére.²⁰³

Mindezeket az adatokat és információkat összegezve megállapíthatjuk, hogy az 1956 utáni időszak újdonsága az lett, hogy először lokális szinten, majd 1958-tól országos vonatkozásban is arra irányult az egyházellenes harc figyelme, hogy az emberek hétköznapi életét, magánszféráját a vallásosságtól elválassa, és kettőt egymástól elszigetelje. Ugyanakkor kezdetben a Pécs – Budapest távolság miatt az egyházpolitika Baranya megyei irányítói magukra hagyottságot érzekeltek, ám az 1958-as párt-határozat több olyan lépést magáévá tett, amikkel ők ez idő alatt már éltek.

A vallásellenesség másik nagy eszköze volt az iparosítás és a téészesítés, amire a papság a templom falai között zajló hitélet lehetőségeinek tágításával, az illegálisnak minősített alternatív hitéleti formák gyakorlásával válaszolt.

---

²⁰⁰ *Havi jelentés, 1959. április 10., 27.*

²⁰¹ *Jelentés, 1961. április 12., 28.*

²⁰² Gálos László (1899–1968) pécsi egyházmegyes pap. 1922-ben szentelték pappá Pécsen, több helyen végez lelkipásztori szolgálatot, 1931-től teológiai tanár Pécsen, 1936-ban előjáró a nagyszemináriumban, 1938-tól szentszéki bíró, Rogács püspök bizalmi embere. 1958-tól Hógyészen plébános. 1942-ben a Szent István Akadémia I. szakosztálya tagjává választotta. *Enchiridion Iuris Canonici* címmel a Sipos István örökségéből rámaradt nagy munkát a Herder Kiadónál publikálta, több lelkeségi és jelentős egyházi jogi művet írt, magántanár volt a Pécsi Tudományegyetem Jogi Karán.

²⁰³ *Egyházpolitikai helyzet Baranyában, 1959., 128-147.*

A Pécsi Egyházmegye egysége felett Rogács Ferenc szigorú, rigorózus stílusa örködött, ám ő maga sosem talált igazán otthonra a többnyire német stílusú egyházmegyében franciás műveltségével. A barátságos Virág Ferenc püspök után, stílusa sok tekintetben riasztó volt az egyházmegye papsága számára. Ezt a távolságot ki is használta a megyei egyházpolitika, mert az utódként bejuttatott, korábban a püspöki székvárosban működő Cserháti Józsefet az elidegenültek is maguk közül valónak tartották, segítőkészséget tapasztaltak nála. A későbbi megyéspüspök mindemellett kerülte a rigorózus számonkérést, valamint jó kapcsolatot ápolt a békepapi körökkel.²⁰⁴ Így káptalani helynökké választása és megyéspüspöki kinevezése a Rogács-korszak után, a közhangulat szempontjából – ellentétes okok miatt, de – egyaránt pozitív változást hozott a Pécsi Egyházmegye papsága és az ÁEH emberei számára és körében. Ám ebbe a történetbe beékelődött még Belon Gellért kinevezésének kérdése, amelynek megakadályozásában fontos szerepet foglalt el az országos párthatározatok pécsi érvényesítésének kérdése.

II. 4. Az egyházüldözés taktikájának átalakulása az 1958-as párthatározatok nyomán

A megyei egyházpolitika szemszögéből ábrázolt regionális folyamatok elemzése után, nem feledkezhetünk el arról, hogy mindez Tolnában és Baranyában sem mindentől függetlenül, hanem az ország egészére vonatkozó direktívák függvényében történt, pontosabban a két szint kölcsönösen hatott a másikra és kiegészítette egymást. Ugyanakkor a kétszintűség a működésrendszer egészére is igaz, mert ahogy az 1956-os forradalom földrengés-szerűen döntötte össze a megdönthetetlennek tűnő társadalmi rendet, ugyanígy az 1945 utáni egyházpolitikát és annak irányítószervét az Állami Egyházügyi Hivatal, valamint megyei, püspöki megbízottjait is megtépázta. Jól mutatja ezt az a tény, hogy az egyháziak, a pártapparátus vezetői, ugyanígy munkatársaik még a forradalom leverése utáni hónapokban is azzal számoltak, hogy jelentősen módosul az államrend egyházakhoz való korábbi hozzáállása, aminek beszédes példája Horváth

---

²⁰⁴ *Jelentés, 1961. szeptember 18., 12.*

János²⁰⁵ Grósz József érsekkel folytatott 1956 decemberi tárgyalása²⁰⁶ vagy éppen Badalik Bertalan²⁰⁷ egyezkedése.²⁰⁸ Ám Mindszenty József bíboros bűnbakszerepének kialakulása, az 1957 januári dekrétumok megérkezése, de legfőképpen a Kádár-rendszer erődemonstrálási kényszere egészen más irányba vitte az egyházpolitikát. 1957 januárjától az egyre erősödő adminisztratív terror vált uralkodóvá, ami azonban – miként ezt korábban tárgyaltuk –, ekkor még nem tervszerű irányítással, hanem az állampárti érdekek ad hoc érvényre juttatásával próbálta büntetni és megfegyelmezni az egyházat. A koncepcióval rendelkező egyházpolitika irányvonalai ugyanis csak az 1958. június 10-ei ülés nyomán születtek meg a Politikai Bizottságban, s öltöttek konkrét formát annak 1958. július 22-i dokumentumával.²⁰⁹

Kádár János²¹⁰ ekkor újra hangsúlyozni kezdte a klerikalizmus és a vallásos világnézet elleni harc megkülönböztetését és elkülönítését, azaz hogy a klerikális reakció és a vallásos világnézet ellenei harcot ketté kell választani, mert az első a rendszer ellen irányul, mint politikai ellenfél, amit fel kell számolni, míg a másodikkal hosszú távon együtt kell élni.²¹¹ Ennek a kijelentésnek háttérében tehát az állt, hogy a pártvezetők számára a forradalom által is világos lett, a vallásosság nem számolható fel abban az iramban, ahogy azt eredetileg gondolták, s ha direktben ezt támadják, azzal a konszolidáció ütemét lassítják. Éppen ezért a kádári egyházpolitikának az egyházon belüli feszültségek szítása mellett egyik központi eleme lett az egyházüldözés adminisztratív módszereinek törvénybeiktatása, és azoknak nem csak a közigazgatás,

---

²⁰⁵ Horváth János (1921–1988) politikus. Kommunista párttisztviselések betöltése után, 1951-től az ÁEH elnökhelyettese, 1952–1959 között elnöke. A Kádári-egyházpolitika kialakulása idején az egyház és állam kapcsolatának egyik meghatározó személyisége. SOÓS, 2014, 256.

²⁰⁶ Vö. KÁLMÁN, 2011, 37.

²⁰⁷ Badalik Bertalan O. P. (1890–1965) veszprémi püspök. 1914-ben szentelték pappá, Budapesten a Thököly úti domonkos templom első plébánosa, majd Szombathelyen plébános. 1933–1938 az osztrák és magyar, majd az önálló magyar domonkos rendtartomány főnöke, 1949-től veszprémi püspök, 1957-ben internálják, Hejácén, majd 1964-től Budapesten élt házi őrizetben.

²⁰⁸ KARLINSZKY, 2017, 113–121.

²⁰⁹ Részletesen tárgyalja: MÉSZÁROS, 1994, 53–62.

²¹⁰ Kádár [Csermanek] János (1912–1989) kommunista politikus. 1931-ben került kapcsolatba a kommunista mozgalmakkal, 1933–1935 között börtönbüntetését tölti, 1942-től a pártvezetésben kapott szerepet. 1948–1950 belügyminiszter, az egyházellenes műveletekben és Rajk László elítélésében is tevékenyen részt vett, 1951-ben letartóztatták. 1956. október 25. és október 30. között az MDP első titkára, majd megállapodik a szovjet vezetéssel, átveszi a hatalmat, amit 1988-ig gyakorolt.

²¹¹ BALOGH–GERGELY, 2005, 1001–1003.

hanem az egyházkormányzat rendjén keresztül történő érvényesítése is. Ehhez azonban olyan személyekre volt szüksége, akiknek lojalitása garanciát jelentett arra, hogy az állampárt intuícói – más csatornák mellett – az egyházi tekintélytől támogatva eljuthassanak a püspöktől kezdve a plébánosokon át a legegyszerűbb hívekig, azaz elgondolásaik minél tágabb területen és vallási háttérrel érvényesülhessenek.

E megállapításunkat Kállai Gyula²¹² 1959 júniusában közölt cikke is alátámasztja, aki akkor a következőket írta:

„A tömegeinkre, különösen a falusi dolgozók tudatára igen nagy hatást gyakorolnak a vallásos ideológiák, különösen a katolicizmus. Sajnos, az utóbbi öt-hat évben az állam és az egyház szükségszerű együttműködésének opportunistá felfogása miatt a vallás elleni eszmei harc lényegében szünetelt. A vallásos világnézet megerősítette hadállásait, s ezzel együtt járt az egyházak politikai szerepének megnövekedése is. Az egyházak, különösen a római katolikus egyház magatartása az ellenforradalom napjaiban ismételten rávilágított arra, hogy az egyházakban megbúvó klerikális reakció ma a szocializmus egyetlen legális ellenfele, amely az elmaradottabb tömegek vallásos hiedelmére támaszkodva komolyan akadályozhatja a szocializmus építését.”²¹³

De melyek azok az utasítások, amelyek rávilágítanak e folyamat valós és globális céljára? Ennek bemutatásához az 1956 utáni egyházpolitikának azt a két alapki-jelentését vehetjük alapnak, amely az MSZMP PB 1958. július 22-ei határozatában olvasható:

„A vallásos világnézet és a marxizmus-leninizmus között kibékíthetetlen ellentét van...²¹⁴ a klerikális reakció elleni harcot ugyanolyan politikai eszközökkel, módszerekkel folytatjuk, mint a szocialista állam bármely más politikai ellensége ellen.”²¹⁵

---

²¹² Kállai Gyula (1910–1996) kommunista politikus. Az 1930-as évektől tagja a baloldali mozgalmaknak, 1945-ben miniszterelnökségi államtitkár. 1946-tól a pártvezetésben dolgozott, 1949–1951 között külügyminiszter. 1951-ben letartóztatták, 1954-ben szabadult, 1955-től népművelési miniszter-helyettes, 1957-től művelődési miniszter. 1960–1965 között a minisztertanács elnökhelyettese, majd 1967-ig elnöke. 1967-től 1971-ig az Országgyűlés elnöke. Az 1956-os forradalom egyházi megtorlásainak egyik vezéregyénisége.

²¹³ Kállai Gyulának a Kommunizmusban megjelent cikkét idézi, BALOGH–GERGELY, 2005, 326.

²¹⁴ BALOGH–GERGELY, 2005, 1008.

²¹⁵ Uo.

A Politikai Bizottság 1958. június 10-én is foglalkozott az egyházpolitikával. De míg e tanácskozás középpontjában főként az egyházi reakció elleni harc volt, addig a júliusi értekezés hangsúlyos pontjai a vallásos néptömegek és a szocialista ideológia viszonyáról szóltak. A két dokumentum egyszerre kiváló tükre a – később bemutatásra kerülő – 1959-es rendelet ideológiai környezetének, kérdéskörünkre azonban elsősorban az első vonatkozik.

A júniusi határozat ugyanis megállapítja, hogy az 1956-os forradalom alatt az ún. „egyházi reakció” a kulcspozíciók, a vallásos élet, valamint a hitoktatás területén igen hamar talpra állt és kijelenti, hogy az Opus Pacis megalapításával a püspökök ugyan tettek egy lépést a békeügy felé, ám jelenlétükkel és személycseréikkel mérsékeltek annak politikai súlyát.²¹⁶ Az egyházi vezetőket úgy mutatja be, mint akik közül sokan

„úgy döntöttek az egyház fennmaradása, egysége érdekében, hogy támogatják a munkásosztály hatalmát, a szocialista építőmunkát.”²¹⁷

A párthatározat az egyház és az állam kapcsolatát egyfajta szerződéses alapon képzelel el. Az állam anyagilag támogatja az egyházat, biztosítja a „vallásszabadságot”, ennek fejében pedig az egyház politikailag lojális magatartást tanúsít a rendszer iránt, valamint saját berkein belül az egyházi és állami törvények alapján leszámol azokkal, akik nem követik ennek a konszenzusnak az ápolását. Az együttműködésre való törekvés az állam részéről egyben a reakciós erőknek a kiszorítását jelenti, mégpedig úgy, hogy azt az egyház belső ügyként végzi el, miként ezt a fentebbi sorok gondolatai is érzékeltetik. De a politikai lojalitás egyben a

„Vatikántól való fokozatos politikai eltávolodás. Erősíteni kell ezeket az erőket, ugyanakkor fokozatosan, de egyre határozottabban kell igényelni az egyház vezetőitől is a politikai eltávolodást a Vatikántól.”²¹⁸

Ennek a folyamatnak a része többek között a püspököknek és a reakciós papoknak, mint a nép ellenségeinek bemutatása, amely a Hivatal és a BM segítségével történik, továbbá az Opus Pacis politikai irányításának átvétele.²¹⁹

---

²¹⁶ BALOGH–GERGELY, 2005, 1001-1003.

²¹⁷ BALOGH–GERGELY, 2005, 1005.

²¹⁸ BALOGH–GERGELY, 2005, 1004-1005.

²¹⁹ BALOGH–GERGELY, 2005, 1005-1006.

Mindezek alapján világosan megállapítható, az 1956 utáni egyházpolitika felismerte, ahhoz nincs ereje, hogy a katolikus egyház egészére hatással legyen, azt azonban az egyházi vezetők cseréjével el tudja érni, hogy ők – a legtöbbször zsarolással eléjük helyezett – állami rendelkezéseket, illetékességi területükön belül végrehajtsák. Ezzel a végrehajtással azonban precedenst teremtenek arra, hogy az állam a vele együttműködő egyházi vezetők egyházmegyéinek engedményeket adjon, az ellenállók pedig büntesse, és ezzel a papságot és a megyéspüspököket szembe állítsa.

Vagyis a katolikus egyházzal kapcsolatban is létrejött egy taktikai váltás, pontosabban általános elvvé emelték az 1957-ben kipróbált üldözésformát. Ezzel az ellenállás gócpontjává előléptetett katolikus egyház vezetőit olyan cselekedetekre akarták rábírni (pl. azokkal szembeni egyházi eljárás, akiket az állam üldöz, a rendszer melletti megnyilatkozások, a békepapi mozgalom fenntartása), amelyekkel reprezentálják a szocializmus mellett való kiállásukat, párhuzamosan pedig politikai megnyilatkozásaikkal eltávolítják magukat a Vatikán úgynevezett szovjetellenes vonalától. Ebben országos szinten is központi szerepet szántak a békepapi mozgalom 1957-ben félre állított vezetőinek, valamint a csoportosulás egyéb tagjainak, ezért megindították a békepapság tekintélyének és pozícióinak visszaszerzését.²²⁰ Ebben a folyamatban Róma és a magyar egyházi vezetők szembeállításánál a sajtó mellett fontos szerep jutott tehát az Opus Pacisnak, mint ami önmagában irritálja a Vatikánt, de magát a mozgalmat is be akarták terelni a Békebizottságnak legalább a hatása alá. Az elszigetelésnek ugyanígy eszköze lett a püspökök római látogatásának megakadályozása,²²¹ illetve az a koncepció, hogy az úgynevezett egyházi reakcióval – ha lehet –, ne az államhatalom ütközzék, hanem az ordináriusokat kényszerítsék e csoport kiiktatására. Ebben eredményt nagyon hamar tudtak felmutatni, hiszen Endrey Mihály²²² végül a püspöki kar vizsgálata miatt hagyta ott az Actio Catholicát, s jutott annak irányítása át Várkonyi

---

²²⁰ MÉSZÁROS, 1994, 47-53.

²²¹ MNL OL XIX-A-21-d-0025-2/1959(6.d.), *Az 1959. október 29-i országos értekezlet beszámolója*, 5. [Továbbiakban: *Beszámoló, 1959.*]

²²² Endrey (Eipel) Mihály (1905–1977) püspök. 1928-ban szentelték pappá a Váci Egyházmegyében, ahol központi szolgálatokat látott el. 1946-ban kanonok, 1948-tól az Actio Catholica országos igazgatója, 1950-ben egri segédpüspök, 1957-től az Esztergomi Főegyházmegye ordináriusa, 1958-ban Vámosmikolára száműzték, 1964-től ismét Budapesten élhetett. 1972-től pécsi segédpüspök, 1975-től váci megyéspüspök.

Imre²²³ asztalára.²²⁴ De ugyanígy kellett eljárnia Rogács Ferencnek 1958 őszén, amikor bizalmi emberét Gálos Lászlót és a pécsi teológia korábbi tanárait ki kellett helyezni az aulából plébániára.¹²²⁵

A Politikai Bizottság 1958. július 22-én jóváhagyott *Javaslat a vallás elleni harc és világnézeti tömegnevelő munka feladatiról* című dokumentuma hasonló feladatot jelölt ki a propaganda számára, mint ami Pécsen 1958 tavaszán már bevált: elhatározták a különböző vallásellenes képzések bevezetését, intellektuális szinten pedig a tudományos munka egyházellenes harc szolgálatába állítását.²²⁶

Az új gondolkodásmódnak immár jól láthatóan hosszú távú céljai voltak, amit a II. Vatikáni Zsinat összehívásának meghirdetése is sarkalt, hiszen a reformokról szóló hírek alapján (pl. népnyelv, cölibátus eltörlése) ennek lényegét abban fogalmazták meg a korabeli hatalom ideológusai, hogy XXIII. János pápa²²⁷ célja az egyház közelebbjutása az emberekhez, a szocialista tömb Rómától való elszakadásának megakadályozása.²²⁸ A pártpropaganda egyik fő csapásiránya így az ifjúság körében végzett ideológiai felvilágosítás lett, és ami újdonság, az egyházi káderréteg tudatos ki-

---

²²³ Várkonyi [Mundszinger] Imre (1916–1983) kalocsai főegyházmegyés pap, 1941-ben szentelték. 1953-tól a Szegedi Hittudományi Főiskola rektora, 1958-tól az Actio Catholica igazgatója, 1961-ben állami kényszer alatt főkáptalani helynökké választották Kalocsán. 1963-ban országgyűlési képviselő, 1966-ban az MKPK külügyi bizottságának főtíkára. 1965-től kanonok. Valószínűleg gyilkosság áldozata lett.

²²⁴ MNL OL XIX-A-21-d-0031-1/1959/Eln., *Összefoglaló tájékoztató a lengyel, a csehszlovák és a magyar Párt és Egyházügyi Hivatal küldötteinek értekezletéről. Varsó, 1959. szeptember 21-23., 11–12.* [Továbbiakban: *Varsói értekezlet, 1959.*]

²²⁵ DAMÁSDI ZOLTÁN, *Gálos László*, <https://archivum.pecsiegyhazmegye.hu/hirek/pro-memoria/813-ajosagos-isten-adta-ot-nekunk-kincsul-in-memoriám-galos-laszlo-2018>. (A kutatás időpontja: 2022. december 28.)

²²⁶ MÉSZÁROS, 1994, 47-53.

²²⁷ Szent XXIII. János pápa (1881–1963) Angelo Giuseppe Roncalli papszentelése 1904-ben volt. Központi szolgálatban dolgozott, az I. világháborút követően diplomata, neki köszönhető a szófiai exarchatus létrejötte. Bulgária, Török- és Görögország, Isztambul, majd Athén, ahol a Szentatyát képviseli. A II. világháborúban a zsidók mentésében aktívan részt vett, 1944-ben Párizsban nunciusz, majd az UNESCO-nál a Szentszék képviselője. 1953–1958-ban velencei pátriárka, bíboros, 1958–1963 között pápa.

²²⁸ *Beszámoló, 1959.*, 3-5.

építése, a kispapok közé az ún. reakciós egyének felvételének megakadályozása is rangos feladattá emelkedett.²²⁹ Ennek fényében érthető Münnich Ferenc²³⁰ 1959-es fenyegetése, miszerint a Központi Szeminárium kispapjainak 1958-as lázadását államellenes szervezkedésnek lehetne minősíteni, s ez magasabb személyek meghurcolását és az intézmény megszűnését is magával vonná.²³¹ Nem véletlen, hogy 1960-ban Grósz József a Népfront május 27-29-ei gyűlésén tett felszólalásában és más alkalommal is tiltakozott az ateista propaganda ellen,²³² amelynek immár a pedagógusok a harcosaivá váltak. Olt Károly²³³ válasza erre az volt, úgy igazságos, ha a hitoktatással szembeni ellenérvek is megszólalhatnak az iskolákban.²³⁴ De ezek nemcsak az alap- vagy középfokú iskolákban kaptak hangot, hanem előírták a pedagógusképzésbe történő beépítését.²³⁵ E folyamat eredményeképpen néhány év alatt 21%-kal visszaesett az iskolai hitoktatásra jelentkezők száma. Persze ezzel párhuzamosan megnövekedett az illegális hitéletet élők köre, és így az ifjúságra gyakorolt egyházi hatás,²³⁶ ami részben magyarázza például az 1961-es letartóztatási hullám okát.

Mindeközben a hatóságok úgy érzékelték, a katolikus egyház vezetői immár elfogadják az adott politikai helyzetet, ami nem akadályozza meg őket abban, hogy a hitélet növekedésének serkentését tartsák szemük előtt, felkarolják a reakciós papságot és kiszorítsák az állammal lojális egyházi embereket. Ennek eredményeként a '60-as

---

²²⁹ *Beszámoló, 1959.*, 11-12.

²³⁰ Münnich Ferenc (1886–1967). kommunista politikus. A különféle európai kommunista forradalmak aktív résztvevője, 1946–1949 között Budapest rendőrkapitánya. 1956-ban tagja a Nagy Imre-kormánynak, majd a Kádár-kormányban a had- és közrend ügyeinek felelőse, miniszterelnök-helyettes, 1958–1961 között a minisztertanács elnöke, a munkásörség és a karhatalmi erők megszervezője.

²³¹ MNL OL XIX-A-21-d-0046/1959/Eln., *Feljegyzés Münnich elvtárs részére a püspöki kar két tagjának: Grósz érseknek és Hamvas püspöknek fogadásáról*, 1–11. [Továbbiakban: *Feljegyzés Münnich elvtárs részére.*]

²³² MNL OL XIX-A-21-d-002-11/1960. (7.d.), *Tájékoztató néhány magyarországi egyházpolitikai eseményről*, 3.

²³³ Olt Károly (1904-1985) 1932-ben már aktív tagja a kommunista mozgalomnak, 1945-től nyilvánosan is politikai pályára lép. 1949-ben az Országgyűlés elnöke, majd az Elnöki Tanács titkára. 1950–1956 pénzügyminiszter, 1956–1959-ben a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány titkárságának vezetője, 1957–1961 az Elnöki Tanács tagja, 1959–1961-ig az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke. Soós, 2014. 286.

²³⁴ MNL OL XIX-A-21-d-0028/1959. (6.d.), *Olt Károly ÁEH-elnök 1959. június 25-i levele Grósz József kalocsai érsekhez.*

²³⁵ *Beszámoló, 1959.*, 11.

²³⁶ *Varsói értekezlet, 1959.*, 14.

évek fordulóján élénkebbé lett a vallási élet annál, mint amilyen a forradalom előtt volt. A pedagógusok ideológiai nevelésével párhuzamosan pedig a katolikus egyház maga is küzdelmet folytat a társadalomnak ezért a rétegéért, a békapapok között viszont megjelent egy olyan önálló gondolat, ami a szocializmusban működő egyház megteremtését tűzi zászlajára, de ez már veszélyt jelentett az ÁEH-ban uralkodó fel-fogás számára, ezért ezt a gondolatot hamvában eloltották.²³⁷

Mindeközben a párt részéről megvádolták az ÁEH-t, hogy nem elég harcias az egyházak dolgában. Miklós Imre elnökhelyettes²³⁸ válasza jól jellemzi, hogy a hivatal éppen ebben váltott taktikát. Azt mondta ugyanis, nem a harc gyöngüléséről van szó, hanem hogy az adminisztratív eszközök alkalmazását felváltotta a belső viszonyok ki-élelésének gyakorlata, ami hatékonyabb ebben a témában.²³⁹

Az egyházpolitika irányítói számára világossá vált, Róma igazából nem tud mit kezdeni Grósz József érsek és Hamvas Endre püspök²⁴⁰ irányvonalával.²⁴¹ Emiatt – ahogy az egyházpolitika irányítói látták –, Grószék se szorgalmazták erőteljesen a római látogatások szaporítását, bár őket többször is hívták.²⁴² Mindeközben a pártvezetők arra a következtetésre jutottak, a Vatikán nem akarja a helyzet kiélelését, amit arra a tényre alapoztak, hogy a Szentszék bár nem vonta vissza az 1957-es dekrétumokat,

---

²³⁷ MNL OL XIX-A-21-d-002-1/1960. (7.d.), *Jelentés a Politikai Bizottság egyházpolitikával kapcsolatos határozatainak végrehajtása során szerzett tapasztalatokról, 1960. január 19.*, 1–7. [Továbbiakban: *Politikai Bizottság egyházpolitikai tapasztalatai.*]

²³⁸ Miklós Imre (1927–2003) 1945-től szakszervezeti munkás, 1951-ben már az ÁEH munkatársa, 1952-ben csoportvezető, a politikai osztály vezetője. 1956-tól elnökhelyettes, 1971–1989 között elnök, államtitkár.

²³⁹ MNL OL XIX-A-21-d-002-10/1960. (7.d.), *Megjegyzések a Politikai Bizottság elé kerülő, eddig elkészült jelentéstervezettel kapcsolatban*, 2-3.

²⁴⁰ Hamvas (Hirsch) Endre (1890–1970) csanádi püspök, kalocsai érsek. 1913-ban az Esztergomi Főegyházmegye számára szentelték pappá, lelkipásztori szolgálatok után az egyházkormányzatban vállalt szerepet, 1940-től budapesti érseki általános helytartó. 1944-ben csanádi püspökké nevezték ki, ezt a hivatalt 1964-ig töltötte be, amikor kalocsai érsek lett. 1951–1956 között esztergomi adminisztrátor, 1961-től a püspöki kar elnöke. Jelen volt és felszólalt a II. vatikáni zsinaton, az Opus Pacis és az Országos Béketanács alelnöke.

²⁴¹ Ld. ehhez Adeodato Giovanni Piazza OCD bíboros 1957. július 8-i tájékoztatást kérő levelét (közli: KÁLMÁN, 2011, 575-577), Grósz József 1957. szeptember 2-án kelt válaszlevelét (Közli: KÁLMÁN, 2011, 629–632.) és Marcellus Mimmi bíboros 1958. május 30-án kelt, Hamvas Endre csanádi püspökhöz írt figyelmeztető levelét, amely Piazza bíboros korábbi sorainak megismétlése. KFL Hamvas Endre különgyűjtemény, rendezetlen.

²⁴² MNL OL XIX-A-21-d-004-11-1959. (5.d.), *Másolat Prantner József elvtárs 1959. április 11-én kelt feljegyzéséről*, 1-3.

nem járt el szigorúan akkor, amikor a püspökök ezeket a rendelkezéseket tág értelemben „olvasták”²⁴³ (ld. Horváth Richárd, Beresztóczy Miklós, később Várkonyi Imre helyzetbe hozása). Sőt azzal, hogy 1959-ben a már hivatalban lévők kaptak apostoli kormányzói kinevezést, az állampárt értelmezésében azt is tudomásul vette a Szent-szék, az állam bejegyzése nélkül nem léphet a püspökkinevezések vonatkozásában, s hogy realizálnia kell a püspökök esetenkénti félreállítását, ilyen volt Badalik Bertalan és Pétery József²⁴⁴ internálása. Viszont konkrétan megfogalmazta az állampárt: a magyar egyház csak hitéleti kérdésekben tarthat kapcsolatot a Vatikánnal,²⁴⁵ például időközben a szocialista országok Vatikán-politikájának összehangolását kifejezetten szorgalmazták.²⁴⁶

*„A Vatikánnal kapcsolatos terveink szempontjából is nagyon fontos, hogy az egyházon belüli meglévő politikai erők egy állandó feszültségben legyenek egymással. Még erőteljesebben arra kell törekedni, hogy a mi szempontjainkat az egyház emberei valósítsák meg.”*²⁴⁷

Éppen ezért az akadályozó állami intézkedések instrukciói között szerepelt a püspökök Rómába utazásának illuzionisztikus fenntartása, amelyet olyan eszközként használtak, amin keresztül tesztelni lehetett véleményalkotásukat, illetve célként szerepelt annak egyházi rendelkezésbe iktatása, hogy az esperesnél kisebb beosztásban lévő papok számára nem engedélyezett a saját plébániájuk területén kívül történő lelkipásztorkodás.²⁴⁸

Az 1959-ben készített dokumentumok megállapítása szerint a katolikus egyház életének irányításában a kulcspozíciók 50, a reformátusoknál 80, az evangélikusoknál

---

²⁴³ Uo. 2.

²⁴⁴ Pétery [Petró] József (1890–1967) váci megyéspüspök. Egri főegyházmegyes papnak szentelték 1912-ben, teológiai tanár, 1938-tól az egri bazilika plébánosa. 1942–1967 között a váci egyházmegye püspöke, számos új plébánia alapítója. A politikai rendőrség 1953-tól haláláig házi őrizetben tartotta Hejcéen, 1956-ban rövid időre visszatért Vácra, majd visszavonult Hejcére.

²⁴⁵ Uo. 3., és MNL OL XIX-A-21-d-004-13-1959. (5.d.), *Másolat a varsói nagykövetség 1959. május 15-én kelt jelentéséről*, 1. d.

²⁴⁶ *Beszámoló, 1959.*, 3-5.

²⁴⁷ MNL OL XIX-A-21-d-0031-3/1959. (6.d.), *Javaslat a varsói értekezlet anyagához*, 9. [Továbbiakban: *Javaslat a varsói értekezlethez.*]

²⁴⁸ Uo.

100%-át töltötték be haladó papok,²⁴⁹ az államapparátus viszont – így az ÁEH, a megyei és a helyi szint – a tervszerűség hiányával küzdött,²⁵⁰ a megyei egyházpolitika kifejezetten elmaradott minősítést kapott e megállapításban. Egy varsói egyházügyi konferenciára készített belső anyagban találóan jegyzeték meg a katolikus problémára vonatkozóan: a magyar egyházat nem sikerült eltávolítani a Vatikántól, és a szocialista ideológia szerint beépíteni a magyar szocializmusba, illetve, s hogy úgy jutottak az állam által felkaroltak egyházi pozíciókhoz, hogy azok 50%-a „a mienk”, de az egyházkormányzat nem, mert a püspökök kivédtek annak elhódítását.²⁵¹

Ha panorámaképben nézzük a pártállam korabeli egyházi dokumentumait, azt látjuk, mindezek középette 1956 és 1971 között, de különösen is az 1964-ig terjedő időszakban a dekrétummal sújtott papok helyzete és rehabilitálása, valamint az egyházkormányzati pozíciók visszaszerzése állt az államhatalom egyházpolitikájának fókuszában. Erre jó példa az a minisztertanács elnöke számára született felkészítő dokumentum, amely a püspökökkel való találkozást megelőzően azt javasolta neki, tanácsolja az ordináriusoknak, hogy az most is úgy járjanak el, mint 1952-ben az egyház-megyei határokat rendezésénél: lépjenek és csak utólagosan jelezzék a Szentszék felé, miként jártak el e probléma megoldásában. A püspökök válasza erre az volt, ez nem megy, mert hitbeli kérdésről van szó, s az engedelmesség nem politikai kötelék a pápával, illetve azt állították, az állam korábban arról biztosította őket, hitéleti kérdésekben nem kell szembe fordulniuk a Szentatyával.²⁵²

Mivel a püspökök ebben ellenálltak, 1959-ben megszületett az 1957-es rendelet végrehajtási utasítása, amely világosan érvényesítette azt a szempontot, hogy a magyar állam területén illetékes egyházi vezetők kinevezésébe és leváltásába a Vatikán önhatalmúlag nem léphet, a beiktatáshoz és a lemondáshoz, egyaránt állami engedély szükséges. És persze, siettek megjegyezni, hogy ezzel az állam nem akarja átvenni a püspökkinevezés jogát, ám érvényesíteni kívánja azt a szerepét, hogy megakadályozza

---

²⁴⁹ MNL OL XIX-A-21-d-0044-2/1959. (6.d.), *Emlékeztető az 1959. október 9-ei munkaértekezletről*, 2.

²⁵⁰ Uo. 4.

²⁵¹ *Javaslat a varsói értekezlethez*, 1-7.

²⁵² MNL OL XIX-A-21-d-0051-2/1959. (6.d.), *Feljegyzés Grósz József kalocsai érsekkel és Hamvas Endre csanádi püspökkel az Állami Egyházügyi Hivatalban folytatott megbeszélésről, 1959. október 28.* [Továbbiakban: *Megbeszélés, 1959.*], 1-2.

a reakciós erők hatalomhoz jutását, a vele kedvező viszonyban lévők megóvását. Az 1959-es rendelet ezt a célt hatékonyan szolgálta, mivel széküresedés esetén az apostoli kormányzó megválasztását a káptalanra gyakorolt hatással befolyásolni tudták (ld. Pécs, Kalocsa), ám annak esetleges visszavonulása sem lehetett volna szabad döntés folyománya, hiszen a lemondást is engedélyhez kötötte az állam, a püspöki kinevezéseknél viszont jó hivatkozási alap volt egy-egy közkedvelt békepap kormányzói működése a pozicionálására (pl. Várkonyi Imre Kalocsán). Ez a rendelkezés tudatosan e kettős célt szolgálta, és ez be is jött a magyar állam számára az 1959-es négyes kinevezés útján.²⁵³

Olt Károly 1959-ben a Münnich Ferenc számára készített feljegyzésében az éppen akkor kiadott végrehajtási rendelet érvei mellett a következő szempontokra hívta még fel a kormány vezetőjének figyelmét: egy esetleges római látogatás a Szent-szék politikai magatartása miatt időszerűtlen, új templom építése – mivel nem növekszik a vallásosság –, nem lehetséges; a püspököknek a börtönben lévő egyháziak szabadulása érdekében tett közbenjárásra pedig az a válasz, hogy ezek egyedi esetek, amelyek igazságos jogszolgáltatás alapján születtek.²⁵⁴

Bizonyára mindezek előmozdítása is szerepet játszott abban, hogy 1959. június 1-jével az állampárti érdekek jobb érvényesítése céljából önálló, a minisztertanács elnökéhez tartozó szerv lett az Állami Egyházügyi Hivatal, amelynek elnöke miniszteri rangban volt, illetve szava jelentette a püspökök számára az állam igenjét vagy elutasítását. Ezzel egyházpolitikai kérdésekben megszüntették a korábbi gyakorlatot, miszerint a püspökök a miniszterelnökhöz fordulhattak bizonyos kérdésekben, ha nem jutottak megegyezésre az ÁEH-val.²⁵⁵

Mindezek eredményeként 1960-ra a pártvezetésben megerősödött annak elfogadása, hogy a szocializmus bizonyos fejlődési szakaszában jelen van a vallásosság, de ez nem jelenti annak a szándéknak a felfüggesztését, hogy elszakítsák egymástól a társadalmat és az egyházat.

---

²⁵³ *Beszámoló, 1959.*, 12.

²⁵⁴ *Feljegyzés Münnich elvtárs részére*, 1-11.

²⁵⁵ Uo.

Propaganda szintjén ennek a munkának ekkortól kezdve új eleme lett a papság körében olykor megjelenő homoszexualitás kérdéskörének felhasználása, az érintettek és püspökeik lejáratása, valamint az ÁEH és Grósz József ilyen témájú levelekkel való párhuzamos bombázása, ami hivatkozási alapot adott az ezzel való szorításra.²⁵⁶ Ezt a mechanizmust pedig országos szinten is az erősítette fel, hogy ellenpontot akartak létrehozni azon taktikával szemben, miszerint a békepapok esetében a püspökök és a papság még mielőtt megemlégték volna a békemozgalom tagjainak politikai hovatartozását, erkölcsi problémák miatti hiteltelenségre hivatkoztak a meggyőzések során.

Az ÁEH ugyanakkor elkezdte Grósz József ellenében Hamvas Endre szerepének növelését a püspöki kar ügyeinek vonatkozásában, mégpedig úgy, hogy ők ketten kioltásuk egymást, és így a vezető szerepet Brezanóczy Pál²⁵⁷ vegye át, a hangsúlyt pedig a püspöki karral való tárgyalás helyett az egyes püspökökkel való megegyezésre helyezték át. Ehhez pedig megyénkénti felbontásban dolgozták fel a megyei megbízottakkal, hol, mit akar elérni az egyes püspökökkel az ÁEH.²⁵⁸

Ebben a kontextusban értelmezhetjük azt az 1960-as utasítást, hogy a három, legreakciósabb püspökkel – Rogács Ferenc, Dudás Miklós²⁵⁹ és Shvoy Lajos²⁶⁰ – kapcsolatban, nem élesíteni kell a vitát, hanem közömbösíteni őket a püspöki karban és egyházmegyéjük világában.²⁶¹ Erre azért volt szükség – különösen is a két dunántúli

---

²⁵⁶ *Tervezet a politikai feladatokra, 1961.*, 13.

²⁵⁷ Brezanóczy Pál (1912–1972) egri érsek. 1935-ben a Kassai Egyházmegye számára szentelték, 1941-től püspöki titkár, majd 1942-ben irodaigazgató, 1946-ban az egyházmegye magyarországi részének általános helynöke, 1951-ben kanonok, a rozsnyói egyházmegye magyar részének apostoli kormányzója. 1956-ban az egri főszékeskáptalan káptalani helynökké választja, 1959-ben XXIII. János pápa az Egri Főegyházmegye és a hozzá csatolt részek apostoli kormányzójává nevezi ki megyéspüspöki joghatósággal. 1964-ben püspök, 1969-től egri érsek.

²⁵⁸ MNL OL XIX-A-21-d-0012-4/1960. (8.d.), *Javaslat a katolikus egyházzal kapcsolatos politikai feladatokra, 1960. május 11.*, 1-11.

²⁵⁹ Dudás Miklós (1902–1972), hajdúdorogi megyéspüspök, bazilita szerzetes. 1921-ben lépett a rendbe, 1927-ben szentelték pappá. 1939-től hajdúdorogi megyéspüspök, 1946-tól pedig haláláig a Miskolci Exarchátus apostoli kormányzója.

²⁶⁰ Shvoy Lajos (1878–1968) székesfehérvári megyéspüspök. 1901-ben szentelték pappá az Esztergomi Főegyházmegye számára. A Regnum Marianum templom építtetője, első plébánosa, 1927-től székesfehérvári püspök. 1944-ben a nyilasok Sopronköhidára hurcolták. A kommunizmus idején számtalan meghurcolás érte.

²⁶¹ *Tervezet a politikai feladatokra*, 1.

ordináriusnál –, mert fennhatóságuk alatt az Opus Pacis gyűlések nehezkesebben mentek, annak munkáját akadályozták.²⁶² Mert míg Fehérváron 106 meghívottból 14 pap jelent meg a békepapi gyűléseken, addig Hevesben, Borsodban vagy Szabolcsban 90%-os volt ez a létszám.²⁶³ Ehhez a ráhatáshoz olyan eszközöket is alkalmazott az ÁEH, mint Bánk József²⁶⁴ zsarolását: ha segíti a Székesfehérvári Egyházmegye egy papjának védelmét a püspökével szemben, könyvének megjelenését előmozdítják.²⁶⁵ Valószínűleg az 1950-es együtt dolgozás, az 1956-os eltávolodás után a későbbi váci püspök itt ismét előlépett az egyházpolitika egyházzjogi szempontjainak feltárlásával.

Ugyanakkor Rogács Ferenc pécsi püspök környezetének korábban már említett átalakításával, valamint Kovács Sándor²⁶⁶ szombathelyi aulájának formálásával a legnagyobb „közellenség”, a fehérvári püspök talajvesztését belülről akarták előkészíteni az állami hatóságok a magyar egyházban. Az ÁEH-nak ezt az elképzelését a szegedi püspök is megerősítette, olyan értelemben, hogy egy tárgyalás alakalmával azt kérte tőlük, a dekrétumos papok ügyében beszéljenek Shvoyjal és Rogáccsal is, mert a többiek nem teljes értékű tagok a Kar döntési folyamatában.²⁶⁷

---

²⁶² MNL OL XIX-A-21-d-0010-1/1960. (8.d.), *Jegyzőkönyv az 1960. július 29-i országos értekezlet-ről*, 6-8.

²⁶³ *Beszámoló, 1959.*, 12.

²⁶⁴ Bánk József (1911–2002) váci-egri érsek. 1936-ban esztergomi főegyházmegyésként szentelik pappá, 1939-ig a Pápai Magyar Intézetben tanul. Hazatérve központi szolgálatban dolgozik, teológiai tanár, jogtudós, részt vesz a II. vatikáni zsinat munkájában. 1964–1969 között győri segédpüspök, majd apostoli kormányzó Vácott, 1969–1974 között vezeti az egyházmegyét, ekkor egri érsekké nevezik ki, saját kérésére 1978-ban visszatér a váci egyházmegye élére, ahol 1987-ig működik.

²⁶⁵ *Tervezet a politikai feladatokra*, 17.

²⁶⁶ Kovács Sándor (1893–1972) szombathelyi megyéspüspök. 1917-ben a Váci Egyházmegye számára szentelték pappá. Központi szolgálata után 1927–1944 között kecskeméti plébános. 1944–1972 között szombathelyi megyéspüspök, részt vett a II. vatikáni zsinaton.

²⁶⁷ MNL OL XIX-A-21-d-0051-1/1959. (6.d.), *Feljegyzés Hamvas Endre csanádi püspökkel folytatott beszélgetésről, 1959. október 16.*, 3.

Világosan előttünk áll tehát, amit az egyházpolitika irányítói meg is fogalmaztak 1960-ban: Grósz József, Hamvas Endre, Schwarz-Eggenhofer Artúr,²⁶⁸ Brezanóczy Pál, Klempa Sándor,²⁶⁹ Legányi Norbert²⁷⁰ a püspöki kar tárgyalóképes tagjai ezekben az években az államhatalom számára, míg Shvoy Lajos, Rogács Ferenc, Kovács Sándor, Dudás Miklós és Papp Kálmán²⁷¹ reakciós püspöknek számítottak ebben a gondolkodásban.²⁷² A Szentszék célja a második csoport erősítése volt, a diktatúráé annak gyöngítése, valamint az első megerősítése, és e sorban Belon Gellértet korábbi életútja és megnyilatkozásai, a róla festett állampárti kép a második csoportba predesztinálta.

II. 5. Rogács Ferenc, a püspökelőd

A történeti kontextus felvázolásakor nem kerülhetjük meg Belon Gellért püspökelődje, Rogács Ferencnek alakját, akinek segédpüspöke lett 1959-ben a Kalocsai Főegyházmege papja.

Rogács Ferenc a muraközi Csendlakon (Szlovénia, ma Tišina), a Szombathelyi Egyházmege területén található településen született 1880. augusztus 29-én, szülei földművesek voltak. Iskoláit előbb Kőszegen a bencéseknél, majd Szombathelyen a premontrei gimnáziumban végezte. A teológiai stúdiumokat Budapesten hallgatta,

---

²⁶⁸ Dr. Schwarz-Eggenhofer Artúr (1890–1969) esztergomi főegyházmege pap, kanonok. 1957-ben vikárius generális, majd Endrey Mihály eltávolítás után a főegyházmege ordináriusa, 1959-től apostoli adminisztrátor 1969-ig.

²⁶⁹ Klempa Sándor Károly O. Praem. (1898–1985), veszprémi püspök. 1922-ben szentelték pappá, 1922–1950 között a keszthelyi premontrei gimnázium tanára, 1933–1952 között a Helikon Könyvtár igazgatója, és megmentője a szovjet csapatok pusztításától. 1948-tól a Veszprémi Egyházmege papja lett, 1957-ben plébániáját megtartva püspöki irodaigazgató, 1957–1959-ben püspöki helynök, 1959–1972 között apostoli kormányzó Veszprémben. 1972-ben szentelték püspökké.

²⁷⁰ Legányi [Béla] Norbert OSB (1906–1987) főapát. 1930-ban szentelték pappá. A rend iskoláiban való tanítás után 1950-ben a pannonhalmi bencés gimnázium igazgatója, 1952-ben főmonostori perjel, 1958–1969 főapát, tisztségéből az állami hatóságok lemondatták, 1976-ban térhetett vissza Pannonhalmára.

²⁷¹ Papp Kálmán (1886–1966) győri megyéspüspök. 1908-ban a Győri Egyházmege számára szentelték pappá. Az egyházmegeben betöltött lelkipásztori szolgálat után 1946-ban lett győri püspök.

²⁷² MNL OL XIX-A-21-d-002-8/1960. (7.d.), *A Politikai Bizottság 1960. III. 1-i határozata az állam és a katolikus egyház közötti viszony alakulásának főbb problémáiról*, 1-11.

ahol Schütz Antal,²⁷³ Leopold Antal, Pataky Arnold,²⁷⁴ Breyer István voltak kispaptársai, kedvenc szakterülete pedig a szentírástudomány lett. Doktori tézisét 1907-ben Jézus szent gyermeksége címmel védte meg. Dogmatikára Prohászka Ottokár tanította.²⁷⁵

Pappá szentelésére 1903. június 23-án, egyházmegyéje székvárosában került sor. Először szülőfalujába kapott kinevezést, Batthyány Zsigmond²⁷⁶ családjánál volt nevelő, ezt követően püspöki szertartó, szentszéki jegyző, lelkiigazgató a szombathelyi szemináriumban (1907–1912). Aulistiként püspöki titkár, irodaigazgató, 1917-ben pápai kamarás, 1921-ben székesegyházi kanonok, 1926-ban pápóci perjel, 1928-ban pápai prelátus, 1933-ban örkanonok. Kiválóan beszélt a vend, a német, francia és angol nyelvet, több egyházmegyei bizottságnak lett tagja, az Egyházmegyei Takarékpénztár R. T. és a Martineum egyik alapítója, különböző pasztorális tömörülések igazgatója, az egyházmegyei zsinat promotora volt.²⁷⁷ 1944-ben nagypréposti méltóságra emelte püspöke, 1945-től provikárius, 1946-ban általános püspöki helynök.

Lelkiségét az Oltáriszentség-tisztelethez fűződő mély ragaszkodás jellemezte, Úrnapi Dal címmel spirituálisként erről könyvet is írt. Tanulmányai több pasztorális és közéleti újságban láttak napvilágot, az Eucharisztikus Értesítő c. kiadvány állandó munkatársaként dolgozott, öt könyvet publikált ezekben az években. Növendékeiben, papjaiban a hitélet eucharisztikus dimenzióját próbálta elmélyíteni.²⁷⁸

---

²⁷³ Schütz Antal Sch. P. (1880–1953) teológus. 1904-ben szentelték pappá, a rend gimnáziumaiban tanított, 1916–1944 között a Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karának dogmatika-professzora. Prohászka műveinek sajtó alá rendezője, számos teológiai könyv írója, a 20. századi teológiai élet kiemelkedő alakja, az MTA rendes tagja, 1942-ben Corvin-lánccal ismerték el.

²⁷⁴ Pataky Arnold (1882–1950) egyetemi tanár. 1905-től aulista, lelkipásztor. Nagyváradon szemináriumi tanár, majd Budapesten az ószövetségi tárgyak tanára, 1922–1923, 1926–1927 és 1931–1932-ben dékán, 1936–1937 rektor, zsidómentő, számos könyv szerzője.

²⁷⁵ *A Szombathelyi Egyházmegye 1948. VIII. körlevele*, https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZELT_Korlevelek_1948/?pg=76&layout=s (A kutatás időpontja: 2022. december 28.) [Továbbiakban: *Körlevél 1948.*]

²⁷⁶ gróf Batthyány Zsigmond (1829–1906) 1853-ban feleségül vette gr. Erdődy Johannát, 1848-ban főhadnaggyá nevezték ki, de rangját nem fogadta el. 1852-ben besorozzák, majd leszerelik, birtokain gazdálkodással foglalkozik.

²⁷⁷ *A szombathelyi egyházmegye története III. 1777-1935. Történelmi névtár*, szerk. GÉFIN GYULA, Szombathely 1935., 342. https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZELT_SK_011/?pg=345&layout=s (A Kutatás időpontja: 2022. december 28.)

²⁷⁸ *Körlevél 1948.*

A szombathelyi szemináriumban növendékei között volt Mindszenty József, aki egész életében nagy tisztelettel tekintett rá, és akivel számtalan közös vonást mutatott személyisége: különösen is aszketikus életformája, szabályozó és ellenőrző természete. A bíborosnak talán, mint fiatal papnak példaképe is lehetett spirituálisa, Rogács Ferenc, bár személyéről írásaiban később nem sok szót ejt, pedig a szóbeli hagyomány úgy tudja, a bíboros 1948 júniusában, a Mária-napok alkalmával tett gyűdi zárándoklatán említette meg Virág Ferenc püspöknek, hogy segédpüspököt fog kapni, mégpedig az ő egykori spirituálisát, akit hálából (is) szeretne püspöki rangra emelni.²⁷⁹ Ha igaz ez a kései értesítés, akkor kifejezetten érdekes annak időzítése, mert a kinevezés már 1948. április 28-án megtörtént, de arra is érdemes felfigyelni, hogy a kormányt csak június 25-én tájékoztatták a döntésről,²⁸⁰ míg Rogács püspökké szentelését Kovács Sándor egyházmegyéjében már június 21-én meghirdette, június 29-re. A szentelő püspök Mindszenty József volt, a társszentelők: Papp Kálmán győri és Kovács Sándor szombathelyi püspök lett, Rogács a pécsi koadjutori és segédpüspöki kinevezéssel a sebastai címzetes püspökséget kapta meg.²⁸¹

Az állami hatóságok kifogásolták a Szentszék eljárását, és amint ezt már említettük, felhívták a püspöki kar figyelmét, hogy kinevezések esetén igényt tartanak a véleménynyilvánítás jogára.

Rogács Ferenc 1948. július 17-én vett részt először a püspökkari konferencián megyéspüspöke képviselőként, akinek halált követően, 1958. március 2-án a Pécsi Egyházmegye 80. megyéspüspökévé lépett elő, így ettől e minőségében volt jelen a tanácskozásokon. A konferencia ülésén 1960. november 17-én jelent meg utoljára.

Rogácsot végig a Mindszenty-vonal képviselőjeként tartották számon,²⁸² már csak azért is, mert a hatóságok is úgy tudták, 1948-ban Mindszenty kérésére nevezte ki a Vatikán,²⁸³ de őt sose próbálták olyan presszió alá helyezni, mint Shvoy Lajost vagy éppen Dudás Miklóst saját egyházmegyéjében. Szemléletmódján világosan megfigyelhető az állami törvények betű szerinti betartása, ám eközben mindig megpróbálta

²⁷⁹ Bíró László ny. tábori püspök szóbeli közlése.

²⁸⁰ SALACZ, 1988, 112.

²⁸¹ *Körlevél 1948.*

²⁸² *Tervezet a politikai feladatokra, 1961., 6.*

²⁸³ *Jelentés, 1959. június 30., 71.*

őket úgy végrehajtani, hogy teret nyisson az egyház érdekeknek. Ez azonban nem mindig sikerült neki, ilyen eset volt például, amikor 1957. április 10-én Grósz Józseffel és Papp Kálmánnal az ÁEH épületébe mentek sérelmeik megbeszélésére, ám annak az lett a vége, hogy Rogács Ferencnek részt kellett vállalnia Miklós Imrével egy a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt bizalmáról biztosító nyilatkozat elkészítésében, aminek kapcsán azt írta:

*„Alea iacta est. A bizalomnyilvánítás minden eddigi eredményt megghiúsított. A püspöki kar elvesztette nemcsak a csatát, hanem a háborút is.”*²⁸⁴

Az 1958-ban hivatalba lépett pécsi püspök azelőtt 10 éven keresztül volt Virág Ferenc segítője, aki mellett az állam információs szerint mellőzöttséget élt meg, előjárója semmit se bízott rá csak a házassági ügyeket és a bérmlásokat.²⁸⁵ Virág Ferenc temetése után panaszkodott is emiatt, mondván az előző 10 év szenvedés volt számára.²⁸⁶ Persze, ezt a kapcsolatot az állami hatóságok méginkább nehezíthették, hiszen 1951–1956-ig ott volt a kúrián a Veszprémi Egyházmegyéből odatelepített irodaigazgató, Vaskúti József és az egyházügyi megbízott,²⁸⁷ ám valószínűleg Rogács számára terhes is volt az új környezet, valamint az ordinárius idős kora, betegsége, megengedő természete miatt, a koadjutor nehezen viselte ezeket az éveket. A helyi egyházügyi jelentése szerint²⁸⁸ koadjutorként emiatt valamiképpen várta már, hogy rá szálljon az egyházmegye irányításának teljes jogköre.

Rogács Ferenc pécsi püspöksége idején is megőrizte jó kapcsolatát korábbi megyéspüspökével és társszentelőjével, akikkel látogatták egymást, véleményt cseréltek, Kovács Sándor segítette őt a hivatalátvétel közepette.²⁸⁹ 1958. július 23-án közösen kérték a püspöki kar tagjait fogadó Münnich Ferencet, hogy ne akadályozzák a templomfelújításokat és építéseket,²⁹⁰ az 1959-ben megkövetelt állami esküt azonban Grósz

---

²⁸⁴ SALACZ, 1988, 164.

²⁸⁵ *Jelentés, 1959. június 30.*, 71-72.

²⁸⁶ Uo. 71-76.

²⁸⁷ Jáhn Vilmos (?) lehetett, akiről annyi ismert, hogy 1952-ben, mint pécsi megbízott volt az ÁEH munkatársa.

²⁸⁸ *ÁEH-jelentés 1958. április 9.*

²⁸⁹ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára [Továbbiakban: ÁBTL] – 3.1.5. O–14759/7 *Jóska fedőnevű ügynök jelentése Virág Ferenc püspök haláláról és temetéséről*, 127-132.

²⁹⁰ SALACZ, 1988, 171.

Józseffel, Kisberk Imrével²⁹¹ és két szerzeteselőjáróval, Legányi Norbert főapáttal, valamint Váradi Béla ferences tartományfőnökkel²⁹² együtt tette le.²⁹³

Rogács püspök 68 évesen került tehát Pécsre, 78 éves korában, 1958-ban lett megyéspüspök, és három éven át látta el ezt a tisztséget. Szolgálatának kezdetén mind személyi összetételében, mind pedig állagában szerette volna rendezni a püspöki palota állapotát, ami miatt már ekkor szinte minden fronton konfliktusok elé nézett.²⁹⁴ Későbbi gyászjelentése művelt, kifinomult ízléssel bíró, állandó szellemi képzésben élő és rendszerető főpásztorként jellemezte őt a káptalan visszaemlékezésében, akinek

*„kevesebb dicséret hangzott el ajkáról, mint javító bírálat. De egy-egy elismerés az ő részéről nagyon sokat jelentett, és a bírálat elsősorban a saját szívét emésztette.”*²⁹⁵

Mind a szóbeli hagyomány,²⁹⁶ mind pedig az írásos dokumentumok azt őrizték meg, hogy Rogács Ferenc nem tudott jó kapcsolatot kialakítani a papsággal. Rendszeresen berendelte közülük azokat, akiknek működésével kapcsolatban kifogásai voltak, elkezdte szigorúan beszédni az egyházmegyei hozzájárulást, amiből a püspöki palota felújítását akarta fedezni, növelte saját területeit a püspöki székházban elhelyezett szociális otthonnal szemben.²⁹⁷ Papjaitól olyan öltözködési és viselkedési formákat várt el, ami a századelőt jellemezte, s ahol ennek nem feleltek meg, azokkal nem tárgyalt.²⁹⁸ Bértámaszokon, a nem megfelelőképpen öltözködőket hazazavarta vagy nem bértámaszta meg, ha nem az ő ízlésének megfelelő volt a templom díszítése, tisztasága, leszólta

²⁹¹ Kisberk Imre (1906–1982) székesfehérvári megyéspüspök. 1930-ban szentelték pappá a Székesfehérvári Egyházmegye számára, amelyben egész életén át szolgált. 1951-ben segédpüspök, 1956-ban megvonják működési engedélyét, 1958-ban Székesfehérvárott a bazilika plébánosa, 1969-től apostoli kormányzó, 1974-től megyéspüspök. 1971–1974-ben az esztergomi főegyházmegye apostoli kormányzója.

²⁹² Váradi Gyula Béla, OFM (1910–1999) tartományfőnök. 1928-ban lett a ferences rend tagja, 1932-ben tett örökfogadalmat, 1935-ben szentelték pappá. 1937-től a rendi nevelésben dolgozott, 1941-től a rendtartománytitkára, 1958–1970 között tartományfőnök, 1960-tól delegatus generalis, extraordinárius, majd pasaréti lelkipásztor.

²⁹³ SALACZ, 1988, 174.

²⁹⁴ MNL BML XXIII. 3. a. TÜK, *Havi jelentés, 1958. május 7.*, 43-44.

²⁹⁵ PEL I.1.a.1. 603/1961., *A pécsi székeskáptalan körlevele Rogács Ferenc megyéspüspök halálára.*

²⁹⁶ Bíró László ny. tábori püspök szóbeli közlése.

²⁹⁷ MNL BML XXIII. 3. a. 0030-5/1958. TÜK, *Havi jelentés, 1958. június 11.*, [Továbbiakban: *Havi jelentés, 1958. június 11.*], 1-7.

²⁹⁸ Bíró László ny. tábori püspök szóbeli közlése.

azt, aki ezt a munkát végezte. Az egyházügyi megbízott szerint, a papok menekültek előle.²⁹⁹

Ugyanakkor volt benne egy nagyfokú igényesség. Az aulába csak doktorátussal rendelkező papokat akart alkalmazni, akik persze az állam számára reakciónak számítottak, mert korábban teológiai tanárok voltak.³⁰⁰

A fennmaradt dokumentumok olyan attitűdöt tárnak elénk vele kapcsolatban, miszerint rendkívül bántotta, ha a papság nem élt azzal a minimális lehetőséggel, ami megmaradt számára, s amikor a dispoziciókat készítette, éppen ez motiválta: olyanokat helyzetbe hozni és megmenekíteni, akik a lelkipásztori munkára készen állnak. Rendkívül zavarták a papi élet visszasságai, emiatt a meghasonlott életű papjait, ha nem változtak, át akarta engedni más egyházmegyék számára.³⁰¹

Az egyházügyi megbízottnak például felajánlotta, menjen vele, nézze meg a békepapok által vezetett plébániák elhanyagoltságát, de az visszautasította ezt az invitálást. Egyetlen bizalmasa Gálos László teológiai tanár lehetett, akit helynökévé is ki akart nevezni, de az állam nem engedte, majd úgy nyilatkozott, ha nem az lesz irodaigazgató, aki erre alkalmas, és tovább erőlteti az ÁEH Patócs József békepap kinevezését erre a posztra, inkább maga végzi el ezt a munkát.³⁰² Ugyanakkor jelezte, ő nem személyekhez ragaszkodik, hanem a munka elvégzéséhez, a rendezett erkölcsi élethez, számára ez a kritérium a megbízatások során.³⁰³

Végül Nagy Ferenc³⁰⁴ lett az új püspök irodaigazgatója, akiről úgy emlékeztek meg az állami hatóságok, mint aki segíti munkájukat, amire azért is szükség volt, mert célként egy legalább semleges egyházmegyei központot kialakítása lebegett előttük, amit azzal is erősítettek, hogy Gálos Lászlót és a többi reakciónak számító papot Pécsről vidéki plébániákra helyeztettek át.³⁰⁵ Mivel Rogácsnak a káptalannal sem volt

---

²⁹⁹ *Havi jelentés, 1958. június 30.*, 49-52.

³⁰⁰ Uo.

³⁰¹ Uo.

³⁰² *Havi jelentés, 1958. június 11.*, 1-2.

³⁰³ *Jelentés 1958. április 9.*, 37-42.

³⁰⁴ Nagy Ferenc (1913–1966) pécsi egyházmegyei pap. 1940-ben szentelték pappá, majd Rómában tanult, a pécsi nagyszeminárium prefektusa, tanára, 1947-ben a Központi Szeminárium spirituálisa, és a HTK tanára lett, 1953-tól szigetvári plébános, 1958-tól irodaigazgató.

³⁰⁵ *Havi jelentés, 1958. november 8.*, 122-127.

ideális kapcsolata, ráadásul több stallum is üres volt, az egyházügyi vezetők feltérképezték annak állapotát – a 10 helyen: 4 kanonok munkaképes, 4 szék üres, egy az Esztergomi Főegyházmegyében volt, 1 beteg –,³⁰⁶ elkezdték kidolgozni a káptalan személyi pótlásának tervét,³⁰⁷ amit azonban csak később vittek át.³⁰⁸

A püspöknek koadjutor korábban rendkívül feszült kapcsolata alakult ki az ÁEH helyi embereivel, ezért Virág Ferenc életének végső szakaszában, 1958 februárjában Miklós Imre találkozott Rogáccsal, és valószínűleg jelezte is neki, ha nem lesz tárgyalóképesebb, nem engedik érvényesíteni kinevezését az egyházmegye irányítására. A megyei megbízott szerint ennek hatására engedékenyebb lett, sikerült elérni nála bizonyos eredményeket, és közlékenyebbé vált.³⁰⁹ Kinevezése után ugyancsak arról számoltak be a hatóságok, hogy együttműködőbb, bár 1958 szeptember elején Schillinger István ismét arra panaszkodott, hogy lenézi őt a püspök, csak az ÁEH elnökkel és helyettesével vállal tárgyalást. Miklós Imre ekkor ismét közbelépett, fogadta Rogács Ferencet, de csak Schillinger István társaságában. A püspök ezután hajította végre bizalmi embere és az úgynevezett reakciósok eltávolítását.³¹⁰ A megyéspüspök egyébként már júliusban meg akarta tárgyalni Schillinger Istvánnal a dispoziciókat, amelynek engedélyeztetését úgy tervezte kikerülni, hogy segédlelkézi megbízást ad az áthelyezetteknek, mert ahhoz a törvény szerint nem kellett volna állami hozzájárulás, így a rendszer, terveik kapcsán nem léphetett volna közbe.³¹¹

Rogács Ferenc ezek után és következtében 1959 tavaszától négy agyérgörcsön esett át, kórházi kezelésre szorult, a bérmlásokat is Bárd János kalocsai segédpüspök vette át tőle.³¹² 1959 májusában betegségét súlyosbodni látták, ekkor már utódját is

---

³⁰⁶ *Havi jelentés, 1958. szeptember 8.*, 106-107.

³⁰⁷ *Jelentés, 1959. június 30.*, 76-78.

³⁰⁸ *Egyházipolitikai helyzet Baranyában, 1959.*, 146-147.

³⁰⁹ MNL BML XXIII. 3. a. 0030/1958. TÜK, *Havi jelentés, 1958. február 8.*, 1-3.

³¹⁰ MNL BML XXIII. 3. a. 0025-3/1959. TÜK, *Havi jelentés, 1959. május 6.*, [Továbbiakban: *Havi jelentés, 1959. május 6.*], 37.

³¹¹ *Havi jelentés, 1958. szeptember 8.*, 108., 110.

³¹² *Havi jelentés, 1959. április 10.*, 27.

találgatták,³¹³ egészsége azonban helyre állt, amit az egyházügyi megbízott az alapján konstatált, hogy a békepapokat újra szorongatja.³¹⁴

Egyházmegyéjét még másfél éven át kormányozta ezután. 1961. február 6-án a Széher úti kórházba utazott, hogy kipihenje magát, február 12-én irodaigazgatója meglátogatta, ügyeket intéztek és hosszan tárgyaltak, 20-án reggel azonban telefonhívést kapott Nagy Ferenc, az orvos jelentette, hogy a püspök hajnal négykor szívkoszorúér trombózisban váratlanul meghalt. A hírt az irodaigazgató közölte a káptalannal, amely átvette a kormányzást, sürgönyözött a püspöki kar tagjainak és a Vatikánba.

Rogács Ferenc koporsóját február 23-án ravatalozták fel Pécsen, a bazilika altemplomában, temetési miséjét két nap múlva Grösz József kalocsai érsek végezte, az ötös abszolutiót Schvoy Lajos, Hamvas Endre, Bárd János és Kisberk Imrével adta meg számára. A szertartáson kb. 250 pap vett részt, szinte teljes létszámban – de Kovács Sándor szombathelyi püspök hiányzásával – jelen volt a püspöki kar, a hatóságokat Miklós Imre, Somos főelőadó,³¹⁵ Schillinger István egyházmegyei előadó és Nagy Gyula megyei elnökhelyettes képviselte. Az eseményen Miklós Imrének azért is ott kellett lennie, mert előző esete feladata volt az apostoli kormányzóvá kinevezett Belon Gellért előlépésének megakadályozása, és Cserháti József teológiai tanár káptalani helynökké történő megválasztása, ami sikerrel is járt.

---

³¹³ Uo.

³¹⁴ *Havi jelentés, 1959. június 30.*, 86.

³¹⁵ dr. Somos Ferenc (1921–?) ÁEH munkatársa, lakatos. Ideológiai képzésekben részesült, majd különböző kulturális területeken működött. 1959-1983 között az Állami Egyházügyi Hivatalban dolgozott, a Katolikus Főosztály főelőadója, 1982-től az Elnöki Titkárság munkatársa. SOÓS, 2014, 300.

III. A 18/1959 (IV. 6.) számú kormányrendelet

III. 1. A főkegyúri jog kérdése 1918 után

Belon Gellért püspökké szentelésének és működésének megakadályozását a kommunista államhatalom 1982-ig a 18/1959 (IV. 6.) számú kormányrendelet megsértésére hivatkozva tartotta fenn. Ez a rendelkezés a főkegyúri jog szigorított továbbvitelét jelentette, amelynek kérdése Magyarországon 1918 óta különösképpen, de már 1948-ban is az egyház és az állam kapcsolatának ütközőpontját jelentette.

A főkegyúri jog kulcskérdése az érsekek és püspökök kinevezésének joga volt, amit bár a Szentszék mindig fenntartott magának, olykor hallgatólagosan vagy ténylegesen delegált a katolikus uralkodók számára. A világi uralkodóknak az egyházkormányzatba történő beavatkozása az évszázadok során azonban számos nehéz helyzetet okozott az egyháznak, így nem csoda, hogy X. Piusz pápa, aki ilyen vétónak köszönhetően jutott a péteri székhelyre, a következőkben mindent megtett azért, hogy megszüntesse ennek gyakorlatát. A főkegyúri jog jozefinista szemléletében ennek filozófiáját az adta, hogy az egyház vezetőit egyben közhivatali szereplőknek tekintették, ezért azok kinevezéséhez az államhatalom hozzájárulását vagy éppen tevőleges közbejöttét látták szükségesnek, illetve a köz által adományozott célvagyon társadalmi jelentőségét ugyancsak ilyen jogalapként értelmezték a kinevezésekhez. Ezzel szemben az egyházjogi értelmezés azt hangsúlyozta Magyarország vonatkozásában a Monarchia felbomlása után, hogy ez egy olyan kiváltság volt, amiről a pápa a katolikus uralkodók számára és megbecsülése jeleként mondott le, ezért annak joghatálya megszűnt a polgári államforma, valamint a nem katolikus vezetők hatalomgyakorlásával.

A magyarországi viszonyok közepette Ferenc József már 1855-ben lemondott annak a széleskörű joghatóságnak a gyakorlásáról, amit Mária Terézia szerzett meg, döntését azonban 1867-ben érvénytelenítették, és így a püspökkinevezések ezután a kormány előterjesztésére történtek. Az 1918-as forradalom egyházügyi megbízottja, Persián Ádám ugyancsak a kormányra átszálló felségjogként értelmezte a főkegyúri jogot, amit azzal az érveléssel támasztott alá, hogy a magyar királyok minden joga közjogi természetű volt. Az egyházpolitika akkori irányítója erről a püspöki kart is értesítette, miszerint a kormány, amíg nem rendezi tárgyalások útján a kérdést, vagyoni kérdésekben bárkit beiktathat, a püspöki karnak pedig kötelessége megszerezni a jelölt számára

a Szentszék hozzájárulását. A Konferencia átmenetileg elfogadta ezt a felvetést, de nem értett vele egyet, a helyzet viszont súlyos lett, hiszen a Károlyi-rezsim érvényesíteni kezdte joghatóságát: internáltatta Mikes János szombathelyi püspököt,³¹⁶ 1919 februárjában pedig Hock Jánosnak felkínálta a váci püspöki széket. Egyidejűleg tárgyalások folytak a bécsi nunciatúrán, valamint Rómában Pietro Gasparri bíboros-államtitkárral,³¹⁷ a Tanácsköztársaság azonban megakasztotta ennek a kérdésnek a rendezését, ráadásul még az állam és az egyház szétválasztását is kimondta hatalomra jutásával.³¹⁸

Míndeközben a Szentszék nem állította le a jelölési folyamatokat, ennek eredményeként lett váci püspök Hanauer Árpád István,³¹⁹ akinek szeptember 9-ei kinevezése előtt se IV. Károlyt, se a kommün vezetőit, de még az új hatalom képviselőit se kérdezte meg Róma, hanem szabadon nevezte ki őt, újból hangsúlyozva, az ilyesfajta véleménynyilvánítás elvesztette hatályát, nem közjogi kiváltság.

Az új állapotok közepette az 1920. évi I. tc. kimondta, hogy a kormányzó nem gyakorolhatja a főkegyúri jogot, a vallás- és közoktatásügyi miniszter azonban élhetett a püspökök esetében a vagyonfelügyeleti jogával. A '20-as évek kétharmadát – ezt éppen a pécsi és kalocsai példa mutatja – nézeteltérések jellemezték, ami gyakorlatban azt jelentette: a Szentszék csupán annyira szorítkozott e kérdéskörben, hogy a kinevezés előtt megkérdezte a kormányt, van-e politikai kifogása a püspökjelölttel kapcsolatban.³²⁰

---

³¹⁶ Mikes János (1876–1945), szombathelyi megyéspüspök. Tanulmányait osztrák területen végezte, majd 1899-ben történt papszentelése után Erdélyben volt lelkipásztor. 1912-ben szentelték fel szombathelyi megyéspüspökké. Plébániákat alapított, renováltatta a székesegyházat, növelte az egyház társadalmi jelenlétét nyaralóban hadikórházat rendeztetett be. 1919 februárjában internálták, a kommün idején bebörtönözték, Az első királypuccs idején befogadta IV. Károlyt. Szívbjára hivatkozva 1935-ben visszavonult.

³¹⁷ Gasparri, Pietro (1852–1934), bíboros, államtitkár. 1877-ben szentelték pappá, különböző vatikáni hivatalokban dolgozott. 1880-tól Párizsban tanított, 1898-tól a szentszék képviselője különböző országokban, 1901-től a rendkívüli ügyek kongregációjának, a CIC megalkotásának munkatársa. 1907-ben bíboros lett, 1914-ben államtitkár, a lateráni egyezmény aláírója.

³¹⁸ SALACZ, 2002, 7-19.

³¹⁹ Hanauer Árpád István (1869–1942), váci megyéspüspök. Kalocsán és Innsbruckban tanult, 1892-ben szentelték pappá, szemináriumi nevelő és aulista. 1919-ben váci megyéspüspök, a tanyavilág lelkipásztori ellátásának megszervezője.

³²⁰ SALACZ, 2002, 101.

Végül az megállapodás született, amely elfogadható volt mindkét fél számára: a Szentszék és az állam kapcsolata van annyira jó, hogy Róma felé jelezni lehessen az esetleges kifogásokat, illetve, a pápa nem fog kinevezni olyan személyeket, akik frontálisan kellemetlenek a rendszer számára.³²¹ Ezt aztán Pietro Gasparri bíboros és Klebelsberg Kunó kultuszminiszter 1927-márciusában szóbeli megállapodásban rögzítette is, miszerint a magyar fél lemond a főkegyúri jogról, és nem csupán szünetelteti annak gyakorlását, elismerve a kinevezés kizárólagos pápai jogát; a Szentszék pedig kész meghallgatni partnere kifogásait, a kinevezésekre vonatkozó javaslatát. Az írásba foglalt megegyezés a kormány számára a sede vacante beállta után két hónapot adott, hogy jelöltjeiről az illetékesekkel tárgyalást folytasson. Feltételezzük, ez lehetett „előképe” annak az 1959-es szabályzásban megjelenő formának, ami ugyanezt írta elő, de nem az államnak, hanem az egyháznak, egyébként a kormány jogot formált az ordinarius pótlására.³²² A Szentszék a Gasparri–Klebelsberg-féle megállapodást egy alkalommal, Serédi Jusztinián bíboros³²³ kinevezésénél hagyta figyelmen kívül, egyébként jól bevált ez a megoldás.

Az új társadalmi rendben, 1945-ben az esztergomi érseki szék betöltésénél a kormány közölte Rómával javaslatát, azt azonban XII. Piusz pápa nem vette figyelembe, így lett Mindszenty József veszprémi püspök Magyarország primása. Ugyancsak független és állami javaslat nélküli jelölés történt Papp Kálmánnak Győrbe (1946), Rogács Ferencnek Pécsre (1948) történt kinevezése során. Amikor az állam kifogást emelt ez utóbbi megtörténtére, és az információcsere elmaradására, a Szentszék a diplomáciai kapcsolat megszakadása, valamint az 1927-es egyezmény megújításának elmaradására hivatkozva, nem tartotta időszerűnek a kérdés tárgyalását. Ráadásul ekkor még egy újabb megyéspüspököt is be tudott juttatni, Badalik Bertalan 1949-ben történt veszprémi kinevezése által.

1950. november 20-án Bárd János Kalocsára, Endrey Mihály Egerbe, 1951. március 11-én Szabó Imre Esztergomba, Kisberk Imre pedig Székesfehérvárra kapott

---

³²¹ SALACZ, 2002, 22.

³²² BALOGH–GERGELY, 2005, 575-576.

³²³ Serédi [Szapucsek György] Jusztinián OSB (1884–1945) esztergomi érsek, bíboros. 1908-ban szentelték pappá, az Egyházi Törvénykönyv kidolgozásának egyik fő munkatársa. A bencés rend keretében különböző lelkipásztori és tanári feladatokat látott el, 1920-ban főapát, majd Rómába hívták. 1927-től esztergomi érsek, bíboros.

segédpüspöki kinevezést, ezen esetekben viszont nem lehetett hivatkozni az 1927-es megállapodásra, mert annak hatálya a segédpüspöki jelöléseket nem vonta maga alá, azt csak az 1951. július 4-én megjelent, 1951. évi 20. sz. törvényerejű rendelet deklarálta.³²⁴

III. 2. A 18/1959 (IV. 6.) számú kormányrendelet törvényi előzményei

A Politikai Bizottság 1958-as határozata az egyházpolitika feladatai között kiemelten foglalkozott a kulcspozíciók visszaszerzésével és

„a megüresedett püspöki és más vezető állásba kizárólag lojális egyházi emberek kerülhetnek. Megszerkeszteni és kiadni az Elnöki Tanács 22. sz. törvényerejű rendeletének végrehajtási utasítását. Ebben fokozottabb mértékben érvényesítsük az állam jogait és biztosítsunk lehetőséget arra, hogy a jelentősebb és anyagilag jól jövedelmező állásokból mindinkább kizoríthassuk a reakciós személyeket... A politikai leleplezéseket kombinálni kell a helyes adminisztratív intézkedésekkel”³²⁵

Ez feltehetőleg Miklós Imrének volt a felismerése, aki 1989-ig szüntelen azt hangoztatta, hogy megyéspüspökök kellene, mégpedig azért kellettek, mert így az egyházon belül születtek meg azok a konfrontációk és érdekérvényesítések, amelyeket az állam nem tudott vagy akart közvetlenül elérni. Ahhoz pedig, hogy ez a „felelősségátadás” megtörténhessen, az 1959-es rendeletre volt szükség, amely kész tények elé állította a püspöki kart és a Szentszékét.

Ennek biztosítását szolgálta már az 1957. évi 22. számú törvényerejű rendelet is, amelynek súlyosságát az utóbbi évek szakirodalma többször hangsúlyozta.³²⁶ München Ferenc kormánya azonban 1959. április 6-án kiadta a

---

³²⁴ SALACZ, 2002, 211-213.

³²⁵ BALOGH–GERGELY, 2005, 1005.

³²⁶ PI. MÓZESSY GERGELY, „Az Állami Egyháziügyi Hivatal előterjesztésére és hozzájárulásával...” – Egyházi kitüntetések és a pártállam, in *Egyházüldözés és egyházüldözők a Kádár-korszakban*, szerk. SOÓS VIKTOR ATTILA – SZABÓ CSABA – SZIGETI LÁSZLÓ, SZIT – Luther Kiadó, Budapest 2010, 251-269, 257.

„18/1959 (IV. 6.) Korm. számú rendeletet az egyházi állások betöltéséhez szükséges állami hozzájárulásról szóló 1957. évi 22. számú törvényerejű rendelet végrehajtásáról, ”³²⁷

amelyre eddig még nem figyelt fel a történetkutatás holott, ennek a szabályzásnak az esetleges betű szerinti alkalmazása – miként ezt a korabeli püspökkari protestálások is hangsúlyozták –, a legdrasztikusabb egyházellenes intézkedések egyike lett volna.³²⁸

Viszont mindez nem volt előzmény nélküli, hiszen az egyházi állások betöltésének törvényi szabályozása már 1951-ben megkezdődött. Akkor ugyanis Rákosi Mátyás azzal szembesült, hogy az 1950-es egyezmény nem segíti olyan mértékben a katolikus egyház felszámolását, mint ahogy azt a párt remélte. Ennek orvoslása végett hozta létre az Állami Egyházügyi Hivatalt, az 1950. évi. 20. sz. törvényerejű rendelettel pedig az Elnöki Tanács előzetes engedélyéhez kötötte a Rómának fenntartott ordináriusi kinevezéseket.³²⁹

1957-ben a 22. sz. törvényerejű rendelet ugyanezen szellemben született, hiszen az állam a vatikáni dekrétumokkal szembeni tehetetlensége láttán hozta meg azt a szabályozást, amely még tovább szűkítette kinevezési jog szabad gyakorlását. Ezek után ugyanis minisztériumi engedélyhez kötött lett a városi plébánosi hivataloktól felfelé valamennyi egyházi állás, az egyházkormányzat (helynök, irodaigazgató, esperes), a teológia- és egyházi oktatás (rektor, dékán, igazgató) meghatározó szereplőinek kinevezése, és hasonló procedúrát írtak elő felmentésükre vonatkozóan is.

A rendelet szövege alapján nyilvánvaló, hogy az intézkedés a békepapok visszahelyezése ügyében született, hiszen annak hatályát a 4. §-ban visszamenőlegesen állapították meg 1956. október 1-jében. Viszont, míg az 1951-es határozat csak a katolikus egyházra vonatkozott, addig az 1957-ben kiadott rendelet már valamennyi vallási közösségre kiterjesztette ennek hatókörét.

---

³²⁷ A teljes szöveget közli: BALOGH–GERGELY, 2005, 216. valamint, 220, 227.

³²⁸ BALOGH–GERGELY, 2005, 1014-1015, valamint 1027-1029, 1118.

³²⁹ Közli: BALOGH–GERGELY, *Állam, egyházak*, 959. Ekkor Kisberk Imre székesfehérvári segédpüspöknek nem adtak működési engedélyt, de csak azért, hogy jelezzék a Szentszék felé, komolyan gondolják a rendelkezést.

Horváth János ekkor tett indoklása szerinte az Elnöki Tanács 1951. évi 20. sz. törvényerejű rendelete sok dolgot nem szabályozott, amit most meg kell tenni. Az egyház életébe való beavatkozását pedig azon elvre alapozza, hogy mivel az állam anyagi támogatást ad az egyháznak, jogot formál a kinevezés jóváhagyására is.

Az ÁEH elnökének ekkor tett indoklása ugyancsak fényt derít az 1957-es rendelkezés jogi hátterére. Szerinte ez csak azért nem lett törvény, mert 1957 tavaszán az Országgyűlést még nem hívták össze, és így csak kormányrendelettel tudták szabályozni az 1951-es törvény által kialakított szokásjog rendjét, ami rámutatott a helyzet sürgős megoldására.³³⁰

Az 1951 és 1957-es szabályozás közös jellemzője volt, hogy a törvényalkotó időlegesen gondolta, mert a 3. §. szerint

*„az állami hozzájárulás módozatait a magyar állam és az egyházak között szerződésekkkel kell rendezni. A szerződések életbelépéséig... a kinevezések (átnevezések, felmentések) kizárólag az állam és a római katolikus egyház között esetenként létrejövő megegyezéssel történhetnek.”*³³¹

Az 1959-es végrehajtási rendelkezés azonban az időlegességgel végül nem hezitált, mert bár az Igazságügyi Minisztérium jegyzéke e mellett érvelt, a hivatalos forma azonban már, a megegyezés időhatárát kihagyva, általános és időkorlátok nélküli felhatalmazást ad az államnak.³³²

III. 3. A rendelet előkészítési fázisa

Az 1959. április 6-án érvénybe lépő törvényerejű rendelet első változatát – Aczél Györgynek³³³ a művelődésügyi miniszter első helyettesének előterjesztésében – 1958. július 7-én tárgyalta a kormány. Ez a javaslat még azt az álláspontot tartalmazta, hogy

³³⁰ Vö. MNL OL XIX–A–21–d–0011/1957, *Előterjesztés az egyházpolitikai helyzet rendezésére, 1957. február 7.*

³³¹ BALOGH–GERGELY, 2005, 982.

³³² MNL OL XIX–A–21–d–006/1959, *Gál Tivadar 1959. február 9-i feljegyzése az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasításáról.*

³³³ Aczél György (1917–1991) kommunista politikus. Pártpolitikai pályafutását 1949-es letartóztatása törte meg, 1954-ben azonban rehabilitálták. 1956-ban csatlakozott Kádárhoz, 1957-ben a művelődésügyi miniszter helyettese, 1958–1967 első helyettese, 1974–1982 között a Minisztertanács elnökhelyettese. A kádári kultúrpolitika legbefolyásosabb személyisége.

a rendelet addig lesz érvényben, amíg létre nem jön a Szentszékkal kötött megegyezés a kinevezések rendjére vonatkozóan. A végrehajtási utasításnak ez a pontja 1959-ben már kikerült a végleges változatból.

És bár a kormány a választások közeledte miatt nem tartotta időszerűnek e rendelkezés kibocsátását, ez az Aczél-féle szövegváltozat mégis egy jelentős állomás az egyház és az állam kapcsolatában, mert itt jelenik meg először az a diktátum, hogy ha 90 napon belül nem töltik be a törvény által megjelölt hivatalokat, akkor a lelkeszi szolgálat, az egyházi igazgatás és a lelkeszképzés érdekében az állam jogot formál ennek megtételre.³³⁴ A tervezettel egyidejűleg pedig – külön rendeletként – egy másik jogszabályt is megalkottak, amelynek értelmében állami cenzúra alá akarták vonni a szentszéki rendelkezések kihirdetésének lehetőségét is.

A tervezet vitája során beérkezett módosításokból arra lehet következtetni, hogy ez a rendelkezés kifejezetten a pápa ellen irányult, mert a jogi szakértők problémaként vetették fel, hogy amennyiben e szabályozás csak a pápai rendeleteket nevesíti, akkor ezzel szűkítik a jelenlegi, törvénnyel ugyan nem szabályozott, de más módon érvényre juttatott gyakorlatot, hogy az állam minden rendelkezésre kiterjesztheti hatókörét. Felmerült, hogy vita lesz abból, ki, milyen természetű dokumentumot adott ki és azt hogyan értelmezi, pápai utasításként vagy csupán szentszéki rendelkezésként stb., ezért volt, aki az előterjesztés visszavonását javasolta.³³⁵ Egy másik változat szerint viszont a pápa direkt említése helyett ez a probléma az egyházi hatóság formulával áthidalható lett volna.³³⁶

Az utóbbi javaslatot Aczél György át is vezette saját előterjesztésére, amelynek szövege így módosult:

„A Magyar Népköztársaság területén kívül székelő bármely egyházi hatóság körleveleit, enciklikáit, bulláit vagy bármely közvetlen vagy közvetett úton a

---

³³⁴ MNL OL XIX–A–21–d–0029-3/1958, Aczél György művelődésügyi miniszter-helyettes 1958. július 7-i előterjesztése az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasításáról, [Továbbiakban: Aczél előterjesztés 1958.]

³³⁵ MNL OL XIX–A–21–d–0029-3/1958, Zakar János 1958. június 19-i feljegyzése az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasításáról.

³³⁶ MNL OL XIX–A–21–d–0020/1958, Gál Tivadar 1958. június 20-i feljegyzése az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasításáról.

*Magyar Népköztársaság területére eljuttatott rendelkezéseit vagy iratait (amelyek a Magyar Népköztársaság állami és társadalmi rendjét, alkotmányát, jogszabályait vagy állampolgárainak jogait illetik) csak a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány (Minisztertanács) vagy az általa e célra megbízott szerv előzetes hozzájárulása után lehet kihirdetni és végrehajtani. A jelen törvényerejű rendelet rendelkezéseit 1957. évi március 24. napjától kezdve kell alkalmazni.*³³⁷

Ez a rendelet ugyancsak az 1957. évi 22-es számú törvényerejű rendelet kiegészítéseként jelent volna meg.

Miklós Imre azonban a különféle konzultációk során megint arra a következtetésre jutott, hogy ha nem hoznak a pápai rendelkezések kihirdetéséről külön törvényt, akkor a szokásjog nagyobb hatalmat ad az egyházügyiiek kezébe. És bár kiemelte, hogy a valamennyi pápai rendelkezésre vonatkozó cenzúra aggályos lehet, azonban erősítené az állam pozícióit,³³⁸ mégis megjegyezte:

*„Lényegében így is mindenre kiterjeszhetjük a jogkör gyakorlását, amire akarjuk.”*³³⁹

Továbbá problémaként vetette fel, hogy nem jó ezt a gyakorlatot rendeletté emelni, mert akkor a vallásszabadság megsértésével is vádolhatják őket.³⁴⁰

A rendelet végül Miklós Imre elnökhelyettes által lett előterjesztve 1958. július 25-én. A rendelkezés szövege az Aczél-változathoz képest kisebb pontosításokon ment át, illetve egy csokorba vették annak 1. és 2. §-át a helyezési-kinevezési és eskütételi gyakorlatot szabályozó rendelkezéssel.³⁴¹ Ebben a változatban pedig már nem szerepel, hogy az iktatott engedélyezési folyamat a Szentszékkal való megegyezésig marad érvényben, hanem általános szabályként érvényesíti azt.

Ehhez a változathoz azonban az Igazságügy Minisztérium újabb korrekciót fűzött, kiemelve, hogy tartalmilag nem kapcsolódnak össze ezek a szabályok az 1957-es

³³⁷ MNL OL XIX–A–21–d–0029-3/1958, *Aczél előterjesztés 1958.*

³³⁸ MNL OL XIX–A–21–d–0029-5/1958, *1958. július 7-i feljegyzés az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasításáról.*

³³⁹ MNL OL XIX–A–21–d–0029-6/1958. *Miklós Imre 1958. július 7-i feljegyzése az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasításáról.*

³⁴⁰ Uo.

³⁴¹ Uo.

rendelkezéssel, illetve feltette a kérdést, hogy amennyiben a külső egyházi hatóságokra vonatkozó kihirdetési cenzúra 1957. március 24-én lép életbe, hogy érvényesítik azt visszamenőlegesen a már kihirdetettekre?³⁴²

Feltételezhetjük, hogy 1959-ben Miklós Imre már nyomatékosabban képviselhette elgondolását, azaz, hogy ne adják ki a cenzúra-törvényt, mert e nélkül hatékonyabb az ellenőrzési szabadság, és a kinevezésekre vonatkozó életbelépés időpontját is a kiadás napjára változtatták.³⁴³

III. 4. A 18/1959 (IV. 6.) számú kormányrendelet végleges formája

Az 1959-ben kibocsátott végrehajtási utasítás végső, hivatalos változata tehát az 1957. évi 22. számú törvényerejű rendelethez képest is több szigorítást tartalmazott. Ezek közé tartozott, hogy az állami hozzájárulás megadása előtt a törvényerejű rendelet által érintett kinevezéseket nem lehet nyilvánosságra hozni, illetve, hogy ez a rendelkezés már általános érvényű a kinevezések kérdésében, nem úgy, mint az 1957-es, amely esetenkénti jelleggel határozta meg az egyeztetések mikéntjének kérdését.

A 3. § szerint – katolikus vonatkozásban – ha az egyház 90 napon belül nem tölti be azokat a hivatalokat, amelyeket az 1957-es rendelkezés 1. §-a felsorol, akkor *„az arra illetékes állami szerv a lelkeszi szolgálat, az egyházi igazgatás, illetőleg a lelkészképzés rendes menetének biztosítása érdekében a szükséges intézkedéseket megteszi.”*³⁴⁴

A rendelet szabályozta még az állami eskü letételének kérdését is, amit minden pap számára előírt, bár ennek jelentősége a beiktatási intézkedéshez képest eltörpült.

Az eredeti rendelkezésszöveg azt a paragrafust is magába foglalta volna, hogy a főpapok ellen bizonyos korábbi vétségek kapcsán el lehessen járni, ám ennek elhagyását az igazságügyi szakértőknek sikerült elérniük, arra hivatkozva, hogy ez a rendelkezés nem hozható kapcsolatba az egyházi állások betöltésének kérdésével.³⁴⁵

³⁴² MNL OL XIX–A–21–d–0029-7/1958. *Halász Sándor 1958. augusztus 1-jei az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasításáról.*

³⁴³ BALOGH–GERGELY, 2005, 1015.

³⁴⁴ BALOGH–GERGELY, 2005, 1015.

³⁴⁵ MNL OL XIX–A–21–d–006-2/1959. *Nezvál Ferenc igazságügy-miniszter 1959. március 17-i megjegyzései az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasításáról.*

A Legfőbb Ügyészség hivatala a végső szövegtervezet kibocsátása előtt ugyancsak élt észrevételi jogával, és jelezte, hogy a rendelkezésben nem világos, mit tesz az ÁEH a hivatalok be nem töltése esetén,³⁴⁶ hiszen a szöveg csak szükséges intézkedéseket említ. Erre az egyházpolitika felelősei azt felelték:

„A fogalmazás szándékosan laza, hogy a végrehajtásnál módunk legyen egyes állásokat ideiglenesen, másokat pedig betöltöttnek tekinteni.”³⁴⁷

Ezt a „lazaságot” pedig 1959-ben már alkalmazták is, amikor június 6-án, a Szentszék előterjesztése után Kovács Vince püspök³⁴⁸ váci, Schwarz-Eggenhofer Artúr esztergomi, Brezanóczy Pál apostoli adminisztrátorra történő kinevezését elismerte a magyar állam, 1959 októberében viszont Belon Gellért és Winkler József püspökké szentelését viszont éppen erre a rendeletre hivatkozva utasította el.

Grósz József természetesen azonnal tiltakozott a rendelkezés hatályba lépése ellen. A neki küldött válaszlevélben azt olvassuk, hogy ez a szabályzás főként Mindszenty, valamint a forradalom alatt és 1957 tavaszán tanúsított püspöki viselkedések miatt született meg, mivel az ordináriusok az állam érdekeivel ellentétes módon töltötték be, vagy mulasztották el betölteni a különféle hivatalokat. Az állam pedig azért, hogy a jó viszonyt helyreállítsa az egyházzal, szükségesnek tartja ezt a lépést.

„...mind a Szentszék, mind a Püspöki Kar ezen állami rendelkezések alapján indítatva fogja érezni magát arra, hogy az egyházi állások betöltésénél a Magyar Népköztársaság szuverén jogait tiszteletben tartva és figyelembe véve fog a jövőben eljárni.”³⁴⁹

Később pedig, mielőtt Münnich Ferenc fogadta volna a püspöki kar kihallgatást kérő képviselőit, az asztalára helyezett előkészítő anyagban az egyházpolitika írá-

³⁴⁶ MNL OL XIX–A–21–d–006-3/1959. Ágoston Pál ügyész 1959. március 16-i megjegyzései az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasításáról.

³⁴⁷ MNL OL XIX–A–21–d–006-1/1959. Benke Valéria művelődésügyi miniszter előterjesztése az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasításáról.

³⁴⁸ Kovács Vince (1886–1974) segédpüspök. 1910-ben szentelték pappá a Váci Egyházmegye számára. Kápláni évei után plébános Kiskunhalason, majd a váci székesegyházban, 1940-ben váci segédpüspök, 1942-től káptalani helynök, 1953-tól (Pétery váci püspök internálásától) 1959-ig általános püspöki helynök Vácon, 1959–1969 között váci apostoli kormányzó.

³⁴⁹ MNL OL XIX–A–21–d–0028/1959, Az ÁEH válaszlevél tervezete Grósz Józsefnek az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasítása ügyében.

nyítói újból pártérdekként hangsúlyozták, hogy az 1957-es dekrétumok utasításai Magyarországon nem érvényesek, ki nem hirdethetők, és éppen ezért vissza kell helyezni az emiatt elmozdított személyeket eredeti egyházi hivatalukba. 1959-ben ennek maradványként végrehajtását követelték a főpapoktól, és az ún. reakciós papok elmozdításának függvényévé tették az államsegélyt.³⁵⁰

A Münnich Ferenc rendelkezésére bocsátott munkaanyag szerint emellett az 1959-es rendelet elősegíti, hogy jó kapcsolat alakuljon ki az egyház és az állam között, azaz olyanok kerüljenek irányítói szerepbe az egyházi berkeken belül, akikkel az állam együtt tud működni. Hangsúlyozták továbbá, hogy a Népköztársaság szuverenitását az által tudja biztosítani, ha nem a rendszer érdekeivel ellentétes személyek nyernek kinevezést a fontosabb pozíciókba.³⁵¹

Fontos felhívunk a figyelmet az események egy (talán nem) „véletlen” párhuzamára, vagyis arra, hogy 1951-ben a kinevezési gyakorlatot szabályozó törvényt az ÁEH megalapítása követte, mégpedig az egyház ellenőrzése végett; és ugyanígy az 1959-es végrehajtási rendelet utáni első egyházpolitikai lépés is az Állami Egyházügyi Hivatalra vonatkozott, visszaadva annak önállóságát. Ennek a gondolatkörnek azonban volt még egy konkrét utóélete. 1960-ban ugyanis alacsonyabb szinteken is szabályozni akarták az egyház életét, mert egy olyan törvény kiadására készültek az egyházpolitika irányítói, amely kimondta volna, hogy a pap csak azon a plébánián végezhet lelkipásztori szolgálatot, ahová kinevezése szól, más egyházközség területén folytatott pasztorációjához pedig mind külön püspöki és állami engedély szükséges.³⁵²

III. 5. A katolikus egyház vezetőinek reakciója a kinevezéseket szabályozó kormányrendeletre

De hogyan reagált mindezekre a püspöki kar?

A történések szerint a főpapok a 18/1959. IV. 6. sz. törvényerejű rendelet ál-
lamesküriől szóló utasításait különösebb kifogás nélkül elfogadták, mert 1959. április

---

³⁵⁰ *Feljegyzés Münnich elvtárs részére*, 1.

³⁵¹ Uo.

³⁵² MNL OL XIX–A–21–d–002-1/1960. *Feljegyzés a Politikai Bizottság 1960. január 19-i, egyházpolitikai tanácskozásáról*, 7.

24-én a Parlamentben Grósz József, Rogács Ferenc, Kisberk Imre püspökök pótolták, az újonnan megválasztott szerzetes előljárók pedig hivatalosan letették az immár kötelező államesküet. A kinevezések rendjét szabályozó paragrafus azonban elfogadhatatlan volt számukra.

E kérdéskör kapcsán fontosnak tartjuk teljes egészében idézni a Grósz József hagyatékában fennmaradt feljegyzéseket, mert ezek a dokumentumok eddig még nem ismert információkat tárnak elénk soraik alapján.

„Április 24-én állampolgári eskünk letétele alkalmából szép számmal lévén együtt (Székesfehérvár; Csanád, Szombathely, Pécs, Eger, Pannonhalma) egy kis értekezletet tartottunk, hogy az 1957. évi törvényerejű rendelet végrehajtási utasításával (18/1959.IV:6.) szemben tiltakozó iratot intézzünk a miniszterelnök úrhoz. Az iratot Hamvas püspök úr elkészítette. Mielőtt leírathattam és elküldhettem volna, az Egyházügyi Hivatal tudomást szerzett róla. Máj. 5-én a papi nyugdíjra és a tanári fizetés emelésére vonatkozó közlés után Miklós Imre elnökhelyettes magához kéretett és közölte velem, hogy eszük ágában sincs a végrehajtási utasítás 3. §-ában említett egyházi állásokra kinevezéseket eszközölni; tudják, hogy ilyen joguk nincs; a § célja, hogy sürgessék az illetékes egyházi tényezőket ezeknek az állásoknak betöltésére. Megnyugtattam, hogy hiába is próbálkoznának ilyen kinevezésekkel; ezeket senki el nem ismerné. A késedelmeskedés nem rajtunk múlik, hanem az E. H. akadékoskodásán. Erre példákat is mondtam neki. Később ugyanígy nyilatkozott Hamvas püspök úr előtt is. A tiltakozó iratot ezért nem küldtem el. Valamit mégis kellene tenni.”³⁵³

– írja egyik följegyzésében Grósz József.

A Hamvas Endre által készített fogalmazvány teljes szövege a következő:

„Miniszterelnök Úr! A magyar püspöki Kar tagjai április 24-ikén történt öszeszejövetelükön foglalkoztak az 1957. évi 22. sz. törvényerejű rendelet végrehajtási utasításával /18/1959. sz. K. r. IV. 6./, és teljes tárgyilagossággal megállapították a következőket: Ennek a rendeletnek 3. §-a mélységes aggodalmat kelt bennünk, mert intézkedési jogot statuál állami szervek javára az Egyház belső

---

³⁵³ MNL OL XIX–A–21–a–K–13–7/1959/Eln. Grósz József 1959. május 8-i levele Miklós Imréhez az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasítása ügyében.

életében. Az Egyház alapítója intézkedési jogot csak az apostoloknak és utódaiknak adott, és sem a Cézárnak, sem pedig hazája legfőbb hatóságának ilyent nem juttatott. Az Egyház történelme folyamán igen sokat szenvedett és nehéz harcokat vívott az államhatalom részéről jövő illetéktelen beavatkozások miatt, mígnem kivívta és kodifikálhatta szabadságát. Miniszterelnök Urtól is ennek a szabadságnak a tiszteletben tartását, Alkotmányunk 54.§-a értelmében bizalommal kérjük. A végrehajtási utasítás 3. §-a szó szerint ezt mondja: 'Ha valamely egyházi állás megüresedik, s annak betöltéséről az arra illetékes egyházi szerv nem gondoskodik, a tvr. 1. §-a alá tartozó állásoknál az állás megüresedésétől számított 90 nap, a tvr. 2. §-ában felsorolt állásoknál pedig az állás megüresedésétől számított 60 nap elteltével az arra illetékes állami szerv a lelkeszi szolgálat, az egyházi igazgatás, illetőleg a lelkészképzés rendes menetének biztosítása érdekében a szükséges intézkedéseket megteszi.' Ezeket a szakakat úgy lehet értelmezni, hogy akkor 'az illetékes állami szerv' maga fog a megüresedett állások betöltéséről kinevezés útján gondoskodni.

Azonban a leghatározottabban tiltakoznunk kell az ilyen gondolatnak még a felvetése ellen is. Az állami szerv által kinevezett egyén soha törvényes egyházi felsőbbtség nem lehet s megjelenése skizmát, azaz szakadást jelentetne. Senki katolikus pap vagy hívő az ilyen egyénnek intézkedéseit jogosaknak és érvényesnek el nem ismerheti, és mindazok, akik ilyen egyénnek a hatalom átvételében és gyakorlásában segítenének, nem csak súlyos bűnnel terhelnék lelküket, hanem a legszigorúbb egyházi fenyítékeket vonnak magukra. Az államhatalom pedig, amely ilyen intézkedéseket erőltetne, megsemmisítené az Alkotmányban biztosított lelkiismereti szabadságot. Nem gondoljuk, hogy a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány bármikor is ilyen szándékot táplálna. Kérjük ezért a Miniszterelnök Urat, és Miniszterelnök Ur útján a Magyar Népköztársaság Kormányát, hogy ezen felszólalásunkat megértéssel fogadni és bennün-

*ket Egyházunk jogának és szabadságának biztosításával megnyugtatni szíveskedjék. Fogadja Miniszterelnök Ur őszinte tiszteletem nyilvánítását. Kalocsa, 1959. április 30.*³⁵⁴

A kérdéskörre vonatkozóan Grósz József hagyatékában egy másik, a részleteket összefüggései közepette bemutató feljegyzést is találunk:

„Az 1957. évi 22. sz. törvényerejű rendelet végrehajtási utasítása (18/1959. IV. 6.). Közöltem az ordinárius urakkal az ÁEH elnökének július 3-án kelt levelét (13-7/b/1959. Eln. sz.), június 17-én kelt felterjesztésünkre az 1957. évi 22. sz. törvényerejű rendelet végrehajtási utasításának 3. §-a tárgyában. Tudomásul kell venni, hogy „távol áll a Magyar Kormánytól minden olyan intenció, amelyet az egyház „beavatkozási” kísérletnek tekinthetne és az állam és egyház között kialakult jó viszonyt hátrányosan befolyásolhatná.” Érttem ezen azt, hogy az államhatalom nem szándékozik olyan kinevezéseket, állásbetöltéseket eszközölni, amelyekhez semmiféle joga nincs. Az államhatalom nem adhat egyházi jurisdikciót... Állandó sérelmünk a dispoziciókba való beavatkozás. Az 1951. évi 20. sz. törvényerejű rendelet csak ennyit mondott: „Érseket, címzetes érseket, püspököt, segédpüspököt, főapátot, apátot és szerzetesrendi tartományfőnököt Magyarország területére csak a Népköztársaság Elnöki Tanácsának előzetes hozzájárulásával lehet kinevezni.” Az 1951. évi I. törvénnyel létesített Állami Egyházügyi Hivatal feladatkörét megállapító 110/1951. számú kormányrendelet h. pontja ezeket mondja: Feladatkörébe tartozik „mindazoknak a vallási igazgatás körébe eső tennivalóknak ellátása, amelyekben az 1951. évi I. törvény hatálybalépéséig a vallás- és közoktatásügyi miniszter intézkedett.” Ezek ellenére az ÁEH nemcsak az 1951. évi 20. sz. törvényerejű rendeletben elsorolt állások (érsek, püspök stb.) és a vallás- és közoktatásügyi miniszter előzetes tudomásulvételét igénylő állások (kanonok) betöltésébe avatkozott bele, hanem minden egyházi állás betöltéséhez megkövetelte előzetes hozzájárulását; az illetékes ordináriusok még egy káplánt sem disponálhatnak szabadon.

---

³⁵⁴ 1136/59. Grósz József 1959. április 30-i levele az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasítása ügyében, Grósz, Püspökker. [Továbbiakban: Grósz az egyházi állásokról, 1959.]

Az 1957. évi 22. számú törvényerejű rendelet az 1951. évi 20. számú törvényerejű rendelet hatályát kiterjesztette a kanonoki, érseki, káptalani és püspöki helynöki, egyházmegyei irodaigazgatói, esperesi, városi és járási székhelyi plébánosi, valamint a teológiai tanári állásokra. Ilyen hatalmat soha, semmiféle világi hatalom nem gyakorolt. Annál érthetlenebb, hogy az államhatalom követel magának ilyen jogot, amely az egyházat elválasztotta az államtól. Enyhén szólva furcsa dolog, hogy magukat ateistának valló emberek szólnak bele abba, hogy ki lehet vagy legyen a hívők lelkipásztora, az egyházkormányzatban a püspök segítőtársa vagy a leendő papok nevelője, tanára. 1956. december 18-án az Egyházügyi Hivatal volt elnöke Kalocsán azt mondta, hogy „a falusi plébániák betöltése, káplánok kinevezése és áthelyezése szabadon történik; elég tudomásvétel és a kongrua-kiutalás végett bejelenteni őket. Csak a kanonoki állások, városi plébániák, vikáriusi, irodaigazgatói és esperesi állások betöltésébe kívánnak beleszólni. Nem akarnak proponálni vagy ráerőszakolni senkit az ordináriusokra, csak az állampolgári szempontból kifogás alá eső emberek ellen emelnek kifogást. A kifogást azonban közlik az ordináriusokkal, hogy megvizsgálhassa az ügyet.” Ennek ellenére és az 1957. évi 22. számú törvényerejű rendelet dacára egyes miniszteri biztosok követelik a dispoziációs tervezet előzetes bemutatását, jóváhagyását, és ha ez meg nem történik, azzal fenyegetőznek, hogy a hozzájárulásuk nélkül kinevezett káplánnak nem adnak hitoktatói megbízást, vagy elvonatják [sic!] tőlük a kongruát. Az ÁEH pedig egyszerűen ráerőszakol a püspökre vikáriust és irodaigazgatót.

Mi bár sérelmezzük az 1957. évi 22. számú törvényerejű rendeletet, de megtartjuk. Szeretnők, ha az állami hatóságok is megtartanák. Alkalmazkodunk a magunk hatáskörében a végrehajtási utasítás 3. §-hoz is, de az ott megjelölt határidők betartása nemcsak tőlünk függ. Én például február 25-én felterjesztetem egy kanonoki kinevezést. Azóta elmúlt 8 hónap és még nem kaptam feleletet...

1957. évi január 21-i kelettel két római dekrétumot kaptunk. Az egyik elmozdította az előző évek folyamán kinevezett püspöki helynököket és irodaigazgatókat, a másik néhány, a hercegprimás által elmozdított budapesti plébánost érintett. A két dekrétum az engedetleneket exkommunikációval sújtotta, és egyben

kimondta, hogy az érintettek az Apostoli Szentszék engedélye nélkül bizonyos egyházi állásokba nem alkalmazhatók. A dekrétumoknak az érdekeltek engedelmessétek, az Egyháziügyi Hivatal is tudomásul vette, csak azt kívánta, hogy az érdekeltek megfelelő elhelyezést kapjanak. Erről hónapokon át tárgyalt az érdekeltek ordináriusokkal. Szeptemberben jelentettem Rómába (a vonatkozó jelenésen az utolsó simításokat éppen Csala osztályvezető úrral³⁵⁵ végeztük a Központi Szemináriumban), hogy a dekrétumok végrehajtása megtörtént. Rendben is volt a dolog 1958 augusztusáig közepéig, amikor a győri püspökkel kapcsolatos incidens után elkezdődött az egy évvel előbb lezárt ügy felborítása. Az [Á]EH követelte az egy évvel előbb elmozdított emberek visszahelyezését. Egy páran már vissza is kerültek római engedély nélkül; szerintem exkommunikációval terhelten.

Mindent simán el lehetett volna intézni, de az [Á]EH mindent megakadályozott, és akadályoz most is: nem engedi meg a püspököknek, hogy egy-egy ilyen pap ügyét felterjeszthessék Rómába, és ezzel nemcsak a püspököket hozzák kellemetlen helyzetbe, hanem az érintett papoknak is lelkiismereti konfliktusokat okoznak. Az illetők nagyon jól tudják, hogy egyházi szempontból milyen helyzetben vannak. Összekeverik a dolgokat, amikor azt mondják, hogy az államhatalom a római dekrétumokat nem ismerte el, és nem engedte meg végrehajtásukat. A január 21-i dekrétumokat, amint említettem, tudomásul vette, le is tárgyalta velünk: végre is hajtottuk őket.

Így vagyunk más dolgokkal is. Megállapodunk, aztán egy szép napon mást gondolnak és felborítják a megállapodást. Megállapodtunk, hogy a katolikus pap-ság békemozgalmi szerve az *Opus Pacis* lesz, aztán egy évre rá megalakították a vármegyei [sic!] papi békebizottságokat országos központtal – hírünk-tudtunk nélkül.

---

³⁵⁵ Csala László (1900–1978) ÁEH munkatársa. 1919 őszén büntetés alatt volt, majd 1944-ig az építőiparban dolgozott. Ekkor Cegléden a szovjet csapatok ellátásában segít, 1945-ben bekerül az Országgyűlésbe. Később a Pest Megyei Pártbizottság munkatársa, 1951-1963 között az ÁEH-ban dolgozott, mint előadó, esztergomi püspökségi megbízott, később a Pest megyei Tanács egyháziügyi előadója, 1957-től az ÁEH főelőadója, osztályvezető, a Katolikus Főosztály főosztályvezetője 1961–1963-ban. Az egyháziak csak „Csala-bácsinak” hívták. SOÓS, 2014, 235-236.

Nem engedte publikálni és végrehajtani az országgyűlési képviselőkre vonatkozó 1957. július 16-i dekrétumot. Ezt azonban publikálta 1957. szeptember 15-én Gyáros László,³⁵⁶ a külügyminisztérium szóvivője egy sajtókonferencián, s így mindenki tudomást szerzett róla, az érdekeltek is. Ha nem alkalmazkodnak hozzá, a lelkiük rajta!”³⁵⁷

A kérdéskörrel hasonlóképpen nyilatkozott Hamvas Endre csanádi püspök 1959. október 16-án, amikor az ÁEH öt meglátogató képviselői arra akarták rábírní őt és a püspöki kart, hogy számolják fel az 1957-es dekrétumok hatályát. Csala László és Miklós Imre érvelésében arra hivatkozott, hogy a nyár folyamán a Szentszék olyan személyeket nevezett ki apostoli kormányzónak Esztergomba, Egerbe, Vácra és Veszprémbe, akik korábban már jurisdikciót adtak a tiltó rendelkezés alá eső személyeknek, illetve, hogy a Vatikán az utóbbi időben nem bolygatta ezt a kérdést. Hamvas – a feljegyzés szerint – így értékelte a felvetést:

„... e propozíciók mögött lényegében az áll, hogy ők adják fel elvi magatartásukat, szálljanak szembe a Vatikánnal, s ezzel nyissák meg az utat afelé, hogy a jövőben teljesen önállótlanak, a mi óhajaink és akarataink engedelmes eszközeivé váljanak. Ezzel kapcsolatos véleményét őszintén és részletesen taglalta, és bizonygatta, hogy látja a mi általunk ajánlott megoldás mögött az ő számukra jelentkező nagy veszélyeket is.”³⁵⁸

A hivatal képviselői ezután újból fenyegetéssel álltak elő, mert az államsegély átutalását a dekrétum által sújtott papok kinevezésétől, valamint annak a Vatikánnal való közlésétől tették függővé.³⁵⁹

---

³⁵⁶ Gyáros László (1908–1980) diplomata. 1931-től a Belga Kommunista Párt tagja, majd a magyar pártcsoport titkára. 1936-tól mint a nemzetközi brigád századosa és zászlóalj politikai tiszt a köztársaságiak oldalán harcolt a spanyol polgárháborúban, majd rövid fogság után a Szovjetunióba menekült. Visszatérve Magyarországra különböző lapok szerkesztője, 1955-től diplomáciai szolgálatot teljesített: a vietnami magyar nagykövetség ügyvivője, majd a Külügyminisztérium sajtóosztályának vezetője, a minisztérium szóvivője. 1967-ig több állomáshelyen teljesített nagykövetségi szolgálatot.

³⁵⁷ *Grósz az egyházi állásokról, 1959.*

³⁵⁸ *Hamvas, Feljegyzés, 1959, 2-3.*

³⁵⁹ Uo.

Grósz József ezekben a hónapokban tovább protestált az állami hatóságoknál, kérve, hogy a rendelet ne vonjon maga után kinevezési kényszert,³⁶⁰ mire Miklós Imre úgy reagált, hogy akkor ne is terjesszenek fel olyan személyeket jóváhagyásra, akikről tudják, hogy úgylis elutasítanak.³⁶¹

A kalocsai érsek fellépésének motivációját egy Miklós Imréhez írt levelében a következőképpen foglalta össze:

„A felterjesztés indító oka az attól való félelem, hogy esetleg 1-2 év múlva azt mondják, hogy a püspöki kar a végrehajtási utasításban foglalt, egyházügyi szempontból sérelmes rendelkezéseket szó nélkül tudomásul vette, és erre való hivatkozással az illetékes állami szervek tényleg megkísérelnek sérelmes intézkedéseket. A végrehajtási utasításban említett állami szerv nyilvánvalóan a Művelődésügyi Minisztérium Egyházügyi Hivatala. Ha a Hivataltól a fenti félelmet eloszlató, megnyugtató választ vagy magyarázatot kapok, megkísérlem, hogy a püspöki kar a felterjesztés elküldésétől eltekintsen. Üdvözlettel Kalocsa, 1959. máj. 8.”³⁶²

Grósz József végül megkapta ezt a megnyugtató választ, ezért a probléma kifejtésére csak a Münnich Ferenc miniszterelnökkel való későbbi – az állam által tudatosan, 1959. november 4-re odázott – találkozó alkalmával került sor. Ott azonban ismét falakba ütköztek, erről a következőképpen számolt be a püspöki kar elnöke:

„1959. november 4-én Hamvas püspök úrral másfél órán át tárgyaltunk a miniszterelnökkel. Jelen volt Olt Károly az ÁEH elnöke. Röviden jelentettem már az ordinárius uraknak, hogy lényegében semmit sem végeztünk. A miniszterelnököt a mi dolgaink nem érdeklik. Annyit tudott róluk, amennyit Olt Károly előre elmondott neki, és úgy, ahogyan Olt Károly informálta. Általános benyomás: érzik a hatalmukat, erejüket, tehát semmiben sem engednek. Róma ellenében viselkedik a Magyar Népköztársasággal szemben, tehát szó sem lehet arról, hogy a püspököket Rómába engedjék. Az 1957. évi januári dekrétumokat

³⁶⁰ MNL OL XIX–A–21–d–0046/1959. Grósz József által írt levél töredéke, az egyházi állások betöltését szabályozó kormányrendelet végrehajtási utasítása ügyében.

³⁶¹ MNL OL XIX–A–21–d–0046/1959. Miklós Imre 1959. december 6-i feljegyzése az egyházi állások betöltésének szabályozásáról.

³⁶² 1706/59. Grósz József kalocsai érsek 1959. július 3-i levele Papp Kálmán győri püspökhöz, Grósz, Püspökkar.

nem ismerik el. Hiába magyaráztuk, hogy ezeket elismerték, le is tárgyaltuk, és el is intéztük. Ezt 1957 szeptemberében egy az ÁEH által cenzúrázott levélben Rómába jelentettem. Az országgyűlési képviselőkre vonatkozó dekrétumot Gyáros László publikálta, mindenki tud róla, az érdekelt [sic!] képviselők is. Hajtogatják a kétéves nótát, hogy nem tűrnek beavatkozást az ország belügyeibe. Megmondtuk, hogy minden litye-lotyá [sic!] egyesületnek joga van kizárni tagjai közül azokat, akik szabályait nem tartják meg. Ez a jog megilleti a 2000 éves egyházat is. Az ő joga megállapítani, hogy kit fogad be és kit zár ki tagjai közül.”³⁶³

III. 6. Rogács Ferenc feljegyzései az '59-es rendelet kérdésében

Mindezt a püspöki kar tagjaként és olykor annak tárgyalóbizottságában püspöktársai képviselőjeként Rogács Ferenc pécsi püspök is fokozott figyelemmel kísérte, amire a hagyatékában felelhető háttéranyag enged következtetni.³⁶⁴ Valószínűleg az 1959-es végrehajtási rendelet kritikai szempontjainak kidolgozásában Salacz Gábor történész,³⁶⁵ a Pécsi Egyetem korábbi tanára volt háttérmunkása, akit 1951-ben klerikális reakcióként állítottak félre. A jogtudós barátja volt Rogács Ferencnek, aki annak balatoni lakására a püspökkari konferenciák után gyakran betért, hogy beszélgessenek, talán sokszor még tanácsot is kérhetett tőle püspöke.³⁶⁶ E kapcsolat alapján valószínűsítjük, hogy a Rogács hagyatékban található tanulmányok magukon viselik Salacz munkáját, mint ahogy ő a püspök jegyzetei alapján írta meg *A magyar katolikus egyház tizenhét esztendeje*³⁶⁷ című összeállítását, illetve készített egy bőséges összefoglalást

³⁶³ Közli: BALOGH, 2008, 1037-1038.

³⁶⁴ PEL I.1.a.1., Rogács Ferenc hagyaték, Rogács F – M. 44. iratköteg, *Konferenciák mellékletei 2.*, 46/2. mappában található jegyzetek, tanulmányok. [Továbbiakban: *Rogács, Konferenciák*].

³⁶⁵ Salacz Gábor (1902–1978) tanár. Az Eötvös Kollégium tagja, Debrecenben, Bécsben, St. Gallenben, majd Pécsen tanít, 1946-ban „B listára” kerül, 1950-ig a pécsi egyetemen tanított, 1951-ben nyugdíjazták, alkalmi munkákból élt.

³⁶⁶ Adriányi Gábor professzor szóbeli közlése.

³⁶⁷ Dolgozatunkban: SALACZ, *A katolikus egyház* hivatkozással.

is A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Magyarországon³⁶⁸ címmel, ami 2002-ben kapott publicitást. Ez utóbbi mű Utószó c. fejezete éppen a főkegyúri joghoz kapcsolódó állampárti igényeket, valamint az 1959-es rendelet következményeit mutatja be,³⁶⁹ tehát a jogtudós valamikor biztosan tanulmányozta a témát. Rogács Ferencről pedig saját jegyzetei alapján tudjuk, hogy 1959. április 24-én, a Központi Szemináriumban tartott, Grósz által „minikonferenciának” titulált összejöveten hozzá is szólt a Hamvas Endre által előterjesztett kérdéshez.³⁷⁰

*„Előadó Hamvas pp. Állást kell foglalni. Tervezetét olvassa. Hozzászól Rogács (dogmatikai hivatkozás) és pár kiegészítést javasol.”*³⁷¹

A Rogács-hagyatékban e feljegyzéshez csatolva találunk két tanulmányt. Az Ad 1957:22 és 18-1959 /IV.6/ jelzettel megjelölt gépelt tanulmányban, a nevezett rendelkezésekkel szemben Rogács azzal érvel, hogy az egyház nem az emberi ész felfedezéseit hordozza, és mint világszervezet is isteni eredetű, vagyis

*„nem a közös hitben találkozó társulásából utólagosan előállt közület.”*³⁷²

Ezért véleménye szerint az egyház

*„külön lelki fórumban érvényesülő szuverenitás birtokosa. Ezt a külön szuverenitást a Magyar Népköztársaság is elismerte...”*³⁷³

azzal, hogy elválasztotta az államtól, megállapodott vele és paritásos bizottságot hozott létre a súrlódások rendezésére.

Ezek után megállapítja, hogy az egyház kegyelemközlő hatalma Istentől és nem emberi megbízásból ered, így, ha ezt a hatalmat, azaz a szentségek kiszolgáltatására szóló kinevezéseket átterelnénk az állami jogalkotás körébe és megbízások rendszerébe, az a Rómával és a megyéspüspökkel való egység nélkül eleve érvénytelen lenne.

---

³⁶⁸ Rogács, *Konferenciák*.

³⁶⁹ SALACZ, 2002, 211-219.

³⁷⁰ Rogács, *Konferenciák, 1959. IV. 24.*

³⁷¹ Uo.

³⁷² Rogács, *Konferenciák, Ad 1957:22 – és 19-1959. /IV.6./, 1-4.*

³⁷³ Uo.

Idézve az állami rendelkezés indoklását – miszerint a kinevezésekkel egy idegen hatalom beavatkozik a független magyar állam közügyeibe, ezért annak érvényesítéséhez állami hozzájárulás szükséges –, a kijelentés ellen azzal érvel, hogy ez a hatalom csupán lelki jellegű, a nagybirtokrendszer megszűntével semmiféle közjogi hatása nincs, továbbá a kinevezések mindig figyelembe vették az adott társadalmi közeg nyugalalmát. Kijelenti, hogy ugyanerre az államnak is tekintettel kell lennie: nem lehet egy kánonilag alkalmatlan személy csak azért egyházi tisztségviselő, mert haladó szellemű, vagy a laikus hatalomnak nagyobb engedelmességet ígér, mint egyházi feletteseinek.

Az állami kinevezések esetleges véghezvitele és elfogadása esetén Rogács hangsúlyozza:

„...mivel nem jogszerű volt hivatalba lépésük, az érvénytelenség kíséri minden cselekedetüket... Mihelyt megszakad a törvényes forrással a kapcsolat, azonnal megszűnik a lényegében égi eredetű hatalom is.”³⁷⁴

A püspöki kar nyilatkozatát olvasva, úgy látjuk, Rogács Ferencnek ezek az elsősorban dogmatikai érvei, a kommunikében már jogi nyelvezettel jelentek meg, ami nyilván Hamvas Endre püspök átdolgozása.

Miklós Imre az ÁEH akkor elnökhelyettese a Belpolitikai Szemle 1959. júliusi számában egy védekező cikket jelentett meg az állami rendelkezések külföldi bírálataival szemben, amely első harmadában összefoglalót ad az állami érdekek egyházi kinevezésekben tanúsított hatásáról a magyar történelemben. Rogács Ferenc dokumentumai között e tanulmány cáfolatát is megtaláljuk.

Ennek elemzése szerint a főkegyúri jognak nincs írásos dokumentuma; az egyházi struktúra megszilárdulása után pedig a hatalom visszavonult az egyházszervezésből; a püspököket a káptalanok választották; illetve 1168-tól III. István kizárólagosságot biztosított az egyháznak a kinevezésekre.

A pápai rendelkezések kihirdetésére vonatkozóan megjegyzi a kritikus, hogy annak eredete egyházi jellegű volt, amivel a hamisítás ellen védekeztek: addig nem engedte a püspök kihirdetni a dekrétumot, a bullát, amíg meg nem győződött annak hitelességéről, s amikor ezt uralkodók követelték maguknak, az egyház nem engedte

---

³⁷⁴ Uo. 4.

át az államnak ezt a jogszokást. Így volt ez Ferenc József esetében is, aki ezt az I. Vatikáni Zsinat rendelkezéseire is alkalmazni akarta. A főkegyúri jog kapcsán megemlíti, hogy az nem egy állam területi szuverenitásából származott, hanem mint az egyház által a koronázott királyoknak juttatott kegy volt jelen a jogalkotásban, amit a jozefinista uralkodókkal szemben a Szentszék mindig szeretett volna érvényteleníteni, s Kossuth, Károlyi ilyen jellegű igényei sem igazolják ennek helyes vagy hatályos voltát. Továbbá hamisnak ítéli azt a megállapítást, hogy a Horthy-érának erre jogköre lett volna, ott csupán javaslattevői lehetőség szerepelt.

„A történelmi előzményekből tehát arra következtetni, hogy mivel a múltban volt az egyház ügyeire állami befolyás, a jelenben sem igazságtalan ugyanez, nem lehet.”³⁷⁵

A történelmi helyzet átalakulásáról megjegyzi a szerző: az egyháznak már nincsenek közjogi jogosítványai, nincs jelen a templomon kívüli közéletben, az Alkotmány pedig kimondta az egyház és állam szétválasztását, valamint nem szól arról, hogy az államfő igényelné, hogy neki kijárjon a főkegyúri jog gyakorlása. Mindeközben viszont az 1957-es törvény az Elnöki Tanácsnak ezt, az ÁEH-nak pedig a főkegyúri jog egyéb és tág értelemben vett jogait vindikálta. Súlyos kifogásként említi meg továbbá, hogy az 1959-es végrehajtási rendelet szükséges lépésekről beszél az egyházi hivatalok be nem töltése esetén, amiben bár megnyugtató, hogy az állam jelezte, nem kívánja ezt az egyház helyett megtenni, azt viszont nem definiálta, mit ért e megállapítással, így kétséges annak jogköre, hatótávolsága.

Tovább elemezve a hivatkozási elveket, így például a kinevezés állami szabályozása által az állam szuverenitásának biztosítását, megemlíti, hogy az állami szuverenitás ma sem terjed ki mindenre – például nincs joga beleszólni egy személy pályaválasztásába –, így az egyház üdvösséget előmozdító munkájába sem, mert az nem terepe az állam fennhatóságának. Miklós Imre emellett az egyházzal szembeni államérdekre hivatkozik, amit a kritikus nem lát másban, mint a materializmus hirdetésében, de az állam a jelen helyzetben eszköztárát tekintve megint nem partner, hanem fegyvernemek bőségével az egyház fölött áll. Végül a pápát ért támadások visszautasítása következik – miszerint beáldozná az egyházat is az imperialista harcban –, valamint

---

³⁷⁵ MIKLÓS IMRE, *Állami szuverenitás és egyház*. In: *Belpolitikai Szemle*, 1959. július 13–18. gépelt kézirat, in ROGÁCS, Konferenciák, 4.

cáfolja, hogy a Központi Szemináriumban történtek külföldi hatásra jöttek volna létre, illetve megállapítja, ha a törvényt elfogadnák, szembe kerülnének magával az Alkotmánnyal, egyház és állam szétválasztásával.

Rogács Ferenc tehát ezen tanulmányok alapján és a Konstanzi Zsinat vonatkozó kérdéseit tárgyaló referátum elemzésével próbált érveket találni még 1959 nyarán is az állam főkegyúri jogot vindikáló hatalmának megakadályozására.³⁷⁶

De miben ragadható meg ennek a mechanizmusnak a fonákja? Abban, hogy ezek a szabályozások azt szolgálták, hogy megvalósulhasson a felvilágosodás által megálmodott és a diktatúrákban alkalmazott egyházmodell: az egyház alárendeltje, egy megtúrt hivatali, egyesületi tényezője az államrendszernek, amit működésével szolgálnia kell. És amennyiben hitelvei vagy a helyi egyházhoz érkező szentszéki intézkedések az állam érdekével ellentétesek, akkor ott az egyháznak benső lényegével vagy belső intézkedéseivel szemben is az államérdek érvényre juttatását kell előmozdítania. Ennek lett aztán jelzésértékű demonstrálása Belon Gellért és Winkler József kinevezésének megakadályozása.

---

³⁷⁶ Rogács, Konferenciák mappájában ugyanis erre vonatkozó tanulmányokat és feljegyzéseket talá-
lunk.

IV. Belon Gellért életútja, a lelkipásztor

IV. 1. Belon Gellért gyermekkorra és papi működésének első évtizede

„Belon Gellért 1911. szeptember 24-én született Füzesabonyban; apja néhai Belon József tanító, anyja néhai Elchlinger Hermina háztartási alkalmazott. Egy testvére, Belon József lakatos, Budapesten él.”³⁷⁷

– olvassuk családjáról a püspökkinevezése alkalmából 1959-ben készült jelentésben. Öccse, Alfréd 1922-ben halt meg.³⁷⁸

Családjáról nagyon kevés ismeretünk van, édesapjáról csak annyit tudunk, az első világháborúban halt meg, Gellért első gyermekkori emlékeként is a férjét sirató édesanya maradt meg benne.³⁷⁹ A Kalocsai Népbíróság ítéletében gyermekkoráról a következőket olvassuk:

„Vádolt egy szegény tanító gyermeke volt. Édesapja az első világháborúban hősi halált halt. Három apró gyermeket hagyott hátra maga után és semmi anyagot, ami az életben segítségére lehetett volna a kis családnak.”³⁸⁰

Később az édesanyjáról írva egy olyan fiú-anyai kapcsolat bontakozik ki írásából, amely alapján jól látható, hogy anyjának dolgos, gondoskodó, az életét egyengető és benső világát is ismerő alakja meghatározta személyiségét,³⁸¹ de még inkább a nagymamáé. 1944-ben a már korosodó asszonyról írt cikkében Belon úgy emlékezik rá, mint akinek kassai gyökerei voltak, s egy jómódú asztaloshoz ment férjhez, akitől kilenc gyermeke született, de ezután nem soká megözvegyült és elszegényedett. Papbátyja vette maga mellé, akinek halálával a maradék családi vagyon is odalett, a nagymama gyermekei közül többen meghaltak, emigráltak, lányai férjhez mentek. A Belon-

³⁷⁷ MNL OL XIX–A–21–d–0053-1/1959. (6.d.), *Jelentés dr. Belon Gellért bajai esperes-plébánosról*, Budapest, 1959. október 26., 1. [Továbbiakban: *Szakács-jelentés*].

³⁷⁸ *Csongor Jusztina nővér visszaemlékezése*. [Továbbiakban: *Csongor Jusztina*] in *Emlékkönyv, 1992*, 99.

³⁷⁹ Belon Gellért életének főbb adatai, in *Emlékkönyv, 1992*, 12. [Továbbiakban: *Életadatok*].

³⁸⁰ MNL OL XX-0004-b-III-7881-1946-02, *Népbírósági perek, Kalocsa, 1946. október 16.* [Továbbiakban: *Népbírósági per*], 1.

³⁸¹ BELON GELLÉRT, *Anyánk, Kalocsai Néplap*, 1944. május 21. in *Emlékkönyv, 1992*, 21-24. [Továbbiakban: *Anyánk*]

nagymama pap fiához költözött, lányával és unokáival együtt, egy alkalommal azonban Gellért mellett a pap nagybácsi rosszul lett, meghalt. Már Belon Gellért pappá szentelése után történt, hogy anya és lánya látogatóba sietett a fiatal paphoz, s a lány rosszul lett, nemsokára az anya temette lányát, ezután feltehetőleg haláláig unokája közelében élhetett. Belon úgy emlékezik rá, mint erős asszonyra, akit nem tudott úgy verni a sors, hogy elengedje Isten kezét, egyszerű lélekkel, egész valójával az Úrra hagyatkozott.³⁸² Ezért is lehetett számára fontos, hogy első püspöki miséjén nagybátyja karingét és az anyja által horgolt albát viselte, mint családjához való kötődése jelét.³⁸³

Waigand József³⁸⁴ életrajzi összegzése alapján tudjuk, hogy a pap nagybácsi, Ludeser Sándor mezőtárkányi plébános volt,³⁸⁵ akinek szellemisége papságának eszményképe lett, s talán a papi hivatás is általa ébredt.³⁸⁶ A papokon halála után Gellért Debrecenben, az árván maradt tanítógyermek árva házába került, iskoláit pedig a város majd a kecskeméti piaristáknál végezte.³⁸⁷ Az 1918–1925 közötti árvaházidőszak mélyen megjelölte őt: az árvaság, az éhezés, a kaszárnyszellem vagy éppen az idősebb korúaknak való kiszolgáltatottság érzése – miként erről egy későbbi interjúban beszélt.³⁸⁸

„A vádlottat édesanyja nem tudta felnevelni, ezért hét éves korában beadta a kecskeméti árvaházba. Itt igen szomorú körülmények között élt a vádlott. Reggel 5 órakor keltek minden nap. Minden munkát a kis árvák végeztek az árva-

³⁸² BELON GELLÉRT, *Nagyanyám, Kalocsai Néplap* 1945. július 15. és 29. in *Emlékkönyv*, 1992, 17-19.

³⁸³ *Emlékezés az ifjúkorra, Részlet az első püspöki miséjén mondott beszédéből*, 1982. Jánoshalma. in *Emlékkönyv*, 1992, 24. [Továbbiakban: *Első püspöki beszéd*].

³⁸⁴ Waigand József (1912–1993) teológiai tanár. Teológiát Belon Gellért évfolyamtársaként végezte, Szegeden 1934-ben szentelték pappá az Esztergomi Főegyházmegye szolgálatára. 1934-től germanicumos diák, majd Budapesten lekipásztor, 1951-től a missziológia tanára a Hittudományi Akadémián, 1962-től beosztás nélküli, 1970-től a Béke Királynéja lelkeszség papja.

³⁸⁵ Ludeser Sándor (1846–1918) Csanáloson született, 1870-ben szentelték pappá. Kápláni helyei: Nagykörű, Sajószöged, Detk, Sajóvárkony, Kápolna, 1880-tól adminisztrátor Bátorban, 1897-től haláláig Mezőtárkány plébánosa.

³⁸⁶ *Első püspöki beszéd*, 24.

³⁸⁷ *Anyánk*, 21.

³⁸⁸ *Átvezetni őket a másik oldalra – Belon Gellértet 75. születésnapján köszönti az Új Ember cikke*, Az interjút készítette Galántai Mária. Megjelent: 1986. szeptember 17., in *Emlékkönyv*, 1992, 66. [Továbbiakban: *Átvezetni*]

házban, ők súroltak, a mezőn pedig ástak és kapáltak. Öt évet töltött az árvaházban. Az árvaházból kikerülése után ismerte meg vádlott a rokonait, akik igen egyszerű munkás és mesteremberek voltak.”³⁸⁹

Hetényi Varga Károly³⁹⁰ gyűjtésében iskolalátogatási adatai részletesen is fennmaradtak: 1917–1918-ban az első elemi Mezőtárkányban, majd a II-IV-t nagy valószínűség szerint Debrecenben végezte, 1921-23-ban az I-II. gimnáziumi osztályban a debreceni, 1923-25-ben a kecskeméti piaristák növendéke, 1925–1929-ben pedig a jezsuiták kalocsai kishazájába járt,³⁹¹ s mivel osztályelső lett 1929-ben, érettségije után érkeke a Központi Szemináriumba küldte,³⁹² ahol saját bevallása szerint társai nagyon jó hatással voltak rá. Ady, Dosztojevszkij és Eliot könyvei irányították figyelmét a Szentírás behatóbb ismeretére, látásmódját pedig meghatározta Prohászka Ottokár, Horváth Sándor OP³⁹³ munkássága, tanára Schütz Antal világa.

*„A magyar stílust Kosztolányitól és Gárdonyitól tanultam, a nagy igazságokat egyszerűen elmondani Newmantól³⁹⁴ és Fábertől. Később az egyszerűség irányába sodort Zimándi Piusz István³⁹⁵.”*³⁹⁶

---

³⁸⁹ *Népbírói per*, 1.

³⁹⁰ Hetényi Varga Károly (1932–2002) kutató. Az 1970-es évektől kutatta, 1985 óta pedig folyamatosan publikálta magyar katolikus egyház nyilas és szocialista uralom alatt meghurcolt személyeinek visszaemlékezéseit és élettörténetét. Munkássága iskolateremtő hatása a 20. századi magyar egyháztörténet kutatásában.

³⁹¹ *Hetényi Károly hagyatéka*, Kismaros, Ciszterci Nővérek Levéltára, [Továbbiakban: *Hetényi-hagyatéka*], Belon Gellért adatlapja, jelzet nélkül. [Továbbiakban: *Adatlap*]

³⁹² *Életrajzok*, 12.

³⁹³ Horváth Sándor Imre OP (1884–1956) domonkos tartományfőnök. 1900-ban ciszterci, 1903-tól domonkos szerzetes, 1909-ben szentelték pappá, 1914-től ugyanott teológiai tanár, 1918-tól tartományfőnök, 1928-tól az Angelicum tanára, 1930-tól Fribourgbán, Budapesten tanár és dékán, 1948-ban nyugdíjazták. A neotomizmus nagy teológusa.

³⁹⁴ Newman, John Henry (1801–1890) teológus, bíboros. 1825-ben anglikán pappá szentelték, patrisztikai tanulmányai hatására katolizált 1845-ben, 1847-ben Rómában pappá szentelték, 1851–1858 között a dublini katolikus egyetem alapító rektora, 1879-ben bíboros. Munkálkodását sok félreértés és megalázás kísérte, miközben korának egyik legjelentősebb egyházi gondolkodója volt.

³⁹⁵ Zimándi (Zillich) Pius István (1909–1973) irodalomtörténész. 1928-tól premontrei szerzetes Gödöllőn, magyar–latin szakos tanár, majd bölcsészdoktor. 1943-ig a rendi gimnáziumokban, majd a PPKE tanárképzőjében tanított, 1956-tól az MTA Nyelvtudományi Intézetében dolgozott.

³⁹⁶ *Átvezetni*, 68.

Pappá szentelésére 1934. június 17-én Kalocsán került sor, 1939–1940-ben egy évre Rómába került, mint a Pápai Magyar Intézet növendéke, ahol már megjelent tüdőbetegsége,³⁹⁷ ugyanebben az évben doktori címet szerzett. Szentelése után két éven át Fajszon volt káplán, 1947-ig pedig Kalocsán teológiai tanár. Ekkor Sükösdre került plébánosnak, itt két életre szóló barátsága is megszületett: Prokop Péterrel,³⁹⁸ aki e templomban készítette el első nagyméretű freskóját, illetve Kopp Jenővel,³⁹⁹ akit azért kényszernyugdíjaztak múzeumigazgatói állásából, mert 1948-ban nem támogatta az egyházi iskolák államosítását.⁴⁰⁰

Belon Gellért Budapest ostroma idején a fővárosban ragadt, a Fő utca környékén végzett lelkipásztori szolgálatot, járta a légópincéket, gyóntatott, misézett, majd valószínűleg az éhség és kimerültség miatt állandó láz gyötörte, kiújult betegsége. Ekkor egy orvos azt ajánlotta neki, menjen vidékre, és egyen. Amikor át akart kelni a Dunán, valaki csomagjával felborította csónakjukat, s egy kislány védelmében lázasan, a folyóba borult. Végül sikerült Bajára jutnia, itt erősödött meg.⁴⁰¹

„Vádlott lelkére kora ifjúsága élményei véglegesen rányomták bélyegüket: egész lelkével elítélte a háborút, mely az édesapjától megfosztotta, és küzdött a szegénység, a nyomorúság ellen, melyet nálánál kevesen ismertek meg jobban, és szerette fajtáját, az egyszerű dolgozó népet.”⁴⁰²

– olvasható róla 1946-os peranyagában.

Száműzetése idején beteg paptársait vette maga mellé, szolgálatát pedig élete végén a következőkben foglalta össze:

³⁹⁷ Udvardy József visszaemlékezése [Továbbiakban: Udvardy, 1992.], in *Emlékkönyv*, 1992, 153. és *Belon Gellért életrajza*, [gépelte kézirat], Belon Gellért különgyűjtemény, jelzet nélkül.

³⁹⁸ Prokop Péter (1919–2003) pap, festő. Kalocsán tanult, ott szentelték pappá 1942-ben, a Képzőművészeti Főiskolán tanult, 1950-ben Sükösdön elkészítette az Utolsó ítélet-freskót, illetve számos templom liturgikus terét díszítette, 1957-ben Rómába emigrált, jelentősebb művei: Róma-PMI, a Generalizia S. Maria di Leuca zárda, az Esztergomi Keresztény Múzeumban vannak.

³⁹⁹ Kopp Jenő (1900–1977) művészettörténész. 1930-ban művészettörténetből doktorált, Gerevich Tibor mellett dolgozott, 1937–1948 Budapesten képtárigazgató, egyház- és 19. századi művészettel foglalkozott, akkor kényszerű okokból visszavonult.

⁴⁰⁰ *Életadatok*, 12-14.

⁴⁰¹ *Csongor Jusztina*, 96.

⁴⁰² *Népbírósi per*, 1.

„A pap elsőrangú feladata az, hogy jelenvalóvá tegye most is a húsvét szent titkát, Krisztus halálát, halálában megjelenülő egész földi életét, és az Ő dicsőséges, szent feltámadását. A húsvéti titok közelhozása, elmélyítése az Anyaszentegyházban a modern idők követelménye.”⁴⁰³

A teológiaoktatásban Bárd János, Szörényi Andor,⁴⁰⁴ Udvardy József⁴⁰⁵ – korábbi gimnáziumi osztálytársa – és Várkonyi Imre voltak társai, velük való kapcsolata később is meghatározó lett sorsa alakulásában. Ugyanígy Kerner István szemináriumi rektorral⁴⁰⁶, öt Belon gyermekkorától kezdve, mint jótevőjét tartotta számon, előjárótársa ugyanis anyjával egy községből származott.⁴⁰⁷ Kerner egyengette tehát a későbbi püspök útját: segítette a kalocsai küsszemináriumba, a Központi Szemináriumban pedig öt éven át spirituálisa volt.⁴⁰⁸

IV. 2. A per, amely hivatkozási alappá lett

„A felszabadulás előtt, mint teológiai tanár működött. A nyilas uralom idején – 1944-ben – szerkesztője volt a Kalocsai Néplapnak. Mint nyilas nemzetőr fegyveresen járt. Népell. Btt. miatt a Kalocsai NB. 1944. II. 14. NB 2009/64 számon 1 év fogházra és 10 év jogv.-re ítélte. A NOT III/7881/46 számon az elsőfokú bíróság ítéletét jogerőre emelte. A hátr. jogköv. alól a BTK 80. § alapján.”⁴⁰⁹

– olvasható az ÁEH összefoglalójában.

---

⁴⁰³ *Átvezetni*, 69.

⁴⁰⁴ Szörényi Andor (1908–1969) kalocsai főegyházmegyei pap. 1951–1969 között a Központi Hittudományi Akadémia újszövetségi tanszékének professzora.

⁴⁰⁵ Udvardy József (1911–2000) szeged-csanádi püspök. 1936-ban szentelték pappá a Kalocsai Főegyházmegye számára 1957–1969 között Jánoshalmán plébános. 1969-től püspök és csanádi apostoli kormányzó, 1975–1987 között megyéspüspök.

⁴⁰⁶ Kerner István (1889–1960) kalocsai kanonok. 1908-tól germanicus növendék, 1914-ben szentelték pappá. Lelkipásztor a Kalocsai Főegyházmegyében, majd spirituális a Központi Szemináriumban, 1947-től Kalocsán szemináriumi rektor, 1946-ban bácsi kisrépost 1946-ban népellenes bűnökért 10 hónap börtönbüntetés kapott, 1948-ban külföldre távozott. 1959-től San Diegoban a szeminárium spirituálisa.

⁴⁰⁷ *A sükösi plébánosi beiktatás – részletek a plébánia Historia Domusából*, 1947. augusztus 3., in *Emlékkönyv*, 1992, 38.

⁴⁰⁸ Uo.

⁴⁰⁹ ÁBTL 1.12.3. 110924/2., *Belon Gellért*.

Saját elmondása szerint 1945. június 27-én tanúként, a tanári katedráról kiszólitva idézték be a politikai rendőrségre, egy helyi orvos ugyanis zsidóüldözéssel vádolta. Letartóztatásának igazi oka későbbi meglátása szerint az lehetett, hogy a kalocsai kommunisták Grósz érseket akarták fegyelmezni, aki egyik prédikációjában az államosítás módját bírálta, de hozzá ekkor még nem mertek nyúlni, így az érsekség hetilapjának, a Kalocsai Néplapnak két szerkesztőjét, őt és Szörényi Andort, valamint a főszerkesztőt, Kerner Istvánt csukták le. Háborús uszítás és népellenesség volt a vád, a Néplap ugyanis leköszölte a Lakatos-kormány nyilatkozatait.

Belon úgy idézte fel ezt az állapotot, mint, amikor a zárka falai között békén hagyták, csak a kihallgatások jelentettek kellemetlenséget számára.⁴¹⁰ Egyes visszaemlékezők szerint itt egyetlen olvasmánya a Szentírás volt, ekkor tanulta meg kívülről annak szinte minden sorát, s alakult ki az a sokak által megfigyelt technikája, hogy mindig, majdnem lapra pontosan ott nyitotta ki Szentírását, ahol idézni akarta annak mondatát. Végül a Kalocsára látogató Zsedényi Bélánál⁴¹¹ az érsek elérte, hogy papjai a börtönből háziőrizet hatálya alá kerüljenek a szemináriumba, ami augusztus 11-ével kezdődött meg, és december 10-én oldották fel.

Tárgyalásuk végül 1946 novemberében volt, amikor tíz évig terjedő büntetést akartak ráronni, ám ezt a bíróság egyhangúlag elutasította.

„Az internálást én elkerültem, Szörényi nem... Csodálatos módon aktáim eltűntek. Az ÁEH csak azt tudta, hogy volt ítélet, de a tartalmát nem tudta. A felmentő, I. fokú felmagasztalásom volt, a II. fokú pedig éppen csak, hogy ne ártatlanul ítéljenek el.”⁴¹²

Belon Gellért meghurcolásának egyik fő mozgatójaként Link Elemért, az ÁVH helyi vezetőjét, a kalocsai Zsidó Tanács egyik korábbi képviselőjét jelölte meg, akivel akkor került konfliktusba, amikor 1943-ban azt kérte tőle, hogy fizesse ki szegénysorsú bérmagyermekét, aki korrepetálta későbbi vádlójának fiát.

---

⁴¹⁰ *Belon Gellért beszámolója*, [gépelt kézirat], 2., Hetényi-hagyaték, [Továbbiakban: *Belon-beszámoló*.]

⁴¹¹ Lőcsei Zsedényi Béla (1894–1955) az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke. Jog és államtudományból doktorált, Komárom főjegyzője, majd 1924-ben Tolcsván telepedett le. Az evangélikus zsinat tagja, 1939-től ellenzéki politikai szerepben, a nyilasok internálták. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, majd elnöke, a Magyar Függetlenségi Párt egyik alapítója, parlamenti mandátumát 1947-ben megsemmisítették. 1950-ben börtönbe került, ott halt meg 1955-ben, 1963-ban titokban rehabilitálták.

⁴¹² *Belon-beszámoló*, 2.

Az 1945-ös vádat részleteiben az alapján állapították meg, hogy Iványi Endre kalocsai főegyházmegyei pap⁴¹³ irányítása alatt 1938–1944 között valóban antiszemita irányt vett a Kalocsai Néplap. Ennek az újságnak Belon átmenetileg ténylegesen szerkesztője is volt 1938-ban, de elmondása szerint még azelőtt, mikor megjelent volna ez a beállítottság.⁴¹⁴ A Kalocsai Főegyházmegye Levéltárában egyébként éppen 1938-ból találtunk még egy másik perre utaló dokumentumot is, mi szerint sajtó útján történő rágalmozással vádolták meg őt, ez alól 1940-ben ugyancsak felmentette a bíróság.⁴¹⁵

1944 márciusában, miután Grósz József Kalocsára került ismét Belon Gellétre bízta a Kalocsai Néplap szerkesztését, mondván:

*„Gellért, az első dolog az lesz, hogy ezt az Iványi-féle szemétdombot pucoljuk ki a Néplapból. Ezt a németbarát, túlságosan antiszemita és hasonló.”*⁴¹⁶

Ezeknek az eseményeknek köszönhetően tehát összemosásra kerültek a Néplap életének ezek a szakaszai, ami 1945-ben elégséges okot adott az eljárásra, amiben először halálbüntetést vagy 10 év börtönt követeltek számára. A pártok ülnökei azonban egyhangúlag felmentették,⁴¹⁷ bírósági ítélete pedig szinte egy kanonizációs eljárás dokumentuma is lehetne, amiből megismerhetjük a kalocsai teológiai tanár lelkipásztori alakját.⁴¹⁸

Ebben megemlítik, hogy a Katolikus Legényegylet elnökeként az iparos ifjúság nevelésével foglalkozott, szellemi felemelkedésén fáradozott, anyagilag támogatta őket. Segítette a nagycsaládosok munkához jutását, létfenntartását.

„Egy alkalommal, 1944. évben vádlott kérdésére Fodor Árpád elmondotta, hogy felesége súlyos műtéten esett át, nagyon legyengült. Panaszkodott, hogy

---

⁴¹³ Iványi Endre (1909–1977) pap. 1932-ben Jánoshalmán szentelték pappá, lelkipásztor majd az AC főegyházmegyei titkára, 1944-től a visszatért területeken plébános, 1945-ben hadifogoly. 1948–1953-ban börtönbe zárták, innentől az ország különböző pontjain kisegítő lelkész 1972-ig.

⁴¹⁴ *Belon Gellért*, in *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában II. A Kalocsa-Bácsi, Csanádi, Erdélyi, Nagyváradi Egyházmegyék üldözött papjai*, szerk. HETÉNYI VARGA KÁROLY, Lámpás, Abaliget 1994, 79. és *Belon Gellért interjúja Hetényi Varga Károlynak*, 1987. február 18, Pécs, Hetényi-hagyaték, [Továbbiakban: *Interjú*, 1987.] 1.

⁴¹⁵ KFL Belon Gellért különgyűjtemény [jelzet nélkül.], *Ítélet*, Kalocsai Törvényszék 314/1940/50.

⁴¹⁶ *Interjú*, 1987, 1.

⁴¹⁷ Uo. 4.

⁴¹⁸ *Népbírói per*, 1-10.

az orvos C.vitamin pótlására gyümölcsöt rendelt a feleségének, de – tél lévén – nyomorúságos fizetéséből nem tudja megvásárolni a gyümölcsöt és ezen keresztül a felesége egészségét, sőt életét. Mikor ezt vádlott hallotta, Fodor Árpád aktatáskáját telerakta almával, hogy vigye el a feleségének. Ezután is állandóan érdeklődött a beteg állapota iránt és adott, amit csak tudott. Egy alkalommal megtudta Fodor Árpádtól, hogy nincs fájuk, mert nem bírt venni, mire vádlott a kályhája mellett lévő összes fát egy bőröndbe rakta, odaadta Fodor Árpádnak, hogy vigye el és csak arra kérte, vigyázzon, nehogy valaki meglássa az épületben.”⁴¹⁹

A dokumentum felsorolja, hogy 1937-től a földreform mellé állt, a népi írókat olvasta, a Kalocsai Néplapban a szegények érdekében számos írást publikált, ezek közül majd húszat fel is sorolt, mint említésre méltó munkát, majd megállapítja:

„elhatározta, hogy a lapot beszünteti, mert a nyilas kormányt nem hajlandó szolgálni, annak nemhogy a rendeleteit, de még a kormány tagjait sem hajlandó közölni... a vádlottat közeli ismerősei teoretikus szocialistának titulálták... a népbíróság a vádlottat az ellene emelt vád alól a Bp. 326. §-ának 1. pontja alapján bűncselekmény hiányában felmentette... a nép érdekében folytatott küzdelmében töltötte eddig az életét és már a háború előtt olyan eszmékért harcolt, amelyeket csak a háborút követő demokratikus állami berendezkedés tudott részben valóra váltani. Így vádlott cikkeivel ezeket a bűncselekményeket nem valósította meg.”⁴²⁰

Belon Gellért a másodfokú eljárás során, 1949-ben végül a NOT félévnyi börtönre ítélte,⁴²¹ de ezt ő már letöltötte, ezért annak nem lett semmiféle következménye. Ekkor Belonhoz olyan információk jutottak el, ítéltének csak az volt az oka, hogy a NOT-t megvádolták, nem hozták kellő szigorúságú ítéleteket, s mivel ő már letöltötte a börtönt, ezért rárótták ezt, és a közügyektől való eltiltást.⁴²² Persze ennek az ügynek

---

⁴¹⁹ Uo. 3.

⁴²⁰ Uo. 7.

⁴²¹ Uo. *Ítélet, Népbíróságok Országos Tanácsa*, Not. III. 7881/1946. Nb.2009/6 /szám., 1949. február 14.

⁴²² *Interjú, 1987.*, 6.

emléke jól jött a későbbi ÁEH-megbízottnak, hogy ezzel is megakassza püspökké válását.⁴²³

IV. 3. A sükösdői és bajai plébános, a papi vezéregyéniség

Belon Gellért 1947-ben került Sükösdre plébánosnak. Lelkipásztorként kortársai szerint szegény családokat és művészeket támogató,

„nekem ezt kellett tennem”

– mondta később,⁴²⁴ de mások is így nyilatkoztak róla:

„különösen a szegényekhez, a betegekhez és a fiatalokhoz, a gyerekekhez vonzódt.”⁴²⁵

A pártállami narratíva szerint ezzel kezdődött meg rendszerellenessége is, miszerint Bárd János segédpüspök és Gyetvai Péter egykori irodaigazgató⁴²⁶ társaságában a Kalocsai Főegyházmegyében a „haladó” papság elutasításának vezéralakja lett, és ezzel rossz hatást fejtett ki a fiatal papságra. Ennek egyik kiemelkedő példaként szerepel, hogy 1953 tavaszán, a hajósi esperesi kerület gyűlésén, amikor Kiss Pál kalocsai érseki irodaigazgató⁴²⁷ egy levéltervezet megszavazását terjesztette elő, amelyben felszólították volna a pápát, hogy nyilatkozzék meg az atomfegyverek kapcsán, ő ezt ellenezte, és ezért a dokumentumot a többiek sem írták alá. Kujáni Ferenc érseki helynök⁴²⁸ az irodaigazgató előterjesztésére ekkor lemondatta őt helyettes-esperesi megbízásából.⁴²⁹

---

⁴²³ Szakács-jelentés, 1.

⁴²⁴ *Sebtől Gyógyult – Homa János beszélgetése Belon Gellérttel*, in *Emlékkönyv, 1992*, 58-59.

⁴²⁵ *Csere Dezső visszaemlékezése*, in *Emlékkönyv, 1992*, 93.

⁴²⁶ Gyetvai Péter (1912–1988) kalocsai irodaigazgató. 1938-ban szentelték pappá, 1939-től lelkipásztor, aulista, 1950-től irodaigazgató. 1951-ben a Grösz-perben letartóztatják, 8 év börtönbüntetést kapott. 1956-ban közkegyelemben részesült, majd Kalocsán működött tovább. Az érsekség gondnoka, 1973-tól a papi otthon vezetője.

⁴²⁷ Kis Pál Cecil (1915–1990) ferences szerzetes, majd a váci egyházmegyéből átvéve a kalocsai egyházmegyébe, kecskeméti hitoktató, hitoktatási főfelügyelő. 1952-től érseki irodaigazgató, 1953-tól Túr-Pásztói címzetes apát, helynök-helyettes 1955-től, váci egyházmegye szolgálatába elbocsátva 1956-ban.

⁴²⁸ Kujáni Ferenc (1890–1964) kalocsai főegyházmegyés pap. 1930-1944 között irodaigazgató, 1931-től kanonok. Grösz József 1951-ben történt letartóztatása után az érsek kiszabadulásáig érseki helynökként a főegyházmege ordináriusa, 1959-től nagyprépost.

⁴²⁹ *Szakács-jelentés, 2-3.*

Belon erről később a következőket mondta:

„1951-ben már mindenhová békepapokat tettek. Híres esetem volt, hogy mint esperes helyettes egy gyűlésen hozzászóltam a következőt: Ne akarjuk mi a pápától hogy harcoljon a békéért. Mondtam, hogy az atombomba egyszer már leesett és ez ellen egyetlen ember tiltakozott Ő XII. Piusz. A békepapok darázs-fészke körülöttem így széthullott.”⁴³⁰

Az egyháziügyi megbízott jelentésében úgy vélte ebben az időszakban alakult ki baráti kapcsolata mintegy 20-25 rendszerellenesnek számító kalocsai egyházmegyés pappal, köztük:

„Tóth Tivadar nagybaracscai esperes,⁴³¹ Szentmihályi Ferenc bácsalmási esperes,⁴³² dr. Mojzes Ferenc csátaljai plébános,⁴³³ dr. Mojzes Péter kalocsai lelkész,⁴³⁴ Raffai Alfonz dusnoki plébános⁴³⁵ és Korsós Imre sükösdői plébános⁴³⁶ ...dr. Gonczlik Kálmán ny. kanonokkal⁴³⁷ és nem utolsó sorban élvezi és megfelelően hasznosítja Grósz érsek megtisztelő bizalmát is.”⁴³⁸

---

⁴³⁰ Interjú, 1984.

⁴³¹ Tóth Tivadar (1900–1981) kalocsai főegyházmegyés pap. Szentelése 1923-ban volt, kápláni éveit után 1937-től Nagybaracsán plébános, 1947-től esperes, 1958-ban c. apát.

⁴³² Szentmihályi (Schneider) Ferenc (1897–1973) kalocsai főegyházmegyés pap. 1921-ben szentelték, számos lelkipásztori szolgálata után 1933-tól Géderlak, 1941-től Bácsalmás plébánosa, 1946-ban c. apát.

⁴³³ Mojzes Ferenc (1911–1986) kalocsai főegyházmegyés pap. 1936-ban szentelték pappá, 1946-ban doktorált, 1950-től plébános Csátalján, 1979-ben nyugdíjba vonult.

⁴³⁴ Mojzes Péter (1912–1974) kalocsai főegyházmegyés pap. 1935-ben szentelték fel, 1936-ban teológiai doktor, több helyen hitoktató, 1943-1948 között a budapesti Szent Imre Kollégium prefektusa, 1948-ban teológiai tanár Kalocsán majd Szegeden, több helyen kisegítő lelkész, 1955-ben templomigazgató Kalocsán, 1955-től ismét kisegítő lelkész különböző plébániákon, 1970-től nyugdíjban.

⁴³⁵ Raffai Alfonz (1911–1994) kalocsai főegyházmegyés pap. 1936-ban szentelték pappá, kápláni éveit után Tompán plébános 1943-tól, majd Dusnokon. 1953-tól kisegítő lelkész különböző plébániákon, 1978-ban nyugdíjazták.

⁴³⁶ Korsós Imre (1909–1987) kalocsai főegyházmegyés pap. 1932-ban szentelték pappá, kápláni éveit után 1941-ben tábortól lelkész, 1942-től hitoktató különböző plébániákon és intézményekben, 1951-ben Kalocsán templomigazgató, 1952-től kisegítő lelkész, 1957-ben plébános Sükösdön, 1975-ig.

⁴³⁷ Gonczlik Kálmán (1885–1965) kalocsai főegyházmegyés pap. 1909-ben Bécsben szentelték, ahol teológiából doktorált. Káplán, aulista, 1922-ben Baján plébános, 1924-től kerületi esperes, 1925-ben c. apát. 1942-től káptalani tag különböző tisztségekben.

⁴³⁸ Szakács-jelentés, 7.

Az egyházmegyén túlmutató ismeretségi körébe sorolták még Herman Egyedet,⁴³⁹ aki ekkor a bátaszéki egyházközség alkalmazottja volt, dr. Koncz Lajost⁴⁴⁰ Miscolcra, dr. Oross Istvánt,⁴⁴¹ az egykori veszprémi szeminárium rektorát és dr. Gálos Lászlót.⁴⁴²

„Az 50-es években a Vigiliában írtam cikkeket, rekollektiókat, papi lelkigyakorlatokat tartottam.”⁴⁴³

Ugyanakkor ebben az időszakban kérték fel, hogy a Vigilia szerkesztői között is szerepeljen. Első megjelent írásában az öregek Krisztus melletti tanúságát hangsúlyozza, az életbölcsestéssel párhuzamos, misztikum iránti érzékenységüket,⁴⁴⁴ máskor az egyház megfiatalodásának jeleiről és útjáról értekezett,⁴⁴⁵ és mintha ars poétikáját is meghirdetné:

„A kegyelemben leegyszerűsödik az ember. Nem az számít, hogy mi volt. Nem azzal mérik, hogy mit álmodik, remél vagy tervez. Hanem hogy mi a jelen pillanatban. Éppen ezért a keresztény ember nem éldeleg múltbeli eredményein, sem nem kesereg a múltbeli vereségein vagy bűnein. De nem is engedi megkegyelmedni szívét a jövőbeli álmoktól, sem tétlenné nem lesz az esetleges kilátástalanságtól. De Newmannal együtt imádkozik, hogy Isten kegyelme „csak egy lépésnyire” világítson és segítsen meglátni s megélni a jelen pillanat Isten-adta boldogító valóságait és megtenni a jelen pillanat Isten-szabta feladatait.”⁴⁴⁶

⁴³⁹ Hermann Egyed (1895–1970) premontrei szerzetes, történész. 1914-ben lépett a rendbe, papászentelése 1918-ban volt. Teológiai és gimnáziumi tanár Jászón, Gödöllőn, Budapesten. 1940–1942 tábori lelkész, 1945-ben a bölcsészkar dékánja, 1950-től a veszprémi ferences templomban kisegítő, püspöki levéltáros, 1965-től Bátaszéken élt.

⁴⁴⁰ Koncz Lajos (1919–2011) teológiai tanár. 1942-ben szentelték pappá, majd rövid káplánság után 1943-tól Rozsnyón teológiai tanár, levéltáros, lelkipásztor az egyházmegye településein. Hejcén az apostoli kormányzó titkára 1948-1951 között, ezután 1971-ig plébános különböző településeken, amikor is Egerben teológiai tanár, 1978–1984-be rektor, 1995-től nyugdíjas.

⁴⁴¹ Oross István (1912–2002) veszprémi egyházmegyei pap. Innsbruckban tanult és szentelték pappá 1936-ban, lelkipásztori évei után 1938-tól a Szent Imre Kollégium prefektusa, ismét lelkipásztor, 1941-től Veszprémben teológiai tanár, 1946-ban szemináriumi rektor, 1952–1954 fizikai munkás, majd több helyen plébános 1999-ig.

⁴⁴² Szakács-jelentés, 7.

⁴⁴³ Interjú, 1984.

⁴⁴⁴ BELON GELLÉRT, *Öregek vallása*, in *Vigilia* (szerk. Sík Sándor), XVIII. évf. 2. szám, 1953, 93-96.

⁴⁴⁵ BELON GELLÉRT, *Ami régi és mégis új*, in *Vigilia* (szerk. Sík Sándor), XX. évf. 1. szám, 1955, 1-2.

⁴⁴⁶ Uo. 2.

Írásainak megragadó erejét és sajátosságát az a szemlélet adja, amelyet Avilai Szent Teréz, általa is idézett mondásával lehetne visszaadni:

*„Isten jár a fazekak között.”*⁴⁴⁷

A 20. század sokszor neobarokk és dagályos stílusa után, és bizonyára a népi írók hatására, a misztika, az életszentség, a Jézusban élő és szavai alapján megfogalmazható érzések, motivációk világát, a helyzetébe való beleélés lehetőségét olyan egyszerű és érzékletes képekkel tudta befogadhatóvá tenni (pl. világiak életszentségre törekvése), ami az addig távolinak tűnő dolgokat egészen közelivé, a hétköznapiakat (ősz, öregség) az Istennel való találkozás eseményévé formálta, érzékletesen fejezte ki ezek átistenítő és átistenített valóságát.

1956-ban, amikor Grósz érsek visszajuttatásának előkészítése folyt, május 16-án ő is felkereste Tószegen megyéspüspökét.⁴⁴⁸

A forradalom idején nem vállalt szerepet,
*„olyan óvatosan és bölcsen viselkedtem, hogy az ÁVH hónapokig figyeltetett,
de nem talált semmit.”*⁴⁴⁹

Álláspontját a rendszer ekkori helyzetével kapcsolatban később következőképpen foglalta össze:

*„én lojális vagyok, de ez nem azt jelenti, hogy fülig szerelmes.”*⁴⁵⁰

Neve kezdettől fogva ott szerepel Grósz József azon listájában, mint akiknek az Opus Pacisba való bekapcsolódását szükségesnek tartotta. Hiszen ma már jól tudjuk, a püspöki kar éppen azzal akarta ellensúlyozni az állam kényszerítő mesterkedését, hogy saját emberivel és nem a behódolt békepappal kívánta felöltetni és vezérelni e kezdeményezés aktivitását. Így került az Opus Pacis tagjainak kezdősorába Belon Gellért is már 1957 májusában,⁴⁵¹ majd ugyanígy júliusban.⁴⁵²

---

⁴⁴⁷ BELON GELLÉRT, *A világiak lelki élete*, in *Vigilia* (szerk. Sík Sándor), XIX. évf. 10. szám, 1954, 511.

⁴⁴⁸ Korábban egy az események szemtanújaként ismert kalocsai főegyházmegyes pap feljegyzéseit láthattam és jegyzetelhettem ki a magam számára, ám annak közzétételéhez nem járult hozzá. Ezért a továbbiakban az e jegyzeteimből származó információkat, mint e lábjegyzethez tartozóét is, *Feljegyzés megjelöléssel* közlöm.

⁴⁴⁹ *Interjú, 1984.*

⁴⁵⁰ *Interjú, 1987, 7.*

⁴⁵¹ KÁLMÁN, 2011, 490.

⁴⁵² Uo. 582.

1957 egyébként is fordulatot hozott életében. Bagó István Baja-belvárosi plébános⁴⁵³ ugyanis betegszabadásgot kért érsekétől, aki a főegyházmegye ezen egyik legjelentősebb plébániáját Belon Gellérttel pályáztatta meg 1957 márciusában, április 11-én pedig, miután az ÁEH hozzájárult Grósz József döntéséhez, kinevezte őt a Baja-belvárosi plébániára.⁴⁵⁴

„1957 áprilisában mégis hozzájárultak, pedig egy héttel azelőtt Grósz érsek megüzente, hogy semmiképpen nem kerülhetek Bajára. De egy nyilatkozattétel után utána kiáltották az ajtóból: No, mehet a Belon Bajára! (Tehát nem alkuképpen).”⁴⁵⁵

Takács Gyula szerint:

„1957. májusában az erőszakkal kimozdított haladó gondolkodású dr. Bagó István plébános helyett Belont nevezték ki bajai plébánosnak. Véleményem szerint részünkről is politikai hiba volt, hogy a kinevezéshez, később pedig még az esperesi kinevezéshez is hozzájárultunk. Én akkor személyesen tiltakoztam ez ellen, de a Hivatal volt vezetője, Horváth János elvtárs azt nem vette figyelembe.”⁴⁵⁶

Az új bajai plébános először a nagy hiányokkal átvett plébánia konszolidációját kezdte meg, felújításokba fogott, szeptember 5-én pedig esperesi megbízást kapott. 1958 tavaszán az ÁEH már kifogást emelt munkájával kapcsolatban, mert a templomi katekéziseken vetítettek, leckét adtak fel, és visszakérdezték a tananyagot azoknál, akik iskolai hittanra jártak, de panaszt emelt a hatóság a 70-80 fős ministránsgárda és azok közös sportolása miatt is. Befogadta a beteg papokat, az egyházközség több szégyenese sorsú plébánia segítségére sietett támogatásával.

---

⁴⁵³ Bagó István (1912–1989) bajai plébános. 1937-ben szentelték a Kalocsai Főegyházmegye szolgálatára. 1943-ig különböző plébániákon káplán, akkor Zomboron hitoktató, majd 1945-ben Bajára kerül. 1949-től Szeremle, 1955-ben Baja-Belváros, 1957-től Dunaszentbenedek plébánosa. A Váci Egyházmegyébe átkerülve 1958-ban Kecskemét-Szentháromság adminisztrátora, később Újpest-Megyer majd Soroksár plébánosa.

⁴⁵⁴ Binszki József *plébános összeállítása a Baja-belvárosi Római Katolikus Plébánia történetéről*, [kéziratrészlet], 2021. [Továbbiakban: Baja-Belváros], 1957.

⁴⁵⁵ *Adatlap*, 2.

⁴⁵⁶ *Szakács-jelentés*, 8.

1959 novemberében azonban már nem engedélyezték hitoktatási felügyelővé történő megbízását. A bajai plébános minden erejével a liturgikus- és hitélet megújításán dolgozott, amellyel nagy elismertségre tett szert.⁴⁵⁷

Míndeközben az ÁEH Bács-Kiskun megyei megbízottja szemében különösen is ellenszenvessé vált. Lelkigyakorlatait – amelyeket a Főegyházmegye területén, a feljegyzés szerint: Békés, Csongrád, Szabolcs, Hajdú és Borsod megyékben tartott, aztán Budapesten, és a Dunántúlon: Székesfehérvárott, Pannonhalmán, Debrecenben, Nyíregyházán végzett –,⁴⁵⁸ az ÁEH helyi embere reakciós személyisége felvirágozásának látta.⁴⁵⁹ De tudjuk, 1958-ban a papság lelkigyakorlatát Pécsen ugyan csak rábízták.⁴⁶⁰ Takács megemlíti azt is, hogy Szombathelyen az ÁEH akadályozta meg, hogy Belon vezesse a papi rekollekciót. A Vigiliában közölt cikkeiről pedig megállapította a hatóság, hogy azokban ugyan nincs szó politikáról, a szerkesztőbizottság tagjaként csak spirituális és aszketikus témákról ír, mégis

„Az a tény, hogy Belon Gellért az egyházmegye reakciós szellemi irányítója még bővül azzal, hogy nevezett az ország katolikusságának is bizonyos mértékben befolyásolója, amennyiben bizonyítja ezt az előbb ismertetett gyakori küldetés ... a lapon keresztül is terjeszti felfogását és ez is növeli tekintélyét az egyházi reakció táborában.”⁴⁶¹

Külön kiemelik 1958. szeptember 15-ei hozzászólását, amikor Kecskeméten a hitoktatás szabadság a témában megjegyezte,

„...ha az állam mindenáron akarja az iskolai hitoktatást, akkor adjon ehhez maximális segítséget. Lehetetlenségbe kerül az egyház a katolikus papság, ha az iskolákban ateista tanokkal tömik a gyerekek fejét és közben látszólag módot adnak a hit igazságainak korlátozott terjesztésére.”⁴⁶²

---

⁴⁵⁷ Baja-Belváros, 1957–1962.

⁴⁵⁸ Szakács-jelentés, 8.

⁴⁵⁹ Szakács-jelentés, 9.

⁴⁶⁰ MNL BML XXIII. 3. a. Lelkigyakorlat résztvevői, 1957-1.

⁴⁶¹ Szakács-jelentés, 9.

⁴⁶² Szakács-jelentés, 9.

Ebből az időszakból jegyzik fel róla, hogy 1958 szilveszterén prédikációjában felpanaszolta a papság anyagi nyomorúságát, egy engedély nélküli plébániaszervezésbe kezdett, kiürítette a templom kriptáját, ahol hitoktatásra alkalmas termet rendezett be az ifjúság, a gyermekek és a képviselő testület számára. Hasonlóképpen felróták neki: plébániáján ellenforradalmi személyekkel tart kapcsolatot, és ismeretségi köréhez tartozik számos külföldi pap, így például Mester István⁴⁶³.⁴⁶⁴

Belon Gellért 1958 decemberébe bánmonostori apát lett,⁴⁶⁵ majd 1959. június 24-én ünnepelte ezüstmiséjét Baján, ahol Bárd János volt az ünnepi mise szónoka. Kapcsolatukat úgy jellemezte, ők és Szörényi Andor egymást mindig froclizták, ám ha bármelyiküket bántották, akkor összezártak és egymásért kiálltak. Belon később helytelenítette, hogy a segédpüspök hangsúlyozta ezt a mentalitást.⁴⁶⁶

Belon Gellért előmenetelét az ÁEH megbízottja egyértelműen Grösz József személyéhez kapcsolta, mint aki 1943-as Kalocsára kerülése óta támogatja, őt bízza meg a rekollekciók tartásával vagy szervezésével, ráadásul a Központi Szeminárium elbocsátott spirituálisát, Papp Imrét⁴⁶⁷ is befogadta és szerepeltette.

Szakács⁴⁶⁸ 1958 őszeről idézte fel azt a Grösz érsekkel kapcsolatos történetet, amikor kifogást emelt a bajai plébános miatt nála:

„igen dühbe gurult és kijelentette ’úgy bántsa Belon Gellértet, úgy nyúljanak hozzá, hogy a bántást személyem elleni bántásnak minősítem, úgy veszem, mintha engem bántanának.’”⁴⁶⁹

---

⁴⁶³ Mester István (1917–1984) az Egri Főegyházmegyében szentelték pappá 1941-ben. 1947-ben Rómába került, ahonnan már nem tudott visszatérni. A Püspöki Kongregáció osztályvezetője, 1964-ig a Magyar Püspöki Kar ügyvivője Rómában, a Pápai Magyar Intézet rektor-helyettese.

⁴⁶⁴ *Szakács-jelentés*, 10.

⁴⁶⁵ Uo.

⁴⁶⁶ MNL OL XIX–A–21–d–007-36/1959. (5.d.), *Bajai értesülések*, 1.

⁴⁶⁷ Papp Imre (1918–1978) spirituális. 1942-ben a Kalocsai Főegyházmegye számára szentelték pappá, több helyen lelkipásztor, 1947-től Kalocsán teológiai tanár, prefektus, Szegeden teológiai tanár, 1953-ban a Központi Szeminárium spirituális, 1958-tól magántanár az Akadémián, majd több helyen lelkipásztor. 1969-től nyugdíjban.

⁴⁶⁸ Szakács Gyula (1930–?) kommunista politikus, 1953–1957 között Kalocsán egyházügyi főelőadó, 1958–1969 között a Bács-Kiskun megyei VB. egyházügyi titkára.

⁴⁶⁹ *Szakács-jelentés*, 10-11.

V. Belon Gellért püspöki kinevezése és felszentelésének megakadályozása

V. 1. Püspökkinevezések és ordináriusok 1945 után

A püspökkinevezések kérdése – miként azt a bevezető részben láttuk –, állandó ütközőpont volt az 1848-tól kialakuló laikus társadalomformák és a katolikus egyház kapcsolatában. Az állam beleszólását ebbe a kérdésbe az első világháború utáni Magyarországon is próbálták érvényesíteni, amiért is 1927-ben szabályozták ennek folyamatát, de a szentszéki diplomácia még így is igyekezett kikerülni bármiféle befolyásolást. 1945-ben a prímási szék betöltésekor a magyar állam például megfogalmazta elképzeléseit – Márton Áront,⁴⁷⁰ Kelemen Krizosztomot,⁴⁷¹ Jánosi József SJ-t⁴⁷² jelölték erre –, ám ekkor sem közülük választott a pápa, hanem Mindszenty József veszprémi püspöknek adott megbízást.

1946-ban Bánáss László veszprémi,⁴⁷³ Papp Kálmán győri megyéspüspökké történő jelölése még nem ütközött akadályoztatásba, ám 1948-ban Rogács Ferenc püspöki és koadjutori megbízatásának kihirdetésekor a hatalom már jelezte, igényt tart az

---

⁴⁷⁰ Márton Áron (1896–1980) gyulafehérvári megyéspüspök. Az első világháborút megjárva lett kispap, 1924-ben szentelték pappá. Kezdő lelkipásztori évei után vöröstoronyi plébános, aulista, 1936-tól kolozsvári plébános, kanonok, 1938-ban erdélyi apostoli adminisztrátor, gyulafehérvári püspök. 1939–1942 között a szatmári és nagyváradai egyházmegyéket is kormányozza, 1945-ben a prímási székre is jelölték. A Rómához való hűség harcosa, ezért 1949-ben letartóztatják, 1951-ben életfogytiglani büntetésre ítélik, 1955-ben büntetését felfüggesztik, március 24-én tért vissza Gyulafehérvárra. 1957–1967-ig háziőrizetben, 1980-ban a pápa elfogadta lemondását.

⁴⁷¹ Kelemen Krizosztom OSB (1884–1950) pannonhalmi főapát. 1903-ban lett a rend tagja, 1910-ben tett ünnepélyes fogadalmat és szentelték pappá. Több helyen tanított és volt lelkész, majd 1928-tól győri házfőnök, gimnáziumigazgató, 1929-ban főapáti koadjutor, 1933–1950 között főapát. 1947-ben Brazíliába emigrált, majd 1949-ben az USA-ban telepedett le.

⁴⁷² Jánosi József, SJ (1898–1965) egyetemi tanár. 1913-tól a rend tagja, a Gregorianán tanult, 1935-től Magyarországon tanított, a Szentkereszt Egyesület elnöke. A vészkorszakban a nunciatúra menekítő tevékenységébe kapcsolódott be, később Szegeden tanított, 1949-ben Barankovics Istvánnal Nyugatra távozott, Mindszenty bíboros politikájának egyik kritikusa volt. Halálát szerencsétlenség okozta.

⁴⁷³ Bánáss László (1888–1949) veszprémi püspök. A Nagyváradai Egyházmegye papja, 1912-ben szentelték pappá, diplomáciai szolgálatra készült. 1942–1946 között debreceni plébános. 1945 augusztusától a veszprémi egyházmegye apostoli kormányzója, 1946-tól püspöke.

1927-es megállapodásban rögzített jogához, amire vonatkozóan Domenico Tardini bíboros⁴⁷⁴ még ebben az évben kijelentette az őt felkereső Czapik Gyulával⁴⁷⁵, hogy a Szentszék érvénytelennek tekinti ezt a megállapodást.⁴⁷⁶ Róma komolyan gondolta álláspontját, hiszen 1951-ben, amikor Kisberk Imrét székesfehérvári koadjutorrá és segédpüspökké, Szabó Imrét esztergomi, Bárd Jánost kalocsai, Endrey Mihályt pedig egeri segédpüspökké nevezte ki, ugyancsak előzetes egyeztetés nélkül juttatta érvényre akarátát. Ám ekkor a hatalom már közbeszólt, mert Kisberk Imrét – miután a háziőrizetbe fogott Shvoy Lajos megyéspüspöktől június 28-án átvette a Székesfehérvári Egyházmegye irányítását –, valószínűleg június 29-vel ugyancsak háziőrizet alá helyezték, az 1951. évi 20. sz. törvényerejű rendelettel pedig szentelését egyszerűen nem vették figyelembe, így szolgálatát csak az ordinációt követő hónapban, majd 1956–1957 fordulóján, illetve 1959-től gyakorolhatta.⁴⁷⁷

A hivatali akadályoztatásokban az első problémát az 1950-ben letartóztatott Boldog Meszlényi Zoltán főkáptalani helynök⁴⁷⁸ 1950. június 29-ei eltávolítása okozta, akinek helyére Beresztóczy Miklós kanonokot állította a káptalan, ám ez állami nyomásra történt. Ebben a helyzetben érkezett meg a kórházban fekvő Drahos

---

⁴⁷⁴ Tardini, Domenico (1888–1961) bíboros államtitkár. 1912-ben szentelték pappá, 1920-tól szentszéki kongregációk munkatársa, 1935-től az Államtitkárság substitútusa, 1937-től titkára, 1952–1958 között államtitkár-helyettes. 1958-tól államtitkár, érsek, bíboros. 1959-től a II. Vatikáni Zsinat előkészítő bizottságának elnöke.

⁴⁷⁵ Czapik Gyula (1887–1956) egeri érsek. 1910-ben szentelték pappá, teológiai tanár a Csanádi Egyházmegyében, újság szerkesztő. 1929-ben nagyvárad kanonok, 1939-ben veszprémi püspökké nevezték ki, 1943-tól egeri érsek. Tagja a Béketanácsnak és a Hazafias Népfront Országos Tanácsa elnökségének.

⁴⁷⁶ FEJÉRDY ANDRÁS, *Szentszéki stratégiák a magyarországi püspöki székek betöltésére 1945–1964 között*, in *Történelmi Szemle*, 55. évf. 2. sz. (2013.) [Továbbiakban: FEJÉRDY, 2013.], 1. l.j. Hivatkozik további tanulmányokra.

⁴⁷⁷ Részletesen tárgyalja: MÓZESSY, 2007, 123–141.

⁴⁷⁸ Meszlényi Zoltán (1892–1951) püspök, vértanú. 1909-től germanicumos növendék, 1915-ben Innsbruckban szentelték pappá, káplánkodás után 1917-től aulista, 1930–1936 között irodaigazgató, kanonok, 1937-től segédpüspök, a kassa-rozsnói apostoli adminisztrátúra magyarországi helynöke, 1941–1945 jószágkormányzó, Drahos Jánost követve káptalani helynökké választották, ugyanazon év június 29-én elhurcolták Recskre, Kistarcsán magánzárkában kínozták, itt halt meg. 1966-ban a primási bazilikában temették el, 2009-ben ugyanitt avatták boldoggá.

János⁴⁷⁹ kinevezése XII. Piusz pápától,⁴⁸⁰ illetve vannak, akik valószínűsítik, hogy Brückner József⁴⁸¹ is püspöki kinevezést kapott ekkor, ám a dokumentum már nem jutott el a jelölthöz, Magyarországra.⁴⁸² Ezt a helyzetet a Szentszék azzal hidalta át, hogy a káptalan kérését teljesítve Hamvas Endre csanádi püspököt apostoli kormányzónak állította Esztergomba, ő viszont 1951. július 12-én kénytelen volt Beresztóczy általános helynökévé megtenni, így gyakorlatilag minden maradt a régiben, egészen 1956 novemberéig.⁴⁸³

1956. október 31-én ugyanis Mindszenty József visszavette a Főegyházmegye kormányzását, ekkor Witz Béla kanonokot nevezte ki általános helynökének, amikor pedig ismét akadályoztatva lett, kanonokjai közül, az utódlási sorrendet is meghatározva jelölte ki az ordináriusokat.⁴⁸⁴ A helyzet tisztázása végett Hamvas Endre kérdéssel fordult a Szentszékhez, ahonnan 1957 februárjában érkezett válasz, miszerint Mindszenty bíboros rendelkezéseit tekintik hatályosnak. Witz Béla viszont ekkortájt jelentette be, egészségügyi okokból visszavonul, emiatt néhány napig Grósz József gyakorolta a szükséges jogköröket, aki szentszéki felhatalmazása birtokában, de az állami kívánságot is figyelembe véve Endrey Mihályt nevezte ki speciális delegátusnak/apostoli delegátusnak.⁴⁸⁵ A korábbi egri segédpüspök ezen titulusáról már akkor folyt a vita: mit is jelenthet ez és milyen jogkörrel jár. Amikor pedig az Actio Catholica elnökeként befejezte segélyosztó munkáját, és nem volt hajlandó végrehajtani több

---

⁴⁷⁹ Drahos János (1884–1950) választott püspök. 1909-ben szentelték pappá, 1912-től aulista 1921-től irodaigazgató, 1937–1950 között Esztergomban általános érseki helynök, 1945-ben káptalani helynök, 1948–1950 között a főegyházmegye kormányzója. XII. Pius püspökké nevezte ki, de ennek híre csak halála után érkezett meg Magyarországra.

⁴⁸⁰ HEGEDŰS ANDRÁS, *Az Esztergomi Főegyházmegye kormányzata Mindszenty József bíboros, hercegprímás akadályoztatásának időszakában*, in *Az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Névtára és Évkönyve*, szerk. MÍG BALÁZS, SZIT, Budapest 2017. [Továbbiakban: HEGEDŰS, 2017.], 319.

⁴⁸¹ Brückner József (1894–1973) esztergomi kanonok, rektor. 1916-ban szentelték pappá Esztergomban, prefektus lett Nagyszombatban, a küsszemináriumban. Hitoktató Budapesten, majd 1939-ben Esztergomban spirituális, 1943-tól rektor. 1946-ban kanonok lett, 1952-ben felmentették szemináriumi megbízatásából. Halála gyanús körülmények között történt.

⁴⁸² Vatikán-szakértők szóbeli közlése.

⁴⁸³ Ekkor tért vissza Mindszenty József egyházmegyéjébe, amikor megszűnt minden ideiglenesen kinevezett hivatalviselő joghatósága.

⁴⁸⁴ HEGEDŰS, 2017, 323.

⁴⁸⁵ *Grósz-dokumentumok*, 43–45.

állami utasítást, 1958. október 17-vel őt is félreállították. Helyére Schwarz-Eggenhofer Artúr került, aki 1958 szeptemberétől már átvette a Főegyházmegye irányítását.⁴⁸⁶ Endrey Mihály azonban Rómától nem kapta meg felmentését, ezért azt egyházi oldalról még nem tekintették hatályosnak. Ez a helyzet – éppen Belon Gellért püspöki kinevezésének „előszobájaként” – csak 1959. június 6-án rendeződött, amikor Schwarz-Eggenhofer Artúr apostoli adminisztrátori kinevezése Rómában megszületett, az állam pedig elfogadta jelölésének előirányzását. Hivatalát 1969. január 23-ig gyakorolta.⁴⁸⁷

Ettől egészen különböző szituáció állt elő Egerben, ahol Czapik Gyula 1956-ban bekövetkezett halála után a pártállam számára kedves, de a főegyházmegyében is elismert Brezanóczy Pált választották meg káptalani helynöknek,⁴⁸⁸ viszont Veszprém-ben az egyházmegye irányítása Esztergomhoz hasonló folyamatot élt át. Itt 1957. augusztus 15-én, még mielőtt kényszerlakhelyre hurcolták volna, Badalik Bertalannal Klempa Sándort nevezették ki vikáriussá,⁴⁸⁹ ezzel az államhatalom a püspöki jogkört formálisan és szabályosan Klempának játszotta át, akinek státuszát később a Szentszék megerősítette.

Közben a Szentszék folyamatosan tájékoztatást kért arról, hogy az illetékes püspökök vagy például az Esztergomi Főkáptalan kit tart alkalmasnak az egyházmegyék kormányzására.⁴⁹⁰ Domenico Tardini bíboros ebben a témában és Eger ügyében 1956 júliusában majd 1957. január 10-én is megkereste Grósz érseket,⁴⁹¹ március 10-én ugyanő már általánosságban kérte, adjanak tanácsot az Államtitkárságnak, hova szükséges koadjutor vagy segédpüspök állítása.⁴⁹² Horváth János 1957. május 24-én kelt levelében végül arról értesítette a püspöki kar elnökét, hogy Hamvas Endre és

---

⁴⁸⁶ HEGEDŰS, 2017, 331-333.

⁴⁸⁷ HEGEDŰS, 2017, 340.

⁴⁸⁸ Brezanóczy Pál apostoli adminisztrátor levele XII. Pius pápához egri káptalani helynökévé történt megválasztásáról és Czapik Gyula haláláról. E. 42/1956 101 10., és Brezanóczy Pál egri apostoli adminisztrátor kérvénye XII. Pius pápához a Szatmári Egyházmegye magyarországi részeinek kormányzására. E. 42/1956 in Grósz-dokumentumok, 101-102.

⁴⁸⁹ Ld. ehhez KARLINSZKY, 2017, 123-122.

⁴⁹⁰ Domenico Tardini levelét e vonatkozásban közli: *Grósz-dokumentumok*, 440.

⁴⁹¹ *Grósz-dokumentumok*, 156-157, 373.

⁴⁹² *Grósz-dokumentumok*, 440.

Brezanóczy Pál egri érsekké történő kinevezéséhez hozzájárulna, ám ez a kérdés már csak 1969-ben rendeződött, mert Róma ekkor még nem adott az ÁEH támogatásának birtokában se hozzájárulást.

1959. május 4-én viszont Domenico Tardini a Brezanóczy Pálnak küldött bér-málási engedély kapcsán ismét felszólította a püspököket, hogy terjesszenek föl jelölteket a hierarchia megerősítése céljával. Grósz József válaszlevelében először is jelezte, a hatalom akadályozza a Rómába-látogatást, illetve utalt a törvényi korlátozásra és az egri helyzet évek óta húzódó problémájára:

*„Buzdítottam a püspököket, s ezt a buzdítást már többször ismételttem, hogy aki rászorul, segédpüspököt kérjen. Most csaknem valamennyi rászorul a segédpüspök segítségére, de az előbb említett körülmények között gondosabb előkészítés és mérlegelés szükséges ahhoz, hogy mindkét részről megfelelő papokat találjunk.”*⁴⁹³

Az ehhez kapcsolódó kézírásos feljegyzés szerint ezt püspöktársaival is közölte:

*„az 1957. évi 22. számú törvényerejű rendelet, amely a püspöki kinevezésekhez, illetve működéshez előzetes hozzájárulást kíván. Nehéz találni embereket, akik mindkét részről megfelelnek. Az egri érseki szék betöltésével is már két éve vesződöm. Meglátjuk, hogy az Állami Egyházügyi Hivatal új elnökével mire megyünk. Az érdekelt püspök urak mindenestre gondolkozzanak arról, hogy kiket lehetne felterjeszteni.”*⁴⁹⁴

Ezek után Rómából június folyamán érkezhettek meg az államtitkár 1959. június 6-án kelt levele, amely szerint XXIII. János pápa Kovács Vince püspököt váci, Schwarz-Eggenhofer Artúr érseki helytartót az esztergomi, Brezanóczy Pál káptalani helynököt az egri, Klempa Sándor püspöki helynököt pedig a veszprémi egyházmegyék apostoli kormányzójává nevezte ki. Grósz érsek tudatta a hatóságokkal a levél

---

⁴⁹³ Grósz József kalocsai érsek 1959. május 22-i levele Domenico Tardini államtitkárhoz, Grósz, Püspökkar.

⁴⁹⁴ Grósz József feljegyzése a püspöki kar kiutazásáról, 32/4/59, Grósz, Püspökkar.

tartalmát, amire az Elnöki Tanács 8/1959 számú, július 25-én kelt határozatával pozitív módon reagált.⁴⁹⁵

Tomek Vince piarista generális⁴⁹⁶ információi szerint ezekben a kinevezésekben az is benne volt, hogy ott, ahol a püspök akadályoztatva van, annak visszatértekor megszűnik az apostoli kormányzó joghatósága. Ám erről a magyar katolikus sajtó nem tett említést olvasói számára.⁴⁹⁷

Fennmaradt Papp Kálmán győri püspök levele is, amelyben ő azt állítja, hogy már az ÁEH forszírozza a segédpüspöki kinevezéseket, mert ezt és hogy ebben egyházmegyéje is érintett, a város egyházügyi előadója közölte vele.⁴⁹⁸ A Konferencia elnöke válaszlevéltervezetében megírta püspöktársának, a június 17-ei püspökkari ülésen a bíboros államtitkár jelöléseket szorgalmazó sorait ismertette a püspöki kar tagjaival, és erre adott válaszát az ÁEH-ba is eljuttatta. Majd így folytatja:

„Azóta állami oldalon nem történt semmi: se tárgyalás, se más. De végeredményben örülök annak, hogy az A.E.H. mozgatja a dolgot és elfogadható javaslattal jön. A segédpüsp[ök]. kinevezés előterjesztése az érdekelt püspök dolga. Rendszerint három embert kell előterjeszteni, de lehet kettőt, sőt egyet is. Czapik annak idején csak Endreyt terjesztette elő. Az én szerepem legfeljebb annyi, hogy a püspök kívánságára ajánlom az előterjesztés elfogadását. A római felterjesztés előtt jó lesz megszerezni az előzetes állami hozzájárulást, de azzal, hogy a római döntés előtt ne publikálják a dolgot, hogy az előterjesztés el nem fogadása esetén ne kompromittálják az illetőt...”⁴⁹⁹

⁴⁹⁵ MNL OL XIX-A-21-d-0028/ 1959/Eln. *Feljegyzés Kállai elvtárs részére, 1959. június 29.*, [továbbiakban: *Kállai feljegyzése 1959.*,]1-2, és *Az 1959. október 28-i püspökkari konferencia jegyzőkönyve* [kézirat], 59/06/03. Grósz, Püspökker.

⁴⁹⁶ Tomek Vince Sch. Piae (1892–1986), rendfőnök. 1908-ban lépett a rendbe, 1914-ben ünnepélyes fogadalmat tett, 1916-ban szentelték pappá. Tanár, majd 1921-től a rendi nevelésben és vezetésben dolgozik, 1947-ben tartományfőnök. 1948-tól generális, 20 éven át. 70 új kolostort alapított, 13 országban telepítette le a piaristákat, 1967-ben visszavonult, de Rómában maradt.

⁴⁹⁷ Ld. ehhez KÁLMÁN PEREGRIN OFM, *Mindszenty, Tomek, Barankovics, Arcvonalok és Fordulópontok a Keleti Politika Világában*, SZIT, Budapest 2020. [Továbbiakban: KÁLMÁN, 2020.], 151. l.j., ami hivatkozik Tomek Vince 1959. XI. 18-i bejegyzésére. [Továbbiakban: KÁLMÁN, 2020. 1959. XI. 18].

⁴⁹⁸ *Papp Kálmán győri püspök levele segédpüspök kinevezése ügyében, 1959. július 28.*, Grósz, Püspökker.

⁴⁹⁹ *Grósz József kalocsai érsek válaszlevele Papp Kálmán győri püspök levelére, 1959. július 30.*, Grósz, Püspökker.

Fejérdy András kutatásából tudjuk, hogy a Szentszéknek 1959 környéki kinevezési aktivitását az esetleges egyházszakadástól való félelem motiválta, ennek megakadályozása érdekében ugyanis Róma-hű püspökökkel akarta megerősíteni a magyar hierarchiát. Első lépésként az apostoli kormányzók kinevezését tette meg, ami később a püspöki ordoval való összekapcsolást jelent(h)ette (volna) – leginkább Eger és Veszprém esetében –, majd megyéspüspökké emelték volna őket.⁵⁰⁰ Ebben a Szentszék Brezanóczy jelölésével, valamint Schwarz-Eggenhofer Artúr és Klempa Sándor megerősítésével a pártállam felé tett gesztust, Kovács Vince segédpüspök esetében pedig ugyancsak egy már működő metódus mellé állt oda. Az állam méltányolta is ezt az irányt,⁵⁰¹ ugyanis tág értelemben alkalmazta az akkor már érvényben lévő végrehajtási rendeletet, mert a jóváhagyást csak a kinevezés megérkezése után adta meg hozzá,⁵⁰² holott a következő kinevezésnél éppen az a formai hiba lett az elutasítás oka, hogy az állami engedély a kinevezésről értesítő levél megérkezése után és nem előtte lett megkérve. Miként látni fogjuk, ez azonban csak hivatkozási indok lett, az igazi okot nem ebben kell keresni, hanem az ellentétes irányú államérdek érvényre juttatásának szándékában.

V. 2. Belon Gellért a jelöltlistán

Ha az 1964-ig történt 20. századi kinevezések listáját nézzük, talán három nagy szociológiai csoport különíthető el, az alapján, hogy kik honnan érkeztek az egyházmegyei kormányzására. Az egyik az aulisták köre és a káptalanok tagjai (pl. Grósz József, Hamvas Endre, Bárd János), a másik az egyházilag jelentős vagy fontos hivatalok vezetői (Czapik Gyula, Badalik Bertalan, Serédi Jusztinián), valamint a nagyvárosi plébánosok (Mindszenty József, Virág Ferenc, Papp Kálmán). A püspökök ezért is őrizték az itt felsorolt pozíciók „tisztaságát”, az állam pedig éppen e köröknél szerette volna érvényesíteni a személycserékbe való beleszólás hatalmát.⁵⁰³ 1964 után ez a folyamat

---

⁵⁰⁰ FEJÉRDY, 2013, 298-301.

⁵⁰¹ *Kállai feljegyzése 1959*, 1-2.

⁵⁰² Uo.

⁵⁰³ Ennek tervezettségéhez ld. a MNL OL XIX-A-21-d-007-766/ 1959. *Javaslat a kalocsai főkáptalan demokratizálására, Kecskemét, 1959. december 9.*

egy időre a Hittudományi Akadémiára fókuszált, ahol az állam számára a katedrákon tanúsított viselkedésük alapján váltak szalonképessé, kipróbáltta a püspökségre jelölt személyek (pl. Cserhádi József, Bánk József, Paskai László⁵⁰⁴). Lékai László bíborostól⁵⁰⁵ kezdődően pedig megfigyelhető a félreállítottak helyzetbe hozása, a lelkipásztori világból érkezők felkarolása, gondolhatunk itt az 1956-ban félreállítottakra: Szakos Gyulára,⁵⁰⁶ aztán a Belon Gellérttel együtt felszentelt Póka Györgyre⁵⁰⁷ vagy Szendi Józsefre.⁵⁰⁸

Belon Gellért az 1950-es években jó lelkipásztor, nevelő hírében állt, 1959-ben már rendszeresen jelentek meg írásai a Vigiliában, országsszerte tartott lelkigyakorlatokat, barátságai számos pappal összekötötték őt, túl saját egyházmegyéje határán. Tagja volt annak a bizalmi körnek, amely az 1943-ban Kalocsára került Grósz József érsek köré szerveződött, a csoportot rajta kívül Bárd János segédpüspök, Szörényi Andor teológiai tanár, valamint a két aulista: Gyetvai Péter, illetve Sztrilich Károly⁵⁰⁹ alkották. Belon római identitású volt, hisz csak kényszerből szakította meg az Urbsban

---

⁵⁰⁴ Paskai László OFM (1927–2015) bíboros. 1945-ben lett a rend tagja, pappá szentelésére már nagyváradai egyházmegyésként került sor Budapesten, 1951-ben. Aulista majd szeminárium elöljáró, a Hittudományi Akadémia tanára volt, 1978-tól veszprémi apostoli kormányzó, 1979-ben megyéspüspök, 1982–1987 között kalocsai koadjutor érsek, 1987-től esztergomi érsek 2002-ig.

⁵⁰⁵ Lékai [Lung] László (1910–1986) bíboros. Veszprémi egyházmegyes pap, 1934-ben Rómában szentelték pappá. 1936-tól központi szolgálatban van Veszprémben, 1944–1948 között püspöki titkár, korábban Mindszenty Józseffel együtt a sopronkőhidai fegyházba hurcolták. 1948-tól Balatonlelle plébánosa, közben 1956–1957-ben megbízott püspöki irodaigazgató. 1959-től Zalaszentiván, 1969-től Badacsonytomaj plébánosa. 1972-ben szentelték püspökké, veszprémi apostoli kormányzó, 1974-től esztergomi apostoli kormányzó, 1976-tól esztergomi érsek, prímás és bíboros, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnöke.

⁵⁰⁶ Szakos Gyula (1916–1992) székesfehérvári megyéspüspök. Pappá 1939-ben szentelték a Szombathelyi Egyházmegye számára. Központi szolgálatban volt, majd 1951-től Zalaerdőd, 1974-től Sárvár plébánosa. 1979-ben székesfehérvári segéd-, 1982-től megyéspüspök. 1991-ben vonult vissza.

⁵⁰⁷ Póka György (1916–1987) püspök. 1939-ben szentelték pappá a Győri Egyházmegye szolgálatára, lelkipásztori évek után 1940-től központi szolgálaton. 1957-től irodaigazgató, de állami nyomásra eltávolították. 1978-tól a győri szeminárium rektora, 1982-ben nevezték ki szombathelyi püspökké, megyéspüspökké való kinevezése kézhezvétele előtt meghalt.

⁵⁰⁸ Szendi József (1921–2017) veszprémi érsek. 1944-ben szentelték pappá a székesfehérvári egyházmegye szolgálatára, majd lelkipásztori szolgálatot végzett, 1948-ban szeminárium tanár, prefektus, 1952-től kórházlelkész, 1957-ben néhány hétre letartóztatták. Plébánosi évei után 1969-től az esztergomi szeminárium spirituális tanára, 1982-ben püspök, veszprémi adminisztrátor, 1983–1993 között megyéspüspök, 1993–1997 között érsek.

⁵⁰⁹ Sztrilich Károly (1917–1964) kalocsai főegyházmegyes pap. Érseki titkár, 1951-ben a Grósz-per vádlottjaként bebörtönözték, majd 1956-tól irodaigazgató. 1964-től Kecel-Beltér plébánosa, eszter, autóbalesetben hunyt el.

megkezdett tanulmányait, tiszteletben tartotta a törvényeket, tekintéllyel bírt az egyházmegye papsága körében, ráadásul 1957-ben állami engedéllyel lett bajai esperesplébános. Ez alapján ideális jelölt lehetett Grósz József számára, s amint ezt Szakács Gyula jelentésében megemlíti, a püspöki kar elnöke 1957 tavaszán az egri érseki székre is jelölte őt,⁵¹⁰ ami valószínűleg csak tesztelés lehetett, mert Hamvas Endre és Brezanóczy Pál mellett nem sok esélye volt az állam előtt, prezentálását a hatóságok el is utasították.⁵¹¹

Ugyanakkor két állambiztonsági irat arról tanúskodik, hogy Belon Gellért személyével az egyházi közbeszéd, az üldözött egyház, a jezsuita informátorok vagy éppen a koncepciógyártók is számoltak – ma már nem tudjuk melyik – a püspökségre jelöltek sorában. Antal Sándor⁵¹² gödöllői plébános ugyanis gyanúsított vallomásaiban például azt mondta, Kerkai Jenő szerint egy rendszerváltozás esetén a teljes püspöki kart leváltják, és tiszta személyeket hoznak mozgásba, így például a már egri koadju-tornak titokban kinevezett Endreyt vagy éppen Belon Gellértet.⁵¹³

Tomek Vince naplója alapján tudjuk, hogy Grósz József 1957 első hónapjaiban 16 nevet juttatott el László István kismartoni püspök⁵¹⁴ által Rómába, akik közül Winkler Józsefet Szombathelyre, Belon Gellértet Kalocsára, Gálos Lászlót Pécsre akarták kinevezni. Ekkor abban reménykedett a Szentszék, hogy ezeket a személyeket talán még az állam is elfogadja.⁵¹⁵ A piarista generális Sík Endrével⁵¹⁶ folytatott 1963-

---

⁵¹⁰ *Szakács-jelentés*, 11.

⁵¹¹ Uo.

⁵¹² Antal Sándor (1922–1987) váci egyházmegyes pap. 1946-ban a Váci Egyházmegye szolgálatára szentelték fel, első plébánosi helye 1954-ben Derekegyháza, majd Vácrátót volt, 1960–1978 Gödöllő plébánosa, 1978-tól pedig Szentlőrinc-káptaláné.

⁵¹³ A vallomásban említett esemény a szövegkörnyezet szerint 1956 végén 1957 elején történhetett. ÁBTL 3.1.5. O-12372/1 „Misszió”, *Antal Sándor gödöllői plébános 1960. december 7-i vallomása*nak jegyzőkönyve, 209.

⁵¹⁴ Stefan László (1913–1995) kismartoni püspök. 1936-ban szentelték pappá, 1954–1960 között kismartoni apostoli adminisztrátor, 1956-ban püspökké szentelték. 1956–1983 között a magyar menekültek apostoli vizitátora, 1960–1993 között a Kismartoni Egyházmegye első megyéspüspöke. A magyar-szentszéki nem hivatalos kapcsolattartás egyik kulcsszereplője.

⁵¹⁵ TOMEK VINCE, *Naplóm*, Archivio Generale delle Scuole Piae, Roma, Fondo Tomek, 1. 1–91. busta, [Továbbiakban: *Tomek, Naplóm*]. 1959. XI. 18.

⁵¹⁶ Sík Endre (1891–1978) külügyminiszter. Sík Sándor piarista testvére, ő maga is piarista novícius. 1913 után kapcsolódott a baloldali mozgalmakhoz, a Szovjetunióba emigrált, ahonnan 1945-ben tért haza. 1948–1958 rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, 1948–1949 washingtoni követ,

as beszélgetésében például azt állította, a Szentszék azért választott ebből a listából, mert azzal számolt, a kalocsai érsek egyeztetett a felterjesztés előtt az állammal,⁵¹⁷ bár az is lehet, hogy Tomek részéről ez egy tetetett naivitás volt, hogy javítsa esetleges rehabilitálásuk pozitív alakulását.

A lista kikerülésében Győrnek jutott központi szerep, ahol 1957 első félévében élénk információs csatorna épült ki Kismartonnal és László István püspökkel, rajta keresztül pedig Rómával. Ennek Papp Kálmán püspök, Lányi János kanonok,⁵¹⁸ Rétháti Cecília megváltós nővér,⁵¹⁹ Póka György irodaigazgató és Németh Béla soproni plébános volt a fenntartója, Zágon József⁵²⁰ 1956. november 1-jei látogatása után.⁵²¹

Van még egy szál, aminek informatív hatását nem tudjuk kizárni, sőt valószínűsítjük a kinevezés folyamatában. 1959 nyarán ugyanis Esty Miklós pápai kamarás⁵²² is Rómában járt.⁵²³ Róla írta később Cserháti József pécsi püspök, hogy a magyarországiak közül ő volt a leginkább becsatornázva a Vatikánba, az 1964-es kinevezéseket is ő boronálta a hivatalokban, míg a többi magyar zsinati atya a Szent Péter-bazilikában vett részt a Zsinat munkájában. Ha ekkor ilyen meghatározó szerepe volt ennek a világi

---

majd különböző hivatalok után 1958–1961 külügyminiszter; 1958–1970 az MSZMP Központi Bizottságának tagja.

⁵¹⁷ KÁLMÁN, 2020, 48-49.

⁵¹⁸ Lányi János (1902–1968) győri egyházmegyes pap. Különböző helyeken betöltött lelkipásztori szolgálatok után 1947-től soproni kanonok, 1952-től Győr-Belvárosban plébános. 1956-tól győri kanonok. 1956–1957 között Papp Kálmán püspök megbízásából a nyugati segélyek elosztását irányította egyházmegyei karitás-igazgatóként. 1957. július 17-én letartóztatták, 1958. december 8-án tiltott határátlépésben való segédkezésért, kémkedésért és hazaárulásért hét év börtönre ítélték, amit másodfokon három évre mérsékeltek. 1960-ban szabadult Márianosztráról, 1963-tól Sajtoskálón, majd 1967-től Mihályiban plébános.

⁵¹⁹ Rétháti Cecília (1908–1968) szerzetesnő. Örökfogadalmát az Isteni Megváltóról nevezett nővérek rendjében tette le 1939. július 31-én. A rend intézményeiben tanár és irodista volt, 1950 után a győri püspökségen dolgozott. Lányi János perében ítélték el.

⁵²⁰ Zágon József (1909–1975) győri egyházmegyes pap. 1935-ben szentelték pappá, a következő évtől központi szolgálatban működött, 1949-ben emigrált, Rómában telepedett le, megépítette a Szent István Zarándokházat. Az Elvándorlás és Turizmus pápai bizottságának főtitkára. Ő készítette elő és személyesen kísérte Mindszenty József bíborost Magyarország elhagyásánál.

⁵²¹ *Gröss-dokumentumok*, 41-47.

⁵²² Esty Miklós (1895–1973) az Actio Catholica alelnöke, a Szent István Társulat adminisztrátora. 1923-tól világiként pápai kamarás, Csernoch János és Serédi Jusztinián bíboros mellett dolgozott, 1973-tól a Budapesti Római Katolikus Hittudományi Akadémia örökös tiszteletbeli tagja, a Pápai Szent Szilveszter Rend kommandátora, a Pápai Nagy Szent Gergely Rend lovagja. Korábbi kapcsolatai révén a magyar-szentszéki kapcsolatok egyik legmeghatározóbb világi szereplője.

⁵²³ KÁLMÁN, 2020, 97.

embernek, akkor valószínűsíthetjük azt is, az ő információi öt évvel előbb ugyancsak meghatározók lehettek a kinevezések mérlegelési szakaszában.

Tomek Vince úgy értesült Conrado Balducci vatikáni hivatalnoktól,⁵²⁴ hogy 1959. szeptember 18-án már megszületett Winkler József szombathelyi, Belon Gellért pécsi segédpüspökké történt kinevezése,⁵²⁵ de arról nem ír, milyen okok miatt ejtették Gálos Lászlót, Rogács Ferenc bizalmasát. Az igaz, hogy az egykori teológiai tanár ekkor már vidéki plébános volt, azonban kérdés marad, vajon erről értesült-e a Vatikán, vagy tudott arról, hogy legálisan történt Belon bajai kinevezése, ezért az ő elfogadását könnyebbnek találták?

Érdemes megemlíteni, Takács Gyula kecskeméti ÁEH előadó Grósz „álnokságként” említette, hogy amikor megérkezett a kinevezés az érsek meglepetést színlelt, azt állítva, nincs tudomása az előzményekről:

*„Feltehető, hogy ez az intézkedés teljesen a Szentszék eddigi információi alapján történt.”*⁵²⁶

– állította információadásában.

Ennek bizonyítékként azt hozza fel az előadó, hogy Kalocsán ebben az időben már beszéltek Belon segédpüspökségéről, illetve Pécssett járt, kétszer is találkozott a megyéspüspökkel. Ennek alapján azt a következtetést vonta le Szakács:

*„...felettesei már tudtak a Vatikán várható intézkedéséről, sőt ami valószínű illegális úton, megfelelő előterjesztés ment ki erre vonatkozóan.”*⁵²⁷

Ugyanő a Vatikán szándékáról Bárd János megállapítását is feljegyezte a későbbi évek során, miszerint Róma annak fényében jelölte Belont a püspökségre, hogy a forradalom után lett bajai plébános belőle, így feltételezték, ezzel olyan embert találtak, aki mindkét félnek megfelelő választás.⁵²⁸

Belon Gellért személyes visszaemlékezésiben mindig azt hangsúlyozta, Grósz József is értetlenül állt a történetek előtt:

---

⁵²⁴ Balducci, Corrado (1923–2008) pap. 1954-ben a Szentszék diplomáciai akadémiáján végzett, majd e területen folytatott működése után exorcista lett.

⁵²⁵ KÁLMÁN, 2020. 1959. IX. 18.

⁵²⁶ Szakács-jelentés, 11.

⁵²⁷ Uo.

⁵²⁸ MNL OL XIX-A-21-d-0034-8/1962. Feljegyzés Bárd Jánosról, Kecskemét, 1962. szeptember 6.

„1959 decemberében értesültem XXIII. János pápa kinevezéséről pécsi segédpüspöknek és Rogács püspök halála esetén apostoli kormányzónak. Grósz érsek ekkor megkérdezte tőlem, hogy ki javasolt, mert ő nem. Nekem nem volt külföldre jutott közelebbi barátom.”⁵²⁹

Jelenlegi ismereteink szerint azzal a megállapítással élhetünk, hogy a Szent-szék 1959-ben Grósz József kalocsai érsek 1957-ben kiküldött listája alapján gondolkodott a püspökjelöltekben, de feltehetőleg arról már nem értesült Róma, hogy ezen személyek közül mind Winkler József, mind pedig Belon Gellért az állam szemében persona non gratává vált.

V. 3. Belon Gellért kinevezési dokumentuma

Tomek Vince információit, miszerint tehát a két segédpüspöki kinevezését 1959. szeptember 18-án Rómában már lezárták, a Magyarországra megérkezett értesítés adatai pontosítják, ugyanis a dokumentum 1959. október 7-én, 8829/59. szám alatt született a Vatikánban, és Domenico Tardini bíboros államtitkár írta alá. Grósz József hivatalába a levél október 19-én érkezett meg, 2593/59. jelzettel iktatták.

Az irat típusát tekintve nem kinevezési ünnepélyes bulla, hanem egy az államtitkárságon kelt értesítés, amely a pápa által eszközölt két kinevezésről szól.

A levél Róma–Budapest közötti útját azonban nem ismerjük, csak feltételezni tudjuk, hogy hivatalos, postai úton érkezhettek, amire az ellenőrző szervek valószínűleg nem figyeltek fel, hiszen Pécsen és Kalocsa estében 1961-ben is postai úton érkezett meg a távirat, s benne Belon Gellért és Bárd János ordináriusi kinevezése, aminek átengedése malőrnek számított az állami hatóságok körében.⁵³⁰ Illetve nem valószínű, hogy egy illegális csatornán érkezett irattal Grósz József hivatalosan fel tudott volna lépni a kinevezés érdekében.

A kinevezés hírüladásának szövege magyar fordításban a következő:

---

⁵²⁹ Adatlap, 2.

⁵³⁰ MNL BKML XXIII. 2. g, A Bács-Kiskun Megyei Tanács VB. Titkárságának iratai. Egyházügyi előadó iratai, 1. doboz, [Továbbiakban: MNL BKML XXIII. 2. g], *Jelentés Bárd János segédpüspök apostoli kormányzónak történetéről*, 001/35/1961. 6.

Őszentsége Államtitkársága   *Kelt a Vatikánban, 1959. okt. 7-én*
8829/59 sz.

Kegyelmes és Főtisztelendő Uram!

Dicső Szentatyánk, szentatyai gondoskodás folytán, amellyel az ottani egyházak előnyét és javát előmozdítani törekszik, s attól a szándéktól indítva, hogy a főpásztori hivatal gyakorlásában segítségére legyen azon püspököknek, kik hajlott koruk, vagy nem jó egészségük miatt segítségre szorulnak, igen gondos előrelátással elhatározni kegyeskedett ezeket, amelyekről sietek neked hírt adni. A Szentséges Atya Winkler József szombathelyi egyházmegyei és Belon Gellért kalocsai főegyházmegyei főtisztelendő urakat püspökökké választotta ki, egyiket a Dadime-i, a másikat az Elidei címmel, hogy segédpüspökké jelöltesse ki, előbbi Nméltóságú és Ftdő Kovács Sándor szombathelyi püspök mellé, utóbbi Nm és Ftdő Rogács Ferenc pécsi püspök mellé.

A dokumentum kezdete tehát azt az információt közli, hogy a hajlott kor és a betegség miatt Kovács Sándor püspök mellé Winkler József szombathelyi egyházmegyei papot Dadime-i, Belon Gellért kalocsai főegyházmegyei papot pedig Rogács Ferenc pécsi püspökhöz Elide-i címzetes püspökké és segédpüspökké kapnak kinevezést, majd a következőképpen folytatódik:

„Ezek a választottak, mihelyt beleegyezésüket nyilvánították, azonnal elnyerhetik a püspökké szentelést, s hivatalukat azonnal elfoglalhatják, s nem lesz szükséges a pecsét alatt kiadandó apostoli levelet bevárni, és ha más módon cselekedni nehéz lesz, nem fog kívántatni, hogy együttisztelő püspökök közreműködjenek.

Dicső Szentatyánk, hogy ezen egyházmegyék folytatólagos kormányzásáról gondoskodják, akként határozott, hogy ha a székek megüresednek – ami bárcsak minél későbben történék –, vagy akadályozva lesznek – amitől Isten óvjon – a segédpüspökök ezek kormányzását azonnal átvegyék, mint a Szentszék tetszésétől függő apostoli kormányzók, olyan felhatalmazással és hatalommal rendelkezve, aminők a megyéspüspököket megilletik.

Téged pedig kérlek, hogy a Téged jellemző tapintattal ezekről a betöltésekről mind az új választott püspököket, mind azokat a püspököket, akiknek segítői lesznek, értesítsed, s nem kétlem, hogy minden igyekezetedet latba veted, hogy mindez szabályszerűen keresztül vitessék.

Istentől minden jó és üdvös dolgot kívánva, az Egyház legfőbb kormányzója rád, a fent említett püspökökre, valamint azon egyházmegyék felszentelt papjaira és híveire szeretettel adja apostoli áldását.

Egyébként köteles tisztelettel s odaadással irántad

Vagyok

*Tardini D. s. k. bíboros*⁵³¹

Hasonló jellegű értesítés 1950. június 12-én kelt Magyarország vonatkozásában a Vatikánban, amikor Drahos Jánost esztergomi segédpüspökké nevezte ki a pápa, éppen abban a válságos időszakban, amikor az Esztergomi Főegyházmegye kormányzásában, a szerzetesrendek elhurcolása és az állammal megkezdett tárgyalások idején, súlyos válság állt be. Mindemellett őket apostoli kormányzókká is tette ez a rendelkezés, utalva arra, hogy a Szentszék számít a megyéspüspökök esetleges akadályoztatásának állapotára.⁵³²

A dokumentumban szereplő rendelkezés immár megerősíti azt a feltételezést, amit eddig csak állambiztonsági iratokból ismertünk: a kinevezés arra irányult, hogy a két személy a nevezett helyek megyéspüspökeinek halála vagy akadályoztatása esetén ugyanezen jogkörökkel vehessék át az egyházmegye kormányzását.⁵³³

Ahogy Szakács Gyula említette, Grósz József 1959-ben nem számított ezekre a kinevezésekre, a törvényeket pedig annyira betartotta, illetve számolt az elutasítással, hogy a kinevezésről – aminek közlését és az érintettek bejegyzésének kivételét rábízták –, nem is értesítette vagy kérdezte meg Winkler Józsefet és Belon Gellértet se, hanem helyette azonnal Olt Károlyhoz, az ÁEH akkori elnökéhez fordult az állami hozzájárulás elnyerése céljával.

---

⁵³¹ Tardini, 1959.

⁵³² Uo.

⁵³³ ÁBTL 3.2.3. Mt–764/6. „Arnold”, 133., *Látogatás Mons. Pappalardo Salvatorenál (1962. márc. 19-én)*, idézi FEJÉRDY, 2013, 299, 36. l.j.

A püspöki kar elnöke 2593/59. sz. levelében 1959. október 20-án kérte Olt Károlyt, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökét, hogy az

*„1957. évi 22. számú törvényerejű rendelet 1. §-ának 1. pontja értelmében a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának hozzájárulását kieszközölni szíveskedjék”*⁵³⁴

a nevezett személyek számára, akikről megjegyezte, egyházkormányzati funkciót nem fognak végezni, csak segítségére lesznek a püspöki teendők ellátásában a két beteg, illetve idősebb megyéspüspöknek. Leveléhez egyben magyar fordításban csatolta a Tardini-féle értesítést, illetve elküldte azt az egyházügyi megbízottnak is:

*„A magyar fordítást egy példányban Szakácsnak is elküldeni! – A helynök úr sub sigillo fordítsa le a levelet! X. 20. József érsek”*⁵³⁵

olvasható az irodistáknak szóló utasításban. Tardini levele a következő záradékot tartalmazta:

*„Téged pedig kérlek, hogy a Téged jellemző tapintattal ezekről a betöltésekről mind az új választott püspököket, mind azokat a püspököket, akiknek segítői lesznek, értesítsed, s nem kétlem, hogy minden igyekezeted latba veted, hogy mindez szabályszerűen keresztül vitessék.”*⁵³⁶

Grósz József valóban tapintatos volt, mert a pápa szándékáról senkit se akart értesíteni addig, amíg az állami hatóságok engedélye nem volt birtokában, még Hamvas Endrét se, akihez a kinevezések híre csak 1959. október 27-én, a konferencia tanácskozása előtti ÁEH-megbeszélésen jutott el, ahol

„A két segédpüspök kinevezésével kapcsolatban Grósz érsek olyan álláspontot foglalt el, hogy ő erről nem tehet, nem tudja elképzelni, hogy a Vatikán miért csinálta ezt így, ő ezért nem vállalhat felelősséget. Bizonygatta, hogy tiszteletben tartja a 22. tvr-et, hiszen azért terjesztette fel a két segédpüspök kinevezését, hogy az állami hozzájárulást megkérje. Mint mondotta, teljesen diszkréten járt el az ügyben, hiszen rajtunk kívül senkivel sem közölte még, legkevésbé az érintettekkel és más püspökökkel sem. Felhívta a figyelmet arra, hogy Hamvas

---

⁵³⁴ Grósz-Olt, 1959.

⁵³⁵ Tardini, 1959.

⁵³⁶ Uo.

*püspök is csak most tudta meg. Elismertük az eljárásnak korrektségét, de kijelentettük, hogy ennek ellenére se áll módunkban a kért hozzájárulást megadni, elsősorban azért, mert a 22. tvr. az előzetes hozzájárulást írja elő.*⁵³⁷

Másnap püspökkari konferencia volt Budapesten, ahol a két püspök még titokként kezelte a kinevezéseket, erre abból következtetünk, hogy nem találjuk e kérdéskör nyomát sem a hivatalos jegyzőkönyvben, sem a tématervezetek, de az állambiztonsági jelentésben sem.⁵³⁸ Ennek oka feltehetőleg az lehetett, hogy a kalocsai érsek és a csanádi püspök várta a közelgő miniszterelnöki találkozást, illetve az elutasításról még nem volt dokumentum a kezükben. A püspökök végül az 1960. január 27-i konferencián értesültek a történetekről, de ezt is csak Rogács Ferenc magánjegyzetiből tudjuk, nincs nyoma egyéb helyen ezen információ átadásának. Rogács szerint Grósz József két segédpüspököt javasolt Rómának.

„A pécsi pp-t nem kérdezte, aztán nem értesítette. A Szentszék mindkettőt kinevezte, de a kormány nem fogadja el. Ekként az ügy megakadt, és electiora nem került sor”⁵³⁹

Valószínű azonban, hogy a püspökkinevezés híre az állami hatóságok beszédessége miatt ekkortájt már elterjedt, miként 1958-ban is Gyáros László szóvivő publikálta azt a dekrétumot, amelynek nyilvánosságra kerülése érvénybelépést, azaz a parlamenti képviselők kiközösítését vonta maga után.⁵⁴⁰ Erre abból következtetünk, hogy Belon Gellért egy 1984-ben rögzített élménybeszámolójában azt mondta, ő is az állam főbizalmasa, Várkonyi Imre közvetítésével jutott ennek tudomására, igaz, több hónappal a Tardini-levél tényleges megérkezése után:

„59 elején Várkonyi Imrével találkoztam, mondja, hogy Winkler Józsi is, te is a kinevezett püspökök között vagytok. Még csak az kéne, feleltem. Nem én terjesztettelek fel, zárta le a témát. 59. januárjában megérkezett a kinevezés. Kiderült, hogy innen engem senki nem javasolt.”⁵⁴¹

⁵³⁷ *Megbeszélés, 1959, 181-182.*

⁵³⁸ Ld. BALOGH, 2008, 1019-1039. dokumentumai. E szerint a január 27-i alkalommal se került elő a kérdés.

⁵³⁹ PEL I.1.a.1., Rogács Ferenc, Rogács F – M. 44. iratköteg, *Konferenciák 57-59.*, 1960. I. 27., 3.

⁵⁴⁰ Vö. BALOGH, 2008, *Feljegyzés, Grósz József kalocsai érsek gépelt jegyzete a tárgysorozat 1. pontjához*, 1037.

⁵⁴¹ *Interjú, 1984.*

V. 4. Az ÁEH reakciója az 1959-es kinevezések kapcsán

Annak nem találtuk nyomát, hogy Szakács Gyula Bács-Kiskun Megyei ÁEH megbízott a kinevezési dokumentum után vajon kötelességtudatból vagy a Hivatal megkeresésére készítette el Belon Gellért részletes pályaképét, amely életútjának bemutatásában még az utókornak is nagy segítséget nyújtott e dolgozat során. Mindenesetre ez az 1959. október 26-án keltezett dokumentum nagyban befolyásolta a kalocsai főegyházmegyes püspökjelölt további sorsának alakulását.

Szakács szemében az egyik legfontosabb és legütösebb vád a fasiszta múlt volt, de Belon peranyagát, amely éppen szociális és a munkásosztály felé való segítőkészségét tanúsította, feltehetőleg nem látta. Az egyházügyi megbízott az akkori bajai plébános 1950 utáni szereplésében a reakciós külföldi papokkal, a Vatikánnal való állítólagos kapcsolattartást, viselkedésével a békepapi mozgalom gyöngítését, és az ellenálló papi réteg összefogását, a kalocsai aulával való bizalmi kapcsolatát, valamint ennek a hozzáállásnak feltételezett kisugárzását rótta fel problémaként, amellyel lelkipraktikus körútjain befolyása alá vonja az egyház számos tagját. Ráadásul 1958. szeptember 15-én Kecskeméten felszólalt annak érdekében, hogy az iskolai hitoktatáshoz az állam adjon meg minden segítséget, és az ateizmust ne erőszakolják. Bűne lett továbbá, hogy magánháznál illegális hitoktatást végzett, és feszegette a lelkipásztorkodás megtúrt kereteit Baján.

Szakács Gyula szemében a püspökjelölt az egyházi ellenállás egyik alakjává vált azáltal is, hogy Grósz József 1958 decemberében apáti címet adományozott neki, úgy állította be őt, mint az érsek egyik rosszszellemét, akitől tart főpásztora is. Kinevezését a megyei pártbizottság első titkára, a megyei tanácselnök, a megyei főkapitányság politikai osztályának vezetője és Szakács is ellenezte, a Vatikán provokációjának tartotta.

„semmi sem érne annyit, hogy 15-20 évre egyes területeken jelen esetben a pécsi püspökség területén ilyen sötét múltú, és politikailag ellenálló pap vegye kézbe a kormányzást.”⁵⁴²

Arról nincs ismeretünk, hogy Pécs illetékes egyházügyi megbízottjait megkérdezték volna, november 2-ára azonban elkészült Olt Károlynak, a Hivatal elnökének

---

⁵⁴² Szakács-jelentés, 8.

előterjesztése az Elnöki Tanács számára.⁵⁴³ Ebben Belon Gellért fasiszta múltja és Mester Istvánnal, Grósz Józseffel való kapcsolata, 1957-től történt előmenetele, valamint előzetes jelölésének elutasítása került a kifogások sorába, Winkler Józsefnél pedig 1956-ban történt győri teológiai tanárságból való elbocsátását hozták fel indokként az elutasításban. Mindkettőnél problémaként említi a dokumentum, hogy reakciós papok csoportosulnak köréjük és kritikusak a rendszer irányába.

Az elutasítás a már sokat emlegetett 22. sz. törvényerejű rendeletre hivatkozik, amely szerint a kinevezésekhez előzetes hozzájárulás szükséges, és ennek kikérése nem történt meg a pápai szándék kinyilvánítása előtt. Szóban közölni kívánták a kalocsai érsekkel a két személlyel kapcsolatos politikai kifogásokat is, jelezve a Vatikán ezzel támadja a rendszert, illetve közölve, hogy püspöki tisztségre csak az állammal lojális személy szerezheti meg a hozzájárulást.

Az Elnöki Tanács mindezek alapján 205/1959. sz. határozatával 1959. november 20-án elutasította a hozzájárulás megadását, a dokumentumot Dobi István a Népköztársaság Elnöki Tanácsának Elnöke⁵⁴⁴ és Kristóf István titkár⁵⁴⁵ írta alá.⁵⁴⁶

Miklós Imre erről a halála előtti évben a következőt nyilatkozta:

„Ő a Mindszenty-vonalból volt, ezért nem lehetett püspök, pedig nagytudású emberként ismertem, sajnáltam is. Szerettem volna, hogy legalább ismerje el a határt, legalább ne ellenséges legyen. Államellenes volt, nyíltan meg is mondta ezt, írásaiban és szóban is. Nagyon intelligens, de kemény fickó, megvoltak az elvei. Ki is nevezték Pécsre, de nem kérdezték meg a véleményünket. Ehhez a Vatikánnak nem volt joga.”⁵⁴⁷

⁵⁴³ MNL OL XIX-A-21-d-0053/1959. *Feljegyzés Kállai Gyula elvtársnak! A katolikus segédpüspökök kinevezése tárgyában, 1959. november 2.*

⁵⁴⁴ Dobi István (1898–1968), az Elnöki Tanács elnöke. A Tanácsköztársaság aktív résztvevője, 1936-tól a Független Kisgazdapárt tagja. 1945-től állam, majd földművelési miniszter, 1948–1949-ben miniszterelnök, 1949–1952 között a minisztertanács elnöke, 1952-től 15 éven át a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke.

⁵⁴⁵ Kristóf István (1912–1979), politikus. Cipész, 1934-től a kommunista párt tagja, a II. világháborúban frontszolgálaton volt, letartóztatták, majd bujkált. 1945 után szakszervezeti vezető, 1949–1971 között országgyűlési képviselő, 1950-től az MDP vezetőségének tagja, 1952–1956-ig majd 1961–1963-ig az Elnöki Tanács tagja, 1956–1961 között titkára.

⁵⁴⁶ MNL OL XIX-A-21-d-009-6/a/1960. 1.d., *A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 205/1959. számú Határozata a katolikus címzetes püspökök kinevezéséhez szükséges állami hozzájárulása megtagadásáról, 1959. november 20., 7.*

⁵⁴⁷ *Interjú, 2001.*

Az Elnöki Tanács határozata birtokában 1959. november 25-én Olt Károly az ÁEH elnöke a 13-16/1959. Eln. iktatószámmal ellátott levelében értesítette Grósz Józsefet, hogy a kinevezéshez nem járulnak hozzá, a működési engedély kérelmét is elutasítják.⁵⁴⁸

A kalocsai érsek ekkor még várt az Államtitkárság értesítésével, miközben Róma Tomek Vince szerint már várta a választ.⁵⁴⁹ A püspöki kar elnökének 659/1960. sz. levele végül 1960. február 19-ei dátummal született meg, s benne a kinevezés készhez vételének ténye, illetve hivatkozás az 1957-ben 22. szám alatt kiadott törvényerejű rendeletre.

*„Kísérletet tettem a már megtörtént kinevezés után a hozzájárulást megszerezni, de eredmény nélkül, amint az a másolatban és latin fordításban csatolt iratból kitűnik. Mivel tehát a kinevezettek a püspöki hivatalt nem gyakorolhatják, ezért püspöki szentelést sem nyertek.”*⁵⁵⁰

– foglalta össze az érsek a Kujáni Ferenc érseki helynök által latinra fordított levélben a helyzet állását, amelyhez ugyancsak latin fordításban csatolta az elutasító dokumentum szövegét.

1959-ben két alkalommal történt olyan kinevezés a magyar egyházban, amely a pápa illetékességi körébe tartozott. Az első, az apostoli kormányzóké 1959. június 6-án, a második 1959. október 7-én. A metódus mindkettőnél ugyanaz volt, a Szentszék eljuttatta a kinevezési dokumentumot Grósz Józsefhez, aki az 1957. évi 22. sz. törvényerejű rendelet végrehajtásáról szóló rendelkezés értelmében kikérte ehhez a Népköztársaság Elnöki Tanácsának hozzájárulását. Az egyiket, az elsőt jóváhagyták, a másodikat, bár ugyanazon metódus szerint történt az engedélyeztetése, formai okok miatt elutasították.

Feltételezzük, hogy az Apostoli Szentszék az állam számára érdekelten támogatott apostoli kormányzók kinevezésével kísérletezett a rendelkezés folyamatának

---

⁵⁴⁸ Olt Károly ÁEH elnöke 1959. november 25-i levele Grósz Józsefhez a püspöki kinevezések elutasítása ügyében, 13-16/1959. Eln., Grósz, Püspökkar.

⁵⁴⁹ TOMEK, *Naplóm*, 60.II.26.

⁵⁵⁰ Grósz József kalocsai érsek 1960. február 19-ei levele Domenico Tardini bíborshoz a püspökkinevezések elutasítása ügyében, 659/1960. sz., Grósz, Püspökkar.

bemérésében és egyben gesztuslépést akart tenni az uralkodó rezsim felé. A másik oldal számára pedig, mivel ez a prezentáció érdekében állt, azonnal el is fogadták. Ráadásul ezzel két helyen vikáriusi és irodaigazgatói helyeket is nyert az állam embere, máshol pedig feszültség jött létre az egyházkormányzatban.⁵⁵¹

Belon Gellért, valamint Winkler József kinevezése viszont ellentétes irányba vitt volna, mint amilyenbe a pártállam látni akarta az egyház hajóját, ezért itt alkalmazható volt Miklós Imre korábban javasolt taktikája: a törvény legyen kellően tág, hogy saját érdeke szerint magyarázhassa a párt. Ennek megfelelően azt az előzetes állami hozzájárulást, amit előzőleg csak a nyilvánosságra hozatal előtt kért meg Grósz érsek és adott meg az állam, most már úgy gondolták, a kinevezésről szóló értesítés előtt kell igényelni, s mivel ez hiányzott, erre hivatkozva megszületett, az egyébként politikai okok alapján kreált elutasítás. A nevezett személyek mellett azonban ebben szerepet játszhatott az is, hogy a Tardini bíboros levele kifejezetten utalt a kinevezések céljára, a Rómával való egység megerősítésére, a hierarchia és a jogfolytonosság stabilitása által, ami 1959-ben ugyancsak szemben állt a párt 1958-as határozatával.

V. 5. A titkos püspökszentelés lehetősége

Belon Gellért felszentelése tehát nem lett végrehajtva, ám bizonyos jelek arra utalnak, hogy ennek – titkos körülmények közötti – megtörténte is szóba került, ami kizárólag és csak azért maradt el, mert a püspökjelölt ezt elutasította.⁵⁵²

A titkos püspökszentelés kérdését a Fejérdy András által feltárt folyamatba kell helyoznünk, amely éppen erre az időszakra vonatkozóan született meg Magyarország vonatkozásában. A kutató Rózsavölgyi László⁵⁵³ vallomását és a korabeli Regnum-pereket elemezve jutott arra a következtetésre, hogy a Szentszék ezekben az években

---

⁵⁵¹ *Beszámoló 1959.*, 18-19.

⁵⁵² *Interjú, 1984.*

⁵⁵³ Rózsavölgyi László (1919–1987) esztergomi főegyházmegyés pap. 1942-ben szentelték pappá, a Regnum Mariánum közösség tagja. 1957-ben rövidebb, majd 1960-ban hosszabb időre letartóztatták, 1963-ig börtönbüntetésben volt. 1964-ben újból börtönbe került, ahonnan 1969-ben szabadult. Bizonyos források szerint Endrey Mihály püspökké szentelte egy esetlegesen kialakuló földalatti egyház számára.

valószínűleg megkezdte a titkos hierarchia kiépítését, mert az egyházszakadás lehetőségével számolt Magyarországon.⁵⁵⁴

Véleményünk szerint ennek kiindulóforrása a püspökkinevezésekre vonatkozó állami rendelet lehetett, ahol a betöltés lehetőségére is jogot formált az állam, és ami a kiöregedő püspöki testület miatt reális veszély hordozott arra vonatkozóan, hogy exkommunikált személyek kerülnek ordináriusi jogkörök birtokbavételére. Ezt támasztja alá az a megállapítás is, ami Belon és Winkler kinevezésénél szerepel, miszerint nem csak haláleset, hanem a megyéspüspök akadályoztatása esetén is apostoli kormányzókká válnak.⁵⁵⁵ Mindemellett pedig az állam úgy értékelte, hogy a püspöki kar és talán a Szentszék is egy a kínaihoz hasonló helyzet kialakulása miatt retteg, az 1957. évi 22. számú törvény végrehajtási rendelete elleni püspöki tiltakozást pedig úgy értelmezték, hogy ez a római félelem csitításának része.⁵⁵⁶ Így nincs okunk abban kételkedni, hogy a törekvés valós lépéseket is eredményezett.

Megállapításunkat alátámasztja Rózsavölgyi László pere, amelyben a katolikus pap arról beszélt a hatóságok előtt, hogy Róma egy titkos hierarchiát akart felállítani,⁵⁵⁷ működésük viszont csak akkor kezdődhetett volna meg, ha erre valamilyen jellel – mint például Rózsavölgyi a *Roma locuta-causa finita* üzenettel és a *Deo gratias* válasszal – felhatalmazást kapnak. Az esztergomi főegyházmegyes pap állítása szerint 1960. október 23-án ő kézhez is kapta azt a kinevezési iratot, amit szeptember 14-15-én írtak alá, a szentelést pedig november 5-én hajtották végre. A jelöltek között szerepelt még Takács József dogmatikaprofesszor – Belon Gellért jóbarátja –, akit az állam 1956-ban távolított el katedrájáról, és akkor egy Miskolc melletti kis falu, Kács plébánosa volt. Ugyanakkor a peranyagban nagyon valószínűtlen körülményleírások találhatók, amelyek mindezt akár valószínűtlenné tehetik mindaddig, amíg a római dokumentáció nem lesz ismert, ám azt, hogy ez irányú kezdeményezések ténylegesen történtek, alátámasztja Belon Gellért visszaemlékezése. Ebben egy őt ilyen célzattal felkereső fiatal papról beszél, akiről valószínűsítjük, hogy Rózsavölgyi László, Endrey Mihály speciális delegátus kvázi titkára lehetett, hiszen róla köztudott volt a regnumi

---

⁵⁵⁴ FEJÉRDY, 2013, 300-301.

⁵⁵⁵ *Tardini, 1959.*

⁵⁵⁶ *Feljegyzés Münnich elvtárs részére, 1-11.*

⁵⁵⁷ FEJÉRDY, 2010, 129-155.

papok körében, hogy járta az országot a püspök különböző ügyeinek intézése végett. Belon Gellért erről 1984-ben a következőket mondta a Regina Mundi Apátság nővéreinek:

„Nagy ház a bajai plébánia és akkor egy fiatal pap fog be engem a plébánia kapuban. S akkor mondja, hogy nem tudnánk négy szem között, úgyszólván senki ne lásson minket beszélni. Ismertem a fiatal papocskát, nem a mi megyénkbeli volt. Hát akkor bementünk és a hálófülkémben, ottan egészen bent a legtávolabbi ponton, a telefontól távol, irodától távol – mert azok mikrofonozva voltak – kérem szépen oda mentünk és azt mondta: Atya vállalná-e a püspökszentelést. Ez volt még 60 valahányban, 2-ben? ... bulla lesz, ruha lesz, a Zadavec, ⁵⁵⁸ a magyar földalatti egyház küldi ezt az üzenetet. Hát mondom: édes gyerekem nem látom még érkezettnek az időt, hogy katakomba egyházat létesítsünk itt Magyarországon. Más részről pedig annyira kell óvakodni, hogy borzasztó nehéz. Hát ugye nem lehet a titkot megtartani ilyen formában. Nem vagyunk mi érettek még arra, én akkor azt visszautasítottam, hogy nem. Közben hallom, pár hónappal később, hogy ezt a gyereket elfogták, akkor az egyik tárgyaláson kérem szépen előhózzák nekem, hogy járt magánál egy fiatal pap és akkor maga ezt és ezt mondta. Nagyon helyesen feleltem, az ő szájizüknak megfelelő volt, nem fogadtam el a felhívást. Azt mondja, nagyon helyesen felelt, csak másképpen is kéne egy kicsit közelíteni hozzánk. Mondom másképpen nem fogunk. Na de itt van egy fiatal papocská. A legmélyebb titok helyén, ahogy csak el lehetett képzelni mond nekem valamit és pontosan kiverik belőle, hogy szó szerint mit mondtam én neki. Pillanatnyilag az volt a szerencse, hogy nem álltam kötélnek.”⁵⁵⁹

---

⁵⁵⁸ Zadavec István OFM (1884–1965) tábori püspök. 1907-ben Rómában szentelték pappá, teológiai tanár, 1920–1927 között tábori püspök. 1925-ben a frankhamisítási botrány miatt visszavonult, 1944-ben sokak életét megmentette. 1945-ben 5 év 6 hónapra ítélték, 1947-ben a Népbíróságok Országos Tanácsa felmentette. 1951-től kitelepítve él: Alsóvadász, Homrogd, Pilisszentlászló, Szomor, 1955-től Zsámbékon, ahol több titkos papszentelést végzett.

⁵⁵⁹ *Interjú, 1984.*

Zadravecz környezetében nem ismertünk olyan fiatal papot, aki hírvivője lett volna, hacsaknem Tabódy István⁵⁶⁰ lehetett. Viszont tőle nem maradtak fenn ilyen jellegű vallomások, ezért arra következtethetünk, hogy ez talán Rózsavölgyi lehetett, Endrey felhatalmazásával, aki miként a papszenteléseket, ezt is átadta az egykori tábori püspöknek.

Mindenesetre ennek az eseménynek valóban a hatvanas évek első éveiben kellett történnie, s ha elfogadjuk a Fejérdy András által megállapított időhatárt, akkor 1960–1961-ben.⁵⁶¹

Valószínűleg arról, hogy titokban püspökké szentelhető, Belon értesülhetett, ugyanis egy későbbi forrás szerint, 1966-ban egy kecskeméti találkozó alkalmával ismerősének azt mondta, ez végbe vihető lehetne egy lakáson akár, érvényesen felszentelt püspök által, bár arról nem nyilatkozott, mindez megtörtént-e.⁵⁶²

---

⁵⁶⁰ Tabódy István a titkos papszentelések szervezője is volt ebben az időben, illetve Rózsavölgyi szerint együtt tervezték Zadravecz személyének pótlását is, azaz halála esetére egy olyan püspök biztosítását, aki a „föld alatti” egyház számára elvégzi azokat az ordinációkat, amiket az állam hivatalosan nem enged meg. FEJÉRDY, 2010, 132., valamint a papszentelésekre vonatkozóan: SZÉKELY TIBOR, *1958-1959 Az Opus Pacis és a Központi Szeminárium kispapjai*, Kiadó: Kirchenbaum József, Budapest 2000, 20.

⁵⁶¹ Fejérdy András – FEJÉRDY, 2010. – a kérdéskört tárgyaló munkájában a 86. jegyzetben megemlíti még Parádi Gyula és Rédei József 1970 környékén történt felszentelését. Parádi Gyulával folytatott beszélgetésem alapján tudom, hogy ez a szentelési ág nem a Szentszék kezdeményezésére jött létre, hanem egy ellenőrizetlen folyamat következményeként. Azokban az években ugyanis Csehszlovákiából egyházi személyek keresték meg őt és paptársát, mondván, a politikai légkör egyre szorongatóbb, ezért szüksége lehet Magyarországnak is titkos püspökökre, aminek biztosítására felhatalmazásuk van a korábbi évtizedekből. Így egy Párkány melletti településen egyiküket, majd más alkalommal másikat püspökké szentelték, a szertartást viszont 12 fő végezte, hogy ne derüljön ki a valós szentelő személye. A Szentszék – mivel ez a szentelési ág egy idő után ellenőrizhetetlenné vált a csehszlovákiai egyházban –, a rendszerváltozás után arra kérte őket, ne gyakorolják esetleges hivatalukat.

⁵⁶² ÁBTL 3.1.5. 0-12629. „*Bagolyvár*”, idézi: SZABÓ, 2018, 400-401.

Abban azonban bizonyosak lehetünk nemcsak a Belon-interjú, hanem Agostino Casaroli bíboros⁵⁶³ feljegyzései alapján is, hogy a bajai plébános püspökszentelése nem történt meg, mert őt egyértelműen fel nem szentelt püspökként mutatja be a feletteseinek adott relációjában.⁵⁶⁴

---

⁵⁶³ Casaroli, Agostino (1914–1998) bíboros, államtitkár. 1940-től a Vatikáni Államtitkárság Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának levéltárosa, 1961-ben titkárhelyettes. 1967-ben püspök és a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának titkára. 1979-ben bíborossá kreálják, kinevezik államtitkárrá. 1964-ben a magyar féllel kötött részleges megállapodás aláírója, 1990-ben felbontója, valamint a Magyarország és a Szentszék közötti diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéről szóló egyezmény aláírója. 1993-tól a bíborosi kollégium dékán-helyettese.

⁵⁶⁴ Pl. *Relazione di Mons. Casaroli al Card. Segretario di Stato sulla ripesa dei contatti con il Governo ungherese [Budapest, 14-24 marzo 1964 (con n. 7. allegati), 10 aprile 1964., in Barberini, 108. [Továbbiakban: Casaroli, Relazione – 1964. április 10.]*

VI. Belon Gellért apostoli kormányzásának megakadályozása

VI. 1. Sede vacante Pécssett

Rogács Ferenc 1948-ban történt felszentelése után 10 évig segédpüspökként, majd 1958-tól 1961. február 20-án reggel bekövetkezett haláláig megyéspüspökként működött a Pécsi Egyházmegyében. 1959-től kezdődően többször agyérgörcsön esett át. Élete utolsó heteit is a Széher úti kórházban töltötte, pihenés végett, és bár nem jósoltak neki hosszú éveket, halála mégis váratlan hírnék számított egyházmegyéjében.

Nagy Ferenc irodaigazgató a halálhír vétele után közölte a káptalan tagjaival a székiüresedést, így a testület átvette a kormányzást. Az aulista sürgönyözött a püspöki kar tagjainak és a Vatikánba. Rogács Ferenc koporsóját február 23-án ravatalozták fel Pécssett, másnap a konferencia tagjainak szinte teljes részvételével mutattak be érte szentmisét és helyezték el nyughelyére.

A korabeli jogszokás értelmében a megyéspüspök kinevezéséig a káptalannak kellett helynököt választania az egyházmegye kormányzására. Az ÁEH ekkor már világos ismeretekkel rendelkezett arról, kik azok, akik szavazni fognak ebben a kérdésben. Olyannyira így volt ez, hogy az előző években már szerette volna úgy átformálni a kanonoki testületet, hogy abban teret nyerhessen a pártállam érdekének érvényesítése.

Rogács püspöknek nem volt általános helynöke, mert nem tudott megegyezni az ÁEH-val ennek személyében. A nagypréposti tisztséget Hajós György⁵⁶⁵ viselte, akire úgy tekintettek az egyházpolitika helyi irányítói, mint reakciós, a Szentszék utasításait maximálisan megtartó személyre. Piliván Mihálytól⁵⁶⁶ és Cserti Istvántól⁵⁶⁷

---

⁵⁶⁵ Hajós György (1888–1964) pécsi nagyprépost. 1911-ben szentelték a Pécsi Egyházmegye szolgálatára, 1912-től Pécssett tanár, szemináriumi előljáró, 1942-től szemináriumi rektor, 1946-ban kanonok.

⁵⁶⁶ Piliván Mihály (1890–1965) kanonok. A Pázmáneum növendékeként szentelték pécsi egyházmegye pappá Bécsben 1914-ben, majd kápláni szolgálata után szemináriumi tanár, nevelő, 1935-től a Papi Otthon igazgatója Pécssett. 1948-tól kanonok.

⁵⁶⁷ Cserti István (1879–1961) kanonok. 1903-ban Pécssett szentelték pappá az egyházmegye szolgálatára, 1921-től Ozorán plébános, 1949-től kanonok és nyugállományban.

nem sokat vártak, számító embernek tartották mindkettőt, Kocsis László⁵⁶⁸ székesegyházi plébánost pedig passzív emberként könyvelték el, aki nem tett semmit a békepapok ellen, de értük se.⁵⁶⁹ Farkas József kanonok⁵⁷⁰ volt még tagja a káptalannak, ő ugyancsak a reakciók listáján szerepelt.

A tíz stallumból tehát csak öt volt betöltve. Rogács püspök korábban szeretne volna ezt a létszámot Nagy Ferenc, Kelemen Andor⁵⁷¹ és Erdélyi Gyula⁵⁷² jelölésével nyolcra emelni, ám az állam nem járult hozzá ehhez, hanem azt a célt tűzte ki, hogy Farkast kihagyva, Patócs József, Patacsi József,⁵⁷³ Gergye Győző⁵⁷⁴ legyen ide beemelve. Szándékuknak egy Hajós György, Piliván Mihály, Cserti István, Kocsis László, Nagy Ferenc, Kelemen Andor, Erdélyi Gyula, Patócs József, Patacsi József, Gergye Győző összetételű káptalan felelt volna meg, mert akkor 4 békepappal, és összesen 9 lojális személlyel számíthattak egy szavazás esetében.⁵⁷⁵ Ezek az installálások végül nem történtek meg, ezért az ÁEH nem bízhatta a véletlenre az eseményeket, ráadásul Rogács püspök halálhírére megérkezett a Szentszék rendelkezése.

---

⁵⁶⁸ Kocsis László (1891–1973) kanonok. 1916-ban szentelték a Pécsi Egyházmegye szolgálatára, 1941-ig káplán és központi szolgálatot látott el, ekkor Újdombóvár plébánosa, 1950-től kanonok, 1964-ben székesegyházi plébános.

⁵⁶⁹ *Jelentés, 1959. június 30.*, 76-78.

⁵⁷⁰ Farkas József (1901–1978) kanonok. 1925-től pécsi egyházmegyes pap, káplán, központi szolgálatban. 1942-től irodaigazgató, 1949-től Dunaszekcsőn majd Pécs-Szigeti Külvárosban plébános, kanonok.

⁵⁷¹ Kelemen Andor (1891–1967) kanonok. 1914-ben a Pécsi Egyházmegye szolgálatára szentelték pappá, kápláni évei után 1919–1926-ig vezette a Pécs-Belvárosi Plébániát, majd külföldön tartózkodott, 1931-ben a karitás egyházmegyei vezetője, 1950-ben kanonoki kinevezést kapott.

⁵⁷² Erdélyi Gyula (1897–1975) kanonok. A Germanikum növendéke, pécsi egyházmegyesként 1926-ban szentelték pappá, 1927-től káplán, 1930-tól központi szolgálatban, 1965-ben lett kanonok.

⁵⁷³ Patacsi József (1907–1979) Pécsen szentelték pappá, 1945-ig káplán, hitoktató, 1947-ig börtönben volt. 1949-től Bakonya, 1961-ben Pécs-Rácváros, majd Szigetvár, végül Értény plébánosa, 1968-tól betegszabadságon.

⁵⁷⁴ Gergye Győző (1902–1981) plébános. 1926-ban szentelték pappá a Pécsi Egyházmegye szolgálatára. 1948-ig kápláni helyeken működött, ekkor Dunaföldvári plébános lett.

⁵⁷⁵ *Egyházpolitikai helyzet Baranyában, 1959.*, 19.

„*Ego vero dum meas Vestris precibus adiungo vobis notum facio in istius Diocesis regimen ipsi succedere Gerardum Bellon⁵⁷⁶ ut Apsotolicum Administratorem.*”⁵⁷⁷

A távirat kézhezvételének problémája a Hivatal országos értekezletén is előke-
rült majd két hét után:

„*Nem akarom részletezni a dolgokat, de ennek az egyházmegyének a területén él és virul a bajai főplébános, Belon Gellért, aki volt már püspökjelölt és kormányzójelölt lett egyszerre Pécssett, Rogács püspök halála után. Nem tudom, Schillinger elvtárs ébersége hol volt, amikor a Vatikántól érkezett táviratot Belon Gellért kinevezéséről a káptalan megkapta. A táviratot nem lett volna szabad megkapniok, vagy legalábbis nekünk kellett volna először látnunk.*”⁵⁷⁸

Schillinger ennek kapcsán jegyezte meg, hogy Kalocsa is kapott ilyen értesítést Pécssett pedig:

„*A táviratot péntek 2 óra körül hozták és a káptalan felbontotta.*”⁵⁷⁹

VI. 2. Cserhádi József külső kényszerre történő megválasztása

„*Folyó hó 24-én és 25-én⁵⁸⁰ Pécssett voltam, ahol a Vatikáni Államtitkárságtól a pécsi káptalanhoz érkezett apostoli kormányzót kinevező távirattal kapcsolatban keletkezett bonyodalmat kellett tisztázni. Arra kellett törekedni, hogy a vatikáni intézkedés ellenére megválassza a káptalan dr. Cserhádi Józsefet káptalani helynökké, anélkül, hogy ez nagyobb zavart okozna az állam és a katolikus egyház viszonyában.*”⁵⁸¹

---

⁵⁷⁶ A római és a pártállami dokumentumok gyakran így – és nem helyesen: Belon – használják vezetőnevet.

⁵⁷⁷ PEL I.1.a.1 0010., *Tardini bíboros távirata a Pécsi Káptalanhoz Belon Gellért apostoli kormányzóvá történt kinevezéséről*, [gépelte kézirat, dátum nélkül].

⁵⁷⁸ MNL OL XIX-A-21-d-010-1/1961., *Jegyzőkönyv az 1961. március 3-i országos értekezletről*, 9. [Továbbiakban: *Jegyzőkönyv, 1961.*]

⁵⁷⁹ Uo. 23.

⁵⁸⁰ Ahogy láttuk, a többi forrás szerint Miklós Imre 23-24-én tartózkodhatott Pécssett, ugyanis akkor volt a választás.

⁵⁸¹ MNL OL XIX-A-21-d-0026-1961., *Feljegyzés a pécsi káptalani helynök megválasztásával kapcsolatos tapasztalatokról, 1961. február 7.*, 1. [Továbbiakban: *Feljegyzés a helynökválasztásról, 1961.*]

– ezzel a mondattal kezdődik az az aláírás nélküli beszámoló, amelyet a párhuzamos információk alapján Miklós Imre elnökhelyettesnek tulajdoníthatunk, mint ami egyben az egyetlen korabeli forrásunk a helynökválasztásra vonatkozóan.

Cserhádi József, az ÁEH jelöltje 1914. április 19-én Lengyel (Tolna vármegye) községben született, a Pécsi Egyházmegye papjaként volt germanikus növendék Rómában, mint a Gregoriana hallgatója, kispaptársai között ott találjuk Julius Döpfner⁵⁸² későbbi bíborost. 1940-ben az Örök Városban szentelték pappá, kápláni éveit után Pécsen 1947-től teológiai tanár, a fundamentális teológiát és a filozófiai tárgyakat oktatta. 1949-ben a püspöki város első lelkipásztori kurzusának megszervezője, 1952-től, amikor a pécsi szeminárium Győrbe költözött a kényszerű bezárás miatt, az alsóbb évfolyamok prefektusa lett, és főként filozófiai tárgyakat tanított ugyanott. 1954-ben megpályázta a Budapesti Hittudományi Akadémia első számú bölcséleti tanszékét, ahol az 1955-56-os tanévben magántanár, majd előbb az állami nyomásra menesztett Takács József dogmatika tanszékét, 1959-től pedig az ugyanígy elmozdított Artner Edgártól a fundamentálteológia oktatását vette át, amit 1965-ig folytatott.

Győrben Papp Kálmán püspök negatív minősítéssel viszonyult hozzá, naplójában egyszerűen kétszínűnek mondja.⁵⁸³ Győri helyzetének tarthatatlanságáról ír más forrás is, bár annak tartalmát nem részletezi.⁵⁸⁴ Baráti köre egyértelműen az állammal már ekkor is jó kapcsolatot ápoló papságból alakult ki az Akadémián: Zemplén

---

⁵⁸² Julius Döpfner (1913–1976) bíboros. Germanikus diák volt, 1939-ben szentelték pappá, 1948-tól würzburgi segédpüspök, 1957-től berlini püspök, 1958-ban bíboros. 1961-től München-Freisingi érsek, a Zsinat elnökségének tagja.

⁵⁸³ Győri Egyházmegyei Levéltár, Papp Kálmán Hagyaték, Papp Kálmán, *1956-os naplójegyzetek*, 1956. szeptember 7.

⁵⁸⁴ ÁBTL 3.1.2. M-34616/1, *Halápi fedőnevű ügynök jelentései*, [Továbbiakban: *Halápi 1.*], 98.

György,⁵⁸⁵ Radó Polikárp,⁵⁸⁶ Timkó Imre,⁵⁸⁷ Bánk József társaságában.⁵⁸⁸ Balogh István⁵⁸⁹ vele kapcsolatban is megjegyezte, hogy az ő közbenjárásának köszönhető az előmenetele a korábbi háttérbeszorítás után.⁵⁹⁰

Úgy véljük nem járunk tévúton, ha feltételezzük, hogy az ÁEH személyét már korábban, talán éppen Belon Gellért püspöki kinevezése kapcsán kiszemelte, mint alternatív megoldást, hiszen Rogács Ferenc püspök halála és Cserháti megválasztása között négy nap telt el, s 24-én a fentebbi sorok tanúsága szerint, Miklós Imre már az ő helyzetbehozásának diktátumával érkezett meg Pécs városába. 2001-ben így emlékezett rá egy interjúban:

„Nem azért mentem le, hogy megakadályozzam [Belon beiktatását], hanem azért, mert Cserháti Józsefet tartottuk jónak erre a feladatra, aki teológiai tanár volt, de nem vett részt a békepapi mozgalomban. Nem igaz, amit mondanak róla, semmi. Réálisan gondolkodó, modern felfogású, előre néző ember volt, ezért úgy gondoltuk, hogy igazán megfelelhet a Vatikánnak is. Semmiféle „megbízatással” nem rendelkezett, tekintélyes, jó képzettségű, fölkészült embernek tartottuk, sok teológiai írása is megjelent, ilyen ember kellett nekünk.”⁵⁹¹

⁵⁸⁵ Zemplén György O. Cist. (1905–1973) esztergomi segédpüspök. 1929-ben szentelték pappá, a rend zirci főiskoláján tanított, 1952-től erkölcsstant tanított a budapesti hittudományi akadémián. 1965–1968 között a Pápai Magyar Intézet és 1968-ban a központi szeminárium rektora, 1969-ben püspökké nevezték ki.

⁵⁸⁶ Radó Polikárp OSB (1899–1974) teológus. 1922-ben szentelték pappá, 1924-től a rendi teológia, majd 1950–1971 között a Pázmány Péter Hittudományi Akadémia tanára, 1971–1974 nyugállományban Pannonhalmán. A békemozgalom egyik vezető személyisége.

⁵⁸⁷ Timkó Imre (1920–1988) hajdúdorogi megyéspüspök. 1945-ben szentelték pappá, 1947-től a nyugati országrész görög katolikus híveinek szórvány-pasztorációját szervezte, 1968-ban ennek püspöki helynöke. 1972-től a Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Apostoli Exarchátus káptalani helynöke, 1975-ben hajdúdorogi megyéspüspökké és a miskolci exarchátus apostoli kormányzójává nevezték ki.

⁵⁸⁸ KRÁNITZ MIHÁLY, *Cserháti József (1914–1994)*, in *Istenkereső tudósok, Magyar katolikus teológusportrék a XX. század második feléből*, szerk. KRÁNITZ MIHÁLY, Új Ember Kiadó, Budapest 2007, 78-81.

⁵⁸⁹ Balogh István (1894–1976) pap, államtitkár. Temesvárott 1918-ban szentelték pappá, később Szeged-alsóközponi plébános, a Délmagyarország társszerkesztője, a debreceni ideiglenes nemzetgyűlés tagja lett. Egyik aláírója volt a moszkvai fegyverszüneti szerződésnek, részt vett a papi béke-mozgalom megalakításában, de 1951-ben kiutasították Budapestről, mivel a püspököket értesítette Grösz József tervezett letartóztatásáról és az ÁEH felállításáról. Kemencén plébános, majd a belvárosi Szt. Mihály-templom lelkésze 1962–1976 között.

⁵⁹⁰ Balogh ugyanezt a szerepet tulajdonítja magának Cserháti József esetében is. Vö. BALOGH ISTVÁN, *Balogh István visszaemlékezései*, szerk. Borovi József, Kézirat, a szerző tulajdonában. 31.

⁵⁹¹ *Interjú, 2001.*

Cserháti József élete végén egy kéziratban fennmaradt interjújában maga is kommentálta ezeket az eseményeket, amikor is arról beszélt, hogy Belon félreállításának oka nem személye, hanem az előzetes egyeztetés hiánya volt, amiről persze ma már tudjuk, hogy ez csak formai hivatkozási indokot jelentett az állam számára. Hozzáfüzte továbbá, hogy a káptalannak ekkor csak három tagja élt, és megválasztása egyben a püspökség felé lépést is jelentette számára.⁵⁹²

Az ÁEH elnökhelyettesének korabeli beszámolója szerint, 1961. február 23-án két alkalommal, Somos Ferenc főelőadó és Schillinger István egyházügyi megbízott társaságában és palota-béli szobájában folytatott tárgyalást Hajós György nagypréposttal, valamint Farkas Ferenc kanonokkal a választás ügyében.

Az első alkalommal a káptalan elöljárója kifejtette, mivel a Szentszék rendelkezett az utódlásról, nekik nincs joguk helynököt választani. Miklós Imre válasza erre az volt, hogy az így kialakult helyzetet átmenetinek kell tekinteni, mert az Államtitkárság rendelkezése sérti a Népköztársaság törvényeit, ami miatt nem engedik annak hatálybalépését, ez pedig a káptalan előtt új utat nyit afelé, hogy helynököt válasszon. Hajós kanonok erre azzal az áthidaló megoldással állt elő, hogy megválasztanak Belont, de ő delegálná a jogkörét, vagy hogy a kinevezés jogát átadnák Shvoy püspöknek. Ez utóbbi javaslatforma mögött az a jogi keret állt, miszerint, ha a káptalan nem tud helynököt választani, akkor annak kinevezése a tartomány metropolitájára, hiányában pedig a legidősebb püspökre száll. Pécs esetében erre Esztergom érseke kaphatott volna lehetőséget, ám ő akadályoztatva volt, így a fehérvári püspök vált illetékesé a jelöltállításban.⁵⁹³ Az egyházpolitika irányítója értelemszerűen mindkét javaslatot komolytalannak minősítette, mire a nagyprépost kérte Farkas Ferenc kanonoktársa bevonását, mondván, nem tudja egyedül vállalni a felelősséget. A káptalan két tagja indítványozta, a hatóságok hivatalos írásban adják tudtukra mindezeket, illetve tanácskérési lehetőséget proponáltak Grösz érsektől. Miklós Imre mindkettőt megígérte, ám cinikusan megjegyezte, hogy ő is csak tanácsol, a felelősség viszont a testületé, amely akár válságba is sodorhatja ezzel az egyházmegyét.

---

⁵⁹² PEL, Cserháti József hagyaték, 21., Gyűjtemény, *Interjú Cserháti József püspökkel*, 83., [Továbbiakban:

⁵⁹³ Ld. ehhez dolgozatunk VI. 3. pontját és az ott hivatkozott dokumentumot.

Fennmaradt az a két kanonok kérésére készített dokumentum, amelyet Miklós Imre megígért, de amit azonban vagy utólagosan készítettek el, vagy másnapi, és budapesti keltezéssel láttak el. Ebben az ÁEH elnökhelyettese deklarálta, az állam nem fogadja el Belon Gellértet a Szentszéktől neki juttatott hivatalban, viszont a

*„korábbi szóbeli előterjesztésük alapján káptalani helynök megválasztásához és e funkciójának gyakorlásához... az előzetes hozzájárulást megadom... Budapest, 1961. február 24.”*⁵⁹⁴

A második tárgyaláson Hajós nagyprépost átvette az ÁEH iratát, majd annak elnökhelyettese feltette a kérdést, mikor választanak, ő 24-25-t jelölte meg. Ekkor Miklós Imre azzal fenyegette meg, hogy feltételezhető, ha ez ma nem történne meg mielőbb, holnap már szűkebb pályán mozogva tudnának tanácskozni, és Cserhádi helyett más személy is szóba jöhet, mert az állam akkor érvényesítené a 22-es törvény végrehajtási rendelete által biztosított beiktatási jogát, időhatáráként pedig az eredmény közlésére a 21.00-t adta meg, amit a kanonok 22.00-ra alkudott át.

1961. február 23-án, 21.30-ra Miklós Imre kezében volt a dokumentum, amely tartalmazta Cserhát József káptalani helynökké történt megválasztását.⁵⁹⁵

Később a pécsi egyházmegye papok között az a hiedelem terjedt el, a káptalan két személyt jelölt, az egyiknek nem volt működési engedélye, a másik beteg volt, Cserhátiról pedig azt gondolták: nem rég került fel Győrből Budapestre teológiai tanárnak, őt talán elfogadja az állam, így lett a választáson egyetlen jelölt.⁵⁹⁶

*„Akkor ült össze a káptalan, hogy helynököt válasszon... Csak az, hogy nem volt még káptalani tag, ami gondot is jelentett... Cserhátival jó viszonyban voltam – de nem rossz értelemben –. Szóval, amikor Rogács Ferenc meghalt lementem, mert arról volt szó, hogy Belon Gellértet választják meg.”*⁵⁹⁷ *A káptalan vezetőjével beszéltem, mondtam, el tudnám képzelni Cserhátit püspöknek, teológiai tanár volt, semmi kifogás sincs ellene, nem volt politikailag exponált, de*

⁵⁹⁴ MNL OL-XIX-A-21-a-P-17-1., Miklós Imre levele a pécsi káptalanhoz, 1961. február 24.

⁵⁹⁵ Feljegyzés a helynökválasztásról, 1961, 2-3.

⁵⁹⁶ Mayer Mihály nyugalmazott pécsi megyéspüspök szóbeli közlése.

⁵⁹⁷ A káptalannak ekkor már nem lett volna joga a választásra, hiszen a Szentszéktől megérkezett a ki-nevezés, annak kihirdetését és a hivatalba léptetést végezheték volna el.

nem választották meg... Úgy tudom, jött a Vatikánból, Bécsből az üzenet, hogy kit akarnak...: Belont.

Megbízottként én képviseltem a Hivatali Pécssett Rogács temetésén. Másnapra tervezték a választást, s amint már említettem, beszéltem a káptalani helynökkel – akit korábban nem ismertem –. Mondtam, itt van ez a helyzet, ez a szituáció, fölmerült bennünk, hogy rendezni kell a dolgot. Holnap lesz a választás, jó lenne, ha...Közölték nem, nem csinálják. Megüzentem a titkárral: mondják meg a káptalannak, este 9-ig a Nádor Szállóban vagyok, várom a választ. Ha nincs válasz, akkor elutazom vissza, megmondom, hogy nem, de akkor létezik egy törvény, amely szerint intézkedni kell annak érdekében, hogy az egyházi élet tovább folytatódjék. Kilenckor hozták a papírt, hogy megválasztottuk.”⁵⁹⁸

A temetési ebéden Miklós Imre Grósz József mellett ült. Feljegyzésében megemlíti, hogy a püspöki kar tagjai mind feltűnően szívélyesek voltak irányába, ő pedig kezdeményezte a konferencia összehívását, aminek nyilatkozatot kellene kiadnia a tartóztatottaktól való elhatárolódásról. Ne felejtsük, itt arról az 1961-es perről van szó, amelynek egyik célja az esetleges illegális hierarchia felgöngyölítése és a tiltott közösség-szervezések megakadályozása volt a katolikus egyházban.⁵⁹⁹

De szóba került a pécsi helyzet is, Grósz érsek – Miklós Imre elmondása szerint – beszámolt arról, örül a megoldásnak, mert szorongva jött a városba, mivel a Vatikánból hasonló táviratot kapott, mint a káptalan.⁶⁰⁰ Az elnökhelyettes a Szentszéknek ezt a lépését provokációnak nevezte, ami mindig a helyi egyház helyzetét rontja csak. Miklós szerint ebben is egyetértett és értetlenségét fejezte ki az érsek, illetve javasolta, nézzenek előre, oldják meg a kinevezéseket, ahol szükséges, egyelőre viszont az akadályoztatott helyekkel még ne foglalkozzanak. Ígérte egy javaslatlistát is készítenek, mire az ÁEH vezetőembere azzal válaszolt, hogy ez lehet, de majd akkor foglalkoznak vele, ha aktuális lesz.⁶⁰¹

---

⁵⁹⁸ *Interjú, 2001.*

⁵⁹⁹ Ld. ehhez FEJÉRDY, 2010.

⁶⁰⁰ A táviratot nem találtuk meg a Grósz-hagyaték püspökkari dokumentumai között.

⁶⁰¹ *Feljegyzés a helynökválasztásról, 1961, 5.*

Cserháti József megválasztott káptalani helynök titulussal 1961. február 24-én már értesítette is a Szentszék megválasztásáról,⁶⁰² de Hajós György nagyprépost is megtette ugyanezt, Tardini bíborosnak a jogszerű választásról táviratozott, okként jelölve meg Belon Gellért akadályoztatását.⁶⁰³ Az egyházmegye új vezetője február 27-én mind a pápának, mind pedig a bíboros államtitkárnak megköszönte a megyéspüspök halála alkalmából küldött sorait, az apostoli áldást, és hűségéről biztosította őket.⁶⁰⁴ Olt Károly ugyanezen a napon „megerősítette” funkciójában az új helynököt,⁶⁰⁵ amelyet ő március 4-én a következő sorokkal köszönt meg:

„A magam részéről minden igyekezetemmel azon leszek, hogy az Egyház és Állam között fennálló jóviszonyt fenntartsam és erősítsem, a munkálkodásommal az Egyháznak és Államnak egyaránt hasznára legyek.”⁶⁰⁶

Grósz József kalocsai érsek 1956 utáni szemléletmódjából egyértelműen kitűnik, egyetlen dolgot szeretett volna elkerülni, és ennek rendelt alá mindent, mégpedig az egyházszakadást. Ezért az Államtitkárság bizonyos rendelkezéseit nem hirdette ki, azok közül mégis mindegyik nyilvánosságra került, mert az állami hatóságok valamilyen módon mégis „kikotyogták”. Ezek közül a kivétel Belon Gellért 1959-es püspöki kinevezésének az a része volt, amely elrendelte, hogy Rogács püspök halála esetén a megyéspüspöki jogkört a kijelölt segédpüspök adminisztrátorként örökölje, valamint ugyanígy sikerült eltitkolni az 1961. február 20 és 24 között hozzá érkezett távirat tartalmát, amely hasonlóképpen rendelkezett Belonra vonatkozóan. Ezeket a rendelkezéseket részleteiben a hatóságok sem hozták nyilvánosságra, talán még a jelölt sem ismerte pontosan. A káptalan ugyanígy eltitkolta a pápai táviratot, a Szentszék előtt pedig az állami nyomásgyakorlást, Hajós György ugyanis Cserháti József szabályos

---

⁶⁰² PEL I.1.a.1., 652/1961. *Cserháti József káptalani helynök 1961. február 24-ei távirata.*

⁶⁰³ PEL I.1.a.1., 652/1961. *Hajós György nagyprépost 1961. február 24-ei távirata.* [Továbbiakban: *Hajós György távirat, 1961*].

⁶⁰⁴ PEL I.1.a.1., 652/1961. *Cserháti József káptalani helynök 1961. február 27-ei távirata XXXIII. János pápának és Cserháti József káptalani helynök 1961. február 27-ei távirata Domenico Tardini bíborosnak.*

⁶⁰⁵ PEL I.1.a.1., 652/1961., *Olt Károly ÁEH elnök 17-2/1961./Eln. sz. levele Cserháti József pécsi káptalani helynökhöz.*

⁶⁰⁶ PEL I.1.a.1., 652/1961., *Cserháti József káptalani helynök 1961. március 4-ei levele Olt Károly ÁEH elnökhöz.*

megválasztásáról értesítette a bíboros államtitkárt.⁶⁰⁷ Holott nyilvánvaló lehetett előttük is a CIC 166. kánonja, miszerint a laikus beavatkozás hatására és nem szabadon létrejött választás érvénytelen, illetve ekkor már 9 éve érvényben volt az Apostoli Szentszéknek az a határozata, amely kimondta:

*„az állami nyomásra, az egyházi törvények ellenében tisztséget elfogadni egyházi szempontból érvénytelen és büntetendő.”*⁶⁰⁸

Ebben a helyzetben a Szentszék feltehetőleg maga sem akarta élezni ezt a helyzetet, s megmaradt annál a joggyakorlatánál, amelyet a szocialista blokkban később is érvényesített: halálozás, akadályoztatás esetén mindig elfogadta a megválasztott ordinárius hivatalba jutását. Ezért 1961. február 28-án is egy fájlaló jellegű, de semleges hangvételű táviratot küldött Tardini bíboros a káptalan számára, amit akár vehettek úgyis, mint a helyzet legalizálását:

*„Sancta Sedes conqueritur Gerardum Belon impediri quominus diocesis Quinque Ecclesiensis Regimen ut Apostolicus Adminstrator Suscipiat = Cardinalis Tardini”*⁶⁰⁹

Vagyis nem érvénytelenítette a választást, ugyanakkor tudomásul vette Belon Gellért akadályoztatását.

*„Róma tudomásul vette, hogy Belon nem működhet. Ez a távirat Cserháti kezében van.”*⁶¹⁰

– vonta le a következtetést Schillinger István.

Nyilván mindez a kisebbik rossz választása érdekében történt, s a történet végleges rendezése is csak akkor következett be, amikor 1964-ben az egyházhuség garanciáját biztosítani tudó Cserháti Józsefet VI. Pál pápa⁶¹¹ kinevezte Pécsre, mint püspö-

⁶⁰⁷ Vö. Hajós György távirat, 1961.

⁶⁰⁸ Hegedűs, 2017, 320.

⁶⁰⁹ PEL I.1.a.1., 652/1961. Tardini bíboros 1961. február 28-ai távirata a pécsi káptalannak.

⁶¹⁰ Jegyzőkönyv, 1961, 23.

⁶¹¹ VI. Pál pápa (1897–1978) [Giovanni Battista Montini] 1922-től a vatikáni államtitkárságon dolgozott, 1937 és 1952 között helyettes államtitkár, 1954-től Milánó érseke. 1958-ban XXIII. János pápa bíborossá nevezte ki. 1963-ban VI. Pál néven lépett trónra és bezárta a II. vatikáni zsinatot.

köt és az egyházmegye apostoli adminisztrátorát. Agostino Casaroli kezdetben vonakodott ettől, őt Hamvas Endre vette rá ennek, mint ésszerű kompromisszumnak a vállalására.⁶¹²

Ugyanakkor feltehetjük a kérdést, miért volt olyan fontos ez a pozíció és elleneszenves Belon Gellért személye a pártállam számára?

A Pécsi Egyházmegye helyzetét vizsgáló résznél láttuk, Rogács Ferenc hasonló karaktert képviselt az állammal való kapcsolattartásban, mint amit Belon Gellért részéről a helyi egyházügyi megbízott tapasztalt Baján: jogász, aki megtartja a törvényt, de az állami befolyást teljes erővel elhárítja. Ennek eredményeként, valamint az ÁEH éberségének elmaradása miatt Tolnában és Baranyában a békepapi mozgalom nem volt erős, a papság jelentős része semleges álláspontot képviselt a szocialista állammal való viszonyában, illetve az egyházkormányzat is mentes maradt azoktól az állami érdeket is érvényre juttató egyházi személyektől, akik más helyen már akár a hierarchia csúcsán (pl. Veszprém, Eger), vagy legalább helynöki, irodaigazgatói pozíciókban álltak.

Vagyis Pécsen ebben a helyzetben az volt az igazi kulcskérdés, hogy egy eddig az állam periférikus látószögébe szorult egyházmegyében, sikerül-e érvényesíteni az állam érdekérvényesítő befolyását, és ezzel megkezdeni az egyházkormányzat, valamint a papság viszonylag semleges rendszerszemléletének átformálását. Erre az állam szemében és ténylegesen sem volt alkalmas Belon Gellért, ám Cserháti József valamilyen garanciát kínált.

A későbbi pécsi püspök munkásságának összefoglalását, szerepét a magyar egyházpolitikában Gárdonyi Máté úgy határozta meg, mint aki azt kereste, hogy alapozhatná meg mindkét fél – egyház és szocialista rendszer – számára elfogadhatóan az egyház cselekvő útkeresését, s tágíthatná ki annak lehetőségeit.⁶¹³

---

⁶¹² *Relazione di Mons. Casaroli al Card. Segretario di Stato sulle provviste vescovili in Ungheria (con 4 allegati)*, 24. aprile 1964., in Barberini, 152-153.

⁶¹³ GÁRDONYI MÁTÉ, *Teológiai szempontok a magyar katolikusok kommunizmus alatti történetéhez*, in *Katolicizmus Magyarországon a II. Vatikáni Zsinat korában, Tanulmányok és inventárium*, szerk. TÖRÖK JÓZSEF - TUSOR PÉTER - TÓTH KRISZTINA, MTA-PPKE Lendület Egyháztörténeti Kutatócsoport, Budapest 2015, 22-25.

VI. 3. Bagó István – az összekötő szál

Kutatásunk során a Bács Kiskun-megyei Levéltárban találtunk egy összekötő szálát, amely kapcsolatot teremt az előbbieken felvázolt pécsi folyamatok és Belon Gellért személye, meghurcolása között, hiszen, ha a káptalani helynök választásának precíz levezetésére gondolunk, mindenképpen feltételeznünk kell, az ÁEH rendelkezett olyan egyházbiztosokkal, akik segítették koncepciójának megvalósításában. Bár kétségtelen, hogy konkrét bizonyítékunk nincs rá, mégis azt véljük, Bagó Istvánnak, Belon Gellért bajai plébánoselődjének a *Visszapillantás 15 év egyházpolitikájára. Elgondolások a jövőre vonatkozóan*⁶¹⁴ című írásában megtalálhatjuk azt a kézvezetőt, amely Miklós Imre útmutatója volt pécsi kiszállásának előkészítésében és sikeres voltában.

A kalocsai születésű és a főegyházmegyéhez tartozó Bagó István 1944-ben lett kánonjogi doktor. Az 1955-től Baja-belvárosi plébános a délvidéki területek visszatérése idején magyar településekre kapott megbízást, ahol túlzott magyarérzelmű megnyilvánulásai voltak, ezért a partizánok lágerbe hurcolták. Onnan kiszabadulva tért vissza Magyarországra, és ekkortól élete végéig beteges módon üldözte, jelentette fel azokat a paptársait, akik a diktatúra törvényeit nem szűk értelemben tartották meg.⁶¹⁵ 1957-ben azonban a forradalom és az annak következtében kialakult betegségére hivatkozva távozott a bajai plébániáról, ekkor követte őt Belon Gellért e posztján.⁶¹⁶ A békepapi mozgalom prominens személyisége Dunaszentbenedeken, majd 1958-ban a Kecskemét-Szentháromság plébánián működött, illetve a Váci Egyházmegyébe inkardinálva 1962-ben Újpest-Megyer, 1965-től pedig Soroksár plébánosa lett, 1989-ben halt meg. Pályája egyértelműen békepapi szerepvállalása kapcsán ívelt előre, az 1960-ban készült referátumában számára még Várkonyi Imre is reakciós volt. Írásában többször név szerint bírálja Belon Gellértet, majd kifejti annak menetét és előnyeit, hogy miként lehet átvenni az egyházmegyéek feletti irányítást a megyéspüspök halála kap-

⁶¹⁴ MNL BKML XXIII. 2. g. TÚK, 1960/4., *Visszapillantás 15 év egyházpolitikájára. Elgondolások a jövőre vonatkozóan*, 1-17. [Továbbiakban: *Bagó, Elgondolás*]

⁶¹⁵ DIÓS ISTVÁN, *Lelkipásztoraink 1945–2010*, SZIT, Budapest 2015, 29., valamint Bábel Balázs érsek szóbeli közlése.

⁶¹⁶ Ld. *Baja-Belváros, 1957*.

csán. Pécssett pontosan e leírás szerint történt minden, ráadásul nem sokkal annak időpontja előtt született ez az írás (1960-ban!), feltételezhető tehát, hogy az ÁEH előkészítő-dokumentuma lehetett az összeállítás.

„Az egyházkormányzati téren arra kell törekedni, hogy a kormány Rómát mindig kész tények elé állítsa, illetve, hogy a kezdeményezés mindig a kormány kezében legyen.”⁶¹⁷

A vezető békepap ezekkel a sorokkal kezdi az egyházkormányzat átalakításáról szóló jogi fejtegetését, majd megjegyzi, hogy az államérdeket az szolgálja, ha székesüresedés esetén a káptalan által választott személy veszi át az egyházmegyéék irányításának jogkörét. Megállapítja, ehhez a testületnek minimum három tagja kell, hogy legyen, ráadásul ezzel az abszolút többség is kijelenthető, illetve a sede vacante megkezdésével nyolc napon belül a választásnak meg kell történnie.

„Az egyházi követelmények szempontjából sem kifogásolható személyt az ÁEH-nak kellene kijelölni,”⁶¹⁸

aki azonnal átveszi a kormányzóhatalmat, mert a jog szerint felső megerősítésre nincs szüksége. Az egyházjogász szerint ennek az az előnye, hogy a kormányzó bármeddig vezetheti az egyházmegyét, jelenléte az egyházkormányzatban arra kényszeríti Rómát, hogy elfogadja a kialakult körülményeket, és miután ez egy bizonyos ideig működik apostoli kormányzóvá léptesse elő, illetve püspökké, hiszen előbb utóbb azok létszáma is csökkeni fog az idő előmenetelével.

„Mindenképpen óvakodni kell attól, hogy az itteni jelenlegi püspökök elgondolása szerinti segédpüspökök neveztesse ki, olyképpen, hogy azokat Róma a megyéspüspök halála esetére apostoli kormányzói minőségben megbízza az egyházmegye kormányzásával, amint ezzel a legutóbbi pécsi és szombathelyi esetben is próbálkozott.”⁶¹⁹

Bagó a Szentszéknek ebben a lépésében az állam kijátszását látta, az állam politikai terét pedig azzal emeli ki, hogy 1959-ben Róma azokat a személyeket bízta meg apostoli kormányzósággal, akiket a hatalom helynöké tette, és így sikerült azt is elérni,

---

⁶¹⁷ Bagó, *Elgondolás*, 14.

⁶¹⁸ Uo.

⁶¹⁹ Uo.

hogy a kellemetlenkedő megyéspüspökök (Mindszenty, Badalik, Pétery) joghatósága is felfüggesztessen.⁶²⁰

Ez a világos útmutatás tehát az ÁEH rendelkezésére állt. Az államhatalom ezekben a helyzetekben tudta, mik a lehetőségei, ezért is termelt ott Miklós Imre azonnal a megyéspüspök halála után, a választás pillanatában Pécsen és Kalocsán, illetve ezek a lépések olyan előnyös helyzeteket teremtettek, amelyek jól jöttek a keleti politika irányának alakításában. Az ilyen apostoli kormányzók által ugyanis garantálva volt, hogy azok békepap vikáriust neveznek ki, és ha a végleges rendezés irányába történnek lépések, akkor elő lehet hozni, hogy ő már bevált.⁶²¹

Valójában ez történik majd Pécsen, Veszprémben, Egerben a következő évek során, majd a hierarchiának ez kétlépcsős pótlási mechanizmusa – először segédpüspök vagy apostoli kormányzó a megyéspüspökké emelt személy – működött egészen a nyolcvanas évek végéig.

Ennek kísérleti terepe és ügyes taktikája volt a pécsi és a kalocsai választás, ezért kellett megakadályozni a Bagó István békepap, valamint Szakács Gyula egyházügyi megbízott számára egyaránt ellenszenves Belon Gellért hivatalba lépést, sőt mozdították elő ugyanebben az időben a Kalocsai Főegyházmegye területén történő félreállítását.

VI. 4. A szocialista rezsim és az egyház Cserháti József gondolkodásában

E fejezet végén érdemes figyelmünket Cserháti József püspöknek a kommunista rezsim értelmezéséről szóló fejtegetései felé fordítanunk. Tennünk kell ezt azért, mert az ostropolitik folyamatában püspökké szentelt, és a rendszerváltozás hajnalán nyugdíjba vonuló – Cserháti lemondását 1989-ben fogadta el a pápa –, püspökök közül neki volt egyedül igénye arra, hogy tevékenységének (újra)értelmezéseként e témában korábban

---

⁶²⁰ Uo. 15.

⁶²¹ *Beszámoló, 1959.*, 12. és *Bagó, Elgondolás*, 14-15.

megjelent fontosabb írásait összegyűjtse, illetve kiegészítő tanulmányokkal magyarázza. Az 1990 pünkösdjén publikált *Fényvillanások a hosszú éjszakában*⁶²² című összeállításból az *Elöljáróban*,⁶²³ az *I. rész*⁶²⁴ és az *In memoriam Mindszenty József bíboros*⁶²⁵ fejezet érinti tárgykörünket, aminek kiegészítéseként hivatkozunk még Pécs egykori ordináriusának hagyatékára, ahol néhány további érdekes írás található meg.

Cserháti József a kommunizmus éveit írásaiban a pluralizmus hangsúlyozásával próbálta megteremteni a szocialista társadalom másként gondolkodó kereszténységének létalapját, a párbeszéd fontosságára fókuszált, gyűjteményes kötetének is a dialógusról szóló írásai teszik ki legnagyobb hányadát. Mindszenty József ezt lehetetlennek tartotta a diktatúra világában. Éppen ezért tanulságos elsőként a magyar püspök-teológusnak a primásról szóló két írását vizsgálnunk, ami egyben „taktikus” vagy dialógus-viselkedésének is jó példája. Ennek előzményeként fontos hangsúlyoznunk, hogy 1973-ban VI. Pál pápánál ő maga szorgalmazta Mindszentynek az érseki hivattól való megfosztását, és terjesztette ugyanezen év október 30-án a püspöki kar elé azt a levelet, amelyben az ordináriusok valamennyien kérték – egyébként több szempontból jogosnak is mondható indokok alapján –, a primás visszavonulásának előmozdítását.⁶²⁶

A Cserháti-hagyatékban az említett tanulmány egy elsődleges és egy tisztázott formában található meg *Mindszenty József esztergomi primás-érsek emlékezete, illetve interjú személyiségéről, és szerepéről*⁶²⁷ címmel. A tisztázott változat, valamivel rövidebb az eredeti formánál, hangnemük alapján mindkettő 1989 körül kerülhetett leírásra. Ebben a referátumában a primást úgy mutatja be a püspök, mint hőslélkü, igaz krisztuskövetőt, aki önmagával szemben mély szigorral viseltetett, odaadó főpapként,

---

⁶²² CSERHÁTI JÓZSEF, *Fényvillanások A Hosszú Éjszakában – Dokumentációs visszaemlékezések a valóságüldözés harminc évéről*, Pécs, 1990. [Továbbiakban: *Cserháti, Fényvillanások.*]

⁶²³ *A némaságra és elhalásra ítélt egyház*, in Cserháti, *Fényvillanások*, 11-41.

⁶²⁴ E fejezetben az egyház és társadalom kérdéskörét tárgyaló tanulmányai találhatók. in *Cserháti, Fényvillanások*, 42-222.

⁶²⁵ *In memoriam Mindszenty József bíboros*, in *Cserháti, Fényvillanások*, 379-384. [Továbbiakban: *Cserháti, Mindszenty, 1990.*]

⁶²⁶ BALOGH MARGIT, *Mindszenty József (1892–1975) II.*, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2015. 1342-1344.

⁶²⁷ *Mindszenty József esztergomi primás-érsek emlékezete, illetve interjú személyiségéről, és szerepéről*, PEL, Cserháti József hagyaték. [Továbbiakban: *Cserháti, Mindszenty.*]

aki belső és hitbéli meggyőződés alapján védte az oltár, valamint a korona egységét, a Regnum Marianumot. Hangsúlyozza, Mindszenty nem a nép, hanem a rendszer ellensége volt, joggal aggódó, tiszta szándékú lelkipásztor, aki kibékíthetetlen ellentétet látott a kereszténység és a marxizmus között, és semmiféle kompromisszumlehetőséget sem tudott elképzelni egy ilyen berendezkedésű társadalom és az egyház viszonyában, ezért megtorpant a történelem útján, ami nem volt előnyös a magyar katolikusok számára. Esztergom érsekének elítélését jogtalannak tartja, hősnek nevezi őt, történelemfelfogását és társadalmi szerepének önértelmezését pedig a primás belülről fakadó meggyőződéseként mutatja be, de bírálja előítéletektől terhes magatartását. Megállapításait egyfajta történelmi kontextusba helyezve, Cserhádi a következő párhuzammal él:

„Lengyelországban Wyszyński az 'okos' Mindszenty volt.”⁶²⁸

A pécsi püspök szerint a bíboros apolitikus alkatú emberként jelent meg a magyar közéletben, aki a mérlegelés, a súlypontok meghatározása területén tévedett, a férfiönéret keretei többször lehatárolták, s akinek alakja mellett követségi fogsága idején már túlhaladt a magyar társadalom és a történelem. VI. Pál pápa vele kapcsolatos konfliktusának okát is ebben látja, majd így ír:

„A Mindszenty-üggyel is valóban úgy voltunk, mint a többi megrázkódtató, az új hatalmon lévők által végrehajtott tisztogatás és leszámolás eseteivel: túljutottunk rajta, túl is tettük magunkat, mivel úgysem tudtunk változtatni a helyzetben, és örültünk, hogy mi magunk sértetlenül maradtunk.”⁶²⁹

Hasonló címet visel az 1990-es tanulmánykötetben megjelent munkája is: *In memoriam Mindszenty József bíboros, primás, esztergomi érsek.*⁶³⁰

Ebben az összeállításban Cserhádi József már Mindszenty 1956-os szerepvállalásának kiemelését hangsúlyozza, a hit és a remény sugárzó példajaként mutatja be őt, és megállapítja, a „keleti kapunyitásnak” akadálya lett a primás, ezért mozdította el VI. Pál pápa. Itt már a tragikus magyar sors szimbólumává avatja Esztergom érsekét,

⁶²⁸ Cserhádi, *Mindszenty*, 3.

⁶²⁹ Cserhádi, *Mindszenty*, 2.

⁶³⁰ Cserhádi, *Mindszenty*, 1990., 379-384.

és azt várja, hogy az a demokrácia, amiért Nagy Imrével együtt életét áldozta, minél előbb legyen jelen a rendszerváltozás utáni Parlamentben, a fiatalságot pedig jellemezze az ő kreatív önzetlensége.

A nyugalmazott főpásztor teljes egészében ugyanazokat az elemeket vonultatja fel ebben az írásában, mint a fentebb tárgyalt Mindszenty-személyiségrajzában, ám más hangsúlyokkal. Cserhádi József megállapítása, hogy Mindszenty apolitikus volt, odaállítható a püspök saját magáról tett kijelentése mellé:

„...ilyen megjegyzése is volt [Miklós Imrének az esztergomi prímásutódlás kapcsán], hogyha újból köllene csinálni mégis a Cserhádi mellett döntenének, mert érezték azt, hogy én diplomata vagyok.”⁶³¹

Cserhádi József nemcsak e tárgyalt konkrét kérdésben, hanem a magyar egyház 1989 előtti helyzetének általános felvázolása kapcsán is megnyilatkozik tanulmánykötetében. Megállapítása szerint a vesztt háború következtében gúzsba kötötték a hívő népet, annak irányítói bármikor számíhattak a katolikus közösség likvidálására. Az egyházat el akarták szakítani az emberektől, a magyar múlttól, Rómától, a világegyháztól, ennek kivitelezésére pedig megalapították az Állami Egyházügyi Hivatalt, felszlatták a szerzetesrendeket, és ellenőrzés alá vonták az egyházkormányzatot. A világháborút követő időszak egyetlen pozitív eseményeként az egyházi javadalmak felszámolását említi a püspök. Ez utóbbi lépés jelentőségét majd mindegyik, a korszakhoz kapcsolódó nyilatkozatában felidézi, aminek kettős oka lehetett, egyrészt a zsinat utáni teológia szociális kérdésfelvetéseinek hatása, másrészt Mindszenty 1956-os beszédének kommunista propagandája, hiszen annak központi eleme volt a megállapítás: a bíboros visszakövetelte az egyházi vagyont – holott ő a nagymúltú intézmények viszsakéréséről beszélt csupán.⁶³²

A békapapi mozgalmat megértőleg mutatja be, amelyben szerinte voltak, akik a modus vivendi keresése, mások saját maguk erkölcstelenségének palástolása, ismét mások formális szempontok alapján kapcsolódtak be. Cserhádi több helyen védelmébe

---

⁶³¹ Cserhádi-interjú, 95.

⁶³² SZABÓ CSABA, *Mindszenty József „ismeretlen” rádiószózata*, in *Magyar Katolikus Egyház 1956, a Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány évkönyve 2007.*, LÖKA-Új Ember, szerk. Szabó Csaba, 99-114.

veszi az egyház és az állam közötti megállapodást, és a dialógust nevezi a diktatúra alatti és zsinat utáni egyház stratégiájának, amely elfogadja a fennálló ellentétek egymás mellett élését, az ezzel járó feszültségek világát.⁶³³

Ezekről a kérdésekről azonban már 1984-ben is értekezett, ekkori kiindulópontja annak elutasítása volt, ahogy az emigráció tekint a hazai egyházra, azt mondván róluk:

„egy rég túlhaladott vagy csupán máshol megvalósítható ideális modell lehetőségeit tartották szem előtt.”⁶³⁴

Ezzel szemben a magyar egyház belső tapasztalata – Cserhádi szerint! – az volt, hogy a történelem megszabadította a javadalmak terhétől, illetve megleckéztette, kifosztotta lehetőségeitől, elválasztotta a politikai elittől, a társadalomtól. Megállapításai egy részének 1984-ben történt leírása nagy jelentőségűnek mondható, bár az is igaz, hogy érzékelhető egyértelműséggel elsősorban a sztálinista időszak eseményeire vonatkoztatja a kritikák felsorolását, s csak áthallással utal az aktuális politikai vezetők gondolkodására.

Az 1964-es megállapodás jelentőségét itt és más helyeken is abban látta, hogy jogi keretek segítségével – miként neve is mutatja: *részleges*-en –, biztosította a püspöki kinevezések lehetőségét, aminek – szerinte – csúcspontját jelentette Lékai László 1976-os esztergomi beiktatása, illetve a lelkipásztori munka viszonylagos szabadsága. Mindezt a zsinati szellemnek is tulajdonítja, amely utat nyitott afelé, hogy a keresztények a szocialista társadalmat építsék, s az egyház is annak alakítójává váljon a pártállam számára. A Mindszenty bíborosra később is vonatkoztatott előítéletes magatartás említése – név nélkül ugyan –, de 1984-es tanulmányában már előkerül általánosságban, illetve megállapítja, hogy a hit helyett a materializmus igazi alternatívát nem tudott adni az attól megfosztott emberek számára.⁶³⁵

---

⁶³³ Ezt több tanulmányában tárgyalja, in *Cserhádi, Fényvillanások*, 42-222.

⁶³⁴ in *Cserhádi, Fényvillanások*, 43.

⁶³⁵ CSERHÁTI JÓZSEF, *A Vatikán és a Magyar Állam közötti megegyezés 20. évfordulójára*, in *Cserhádi, Fényvillanások*, 43-59.

Cserháti József a szocializmus és az egyház találkozási pontját az emberben jelöli meg,⁶³⁶ akiért – más-más indítékból ugyan –, de mindkettőnek dolgoznia kell, és ebbe a kontextusba helyezi el a kisközösségeket, mint a szegény egyház odaadó szolgálatának jeleit, ami megint egy abban az időszakban nagyon okos, azok létjogosultságát megalapozó fogás lehetett. A püspök a dialógus találkozási pontját összességében egyfajta felszabadítás-teológia mentén történő összefogásban látja.

1975-ben a Vigíliában megjelentetett egy másik tanulmányt,⁶³⁷ amelyben még idealisztikusabban tekintett a szocialista eszmeiségre és a zsinati egyházra, olykor megemlítve azokat a túlkapásokat, amelyek a kommunista rendszer és az egyház viszonyát, nem alkalomszerűen, hanem mindennaposan megterhelték. Ismételten hangsúlyozzuk, ezek kimondása újdonság lehetett abban az időben, ám az általánosságból az alkalomszerűség kategóriájába való áthelyezése e problémáknak már torzítás.

1980-ban az 1950-es egyezmény 30. évfordulójára is született egy hasonló lélegzetvételű írása, amelynek címe: *Tovább a nyitott utakon*.⁶³⁸ Cserháti ebben a munkájában ismét több lépéssel túlmegy a határon, majd hogyanem hálát adva az 1945 utáni társadalmi folyamatokért, azt állítva, azok megtisztították az egyházat, illetve kölcsönös közeledésről szól 1950 nyarán, s méltatja a szocialista előrehaladást. Így ír:

„A Magyar Népköztársaság államával kötött első megállapodás cselekvési alapot és új természetű alkotói légkört biztosított az egyház számára is.”⁶³⁹

Munkájában felmagasztalja azt a kádári felismerést, hogy a vallásossággal együtt kell élnie a szocialistáknak, de elhallgatja ennek folytatását: az egyházüldözés szükségességének szocialista politikáját. Az egyház viszonylagos szabadságáról beszél, amivel meg kell békülni, bár szorgalmazza a további nyitást.

A felsoroltak alapján milyen mérleget vonhatunk meg Cserháti József pécsi püspöknek az egyház kommunista rendszer-beli állapotát bemutató tanulmányairól, a rendszerhez való viszonyáról?

---

⁶³⁶ Ezt portréfilmjében is kiemeli: „Isten népének szolgálatában” – Dr. Cserháti József megyéspüspök portréja (1989. 11. 03.) <https://www.youtube.com/watch?v=cQchPTFknHc&t=1123s> (A kutatás időpontja: 2023. április 20.).

⁶³⁷ CSERHÁTI JÓZSEF, *Tovább a nyitott utakon*, in *Cserháti, Fényvillanások*, 79-95. [Továbbiakban: *Cserháti, Nyitott utakon*.]

⁶³⁸ *Cserháti, Nyitott utakon*, 79.

⁶³⁹ *Cserháti, Nyitott utakon*, 82.

Azt mondhatjuk, hogy azok közös jellemzője: miközben számos ponton valós megállapításokat tesz a diktatúra és az egyház kapcsolatának visszásságaira, sosem említi, hogy e folyamatnak ő is része, részese és negatív értelemben is alakítója volt, például azáltal, hogy a Szentszék rendelkezésével szembe szállva, elfogadta Miklós Imre számára biztosított jelölését a Pécsi Egyházmegye kormányzására. Különösen is érdekes ez, ha figyelembe vesszük, hogy 1989 után Lékai László hibájaként rótta fel: nem volt elég kemény tárgyalópartner, sokat engedett az állam követeléseinek számára.⁶⁴⁰

Nyilván mindeközben Cserháti is ellenséges és jogköreit korlátozó erőként szembesült a rendszerszintű egyházüldözéssel, ezért joggal érezhette magát a rezsim áldozatának, ám e fentebb bemutatott dimenzió belátásnak elmaradása hiányérzetet teremt a kései olvasó rendszerváltozás utáni Cserháti-képének alakulásában.

Ugyanakkor ez a problémafeldolgozás világosan mutat rá a pécsi püspök zseniális gyakorlatára: mindig jól mérte be, melyik fórumon, milyen közegben, mit kell és szabad hangsúlyoznia olvasói számára.

Nem tudunk tisztán látni abban, az általa hangsúlyozott dialóguskészség mennyire volt naivítás, taktika vagy éppen megalkuvás. Hiszen az ember a gyilkosaival nem tud dialógusban lenni, csak kiszolgáltatott kapcsolattartásban, s akkor azt hinni erről, hogy dialógusban van, naivítás vagy hazugság. Ennek eredményességében azonban megerősítette őt a marxista-keresztény dialógus budapesti találkozója, amelyen Paul Poupard bíboros⁶⁴¹ képviselte a Vatikánt. Ha taktikai lépés volt a dialógus, akkor nem értjük, miért nem mondta ki ezt a rendszerváltozás után? Sőt, még ekkor is eredményként értelmezte megnyilatkozásai során. Ha pedig megalkuvás, akkor elmaradt annak a véleményének revidálása, hogy a keresztény ember részt vehet a szocialista társadalom építésében úgy, hogy nem kerül konfliktusba a legtöbb területen hitének tanításával.

Meglátásunk szerint ugyanaz a probléma, amit ő Mindszenty József esetében felpanaszolt, hogy rabja volt előítéleteinek, megtorpant a történelem egy pontján és

---

⁶⁴⁰ *Cserháti-interjú*, 92.

⁶⁴¹ Paul Joseph Jean Poupard (1930-) bíboros. 1954-ben Párizsban szentelték pappá, 1979-ben püspökké, 1985-ban bíboros. 1988-2007 a Kultúra Pápai Tanácsának és a Vallásközi Párbeszéd Pápai Tanácsának elnöke.

férfiúi önérzete nem engedte jószándékú elhatározásainak felülvizsgálatát, pepita-formában jellemezte Cserhádi munkásságát. A világháború előtti szociális tapasztalatai és a Dél-amerikai püspökökkel való találkozása⁶⁴² miatt benne is, mint annyi kortárs egyházi személyiségben pozitív előítélet alakulhatott ki a marxizmus szociális kérdésfelfogása és céljai iránt.⁶⁴³ Ezt a megállapításunkat ugyancsak alátámasztani látszik segédpüspökkérő levele, amelyben az egyben megyéspüspökutódnak kiszemelt Bán Endrét úgy mutatja be Miklós Imre előtt, mint aki nyitott ezekre a témákra.⁶⁴⁴ Mindezek közepette Cserhádi József valószínűleg sose tudta feledni ordináriussá történt elléptetésének állami machinációját, ami magával hozta, hogy nem mert nyilvánosan szembenézni a szocializmus évtizedei alatt viselt kijelentéseinek súlyával, azok negatív hatásával. Ugyanakkor nem feledhetjük el energikus törekvéseit azért, hogy a magyar egyház mind jobban megismerje és elmélyítse a Zsinat tanítását.

Taktikai-dialógusának, amelynek központi eleme volt a szociális felemelkedés közös munkálása, az 1980-as években már eredménye lehetett, hogy az egyház betehette lábát a szociális területre, karitászcsoportokat alapíthatott az egyházközségekben, és ilyen jellegű intézményeket hozhatott létre külföldi támogatásával, amivel részt ütött a csoport- és intézményszervezés állami tiltásának falán. Miklós Imre ezt éppen Belon Gellért ügye kapcsán rótt fel Cserhádi Józsefnek:

*„Cserhádi püspök úr rendszeresen prédikál arról, hogy segítsük a betegeket. Most mutasson jó példát. Ezt én megmondom neki is barátságosan.”*⁶⁴⁵

---

⁶⁴² Kálmán 2020, 90-91.

⁶⁴³ Megemlékezés Cserhádi József püspök születésének 100. évfordulója alkalmából (2.), <https://www.youtube.com/watch?v=759pyV9mYNQ> (A kutatás időpontja: 2023. április 20.).

⁶⁴⁴ MNL OL XIX-A-21-a P-17-2/1983. Cserhádi József levele segédpüspök kinevezése ügyében, javaslata Bán Endre plébánosra.

⁶⁴⁵ Emlékeztető, 1982. március 30., 15-16.

VII. Belon Gellért meghurcolása és lelkipásztori munkássága a miskei, majd a jánoshalmi plébánián

VII. 1. Belon Gellért bajai lemondásának kikényszerítése

Szakács Gyulát az ÁEH megyei megbízottját valószínűleg személyes motivációk és nem csupán Belon Gellért püspöki kinevezésének megtorlása irányította abban, hogy elmozdítsa őt a Baja-belvárosi Plébániáról. Ennek egyik bizonyítéka, hogy a meghurcolás nem 1959-ben vagy 1961-ben kezdődött, hanem 1957-ben, amikor Grósz József kalocsai érseket több alkalommal is retorzió alá akarták vonni két bizalmasa, Gyetvai Péter és Belon Gellért akadályoztatásával. Így történt ez aztán 1957 júliusában, amikor először 1956 utáni megbízatásukat akarták megsemmisíteni állami részről, majd a működési engedélyt is megvonták tőlük, mert a püspöki kar elnöke nem volt hajlandó feloldani az exkommunikált papok korlátozását.⁶⁴⁶ És bár ezeket az állami rendelkezéseket végül nem érvényesítették, mégis megkezdődött Belon kiszorítása, aminek része volt a püspöki kinevezésekor róla adott vélemény, megbízásainak akadályozása, majd pedig áthelyezésének tudatos előmozdítása.

Az ÁEH helyi képviselője 1961-es munkatervében, az egyházi reakció elleni harc módszerei címet viselő részben konkrétan megfogalmazza a következőket:

„E pontban emlitem dr. Belon Gellért személyét is, aki, mint ismeretes újból magára hívta a figyelmet azzal, hogy a pápa táviratilag őt nevezte ki a meghalt pécsi püspök utódjaként. Március elején megkezdtem nevezett személyével kapcsolatban eddig összegyűlt anyagok rendezését. Szeretném az évvégéig elérni elmozdítását, majd fokozatos elszigetelését is.”⁶⁴⁷

Időben nem volt ugyan eredményes Szakács munkálkodása, ám annak előre haladtát kétségtelenül segítette a nagy védelmező és pártfogó Grósz József kalocsai érsek 1961. október 3-án bekövetkezett halála.

⁶⁴⁶ Feljegyzés.

⁶⁴⁷ MNL BKML XXIII. 2. g. 1961. 5-21., *Jelentés az első negyedévben végzett egyházpolitikai munkáról*, 001/11/1961., 8. [Továbbiakban: *Jelentés az elsőnegyedévi egyházpolitikai munkáról, 1961.*]

1962 márciusában ráadásul azzal szembesült az ÁEH, hogy az Annuario Pontificio-ban a két kinevezett segédpüspök neve is működésében akadályozott személyként szerepel, ami fokozta megítélésük súlyosbodását.⁶⁴⁸ Ezt követte az állami gépezet beindulása, május 9-én, a helyezési időszak idején ugyanis Belon Gellértet felrendelték az Állami Egyházügyi Hivatal központjába, ahol a teljes vezérkar jelenlétében közölték vele, választhat, vagy kisebb helyre vonul el önként vagy megvonják működési engedélyét.⁶⁴⁹

„'62-ben hívtak megint. Öten ültek velem szemben 4 órán át. Mondtam azt is, hogy ha a rendszer megváltozna, én a struktúrák 80%-át meghagynám. Ezen nagy beszélgetés után Bajáról el kellett mennem egy héten belül egy kisebb helyre. Várkonyi Imrével beszélünk meg a kivitelezést. Ijjassal⁶⁵⁰ cseréltünk. Ő ment Bajára, én meg Miskére.”⁶⁵¹

A folyamat viszonylag rövid idő alatt zajlott le, és szinte ő vezényelte le ennek rendjét.

„Az akkor miskei sequestrumban lévő Ijjasra esett választásom, aki bajai volt és előttem foglalkozott Bajával, végül is nem akart (ezért mentem én). Most már akart.”⁶⁵²

Május 12-én a bajai esperes levélben fordult az ordináriushoz, a szabálytalanul megválasztott Várkonyi Imréhez, jelezve, az ÁEH elnökségével folytatott tárgyalásainak eredményeként arra a következtetésre jutott, okosabb kisebb helyen folytatnia

---

⁶⁴⁸ Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár [Továbbiakban: SZEL], Winkler-püspöki kinevezés, *Hamvas Endre csanádi püspök 1963. április 2-án kelt levele Winkler Józsefhez*, 10-24-Pk/1963. sz. levele idézi az ÁEH elnökének erre vonatkozó megállapítását. [Továbbiakban: *Hamvas-Winkler, 1963.*]

⁶⁴⁹ *Feljegyzés.*

⁶⁵⁰ Ijjas [Ikotity] József (1901–1989) 1925-ben Kalocsán szentelték pappá, rövid kápláni időszak után teológiai tanár, 1928-tól Rómában tanult, majd különböző feladatköröket látott el. 1941-ben a visszacsatolt délvidéki részek érseki biztosa, 1944-től Duskon plébánoshelyettes, 1947-től Kalocsa Szent Imre, 1954-től Miske plébánosa, 1962-ben Baja-belvárosi plébános-helyettes. 1964-ben püspökké nevezték ki, csanádi apostoli adminisztrátor, 1969-től kalocsai érsek, a Magyar Püspöki Kar elnöke, 1987-ben vonult nyugalomba.

⁶⁵¹ *Interjú, 1984.*

⁶⁵² *Adatlap, 2.*

szolgálatát, saját hivatalába pedig Ijjas Józsefet javasolja, aki rábeszélése nyomán már hajlandó a cserére. Egyben jelezte, ő kész az azonnali költözésre.⁶⁵³

Valószínűleg ez a nyilatkozat Kalocsán született, mert Várkonyi ugyanaznap i dátummal fogadta el,⁶⁵⁴ nyilvánította üressé a plébániát és kérte fel annak betöltésére a későbbi csanádi püspököt és kalocsai érseket – akit 10-én írt levelében e napra megbeszélésre hívott be Kalocsára⁶⁵⁵ – már ekkor megállapítva, a váltás ellen az ÁEH-nak sincs kifogása.⁶⁵⁶ A vicarius oeconomusi kinevezés dokumentuma végül 14-én született meg, május 16-án pedig az átadás-átvétel is létrejött a bajai plébánián. Május 19-én Prantner József⁶⁵⁷ ugyancsak megadta hozzájárulását a cseréhez, amely során mindketten oeconomus vicariusi kinevezést kaptak.

A már elmozdított plébános május 13-án még a hívekkel együtt ünnepelte az elsőáldozást, másnapra azonban egyházközségi gyűlést hívott össze, ahol bejelentette a változást, és megköszönte, hogy mindaz, ami öt év alatt történt, az egyházközség belső békéjével ment végbe. A tanács részéről felszólalók Belon Gellért szempontjainak megértéséről és a hívek felé közvetítéséről beszéltek, támogatásukról biztosították.⁶⁵⁸

Ezzel párhuzamosan a Főegyházmegye bácskai részének egykori kormányzója május 12-én beadta lemondását a miskei plébániáról,⁶⁵⁹ amit a káptalani helynök

---

⁶⁵³ KFL I-1-b-Baja-belváros-1962, *Belon Gellért Baja-belvárosi plébános lemondása hivataláról, 1962. május 12.*, 92/1962.

⁶⁵⁴ KFL I-1-b-Baja-belváros-1962. 1436/62, *Várkonyi Imre káptalani helynök levele Belon Gellérthez lemondása ügyében, 1962. május 12.*

⁶⁵⁵ KFL I-1-b-Baja-belváros-1962. 1436/62, *Várkonyi Imre káptalani helynök levele Ijjas Józsefhez, 1962. május 10.*

⁶⁵⁶ KFL I-1-b-Baja-belváros-1962. 1436/62, *Várkonyi Imre káptalani helynök levele Ijjas Józsefhez, 1962. május 12.*

⁶⁵⁷ Prantner József (1911–1975) az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke, államtitkár. 1933-tól munkásmozgalmi tevékenységéért többször letartóztatták és elítélték, párttisztaségeket töltött be. 1951-től az ÁEH-ban különböző feladatköröket látott el, 1956–1961 között az MSZMP Tolna megyei bizottságának első titkára. 1961-től tíz éven át az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke, 1968–1971-ben államtitkár. Soós, 2014, 293-294.

⁶⁵⁸ Baja-Belvárosi Plébánia, 109. sz., *Jegyzőkönyv az 1962. május 14-ei rendkívüli képviselőtestületi gyűlésről.*

⁶⁵⁹ KFL I-1-b- Miske-1962, *Ijjas József miskei plébános lemondása hivataláról, 1962. május 12.*, 315/1962.

ugyanaznap nyilvánított megüresedetté,⁶⁶⁰ május 14-ével pedig Belon Gellétre, mint vicarius oeconomusra bízta a település ellátását.⁶⁶¹

Szakács Gyula és Bagó István ezzel elérte célját, a Baja-belvárosi egyházközségre korábban már és Belonnal együtt is pályázó békepapnak, a bajai Jézus Szíve templom plébánosának, Pintér Lászlónak viszont még várnia kellett előléptetésére, őt csak 1965-ben sikerült kárpótolni, amikor székesegyházi plébánossá és általános helynökké emelték, Ijjast pedig 1964-ben VI. Pál pápa kinevezte csanádi apostoli kormányzóvá, tehát igaza lett a miskei plébánosnak:

„később tudtam meg, hogy ki volt választva eljövendő karrierjére. Ezt a plébánia átadáskor rejtélyesen megsúgta nekem.”⁶⁶²

– jegyezte meg később Belon Gellért az átadás-átvétel kapcsán.

VII. 2. A miskei plébános – a jelentések alapján

Minden forrásréteg – személyes és kortás visszaemlékezések, hivatalos dokumentumok – megegyeznek abban, hogy Belon Gellért Bajáról történt elmozdításának lebonyolítását szinte maga irányította, annak beindítása után, valahogy uralta a folyamatot, mint a János Evangélium Krisztusa a passióját. Mindezt pedig a törvénytelenül hatalomhoz jutott korábbi tanártársával, Várkonyi Imrével együtt tette, aki Udvardy József püspök szerint, próbálta minél fájdalommentesebben végrehajtani az állam akaratát.

„Beresztóczy Miklós... amellet hangoskodott, hogy egy eldugott tanyai lelkészre kell disponálni. Várkonyi vetett latba a befolyását, hogy legalább olyan faluba kerüljön, ahol van káplán. Így került Miskére. Ez nem vette el életkedvét. Magas fokon mutatta meg, hogy életünkben a Gondviselés intézkedését kell látni. Lelkesen dolgozott Miskén és később Jánoshalmán, mindenütt anyagilag és lelkipásztorilag emelve a nívót.”⁶⁶³

⁶⁶⁰ KFL I-1-b- Miske-1962, 1439/62. Várkonyi Imre káptalani helynök levele Ijjas József miskei plébánoshoz lemondása elfogadása ügyében, 1962. május 12.

⁶⁶¹ KFL I-1-b- Miske-1962, 1442/62. Várkonyi Imre káptalani helynök levele Belon Gellérthez miskei vicarius oeconomussá való kinevezéséről, 1962. május 14.

⁶⁶² Adatlap, 2.

⁶⁶³ UDVARDY, 1992, 154.

A káplán jelenléte a miskei plébánián egyszerre volt segítség Belonnak és az államnak. Neki azért, mert így gyakrabban és szabadabban végezhetette az előző években megerősödött lelkipraktizáló szolgálatát az ország számos pontján, az államnak pedig azért, mert olyan személyeket tudott mellé helyezni, akik figyelemmel kísérték minden mozdulatát. Lelkipásztori munkáját is az ügynöki jelentések alapján tudjuk rekonstruálni, ezek visszavisznek bennünket e Bács-Kiskun megyei település katolikus világába.

Varga Imre⁶⁶⁴ káplán egy hozzá látogató paptestvérének úgy jellemezte a falut, mint az egyházmegye egyik legrosszabb plébániáját, amit tönkre tett az elődök mentalitása, és amely a gyermekvállalási kedv háttérbe szorulása miatt kihalásra van ítélve. A lelkipásztor szerint az emberek jómódban éltek, ezért nehéz volt őket hitéletre motiválni, s csak a szokás, a megszólás elkerülése befolyásolta a hitélettel kapcsolatos döntéseiket.⁶⁶⁵

Káplánja mellett a trombózissal betegeskedő plébánost egy nővér segítette, vezette a háztartását, aki egyfajta szenzor is volt a falu felé. Varga Imre úgy jellemezte főnökét, mint akinek egyéni elgondolásai vannak, de meghallgatja a kritikát, illetve nagyvonalú vele szemben. Megemlítette, külföldről nagyszögű pénzzel is támogatni akarták az akadályoztatott püspököt, ám ezt se ő, se társa, Bárd János nem fogadta el, politikai kérdésekben pedig nagyon kimért és óvatos viselkedést tanúsított. Megjegyzi, hogy a plébánián gyakran megfordultak Belon budapesti ismerősei, a főegyházmegyből származó papbarátai.⁶⁶⁶

„Kassai” fedőnevű ügynököt igazából Miskén akarták „helyzetbe hozni”, ezért 1965. augusztus 1-jével odahelyeztették Belon káplánjának. Fel is szólította tartótisztje, hogy jól, alaposan végezze papi munkáját, nem baj, ha a vallási élet általa is növekedik, legyen erkölcsös, tanuljon nyelvet, mert akkor, innen Belon mellől kiemelve tudják megtalálni igazi helyét az információadásban.⁶⁶⁷

---

⁶⁶⁴ Varga Imre (1915–1984) kalocsai főegyházmegyes pap. 1938-ban szentelték pappá, Belon Gellért káplánja volt 1962–1963-ban. 1970–1972 között Öregcsertő plébánosa, majd betegség miatt nyugdíjba vonult.

⁶⁶⁵ ÁBTL 3.1.2. M-25086. „Kassai” fedőnevű ügynök [Továbbiakban: *Kassai I.*], 262-264.

⁶⁶⁶ *Kassai I.* 274-276.

⁶⁶⁷ Uo.

Szerinte a plébánosa nem szeretett a településen élni, sokat volt távol, baráti társasága főként Rónay György,⁶⁶⁸ Zimnádi Piusz, Dienes Valéria⁶⁶⁹ köré csoportosult. Az emberek panaszkodtak is, hogy nem ért a nép nyelvén, illetve olyan emberként mutatta be őt jelentője, mint aki zárkózott életet él, s igen szomorú volt akkor, amikor megtagadták tőle a zsinatra való kimenetelét.⁶⁷⁰

*„A zsinatra nem engedtek. A zsinat ünnepélyes megnyitása óráiban én gallyakat vágtam a kertben és a Veni Creator-t mondtam.”*⁶⁷¹

*„Szegény apát úrnak nem itt lenne a helye, hanem valamelyik püspöki székben, jelenleg pedig Rómában a többi püspökkel együtt...”*⁶⁷²

vélték egyes hívek. Belon pedig

*„nem érti meg, hogy miért nem bíznak benne meg, amikor nem tesz semmi elengedhetetlen dolgot sem a fennálló renddel.”*⁶⁷³

Az állami hatóságok azonban úgy tartották őt reakciónak, hogy állandóan foglalkoztak, azaz számoltak vele. 1966-ban is ott szerepelt az ÁEH-megbízott munkatervében, mint akivel beszélnie kell,⁶⁷⁴ beszámolójában pedig azt írja, hogy a többi „reakciós pappal” együtt sikerült őt is jobban elszigetelnie a főegyházmegye életében.⁶⁷⁵

Szakács Gyula 1966-ban jelentésben is fontosnak tartotta összegezni a kinevezett püspök miskei tevékenységét, amelynek fő információforrása a plébánián működő

⁶⁶⁸ Rónay György (1913–1978) szerkesztő. Magyar-francia szakos diplomájának megszerzése után 1935-től kapcsolódott be a Vigilia szerkesztésébe, és publikált verseket, elbeszéléseket, kritikákat. 1947–1949 között a Keresztény Demokrata Párt képviselője, 1946–1961 között a Vigilia szerkesztőbizottságának tagja, ekkor eltávolították, majd 1969–1978 között főszerkesztője a folyóiratnak.

⁶⁶⁹ Dienes Valéria (1879–1978) filozófus. 1905-ben doktorált, 1927-től az Aquinói Szent Tamás Társaság tagja, 1934-ben Baumgarten-díjban részesült, írásai, versei a Vigiliában jelentek meg.

⁶⁷⁰ A zsinaton való jelenlét kapcsán ld. FEJÉRDY ANDRÁS, *Magyarország és a II. Vatikáni Zsinat 1959–1965* (Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok 43.), MTA Történettudományi Intézete, Budapest 2011, 70, 97., 171. Ez utóbbi szerint Belon Gellért is kérte a zsinatra való kiutazást, 1965. augusztus 6-án, amire 18-án kapott újbóli elutasító választ, hiszen azt már korábban is megtette, mivel meghívót kapott már annak megnyitására is.

⁶⁷¹ *Interjú, 1984.*

⁶⁷² ÁBTL 3.1.2. M-25086/1, „Kassai” fedőnevű ügynök jelentései, [Továbbiakban: *Kassai II.*], 43.

⁶⁷³ Uo.

⁶⁷⁴ MNL BKML XXIII. 2. g. TÜK 00-6/1965., *Munkaterv az 1966. év I. felére*, 4.

⁶⁷⁵ MNL BKML XXIII. 2. g. TÜK *Feljegyzés dr. Belon Gellért apát-plébánosról*, [Továbbiakban: *Feljegyzés, 1965.*]

káplán jelentései lehettek, hiszen ugyanazokról a fejleményekről – csak más hangsúly-lyal és érdeklődéssel – olvassunk ebben. Az állami megbízott részletezi, hogy Belon kéthetente több napra elutazik különböző lelki programokra, ismerősei látogatására, és fő tevékenységének azok fogadását tekinti falujában.

Más forrásból tudjuk erre az időszakra vonatkozóan, hogy
„Igen bensőséges kapcsolat fűzte Shvoy Lajos megyéspüspök atyához. Nagyon sokszor vezetett tehát itt rekollekciót, lelkigyakorlatot... Shvoy püspök atya ragaszkodott ahhoz, hogy ilyen esemény alkalmából mindig főpapi jelvényekkel jelenjen meg. A saját püspöki jelvényeit adta át neki, jelképezve, hogy az állami el nem ismerés ellenére ő is kinevezett püspök.”⁶⁷⁶

A megyei megbízott megemlíti azt is, hogy egy alkalommal mintegy nyolcvan idős embert gyűjtött össze, akiknek diákat vetített Róma templomairól, liturgikus cselekményt – feltehetőleg a betegek szentségének közösségi kiszolgáltatását – végezték és ajándékokat osztott ki nekik.⁶⁷⁷

Ugyanakkor Belon Gellértnek itt is viselnie kellett az államhatalom felől érkező atrocitásokat. Waigand József visszaemlékezésében olvassuk:

„Ez persze nem jelenti azt, hogy ne ment volna idegeire mindaz, ami személye körül történt: menesztése Bajáról, az útlevél elutasítása, beidézése mindenféle ügyekben a kecskeméti rendőrségre. (Egy ilyen izgalmának éppen tanúja voltam, amikor Miskéről berendelték másnapra, és nem tudta, visszaengedik-e vagy sem; én is izgalommal vártam minden autóbusznál, míg végre este megjött. Valami rokona ügyében hallgatták ki.”⁶⁷⁸

Ilyen, félig-meddig rokonnal kapcsolatos ügyről Szakács Gyula is beszél, Belon egykori bérmafiával. Csere Dezsővel⁶⁷⁹ kapcsolatban, akit a BM 1966 tavaszán letartóztatott, és akinek ügye kapcsán a miskei plébános nála érdeklődött, a szöveg azt

⁶⁷⁶ Vajk Gyula visszaemlékezése, in *Emlékkönyv, 1992*, 157. [Továbbiakban: *Vajk.*]

⁶⁷⁷ *Feljegyzés, 1965.*, 2.

⁶⁷⁸ *Vajk*, 158.

⁶⁷⁹ Csere Dezső (?) orvos. Belon Gellért 1936-37-ben Fajszon volt káplán, ekkor lett bérmafia. Tanítatását fizette, Kalocsán is maga mellé vette, egyengette útját a papság felé. Végül orvos lett, a kapcsolatot püspöksége idején is tartották. *Emlékkönyv, 1992*, 93–94.

sejteti, közbenjárt. Valószínűleg sikerült valamilyen módon figyelemmel kísérni a találkozást, mert az áéhas hivatalnok tudni vélte, hogy Belon egy VI. Páltól kapott püspökgyűrűt mutatott neki, amely kapcsán kiderült, Bárdnak is jutott egy ilyen jelvény, ami feltehetőleg a kalocsai aula közvetítésével jutott el hozzá.⁶⁸⁰

Vajk Gyula⁶⁸¹ szerint ugyanakkor

*„ez az időszak volt... szerény, higgadt, kiforrott lelkiérettségben megalapozott lelkipásztori, lelkivezetői, lelkiirói életének legtermékenyebb időszaka, az egész országra kiterjedően. Ekkor lett szinte az ország második Prohászokájává.”*⁶⁸²

Belon erről a tevékenységéről a következőket jegyezte fel:

*„Miskéről is folytattam előadásaimat, mint addig, ahova hívtak. Magamtól sehová nem mentem. Akinek volt bátorsága értem megvívni a titkárokkal, oda elmentem. Aki meghívott, de „meggyőzte” az egyházmegyei egyházügyiis, az később visszakozott. Nagyobb helyekre nem hívtak éppen emiatt.”*⁶⁸³

VII. 3. A jánoshalmi plébános

Belon Gellért Jánoshalmára történő áthelyezésének történetét saját maga örököltette meg írásban a település Historia Parochiaéjában.

„Kinevezési iratom január 25-től kelt, noha már 1969. áprilisában említette meg előttem Dr. Várkonyi Imre, majd kb. egy hónappal később érsek Urunk tette ugyanezt, hogy nem volna e kedvem Miskéről Jánoshalmára menni. Feleltem mindkét esetben az volt, hogy nincs, de ha az egyház úgy kívánja, elvállalom. Érsek Úr nyíltan meg is mondta, hogy most kerülven az egyházmegyébe (1969. II. 11.) – ha Jánoshalmára a lojálisabb papok közül nevez ki valakit, az nem jó bemutatkozás lesz. Megmondtam, ha ezzel szolgálatot tehetek neki, s így

⁶⁸⁰ Feljegyzés, 1965, 2.

⁶⁸¹ Vajk Gyula (1908–1994) prépost-plébános. 1933-ban szentelték pappá a Székesfehérvári Egyházmegye számára, kápláni helyei után 1942-től Bodajkon adminisztrátor, majd plébános, 1952-ben prépost. 1947-től folyamatos rendőri zaklatások érték, 1957-ben letartóztatták, zaklatása szabadulása után is folytatódott. 1962-ben kiutasították Bodajkról, szolgálaton kívülre került, 1963–1968 között Úrhídán plébános, nyugdíjaztatta magát, majd Lékai László későbbi bíboros és Rosta Ferenc püspök segítője volt gazdasági ügyeikben, így a leányfalui lelkigyakorlatosház és a békásmegyeri Boldog Özséb templom felépítésében.

⁶⁸² Vajk, 158.

⁶⁸³ Adatlap, 3.

az egyház valamiféle javának, megteszem. Magam nem kívánkoztam, részben korom s vérnyomásom miatt. Miskén már rendbe tettem, amit rendbeteendőnek ítéltem (templom, plébánia), hívekkel is egybehangelődtünk.”⁶⁸⁴

Később kifejtette ez a változás nem várt fejlemény volt életében, főként az, hogy Ijjas József kezdeményezte mindezt:

„Csodáltam, hogy 1969-ben, akivel cseréltem Baja-Miske viszonylatában, amikor Kalocsára került, azzal jött, hogy menjek át Jánoshalmára. (Udvardy került innét Szegedre püspöknek). De még így is egy évbe került míg idejöhöttem, bár nem lévén város és esperes, áéhás hozzájárulást nem követel a törvény. Így kerültem Jánoshalmára.”⁶⁸⁵

A jánoshalmi plébániát – mivel Udvardy József püspök lett – 1969. februárja óta Tassi Ferenc⁶⁸⁶ vikáriusként vezette, s nyilván nem csupán Ijjas József kalocsai áttelepedése, hanem az állammal való egyeztetések is késleltették a hivatal betöltését, amiről az új főpásztor sorai szerint – bár nem lett volna kötelező –, az egyházügyi hivattal is történtek egyeztetések,⁶⁸⁷ Miklós Imre február 7-én kelt levele szerint ennek tényét tudomásul vették.⁶⁸⁸ A település egyébként a főegyházmegye legnagyobb plébániája volt,⁶⁸⁹ ami az évek során még gyarapodott 1-2 misézőhellyel.⁶⁹⁰

Az új plébános az esküt és a hitvallást február 5-én tette le,⁶⁹¹ beiktatását szinte saját maga végezte, a plébániát ideiglenesen vezető Tassi Ferenc csupán néhány szóval

---

⁶⁸⁴ *Historia-Jánoshalma*, 18.

⁶⁸⁵ *Adatlap*, 3.

⁶⁸⁶ Tassi Ferenc (1911–2006) kalocsai főegyházmegyes pap. Hitoktató, lelkész 1933-tól Horgos-Királyhalomban, 1935-től a szabadkai Apostoli Kormányzóság jegyzője, 1936-tól levéltáros u. o. 1937–1938 jogi tanulmányokat folytatott Rómában, főszentszéki jegyző Kalocsán, 1947–1950 között a karmelita rendben volt, 1950-től lelki igazgató a kalocsai kisszemináriumban. 1951-től érseki titkár, főszentszéki jegyző, 1974-től érseki tanácsos, 1983-ban nyugállományba vonult.

⁶⁸⁷ KFL I. 1. b. 568/70. – Jánoshalma, Kézírásos feljegyzés *Ijjas József kalocsai érsek 1970. január 19-i Belon Gellértet jánoshalmi plébánossá kinevező levelén*. [Továbbiakban: *Kinevezés – Jánoshalma*, 1970.]

⁶⁸⁸ KFL I. 1. b. 568/70. – Jánoshalma, *Miklós Imre 1970. február 7-i levele Ijjas József kalocsai érsekhez*.

⁶⁸⁹ *Kinevezés – Jánoshalma*, 1970.

⁶⁹⁰ *Historia-Jánoshalma*, 18.

⁶⁹¹ KFL I. 1. b. 568/70. – Jánoshalma, *Juramentum Parochi v. curati*, 1970. február 5.

ajánlotta őt a hívek figyelmébe, s olvasta fel a kinevezési okiratot.⁶⁹² Ő viszont minden misén bemutatkozott, elmondta élete alakulását: árvaságát, börtön-idejét, de püspöki kinevezéséről nem beszélt.

*„ismertem Jánoshalma problémáit, hiszen Dr. Udvardy püspökkel 45 évi őszinte barátság fűz össze és többször megfordultam Jánoshalmán, amíg ő itt volt. Elriasztott az a szokványos vallásosság, a garasosság a nagy jólét mellett és az értetlenkedésből fakadó különutas vallásosság, aminek a levegőjét megéreztem. Viszont éppen ez ki is vívta érdeklődésemet, vajon lehet e ilyen helyen csinálni valamit, de főként az izgatott, hogy a közvetlenségre törekvő liturgiát lehet e szépen egyöntetűen végezni.”*⁶⁹³

Új helyen, új időben, de ugyanazokkal a lépésekkel kezdte meg lelkipásztori munkáját, mint amelyek bajai működését jellemezték. Központi helyet foglalt el szemléletében a templom, így az orgona, a tetőzet, a világítás javítása, a temetőkápolna felújítása, valamint a szembemiséző oltár kialakítása:

*„Dr. Udvardy annak idején arról informált, hogy itt minden elő van készítve a reformokra, csak meg kell valósítani. Március elsejével ideiglenes dobogóra, ideiglenes oltárt készítettünk. A hagyományokhoz ragaszkodó jámborok ellenérzése felszabadult, s a bírálatok zöme fogadott. Tehát a lelkek nem voltak előkészítve. Ez tévedés volt.”*⁶⁹⁴

Sokan felforgatónak tekintették. Ráadásul elkezdte szorgalmazni az egyház szükségleteinek enyhítésében való nagyobb szolidaritást, és ő maga is példát mutatott ebben. Első fizetését a templomnak ajándékozta, felkereste, segítette a településen lakó szerzetesnővéreket, először a káplánlakásokat és nem saját lakrészét modernizálta, volt, hogy a neki juttatott adományt visszaadta annak, akik azután anyagi segítséget szenvedett.⁶⁹⁵

---

⁶⁹² *Historia-Jánoshalma*, 18.

⁶⁹³ Uo. 18.

⁶⁹⁴ Uo. 18.

⁶⁹⁵ *Horváth Julianna Gloriosa visszaemlékezése*, in *Emlékkönyv, 1992*, 114. [Továbbiakban: *Horváth Gloriosa*.] (Horváth Julianna Gloriosa (1911–2006) kalocsai iskolanővér. 1933-ban lett a rend tagja, tanító- és tanári képesítést szerzett. 1948-ban Soltvadkerten volt főnöknő, majd több helyen alkalmi munkás, később 35 éven át állami iskolában tanított. Jánoshalmán, szülőhelyén Belon Gelért segítője, később Budapestre, a Mária utcai kolostorba költözött és ott halt meg.)

Egy megszűnt tanyasi iskolakápolna helyett misézőhelyet létesített, ezzel és különböző programokkal a templomi élet perspektíváit kiszélesítette. Így meghívta a főpásztort, hogy beszéljen VI. Pál aranymiséjéről, énekkarokat fogadott, Szent István jubileumi évet tartott, új miserendet alakított ki, gitáros misével próbálkozott az ifjúság megnyerésére, amin 3-4.000-en vettek részt.

Mint Baján, itt is szeretett volna hittantermet kialakítani, de ezt nem tudta engedélyeztetni, ezért a templom oldalhajóját üvegfalal választatta le, hogy ott vasárnap délutánonként plébániai katekézist tarthassanak. Misztériumjáték, zarándoklat, a húsvéti szent napok kiemelt ünneplése, új liturgikus tér és képzőművészeti kiállítás nyitotta jánosalmi működésének első éveit. Ugyanakkor bajokkal is szembe kellett néznie: 1975-ös betegsége, a befogadott beteg papok egyikének lázító munkája, az iskolai hitoktatás ellehetetlenítése:

„Kénytelenek voltunk erős szavakkal megbélyegezni azokat a tanítókat, akik a templomi hitoktatásra járó gyermekeket névjegyzékbe veszik, felállítják, megszégyenítik, így továbbtanulás lehetőségének elzárásával fenyegetik. Hirdetésben kimondtuk ennek törvénytelenységét, és a hatalommal való visszaélés eleven példáját. Használ? Félő, hogy ha ideiglenesen használ is, a gyermekeken állnak bosszút a megbélyegzett tanítók. A tanácselnöknek is említettem, – Ja, kérem ez az osztályharc – felelte. Pedig előbb telefonon állította le az iskolai kampányt a hittan ellen. Négy diákot és diáklányt kiirattak az egyházi iskolából (Pannonhalma – Kecskemét), olyan erősen elővették a szülőket.”⁶⁹⁶

jegyezte fel a plébános a Historia Parochiában.

Belon Gellért emellett plébánosként tovább folytatta lelkigyakorlatozó tevékenységét, a magyar szellemi élettel való kapcsolatápolását. 1970-től újból bekapcsolódhatott a Vigilia szerkesztésébe, de gondolhatunk itt Illyés Gyula⁶⁹⁷ temetésére,⁶⁹⁸

⁶⁹⁶ *Historia-Jánoshalma*, 28.

⁶⁹⁷ Illyés Gyula (1902–1983) költő. Nyomtatásban 1920-ban jelent meg első verse, 1921–1926 között emigrációban élt. A népi írói mozgalom tagja, a Nyugat-társzerkesztője, 1945-től aktív politikus, háromszoros Kossuth-díjas, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. 1956 után visszavonultan élt, 1961-től újból publikált.

⁶⁹⁸ *Illyés Gyula temetésén. Belon Gellért püspök gyászbeszéde*, in *Vigilia*, 1983. év, 48. évfolyam, 7. szám, 553-554.

Kodolányi János⁶⁹⁹ visszatérésére⁷⁰⁰ vagy éppen a katolikus értelmiség szerepeltetésére jánoshalmi plébániáján, ahol 50-60 húsz év körüli fiatalnak szervezett irodalmi esteket, továbbá a még fiatalabbaknak egyéb közösségi alkalmakat.⁷⁰¹

Eközben a jánoshalmi plébános a főegyházmegyében is meghatározó személyiség lett, a vele nem szimpatizáló papok viszont fájlalták, hogy „rátenyerel” a főegyházmegyére, véleményét kizárólagosnak tartja, kedveltjei felett atyáskodik és úgy viselkedik, mint egy püspök, ráadásul az őt fuvarozó és betegségében gondozó hölgygel is összeboronálták.⁷⁰²

Káplánjai vagy a mindennapi életben vele közösségben lévők feljegyzik róla, hogy 1975-ös operációját követően egyre több időt kellett pihenéssel töltenie, a plébánosi feladatok elvégzésére azonban mindig nagy önfegyellemmel készült, és teljesítette azt.⁷⁰³

Ezen adatok alapján azt mondhatjuk, az kép rajzolódik ki, hogy Belon Gellért igazából a városi, értelmiségi közegben érezte otthon magát. Baján és Jánoshalmán ugyanazokat az eszközöket alkalmazta a lelkipásztori élet megújításában (liturgia, művészet, közösségi terek teremtése, felújítások, világiak bevonása), ebben eltérés „csak” a stílusjegyekben vagy a mértékben volt, hiszen az első helyen még a II. Vatikáni Zsinat előtti időben élt ezekkel, míg Jánoshalmán a zsinat után. A két meghatározó település közötti Miske állomás valójában egy támaszpont lehetett számára, ahol 1970-re már berendezkedett, de onnan sokkal többet volt távol, ami jelezte azt is, hogy ott nem igazán találta magát. Személye a hívő közösség számára valószínűleg mindhárom helyen túl sok volt, nem mindenki vagy a többség sem igazán értette egy-egy tettét, vo-

---

⁶⁹⁹ Kodolányi János (1899–1969) író. Első verseskötete 1915-ben jelent meg, Baumgarten-díjat 1937-ben kapott. 1921-től regényeket, novellákat írt, a népi írók egyik vezető személyisége. 1950–1955 között Balatonakarattyára vonult vissza, majd visszatért az irodalmi életbe. A Nyugat második nemzedékének jelentős prózaírója.

⁷⁰⁰ *Kodolányi János áttérése*, in *Emlékkönyv, 1992*, 44–51., és *Kodolányi János koporsójánál*, Uo. 52–53.

⁷⁰¹ ÁBTL, 3.1.2. M-34616/3, *Halápi fedőnevű ügynök jelentései*, [Továbbiakban: *Halápi III.*], 242.

⁷⁰² *Halápi III.*, 86–88. és 168/1.

⁷⁰³ *Lőw Frigyes visszaemlékezése*, in *Emlékkönyv, 1992*, 135–136, és *Horváth Gloriosa*, 119.

[Lőw Frigyes (1921–2006) kalocsai főegyházmegyés pap. 1946-ban szentelték pappá a Főegyházmegye szolgálatára. Több helyen káplán, plébánoshelyettes, 1978-tól Belon Gellért jánoshalmi káplánja.]

nalvezetését, gondolatát, amit ugyanakkor képes volt áthidalni figyelmességével pap-társai, odafigyelésével a hívek, szolidaritásával előljárói iránt. Úgy tűnik, ő maga is szenvedett attól, hogy akadályoztatva van, és kereste, hogyan lehetne utat nyitni szentelése realizálásának,⁷⁰⁴ bár voltak olyan ismerősei, akiknek azt mondta, nem bánja ennek elmaradását.⁷⁰⁵ Mivel gondolatrendszere, kapcsolatai messze túlmutattak a fő-egyházmegyén és annak perspektíváján, személye túlságosan meghatározónak tűnt többek számára. Ugyanakkor pedig országos viszonylatban egy olyan lelki tekintélyre tett szert félreállított léte hordozása által, ami egyfajta valós kapaszkodót jelentett a Kádár-rendszertől elhatárolódó személyek számára.

---

⁷⁰⁴ *Kassai II.*, 43.

⁷⁰⁵ *Kühner János visszaemlékezése*, in *Emlékkönyv*, 1992, 134.

VIII. Belon Gellért és a sorstársak, valamint az Állami Egyházi Hivatallal való kapcsolattartás

VIII. 1. Winkler József, a kinevezett püspöktárs

Az eddigiekben részletesen bemutatottuk Belon Gellért kinevezett püspök félreállítását, ám Domenico Tardini bíboros 1959. október 7-én aláírt levele nemcsak őt emelte erre a méltóságra, hanem Winkler József szombathelyi egyházmegyes papot is, aki viszont 1964. október 29-én már ott volt az újonnan szentelt főpapok sorában. Ki volt ő, és miért különbözhetett az állam hozzáállása ügyének vonatkozásában?

Életútjának 1962-ig terjedő szakaszát Zenz Péter szombathelyi egyházmegyes pap⁷⁰⁶ összeállításából⁷⁰⁷ ismerjük, aki az államhatalomtól való beteges függésében paptársairól részletes biográfiákat készített az ÁEH számára. Ez az életrajzgyűjtemény a Vas Megyei Levéltár rendszerváltáskorabeli selejtezésekor került Sill Aba⁷⁰⁸ rendtársam tulajdonába.

Winkler József – a mai Ausztria területén lévő – Nagyszentmihályon született 1905. október 19-én,⁷⁰⁹ és Grösz Józseffel is rokonságban állt. Az elemi iskola után a kőszegi bencéseknel majd a Szombathelyi Egyházmegye kispapjaként tanult, mégpedig Rómában, ahová látva rendkívüli tehetségét, Mikes János püspök küldte ki tanulni a Germanicumba. 1927-ben filozófiai, 1931-ben teológiai doktor lett,⁷¹⁰ 1933-ban pedig a magister aggregatus fokozatot nyerte el, és teológiai disputát vezetett XI. Piusz

---

⁷⁰⁶ Zenz Péter (1904–1974) szombathelyi egyházmegyes pap. 1931-ben szentelték pappá, 1952–1956 között a Szombathelyi Főplébánia adminisztrátora. A forradalom idején püspöke elbocsátotta, 1957-től azonban a szombathelyi ferences templom plébánosa, 1960-ig pedig irodaigazgató. Zenz Péter 1961-ben részletes tanulmányt készített Herling Jakab – az ÁEH politikai munkatársa – részére (szombathelyi ÁEH-megbízottnak) az egyházmegye papságáról, a forradalom alatt tanúsított magatartásokról. A rendszerváltáskor a Vas Megyei Levéltár egyik dolgozója nem semmisítette meg ezt a dokumentumot, hanem eljuttatta Sill Aba OFM plébánosnak. Az ő szíves közlése nyomán állt rendelkezésemre ez az iratanyag.

⁷⁰⁷ ZENZ, 1961.

⁷⁰⁸ Sill Aba OFM (1925–2018) ferences tartományfőnök. 1941-ben lépett a rendbe, 1942-ben tette le első fogadalmát, pappá 1950-ben szentelték fel. Kápláni szolgálatait után, 1956-tól központi szolgálatban, 1971-től plébános, 1986–1989 között székesegyházi plébános, 1989-től a szombathelyi kolostor házfőnöke, plébános, 1990–1993 között miniszter provinciális, haláláig a szombathelyi ferences templom lelkipásztora.

⁷⁰⁹ ZENZ, 1961, 1.

⁷¹⁰ Uo.

pápa⁷¹¹ jelenlétében.⁷¹² Pappá 1930-ban szentelték, Rómából való visszatérése után Jákön működött káplánként egy éven át, majd Budapesten a Szent Imre Kollégium prefektusa lett, 1937-ben azonban ismét Szombathelyre hívták, ahol teológiai tanár, prefektus 1945-től pedig spirituális volt a szemináriumban. 1951-ben az államesküt is letette, 1952-ben pedig ő volt az egyetlen szombathelyi tanár, aki Győrbe ment a kispapokkal, ahol az első évfolyamok prefektusa és a filozófiai tárgyak oktatójaként tevékenykedett.⁷¹³

Zenz úgy mutatja be őt, mint szigorú, fanatikus, elhanyagolt külsejű embert, akinek jó esze, de kevés szorgalma van, és akit Kovács püspök ajánlott Róma figyelmébe.⁷¹⁴

A halálakor kiadott nekrológiumban viszont épp’ ennek ellenkezőjéről olvasunk:

*„Bölcsességgel és emberséggel párosult finom közvetlenséggel tanított és nevelt a Rend, az Igazság és a Szépség szeretetére. Mint spirituális egyszerű, de mindig határozott útmutatással készítette fel növendékeit az áldozatos papi életre. Példát adott az összeszedettségre, az elmélyült Imádságra és a lelkiismeretes kötelelességteljesítésre.”*⁷¹⁵

Zenz Győrből való 1956-os elkerülésének okát abban látta, hogy lázított a békepapi mozgalom ellen, ezért működési engedélyét is megvonták. A forradalom napjait Villányban élte át, ahol állítólag a plébánossal, Görgényi Bélával⁷¹⁶ még

*„valamiféle ellenforradalmi buliban is benne voltak.”*⁷¹⁷

---

⁷¹¹ Ratti, Achille (1857–1939) XI. Pius pápa. 1879-ben szentelték pappá, a Vatikáni Könyvtár prefektusa, 1921-ben lett bíboros, Milánó püspöke. 1922-ben választották Róma püspökének. Pápasága idején írták alá a Lateráni Egyezményt és a német konkordátumot.

⁷¹² Winkler József szombathelyi segédpüspök (1905–1981), in *Szolgalat*, 49 (1981/1), 95-96. [Továbbiakban: *Winkler-nekrológ*], http://www.ppek.hu/facsimile/Szolgalat_49_1981_1.pdf, (A kutatás időpontja: 2023. január 24.)

⁷¹³ Uo.

⁷¹⁴ ZENZ, 1961, 1-2.

⁷¹⁵ Winkler-nekrológ, 95.

⁷¹⁶ Görgényi (Grund) Béla (1909–1975) teológiai tanár. A Pázmáneum növendéke, 1933-ban ott szentelték pappá a Pécsi Egyházmegye szolgálatára. Kápláni éveit után 1936-tól Rómában szentírásstudományt tanul, 1951-től Pécsen majd Győrön teológiai tanár, 1956-1958-ban lelkipásztor, 1958-tól a Hittudományi Akadémia tanára, 1971-ben kanonok Pécsen.

⁷¹⁷ ZENZ, 1961, 2.

Ekkor menekült Bartányi Andor⁷¹⁸ mellé Szombathelyre, a ferences plébániára, hogy meghúzza magát, ahol 1957-től az életrajzírója lett a főnöke. Zenz szerint kapcsolatuk kezdetben jó és rendezett volt, ám püspöki kinevezése után teljesen elszigetelődött tőle. Kinevezését Grósznek is tulajdonítja, s megemlíti, hogy Kovács Sándor püspök szerette volna kanonoknak és helynökének látni, ám ez a rendszerrel való szembenállása miatt nem volt lehetséges:

*„jezsuita alattomosággal gondolkodik.”*⁷¹⁹

A feljegyzés szerint 1963-ban egyesek püspöknek szólították, a püspök környezete azonban féltékeny volt rá. Kinevezését Zenz Péter sem támogatta:

*„a békepapok a mozgalom csődjének tekintenék, ha egy ilyen ellenséget püspöknek szentelnének.”*⁷²⁰

Winkler József hagyatékában egy 1962. március 7-én kelt Declaratio címet viselő írás fontos számunkra.⁷²¹ Ebben kijelenti, hogy arról értesült, az 1962-es Annuario Pontificio öt címzetes- és egyben segédpüspöknek jelöli, ám neki ez sem szóban, sem írásban nem jutott tudomására. Nem vágyik erre, ugyanakkor engedelmes a Szentszék iránt. Erre a nyilatkozatára Zenz Péter is hivatkozik, a Winklerről készített összeállításban.⁷²² Feltételezzük, hogy ez lehetett az az írás, ami személyét legalizálta, mert az állam számára kulcskérdés volt az 1959-es kinevezése annullálása,⁷²³ illetve a későbbi tárgyalások során éppen Belon ellenpontjaként emelték ki az ő esetét, mint aki lemondott, az állam által szabálytalannak tekintett kinevezése érvényesítéséről.⁷²⁴

---

⁷¹⁸ Bartányi Andor (1900–1967) egri főegyházmegyes pap. Gyöngyösoroszi plébánosa 1940-től, 1951-ben állami kényszer hatására püspöki irodaigazgató Szombathelyen. 1952-ben a Szombathelyi-Vasvári Székeskáptalan tb. kanonokja, 1957-ben tért vissza saját egyházmegyéjébe. Plébános Mezőkövesden, kerületi esperes, 1958-tól Hajdúhadház, 1959-től Csány, 1960-tól Bátor, 1961-től Halmaj plébánosa, 1962 nyugállományba vonult.

⁷¹⁹ ZENZ, 1961, 2.

⁷²⁰ Uo. 3.

⁷²¹ Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár [Továbbiakban: SZEL], VI. Személyi hagyatékok, A. Püspöki hagyatékok, 12. Winkler József, 1. doboz. SZEL VII. Gyűjtemények, 1. Püspöki kinevezések, 13. Winkler József [Továbbiakban: *Winkler-kinevezés*], *Declaratio, 1962. március 7.*

⁷²² ZENZ, 1961, 2.

⁷²³ SZABÓ, 2005, 183.

⁷²⁴ MNL OL XIX-A-21-d X.-0022-3/h 1968, *Emlékeztetők*, [Továbbiakban: *Emlékeztetők és dátum*] *Emlékeztető a Szentszék és a Magyar Kormány megbízottai római tárgyalásának negyedik napjáról /1968. október 25-én/,* [Gépelt példánya a szerző gyűjteményében], 24.

1962. december 5-ei keltezéssel azonban Cicognani bíboros⁷²⁵ mindkettőjüknek levelet küldött, melyben a püspökség elfogadásáról kérdezte őket. Ennek a levélnek útját pedig más forrásokból ismerjük, a magyar zsinati delegációnak többek között ezt a borítékot adták át, az Államtitkárságon tett utolsó látogatásuk során.⁷²⁶ 1963. januárjában Hamvas Endre a kinevezését már szeretne volna engedélyeztetni az Elnöki Tanáccsal,⁷²⁷ ám a püspöki kar elnökének erre a kezdeményezésére Prantner József elutasítólag reagált, mondván a Szentszék viselkedése, és a presentálás tényének évkönyvben való megjelentetése még fokozza a korábbi akadályozó döntés hatályát.⁷²⁸ A levélből arról is értesülünk, hogy a csanádi püspök Belon Gellétre vonatkozóan hasonló előterjesztéssel élt, így ez alapján is feltételezhető, hogy a pécsi segédpüspök is hasonló levelet vehetett ekkor át. Információinkat és a folyamat átfogását azonban tovább pontosítja az Állami Egyházügyi Hivatal anyagában megtalált Hamvas levél.⁷²⁹ A csanádi püspök 1963. január 9-én Prantner Józsefhez írt levelében ugyanis rögzíti, a Szentszék utasította Winklert és Belont, hogy kinevezésükhöz szerezzék meg az Elnöki Tanács hozzájárulását, amihez a püspöki kar ezidő szerinti elnöke ezekkel a sorokkal próbálta megnyerni az állam jóindulatát:

„Az Ap. Szentszék a magyar törvény ismerete híján nem közölte a kinevezéseket, és szerény véleményem szerint, a jelölteknek most adott utasításával akarja a hiányt pótolni.”⁷³⁰

A püspök csatolta is leveléhez az Elnöki Tanácshoz írt kérelmét, a testület fentebb már ismertetett elutasító határozatáról pedig március 25-én kapott értesítést.⁷³¹

---

⁷²⁵ Cicognani, Amleto Giovanni (1883–1973), bíboros államtitkár. 1905-ben szentelték pappá, 1933-ban püspökké. 1933–1958 apostoli delegátus az Egyesült Államokban, 1958-tól bíboros, a Keleti Kongregáció prefektusa, 1961–1969 között államtitkár.

⁷²⁶ KÁLMÁN, 2020, 92.

⁷²⁷ SZEL Winkler-kinevezés, *Hamvas Endre csanádi püspök 1962. január 9-i levele Winkler Józsefhez.*

⁷²⁸ SZEL Winkler-kinevezés, *Hamvas Endre csanádi püspök 1963. április 2-ai levele Winkler Józsefhez.*

⁷²⁹ MNL OL XIX-A-21-a 12-1-1963. *Hamvas Endre csanádi püspök 1963. január 9-i levele Prantner József ÁEH-elnökhöz.*

⁷³⁰ Uo.

⁷³¹ Uo. *Prantner József 1963. március 25-i levele Hamvas Endre csanádi püspökhöz.*

A magyar állam és a Vatikán között folytatott tárgyalások jegyzőkönyvében két fordulóban került elő Winkler neve, mégpedig az első alkalommal – mindkét fél részéről – említésszerűen, majd 1964 márciusában, amikor a magyar fél kompromisszumkészséget mutatott, utalva mindkettejük eltérő politikai besorolására.⁷³² Végül Casaroli azzal a javaslattal állt elő, hogy a szombathelyi segédpüspökséget fogadja el mindkét tárgyalófél, és ez meg is történt.⁷³³

A kinevezésről szóló dekrétummal kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy az a megerősítés végett felidézi a XXIII. János pápa által megtett és Dadime titulusra történt kinevezést, ám elhagyja azokat a felhatalmazásokat, amelyek 1959-ben a megyéspüspök akadályoztatása vagy betegsége idején jártak volna.⁷³⁴ Ez részben ellentétben állt a magyar fél kezdeti követelésével, miszerint a régi kinevezést hatálytalanítani kell.⁷³⁵

Winkler József püspök élete püspökké szentelése után se változott meg lényegesen, csupán a tekintetben alakult át, hogy a kápláni teendők ellátása, a gyóntatói szolgálat mellé még részt vállalt az egyházmegye püspöki tisztséghez kapcsolódó liturgikus szolgálatában.

„Nagyon szeretett a papok társaságában elidőzni, kedvesen, egyszerű dolgokról is elbeszélgetni velük. De minden rendű és rangú, egyszerű és művelt emberhez is volt keresetlen, közvetlen szava, ügyesen megválasztott témája, hogy tudásának gazdagságából észrevétlenül is mindenkinek adjon valamit.”⁷³⁶

1981. január 30-án életének 76., papságának 50., felszentelt püspökségének 16. évében, mint egyben a Szombathelyi Káptalan nagyprépostja halt meg.

Miben különbözött Winkler József alakja a vele együtt kinevezett püspöktársától? Miért nyerhette el ő már 1964-ben a püspökszentelést és válhatott zsinati atyává?

---

⁷³² MNL OL XIX-A-21-d 0022-6/1964., Budapest, 1964. március 13-24. *A Magyar Állam és a Vatikán megbízottai közötti tárgyalásról napi feljegyzések* [Továbbiakban: [Napi feljegyzések, és dátum, oldalszám a rendelkezésemre álló elektronikus forma dokumentumai szerint], *Feljegyzés a Magyar Állam és a Vatikán megbízottai közötti tárgyalás negyedik napjáról, 1964. március 17.*, [A jegyzőkönyv gépelt példánya a szerző gyűjteményében], 15. [Továbbiakban: *Napi feljegyzések, 1964. március 17.*, 15.]

⁷³³ *Napi feljegyzések, 1964. március 21.*, 36.

⁷³⁴ SZEL Winkler-kinevezés, *Kinevezési-bulla, 1964. október 10.*

⁷³⁵ SZABÓ, 2005, 183.

⁷³⁶ *Winkler-ekrológ, 96.*

Írott források és az akkori helyzetet jól ismerők, benne élők szóbeli visszaemlékezéseinek hiányában erre egy magyarázatot találunk. Winkler teljesen visszavonult 1956-ban, nem volt semmiféle előmenetele 1957 első hónapjaiban, amikor a püspökök még szabadabban helyezhették bizalmi emberiket, illetve személyisége nem bírt olyan jelentős hatással, mint Belon Gellértté a lelkigyakorlatok vezetése által, amihez nála hozzákapcsolódott Bagó István és Szakács Gyula folyamatos aknamunkája, valamint a miskei plébános olykor-olykor személyesen is kinyilvánított ellenállása az ÁEH világában. Ezt a megállapítást a vatikáni tárgyalások két jegyzőkönyvrészletével tudjuk alátámasztani:

„Belon és Winkler, a Szentszék által kinevezett, de fel nem szentelt, s az állam által el nem ismert püspökök ügyében a kompromisszum megoldás javaslata merült fel kölcsönösen... Rámutattunk arra, hogy a megoldásnál jelentős mértékben esik latba a két személy különböző politikai magatartása és ez döntő lehet az ügy megoldása szempontjából is.”⁷³⁷

Belon kapcsán pedig konkrétan a következő Winkler-párhuzammal élt a magyar tárgyalófél a későbbi évek során:

„Alapvető különbség – Belon és Winkler között. Winkler kijelentette, hogy a kinevezést akkor sem tekintette érvényesnek és nem akar állami hozzájárulás nélkül püspök lenni. /Nem is engedte, hogy így szólítsák. / Azt is kijelentette, hogy kész együttműködni velünk.”⁷³⁸

VIII. 2. Bárd János, a hasonló sorsú püspöktárs

Belon Gellért barátai sorába tartozott Bárd János. E félreállított ember életútját éppen Belonnak, a kalocsai segédpüspök halálakor írt visszaemlékezéséből ismerhetjük meg leginkább.

Az 1908. augusztus 27-én Mérken (Szatmár vármegye) született kalocsai főegyházmegyes papról azt írja egyházmegyes társa, hogy több területen is nagy reményekkel indult, ám mindig félbetört pályája. Így volt ez tanulmányaival is, hiszen a kalocsai jezsuitáknál szerzett érettségi után Rómába került, ahol a hároméves filozófiai

⁷³⁷ *Napi feljegyzések, 1964. március 17., 15.*

⁷³⁸ *Emlékeztetők, 1968. október 25., 24.*

kurzus után betegség miatt haza kellett jönnie, így csak később szerezhette teológiai doktorátust. 1933-ban szentelték pappá, amikor befejezte tanulmányait hajósi káplán lett, de ezt a szolgálatát is felülírta betegsége. Tiroli kezeltetése alatt kórházlelkész volt, majd 1937-től a Szent Imre Kollégium prefektusa Budapesten, 1939-től pedig teológiai tanár Kalocsán. Ekkor a filozófiai tárgyakat tanította, de nekikezdett egy nagy hitvédelmi összeállításnak is, ám nem tudta befejezni munkáját. Egyházmegyéjében 1944 után megszervezte a hivatásgondozó mozgalmat, 1946-tól pedig ismét Budapesten, az Actio Catholicában dolgozott, mint titkár és igazgató, ahol a beteg papok segélyezését, a Stella üdülő kialakítását, valamint a Szent Ferenc Kórház specifikus egyházi irányultságát alakította ki, amellyel sok betegséggel küszködő egyházi embernek lett támasza.

1950. november 20-án kapta meg püspöki kinevezését, mint kalocsai segéd-püspök az ulpiai címre, felszentelésére 1951. április 1-jén került sor. Nem sokkal ezután Grósz Józsefet elhurcolták.⁷³⁹ Belon szerint az e köré csoportosuló események annyira megviselték, hogy egészsége sosem állt már helyre. 1951-től Szegeden volt szeminárium rektor, majd visszakerült Kalocsára. A baráti megemlékezés felsorolja, hogy öt nyelven beszélt, kívülről tudta az Újszövetséget és a latin szótárt, kiejtése kapcsán az oroszok azon csodálkoztak, hogy nem anyanyelve a szláv, s emellé emberség, papok felé gyakorolt lelkiatyaság és a jó érzékű lelkipásztori praxis társult.⁷⁴⁰

Bagó István szerint Bárd János 1951-ben azzal próbálta elfogadtatni magát, hogy megyéspüspöke elhurcolása után nyilatkozatot adott ki ellene,⁷⁴¹ amiről környezetének azt mondta, hogy ezt ő elutasította, és akarata ellenére jelentették meg az állami emberek.⁷⁴² Mindenesetre nem jutott Kisberk Imre sorsára, akit megyéspüspöke mellől ugyanebben az évben, és nem sokkal szentelése után internáltak.⁷⁴³ A békepapplébános Bárdnak és baráti körének róttá fel, hogy a Kalocsai Főegyházmegyében a

⁷³⁹ BELON GELLÉRT, *Dr. Bárd János püspök (1908–1982)*, in *Szolgalat*, (1983.) 57. szám, 94-95. https://library.hungaricana.hu/hu/view/PazmanyHTK_Szolgalat_1983_57/?pg=96&layout=s, (A kutatás időpontja: 2023. január 24.), [Továbbiakban: Belon – Bárd.]

⁷⁴⁰ Uo.

⁷⁴¹ A korabeli kalocsai állapotok szemléltetéseként Bagó István is közli ezt összeállításában. Ld. *Bagó, Elgondolás, I. sz melléklet*.

⁷⁴² Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár I.1.b., Várkonyi Imre különgyűjtemény [rendezés alatt], *Historia Domus Residentiae – Grósz érs. úr halálától 1965-ig*, 3. [Továbbiakban: *Historia Residentiae*.]

⁷⁴³ Vö. MÓZESSY, 2007.

káptalan a reakció fészke, bírálta, amiért a segédpüspök nem áll ki pozitíven az állam törekvései mellett,

„az egyházmegyei reakciónak az egyik legkiemelkedőbb és kétségtelenül legtehetségesebb vezetője.”⁷⁴⁴

Bárd János ugyanakkor püspökké szentelése után végig háttérben maradt, tevékenysége a liturgikus funkciók ellátására vagy más egyházmegyékben történő kiségitésre korlátozódott, így került a Pécsi Egyházmegye területére is, mint bérmlő püspök Rogács Ferenc betegsége idején. Mindeközben prédikációit Szakács Gyula igyekezett ellenpropagandaként értelmezni, így például az érsek aranymiséje alkalmával mondott homíliájába is belekötött, miszerint a papi élet lényege az áldozatvállalás, és elárulja az egyházat, aki ez elől lefut. Mindez az ÁEH szerint alkalom volt a reakciók bátorítására.⁷⁴⁵

Grósz József érsek környezetében való jelenlétét azonban – amint a fentebbi sorok is tanúsítják –, a Kalocsai Főegyházmegye békepapi vonala nagyon nehezményezte. Ijjas József például így nyilatkozott róla/róluk Grósz relációjában:

„a jelenlegi kalocsai helyzet szerinte teljesen világos: az érsek, aki soha életében nem volt önálló egyéniség, teljesen egy klikk tartja markában, s a Bárd – Belon – Gyetvai triumvirátus uralkodik az egyházmegyében... Bárd segédpüspök – véleménye szerint – az egyházmegye leghasznavehetlenebb embere, aki soha életében nem dolgozott, s minden megbízatás alól kibújt, ami felelősséggel járt, ahhoz azonban nagyszerűen ért, hogy a hátmögben [sic!] izgasson és dirigáljon.”⁷⁴⁶

1961. október 3-án reggel meghalt Grósz József kalocsai érsek, ekkor Bárd János nem tartózkodott otthon, csak estére érkezett meg, és így a káptalan *„a reakció*

---

⁷⁴⁴ Bagó, *Elgondolás*, 4.

⁷⁴⁵ MNL BKML XXIII. 2. g. TŰK 001/18/1961., *Jelentés Grósz József kalocsai érsek jubileumi ünnepeisorozatából*, 12. [Továbbiakban: *Grósz-jubileum*].

⁷⁴⁶ MNL BKML XXIII. 2. g 1961. 5-21., *Ijjas József miskei plébános 1961. június 3-i beszélgetése Bagó Istvánnal* [Továbbiakban: *Ijjas-Bagó*], 5. A dokumentum kísérelvelevelében Szakács Gyula megjegyzi, hogy a beszélgetés, megfelelő előkészítés után, 1961. június 3-án, Bagó István lakásán zajlott.

legfőbb oszlopa”⁷⁴⁷ jelenlétében tartotta meg első gyűlését.⁷⁴⁸ Másnap viszont már megérkezett Miklós Imre elnökhelyettes és Csala László osztályvezető is, akik újra feltették a Pécssett már lejátszott lemezt: nem avatkoznak be a választásba, de vannak szempontjaik, így például Kujáni Ferencnek ez már sok lenne, és

„szóba sem jöhet sem egy Belon Gellért, sem más ehhez hasonló beállítottságú ember.”⁷⁴⁹

Miklós Imre viszont közölte, választhatnak a magyar egyházból bárkit, például az egri vikáriust, a szegedi irodaigazgatót vagy más alkalmas embert. Kujáni még próbált hatni az ÁEH későbbi elnökére, jelezve, megérkezhet esetleg egy vatikáni kinevezés is, ám ő kijelentette, azt Pécshez hasonlóan nem veszik figyelembe. Végül a negyedik választási körben, amikor már bírtokában voltak az állami hozzájárulásnak, Várkonyi Imrét, az Actio Catholica elnökét választották meg, és erről a Szentszéknek is értesítették.⁷⁵⁰ Persze, itt is ugyanaz történt, mint két évvel korábban: a káptalan nem volt szabad, feltehetőleg Várkonyi prezentálása is irányított lépés lehetett.⁷⁵¹ Az új káptalani helynök október 5-én vett át hivatalát, amiről ugyancsak táviratban tájékoztatta Rómát,⁷⁵² az érsek temetése után pedig, a kar legújabb tagjaként és első szerepléseként Várkonyi azzal állt a püspöki kar tagjai elé, hogy válasszák elnökévé Hamvas Endrét.⁷⁵³

Szakács Gyula szerint Belon Gellért már a választás délutánján Kalocsára érkezett, tanácskozást folytatott Kujánival, Sztrilich-csel és még más papokkal, majd Várkonyira vonatkozóan megjegyezte:

„Mi választottuk, majd meglátjuk!”⁷⁵⁴

⁷⁴⁷ MNL BKML XXIII. 2. g. 001/25/1961. *Jelentés Grósz József kalocsai érsek haláláról*, 3.

⁷⁴⁸ A kalocsai sede vacantéről ld. SÁGI GYÖRGY, *A kalocsai érseki szék 1961-es megüresedése*, in http://institutumfraknoi.hu/sites/default/files/2019-11/A_kalocsai_erseki_szek_1961-es_meguresed.pdf (a kutatás ideje: 2023. február 9.)

⁷⁴⁹ MNL BKML XXIII. 2. g. 001/26/1961. *Jelentés dr. Várkonyi Imre prépost káptalani helynökévé történt megválasztásáról*, 2. [Továbbiakban: *Várkonyi választása*].

⁷⁵⁰ Uo.

⁷⁵¹ *Historia Residentiae*, 1-2.

⁷⁵² Várkonyi választása, 3.

⁷⁵³ SHVOY LAJOS, *Önéletrajz* (Források a Székesfehérvári Egyházmegye történetéből I.), szerk. MÓZESSY GERGELY, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Székesfehérvár 2002, 147.

⁷⁵⁴ MNL BKML XXIII. 2. g. 001/28/1961. *Jelentés dr. Várkonyi Imre káptalani helynökéről*, 4.

Az ÁEH félt attól, hogy kibékül egymással a korábbi Várkonyi-Bárd-Belon trió, ám ennek esélye már 1961. novemberében meghiúsult, mert a palota két lakója egymásnak feszült.⁷⁵⁵ Ráadásul november 20-án este a kalocsai posta kézbesítette azt a két táviratot, amelyben egyrészt az Államtitkárság arról értesíti Bárd Jánost, hogy megyéspüspöki jogkörökkel bíró apostoli kormányzóvá nevezték ki Kalocsára, másrészt pedig Várkonyival közli ennek tényét. Bárdhoz eljutott a távirat, Várkonyihoz azonban ekkor még nem, mert Budapesten volt. Bárd ugyanazzal a titoktartással járt el, mint korábban Grósz, ám a hír mégis kitudódott, de eközben Hamvason keresztül már megindították az ÁEH-hozzájárulás elnyerését is, amit persze nem kaptak meg.⁷⁵⁶ Ennek oka ugyanaz volt, mint Belon esetében, a kinevezéshez előzetes hozzájárulás szükséges.⁷⁵⁷

Ez azonban magával hozta Bárd eltávolításának tervét is, hiszen egy ex-apostoli kormányzó jelenléte kellemetlenséget jelentett az államnak és a helynöknek egyaránt, ezért a kiszorítás végrehajtását már 1961. november 23-án elhatározták.⁷⁵⁸

A folyamat lezárására 1961. december 13-án került sor, amikor Bárd Jánost a kalocsai tanácsházára hívták, ahol „Csala bácsival” találta szembe magát. A szóbeli közlés szerint kedélyesen beszélgettek, a püspök meg is említett, milyen jó a hangulat, majd Csala közölte, hogy nem lehet egy házban Várkonyival, költözzön ki a palotából. Bárd erre azt kérdezte, parancs vagy óhaj, mert ha az utóbbi, akkor nem teheti, ugyanis rezideálási kötelezettsége van. Akkor parancs – volt a válasz. Először Dunaszentbenedekre akarták helyezni, de végül Kerekegyházára került Thököly István⁷⁵⁹ mellé, a püspöki funkciók végzésének megtiltásával. 1963-ban Öregcsertőre települt át, ekkortól Kalocsán kívül már szabadon mozoghatott és nyilvánosan is végezhetett püspöki liturgiát.⁷⁶⁰

---

⁷⁵⁵ MNL BKML XXIII. 2. g. 001/32/1961. Jelentés dr. Várkony Imre káptalani helynök eddigi működéséről, 4.

⁷⁵⁶ MNL BKML XXIII. 2. g. 001/35/1961. *Jelentés dr. Bárd János segédpüspök apostoli kormányzóvá történt kinevezéséről*, 1-7. [Továbbiakban: *Bárd-kinevezés*].

⁷⁵⁷ Csanádi Püspöki Hatóság 141.P.K./961 – *Bárd János püspök kinevezése, Prantner József ÁEH-elnök 1961. november 27-i levele Hamvas Endre szegedi püspökhöz*, [kiemelve és áthelyezve: KFL I.1.1. Perszonális iratok, Hamvas Endre I. Personalia 1964–1965.]

⁷⁵⁸ *Bárd-kinevezés*, 7.

⁷⁵⁹ *Feljegyzés és Historia Residentiae*, 2.

⁷⁶⁰ Uo.

Személye 1963 és 1972 között a vatikáni tárgyalások szinte mindegyik fordulóján előkerült, mint olyan püspök, akinek reaktiválását a pápa nagyon óhajtáná. A magyar fél azonban már az első alkalommal leszögezte:

„Endrey és Bárd nem alkalmasak arra, hogy felelősségteljes megyéspüspöki kinevezést nyerjenek. Segédpüspöki kinevezésük attól függ, hogy milyen megyéspüspök mellé kerülnének, ezért sorrendben a megyéspüspökök személyének ügyét kell rendezni és után a tárgyalás anyagát képezheti e két személy segédpüspöki kinevezése is.”⁷⁶¹

Vagyis a pártállam az ő ügyük rendezésével is próbálta zsarolni a tárgyalófelet, de ugyanezzel a taktikával a Szentszék is élt, mondván, ennek a kérdésnek a harmonizálása segítené az érseki kinevezéseket.⁷⁶²

A két fél végül arra a kompromisszumra jutott, hogy Bárd valahol segédpüspök lehessen, Róma Győrbe jelölte, ez azonban elutasítást nyert, mert a magyar delegáció azonnal látta, egy ilyen kinevezés a beteg Papp Kálmán mellett gyakorlatilag megyéspüspökséget jelentene.⁷⁶³ A magyar álláspont rá vonatkozóan a hatvanas évek végére a következő lett:

„Bárd szerintünk nincs akadályoztatva. Ő segédpüspök volt Grósz mellett, Grósz meghalt és az új érsek nem kérte őt segédpüspöknek. Mint püspök funkcióját gyakorolja, éppen úgy, mint a többi nem kormányzó püspök /Endrey/ tehát nincs akadályoztatva. Bárddal kapcsolatban azt mondtuk, hogy akkor lehetne helyzetén változtatni, ha a Szentszék megszüntetné a békepapokkal kapcsolatos diszkriminációt. Nem tudunk arról, hogy ez megtörtént volna.”⁷⁶⁴

1969-ben Giovanni Cheli⁷⁶⁵ is meglátogatta Öregcsertőn, a száműzetésben élő püspököt, aki

---

⁷⁶¹ Napi feljegyzések, 1963. május 7-9., Feljegyzés Casaroli vatikáni megbízottal folytatott harmadik tárgyalásról, 13.

⁷⁶² Emlékeztető a Szentszék és a Magyar Kormány megbízottai római tárgyalásának negyedik napjáról, /1968. október 25-én/, 22. (a szerző gyűjteményében), [Továbbiakban: Emlékeztető-1968. október 25.].

⁷⁶³ Feljegyzés a Magyar Kormány és a Vatikán megbízottai közötti nyolcadik tárgyalásról, 1964. március 21., (a szerző gyűjteményében), 37.

⁷⁶⁴ Emlékeztető-1968. október 25., 24.

⁷⁶⁵ Cheli, Giovanni (1918–2013) bíboros. 1942-ben szentelték pappá, később kánonjogból doktorált. Guatemalában, Spanyolországban és Olaszországban diplomata, 1967-től a vatikáni Tájékoztatási

„kijelentette, hogy semmiféle funkciót nem kíván vállalni. Ez azt jelenti, hogy Bárd segédpüspöki kinevezése esetén ugyanazt tehetné, amit most tesz Kalocsán.”⁷⁶⁶

1970-ben aztán visszaköltözhetett a főegyházmegye központjába, és e kijelentésétől kezdődően már a pártállam is hozzájárult volna a helyzetbe hozásához, akár a kalocsai segédpüspökségre is alkalmasnak találták,⁷⁶⁷ ám azt mondhatták, ő nem akarja az aktív szerepvállalást.⁷⁶⁸

„Sokáig azt hitték a Szentszéknél, hogy pl. Bárd püspököt mi akadályozzuk funkciója ellátásában. Azóta már tapasztalhatták, hogy nem erről van szó, egyszerűen nem akar dolgozni.”⁷⁶⁹

Belon Gellért élete utolsó szakaszáról a következőket írta:

„Pár héttel halála előtt arról a nagy lépésről beszélgettünk, amit meg kell tennünk, míg az időből az örökkévalóságba lépünk. Készen volt rá. Halála úgy következett be 1982. szept. 23-án este, ahogy várta: váratlanul. (Televízió nézés közben.) A nyitott tévékészülék előtt ülve találtak rá reggel. Szeptember 27-én temette el Paskai László érsek nyolc püspök és az egyházmegye szinte valamennyi papjának jelenlétében.”⁷⁷⁰

Bárd és Belon egyénisége, életútja szinte minden fontosabb pontnál azonosságot mutat, egyben különböztek, a félreállításukra adott reakcióban: míg a kalocsai segédpüspök erre teljes visszavonultsággal és rezignációval válaszolt, addig Belon Gellért a pasztoráció szűk értelmében vett lelki karakterében való aktivitásba vetette magát. A kalocsai teológia II. világháború alatti tanári karából ők ketten jártak be azonos

---

Hivatal tagja, különleges ügyekkel megbízott apostoli nuncius. 1971-ben így bízzák rá a Mind-szenty-ügy rendezését, 1971. szeptember 28-án egyik kísérője a bíborosnak Magyarországra való távozásakor. 1973-ban a Szentszék ENSZ-megfigyelője lesz, 1978-ban püspökké szentelik, első apostoli nuncius az ENSZ-nél. 1986–1998 között a „Vándorlók és Úton Lévők” Pápai Tanácsának elnöke, 1998-tól bíboros.

⁷⁶⁶ Emlékeztető a magyar kormány és a Szentszék megbízottai budapesti tárgyalást előkészítő megbeszélésének negyedik napjáról /Budapest, 1970. június 19./, (a szerző gyűjteményében), 32.

⁷⁶⁷ Napi emlékeztetők, 1971. október 14–16., 3.

⁷⁶⁸ Emlékeztető a magyar kormány és a Szentszék megbízottai budapesti tárgyalást előkészítő megbeszélésének negyedik napjáról /Budapest, 1970. október 6–11./, (a szerző gyűjteményében), 44.

⁷⁶⁹ Emlékeztető Giovanni Cheli és Angelo Sodano vatikáni képviselőkkel folytatott tárgyalásról, /Budapest, 1972. április 28./, (a szerző gyűjteményében), 23.

⁷⁷⁰ Belon – Bárd, 95.

ösvényeket, hozzájuk képest Udvardy József középutas irányt vett, Szörényi Andor az Opus Pacis felé tolódott, Várkonyi Imre pedig az pártállam szolgálatába állt.

VIII. 3. Belon Gellért és az ÁEH

Grósz József 1951-es letartóztatásával párhuzamosan megkezdődött a püspöki alulák személyzeti összetételének átalakítása, az egyházügyi megbízottak és előadók rendszerének, valamint az Állami Egyházügyi Hivatalnak a felállítása.⁷⁷¹ Ezzel a hatalom az egyházi élet gyakorlatilag valamennyi megnyilvánulási területére rátette a kezét, és informálódott mindenről. Belon Gellért ennek köszönhető első konfliktusát a diktatúrával, amely tudomást szerzett arról, hogy a sükösdői plébános miként nyilatkozott egy esperesi összejövetelen a békepapok követelése kapcsán. Mivel ez egy kézzelfogható és nyilvános szembenállás volt, személyét és a Kalocsai Főegyházmegyében háttérbe szorított békepapi mozgásterek szűk voltát össze lehetett kapcsolni. Ennek következtében gyakorlatilag a káptalan és az ő számlájára írták Grósz József kalocsai érsek minden, az állam számára nem kedvező egyházmegyei megnyilvánulását. Amint ezt már elemeztük, emiatt került kihangsúlyozásra úgynevezett fasiszta múltja,⁷⁷² kapcsolata az „ellenforradalmi” és külföldi személyekkel,⁷⁷³ nyert politikai tartalmat az értelmiséggel való kapcsolattartása, lelkiírói munkássága,⁷⁷⁴ de még püspöki szertartáson való asszisztálása is.⁷⁷⁵

Belon Gellért sorsának alakulásában 1956 jelentett fordulatot, az 1957-es megtorlások érvényesítésében ugyanis az ÁEH helyi megbízottja Grósz József személyét rajta keresztül próbálta támadni, mert látták, nagyon munkálkodik a jótehetségű papja helyezettbehozásán, és védi annak személyét, munkáját. Pécsi segédpüspökké való ki-nevezése csak olaj volt a tűzre, amit még fokozott Bagó István ellenszenve utóda iránt,

---

⁷⁷¹ VÖ. Mikó ZSUZSANNA, *Az Állami Egyházügyi Hivatal megyei és püspöki megbízottjának tevékenysége Heves megyében az 1950-es években*, in *Egyháztörténeti Szemle*, Miskolc, XVIII/4 (2017), (A kutatás időpontja: 2023. január 29.), https://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/szemle17_4-teljes.6.pdf

⁷⁷² *Kállai feljegyzése 1959.*, 13.

⁷⁷³ Uo.

⁷⁷⁴ Uo. 14.

⁷⁷⁵ *Grósz-jubileum*, 13.

illetve valószínűleg itt is közrejátszhatott az a szellemi fölény, ami a bajai plébános és Szakács Gyula között volt tárgyalásaik során. Meglátásunk szerint ezek az okok vezethettek oda, hogy egyénisége az ellenforradalmi egyház szimbólumává vált több évtizeden keresztül az ÁEH helyi és budapesti hivatalában.

Szakács Gyula már 1959-ben elutasítással élt Belon megbízásai kapcsán,⁷⁷⁶ az igazi fordulatot azonban Grósz József halála és Várkonyi Imre hatalomhoz jutása hozta, ahol a személyes ellenszenvet kihasználva megtörtént Bárd János, majd Belon Gellért tervszerű elmozdítása.⁷⁷⁷

A vonatkozó források arra utalnak, hogy Belon mindeközben bajai és miskei plébános korában is valamiféle kapcsolatban volt nemcsak a helyi ÁEH megbízottal, hanem annak felső vezetőivel is, és ez meggyőződésként is ott élt Belon gondolkodásában:

„Az élet úgy hozta magával, hogy ki vagyok szolgáltatva. Nem én csinálom a történelmet... Éppen azért valamilyen formában keresni kell a történelemcsinálóknak a szándékait. Hajlandó lettem volna mindig becsületes alapon tárgyalni, de nem elvfeledással.”⁷⁷⁸

Azok az apró jelek, amelyek alapján például az ÁEH Winklerrel szembe állította: miszerint ő ezekben az években püspökként viselkedett, vagy Shvoytól az inszignia elfogadása, arra mutatnak, ez a fajta kapcsolattartás személyének egyfajta elfogadását is szolgálta, hogy érvényesíthessék megbízását, ám ebben az időben híre annyira rossz és kiterjedt volt az állam szemében, hogy ez nem lett volna lehetséges csak lelkipásztori munkájának és hatásának tudatos elhanyagolásával vagy éppen a rendszer direkt kiszolgálásával, amit az ÁEH elvárt. 1959-es kinevezése kapcsán arra hivatkozott, ez azért történhetett, mert a főegyházmegye egyik legnagyobb plébániáját vezeti, ráadásul országsszerte lelkigyakorlatokat tart:

„Az ÁEH-ba többször hívtak. Tárgyaltunk...próbáltam nekik Róma szándékát tolmácsolni – hogy ez az ember úgy tud viselkedni ebben a rendszerben, hogy

---

⁷⁷⁶ Szakács-jelentés, 4.

⁷⁷⁷ Jelentés az elsőnegyedévi egyházpolitikai munkáról, 1961., 8.

⁷⁷⁸ Interjú, 1987., 7.

*nem üti meg a bokáját. Ezen az értelmezésen kellőképpen felháborodtak...Az ÁEH nem hitte el, hogy nem vagyok kommunistafaló.*⁷⁷⁹

A másik oldal vádjairól pedig a következőket jegyezte meg:

*„Azt is terjesztették rólam, hogy 1962-ben sokat járok az ÁEH-ban, és ráigérek az akkor káptalani helynökként kormányzó Cserhádi Józsefre, hogy jobban kiszolgálom az állam érdekeit, mint Cserhádi, ha kormányozni engednek... Ezt dr. Takács József⁷⁸⁰ kérdezte tőlem. Erre én: Jóskám, az igaz, hogy mostanában sokat jártam az ÁEH-ban, de csak annyit mondok, hogy tegnap óta nem vagyok Baja-belvárosi plébános.*⁷⁸¹

Belon helyzetén tovább súlyosbította, hogy az 1962-es Annuarióban neve akadályoztatott püspökként jelent meg,⁷⁸² ugyanakkor személyével mind az állam, mind a püspöki kar aktuális vezetője próbált „játszani”. „Halápi” információi szerint,⁷⁸³ Grósz József utolsó ténykedéseinek egyikeként megegyezett az állammal, hogy Brezanóczy Pál, Cserhádi József, és Várkonyi Imre elérése érdekében Belon, Shvoy mellé kerülne Székesfehérvárra, és ez a miniszterelnök-helyettesnél tett 1961. júniusi látogatásnál is lehetőségként merült fel.⁷⁸⁴ Ugyanígy apellált az ÁEH-nál az új elnök Hamvas Endre is, aki az egyházpolitika irányítóival egyeztetett listát akart vinni a bécsi nunciushoz Belon és Winkler kinevezése fejében.⁷⁸⁵ Más forrásból tudjuk, hogy ebben

---

⁷⁷⁹ Adatlap, 2.

⁷⁸⁰ Takács József (1911–1982) egyetemi tanár, plébános. Germanikus növendék, 1936-ban szentelték pappá, 1938-tól Egerben szemináriumi prefektus, tanár, majd spirituális. 1942-ben Bátor majd más települések plébánosa, 1950–1956 között Budapesten a dogmatikai tanszék vezetője, ahonnan az Állami Egyházügyi Hivatal nyomására mozdították el. Ismét plébános lett az Egri Főegyházmegye több településén, 1977-től haláláig Adácson.

⁷⁸¹ Adatlap, 3.

⁷⁸² MNL OL XIX-A-21-d 0055-1-1962. Galambos József belügyminiszter-helyettes levele Prantner József ÁEH-elnöknek, 1962. május 16. és Hamvas-Winkler, 1963.

⁷⁸³ ÁBTL 3.1.2. M-34616/1, Halápi fedőnevű ügynök jelentései, 1961. október 11., 155.

⁷⁸⁴ Uo. 96.

⁷⁸⁵ MNL OL XIX-A-21-d 0030-1/1962., Feljegyzés Hamvas Endre csanádi püspökről, 2.

a listában Pataky Kornél,⁷⁸⁶ Szilas József,⁷⁸⁷ Cserháti József és Várkonyi Imre neve is ott volt.⁷⁸⁸

„A vonatkozó tárgyalások megkezdésére nézve, szükséges lesz számára egy elindító lökés, amit előzetes – részünkről történő – beszélgetéssel lehetne létrehozni”⁷⁸⁹

– javasolta Pataky Kornél irodaigazgató.

A helyi ÁEH-megbízott szemében Belon 1966-ban is reakciós papnak számított.⁷⁹⁰ Jellemzésében azt írja róla:

„egyelőre nem kívánatos, hogy vele a Hivatal vezetői tárgyaljanak, én magam is célszerűnek tartom mellőzését. Az egyházmegye közvéleményét esetleg rossz irányban befolyásolná, ha a Belon által annyira sürgetett közelebbi kapcsolat, esetenkénti találkozás létrejönne a Hivatal vezetőivel.”⁷⁹¹

Miklós Imre 2001-ben adott interjújában a következőképpen emlékezett személyére:

„Ő a Mindszenty vonala. Ezért nem lehetett ő püspök, pedig jóértékű ember volt, sajnáltam is. Szerettem volna, hogy legalább elismerje a határt, legalább ne ellenséges legyen. Ő államellenes volt, nyíltan meg is mondta ezt, írásaiban, szóban. Nagyon intelligens, de kemény fickó volt. Őneki meg volt az elve. Őt kinevezték pécsi püspöknek.

– Hogy történt ez a malőr?

Nem kérdezték meg a véleményünket. Nem volt joguk. Belonnal probléma volt, mert őt a Vatikán a Winklerrel együtt engedély nélkül nevezte ki püspöknek. Illegálisan voltak kinevezni.

⁷⁸⁶ Pataky Kornél (1920–1998) győri megyéspüspök. Pappá szentelésére 1944-ben került sor a csanádi egyházmegye számára. Rövid lelkipásztori időszak után központi szolgálatba került, 1957–1974 között püspöki irodaigazgató, 1973-ban provikárius, 1974-ben püspöki helynök. 1969-ben nagyprépost, 1975-ben püspökké és győri apostoli kormányzóvá nevezték ki, 1976-tól megyéspüspök.

⁷⁸⁷ Szilas József (1913–1993), kanonok. 1938-ban szentelték a Csanádi Egyházmegye szolgálatára, kápláni éveit után 1950-től szemináriumi tanár, 1958-tól rektor, 1971 kanonok, 1975-től általános helynök.

⁷⁸⁸ ÁBTL 3.1.2. M-24170/2, *Kerekes fedőnevű ügynök jelentései, Szeged, 1962. január 16.*

⁷⁸⁹ Uo.

⁷⁹⁰ MNL BKML XXIII. 2. g. – 006/1965., *Munkaterv az 1966. év első felére*, 5.

⁷⁹¹ MNL BKML XXIII. 2. g. (további jelzet nélkül), *Jelentés dr. Belon Gellért apát-plébánosról, 1966. szeptember 16.*, 1.

– *Nem lehetett volna ezt orvosolni a kinevezéssel?*

Nem, mert a Vatikánban ezt a lépést megtette valaki, kinevezték hozzájárulás nélkül, semmibe vették azokat a szempontokat, amiket mi képviseltünk. Törvényeket nem fogadták el.

– *Akkor sem, ha a jelölt megfelelt volna önöknek is?*

*Akkor jó. Cserhátival jó viszonyban voltam, de nem voltam rossz értelemben jó viszonyban.*⁷⁹²

1951 óta ilyesfajta kép élt az ÁEH embereiben Belon Gellértről, ezekkel a benyomásokkal érkeztek el a vatikáni tárgyalások megkezdéséhez, illetve éltek bennük egészen 1980-ig, amikor több okból módosult ez a képlet.

---

⁷⁹² *Interjú, 2001.*

IX. A vatikáni-magyar tárgyalások és Belon Gellért püspökké szentelésének kérdése

IX. 1. A Belon-ügy, amiben a Szentszék nem engedett

Az 1963-ban megindult magyar–vatikáni tárgyalások kapcsán⁷⁹³ a visszaemlékezések és kutatások jelentős része is a Mindszenty-kérdésre fókuszál, mint érdekes és nemzetközileg is fontos témára. Számunkra azonban úgy tűnik, a Szentszék érdekérvényesítésében a kardinális helyzetének rendezése csak ürügyként szolgált arra, hogy az 1959-es törvényerejű rendelet veszélyét elhárítsák, azaz Róma nekifoghasson egy olyan kompromisszumokkal terhelt jelölési mód kialakításának, ami a vasfüggöny országokban megakadályozza az egyházszakadást, és minimális előre lépéssel jár az egyház szabadságának garantálásában. Ez az intuíció már az első alkalommal kiderült a magyar tárgyalófél számára, és több mint tíz éven át jól alkalmazható taktikai eszközként használta a püspökkinevezés kérdését a Mindszenty-kérdés elválasztásával vagy éppen összekapcsolásával, annak megfelelően, érdeke mikor, hogy kívánta. Az ÁEH érvelésében már az első tárgyalások alkalmával előkerül Belon Gellért személye e kérdés kapcsán:

„Mindszenty rábeszélésének „érveivel” lényegében azt akarják elérni, hogy a személyi megoldásoknál a Vatikánnak kedves emberek irányában tegyünk engedményeket /Bárd, Belon, Endrey, stb./. A Mindszenty ügygel való ilyen összekapcsolás lényegében manőverezés a jobb személyi pozíciók elérésre... Ne menjünk bele, hogy a Mindszenty kérdés egyéb személyi kérdésekkel legyen összekapcsolva, mivel ez burkoltan a Mindszenty ügy rendezésének ára lenne és ki vagyunk téve annak, hogy esetleg Mindszenty személyi elképzelései legalább is részben érvényesüljenek. Külön kellene választani Casaroli érvelését Mindszenty felé és a személyi kérdésekben való konkrét megegyezést.”⁷⁹⁴

⁷⁹³ Ld. ehhez FEJÉRDY ANDRÁS, „Amadeo” ügynök és a magyar püspökök eskütétele 1959-ben. *A Szentszék keleti politikájának sikeres befolyásolási kísérlete?* in *Diplomácia – Hírszerzés – Állambiztonság*, szerk. ANDREIDES GÁBOR – M. MADARÁSZ ANITA – SOÓS VIKTOR ATTILA, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest 2018, 161-180.; SOÓS VIKTOR ATTILA, *A Külügyminisztérium „csatornája” a Vatikánnal való kapcsolattartás terén az 1960–70-es években*, uo. 461-486.

⁷⁹⁴ *Jelentés Agostino Casaroli első magyarországi tárgyalási napjáról, 1963. május 7.*, in: SZABÓ, 2005, 102-103.

Az első forduló után tett javaslatok pedig annak és a többi szocialista ország érdekét is szolgáló metódusnak a fenntartását forszírozták, amely alapján a Pécsre kinevezett segédpüspök szentelését 1959-ben megakadályozták:

„Az előzetes hozzájárulás jogáról nem szabad lemondanunk és különösen ennél a pontnál kell figyelembe vegyük a többi szocialista országokkal kapcsolatos összefüggést. Egy esetleges általános jellegű rendezésig /konkordátum, vagy hasonló/ a konkrét, esetenként létrejövő megegyezést kell ajánlani. Erre egyébként a tvr. 3.§-a utal. Ezt a megoldást bizonyosra vehető, hogy elfogadják, mivel a Vatikán számára sürgős elsősorban a püspöki helyek betöltése.”⁷⁹⁵

A Vatikán tehát kezdettől fogva szerette volna elérni Badalik Bertalan, Pétery József, Endrey Mihály, Bárd János, Kisberk Imre reaktivizálást, ugyanígy Belon Gellért, valamint Winkler József felszentelését.⁷⁹⁶ Korábban a jószándék jeleként kérte Grósz József, majd Hamvas Endre e két személy kinevezésének elfogadását az államnál,⁷⁹⁷ de Brezanóczynak és Hamvasnak Agostino Casaroli is bizalmasan kijelentette Bécsben: a Winkler–Belon-ügyet presztízskérdésként kezeli a Vatikán.⁷⁹⁸ Mivel a két főpap beszámolt erről a megbeszéléstről a magyar állami hatóságoknak, azok már aznap kialakították álláspontjukat ebben a kérdésben, azaz, hogy a szombathelyi segédpüspök felszentelése elé nem gördítenek akadályt, míg a pécsi történet nem folytatható tovább.⁷⁹⁹

A személyi kérdések napirendre kerülésekor először csak említés szintjén utalt mindkét fél ezekre a problémákra és a két 1959-ben kinevezett segédpüspökre, az viszont már az első alkalommal világos lett, hogy Endrey, valamint Bárd maximum segédpüspök lehet.⁸⁰⁰ 1963 októberében Casaroli kérdésére ennek megerősítése volt a válasz, illetve a két megyéspüspök visszajövetelének elvetése, valamint Belon és

---

⁷⁹⁵ Uo. 103.

⁷⁹⁶ Uo. 102.

⁷⁹⁷ Ld. pl. *Hamvas-Winkler, 1963.*

⁷⁹⁸ SZABÓ, 2005, 95.

⁷⁹⁹ Uo. 96.

⁸⁰⁰ *Jelentés Agostino Casaroli harmadik magyarországi tárgyalási napjáról, 1963. május 10., in SZABÓ, 2005, 111.*

Winkler kinevezésének negligálása.⁸⁰¹ 1964 márciusában ez ügyben kompromisszum született, azaz, hogy az engedélyeztetési folyamaton nekik is át kell esniük, ám az is nyilvánvalóvá vált:

„a két személy különböző politikai magatartása és ez döntő lehet az ügy megoldása szempontjából is.”⁸⁰²

És bár ekkor megállapodás nem történt, ebből azt lehetett leszűrni, hogy a magyar oldalon Belon személye a jelöltek közül kiesett, amit aztán figyelembe vett a Szentszék, mert a prezentáltak közé ők se vették fel.⁸⁰³

Nyilván az ÁEH számára egyfelől presztízskérdés volt Cserhádi József helyzetének legalizálása, ám Hamvas Endre is azt javasolta Casarolinak, hogy ebben engedjenek, mert a helynök már ismeri az egyházmegyét, néhány éve kormányozza, így főlegesen lenne éppen ennek a helyzetnek a felpiszkálása.⁸⁰⁴ Ez realizálása volt annak az ötletnek, amit Bagó István korábban megfogalmazott az ÁEH számára: káptalani helynököket kell választattani, mégpedig állami hatásra, akik aztán néhány évig vezetik az egyházmegyét, amire hivatkozva a Szentszék jelöltjével szemben hivatalukban immár megyéspüspökként is megerősíthetők.⁸⁰⁵ Emellett Winkler – ahogy erre korábban már utaltunk –, viszonylag visszavonultan élt, nem kapott kinevezést Szombat helyre ordináriusnak, mint pécsi társa, ezért is egyszerűbb volt helyzetének alakítása. Mindemellett Belon jelen volt azon az ötös püspökszentelésen,⁸⁰⁶ ahol neki is ott kellett volna állnia hatodikként a szentelendők sorában.

Casaroli ebben az időben született jelentéseiben egyértelműen kijelentette, hogy Belon Gellért nem lett titokban püspökké szentelve.⁸⁰⁷ Ennek megtörténte esetén

---

⁸⁰¹ *Feljegyzés a Magyar Kormány és a Vatikán megbízottai közötti tárgyalás első napjáról, 1963. október 1.,* [Gépelte példánya a szerző gyűjteményében], 4. és *Mons. Casaroli jelentése Cicognani bíboros államtitkárnak, Bécs, 1963. május 10.* Közli: SOMORJAI ÁDÁM, *Nuove fonti per la causa Mindszenty nelle carte Casaroli 1962–1995. Újabb Mindszenty-források Agostino Casaroli levéltári hagyatékában*, METEM, Budapest 2017. [Továbbiakban: *Mindszenty-források*].

⁸⁰² *Napi feljegyzések, 1964. március 17.,* 15.

⁸⁰³ *Napi feljegyzések, 1964. március 21.,* 36.

⁸⁰⁴ *Relazione di Mons. Casaroli al Card. Segretario di Stato sulle provviste vescovili in Ungheria (con 4 allegati) 24 aprile 1964,* in Barberini, 152-153.

⁸⁰⁵ Ld. dolgozatunk VI. 3. pontját.

⁸⁰⁶ ÁBTL 3.1.2. M–32402., dr. Mátyási fedőnevű ügynök jelentése, 1964. október 28-án a Szent István Bazilikában történő püspökszentelésre jegyigénylések, 7.

⁸⁰⁷ *Casaroli, Relazione 1964. április 10.,* 108.

a Szentszék képviselőjének tudomására hozták volna annak tényét, tehát mindenféle feltételezéssel ellentétben kijelenthetjük, hogy a későbbi, 1982-es szentelés volt az az esemény, amikor a pécsi segédpüspök ténylegesen elnyerte ordinációját.

„'64. szept. 15-én táviratot kaptam. Hívtak az ÁVH-ra. A vatikáni diplomácia vezetője akar velem beszélni. De az én püspökségem ügye akkor sem ment előre. Maradt minden a régiben. Én mindig minden kinevezettnek gratuláltam.”⁸⁰⁸

Casaroliék Zágon József szerint is felkeresték Belon Gellértet:

„Ő tette az összes újak között a legjobb benyomást, s világossá vált előttük, miért nem fogadja el őt a kormány.”⁸⁰⁹

A jegyzőkönyvek tanúsága szerint 1968-ig a Szentszék a ténylegesen hallgatott Belon személyéről a hivatalos tárgyalások során. 1968 októberében azonban ismét előhozakodtak vele, amikor is a magyar oldal talán a legrészletesebben fejtette ki ellenvetéseit vele szemben. Casaroli ugyanis a győri, illetve az esztergomi segédpüspökségre prezentálta őt, de az államhatalom képviselői elhatározták:

„Bellonnal nem kívánunk foglalkozni, semmi változás nincs nála, sőt kérkedik ellenséges magatartásával.”⁸¹⁰

Casaroli azonban újra erőltette ezt az ügyet, amikor tárgyalópartnerei az érseki kinevezéseket próbálták elérni:

„2 püspök Belon és Bárd még akadályozva vannak. A pápa szívesen venné, ha ennél a két esetnél az akadályoztatás megszűnne. Ez a normalizálás felé nagy lépés lenne. A pápa nem zárja ki annak lehetőségét, hogy érseki kinevezéseknél is előrelépés történjék. Azt szeretnénk azonban, hogy egy lépéssel több is történjék, hogy t.i. megszűnjön az a helyzet, hogy egyes egyházi személyek akadá-

---

⁸⁰⁸ *Interjú, 1984.* Az ÁEH-ba való felrendelés tervét megerősíti Az Állami Egyházügyi Hivatal által készített intézkedési terv a gentlemen's agreement aláírásával és a II. Vatikáni Zsinat III. ülészakával kapcsolatban, 1964. szeptember 11-i dokumentuma, közli: SZABÓ, 2005, 200. A forrás szerint ekkor Badalik Bertalant és Pétery Józsefet is Budapestre akarták hívni.

⁸⁰⁹ *Zágon József prelátus beszédtervezete a (nyugat-európai magyar) Főlelkési Konferencián, 1965. február 24., in SZABÓ, 2005, 242.*

⁸¹⁰ *Emlékeztető a Szentszék és a Magyar Kormány megbízottai római tárgyalásának harmadik napjáról, 1968. október 23., 0022-3/h 1968., [Gépelt példánya a szerző gyűjteményében], 18.*

*lyoztatva vannak Magyarországon. A pápa nemcsak kész, hanem várja a normalizálást, legalább is egy bizonyos pontig. Végül ismételtén felvetették Belon és Bárd ügyét, mint amit a pápa nagyon szeretne megoldani.*⁸¹¹

Az ÁEH Winklert állította ekkor példának, aki nem viselkedett püspökként és kinevezését sem tekintette érvényesnek, illetve kifejezte, az állammal együtt akar működni.

*„Belonról már többször beszéltünk... Belon pont fordítva /mindenben/ és ennek országosan hangot adott. Az ő kinevezéséhez való állami hozzájárulás kifejezetten káros lenne. Nem vagyunk merevek, sok lelkésznek előlegezünk is bizalmat, akik régebben ellenünk voltak. Bízunk magunkban, humanizmusunkban, eszménkben, hogy meg tudjuk győzni azokat, akik nem megrögzött ellenségeink. A tárgyalás során felmerült személyek között is vannak ilyenek. De, aki kérkedik vele, hogy nem akar velünk együttműködni, ott elvileg hibás lenne, hogy a becsületes emberekkel azonos értékelésre jut. Nem mondjuk, hogy lehetetlen, hogy változás álljon be Belonnál. De amíg nem változtat álláspontján, addig mi sem vagyunk hajlandók. Mi is szeretnénk egyébként, ha eltűnne az impedito megjelenés az Annuario Pontificatio-ban a magyar egyházi személyek neve mellől. Ezzel egyetértünk a pápával, de ez nem rajtunk múlik.*⁸¹²

1970-ig e kérdésben ismét csend következett. A Giovanni Cheli vezette delegáció ekkor azonban úgy értesült a római nagykövetségen keresztül, hogy a magyar fél kész napirendre venni a Bárd, Endrey, Belon ügyet.⁸¹³ A pártállam delegációja azonban sietve közölte, ennek egyáltalán a felvetése is csak akkor lehetséges, ha megszűnnek az 1957-es sújtó rendelkezések, mire Cheli feltette a kérdést: mit adnak cserébe? És már folytatta is: Bárd már nem kíván nyilvános működésbe kezdeni, Endreyt pedig, ha Brezanóczy elfogadja Egerbe jelölnék, ha nem, Veszprémbe segédpüspökségre. Majd következett Belon Gellért rendezési ügyének felvetése. Erre kijelentette a

---

⁸¹¹ *Emlékeztető a Szentszék és a Magyar Kormány megbízottai római tárgyalásának negyedik napjáról, 1968. október 25., 0022-3/h 1968., [Gépelte példánya a szerző gyűjteményében], 22.*

⁸¹² Uo. 24, illetve a kérdés részletes tárgyalása 22-24.

⁸¹³ *Emlékeztető a magyar kormány és a Szentszék megbízottai budapesti tárgyalást előkészítő megbeszélésének első napjáról, 1970. június 15., [Gépelte példánya a szerző gyűjteményében], 3.*

magyar fél, hogy Belont kivéve nincsenek akadályoztatva a nevezett személyek, viszont

*„Belon Gellért magatartása és tevékenysége nem változott, semmi okunk nincs, hogy megváltoztassuk az eddigi álláspontunkat. Ijjas érsek közbenjárására hozzájárultunk a jánoshalmi plébánosi kinevezéséhez. Ez a maximum, amit lehetségesnek tartunk.”*⁸¹⁴

Cheli erre kijelentette, a kinevezett pécsi segédpüspök akadályoztatása nem fogadható el,

*„A Vatikán azt kívánja, hogy a dekrétum megoldását a magyar kormány vegye figyelembe és adjon hozzájárulást Bellon működéséhez.”*⁸¹⁵

A válasz azonnal megérkezett: az 1959-es törvényerejű rendelettel járó probléma előterjesztésének feltétele az 1957-es dekrétumok következő tárgyalási forduló előtt történő megszüntetése. Itt azonban abbamaradt a kérdés rendezése, ráadásul akkor sem oldódott meg, amikor 1971-ben a dekrétumokat Róma feloldotta Ijjas József kezdeményezésére.⁸¹⁶

Cheli helyzetértékelése elkeserítő volt:

*„Nem hiszem, hogy jelenleg elérnénk a „belegyezést” Mons. Belon kinevezéséhez. Ha ragaszkodnánk ehhez, annak rizikójával kell számolnunk, hogy a Kormány, vagy kizárja őt, vagy ténylegesen bevonja valamilyen „felforgató tevékenység kísérletébe”: a múlt héten Budapesten elhangzott utalások mindenestre nem hangzottak megnyugtatóan...!”*⁸¹⁷

Hosszú hallgatás után 1974 novemberében a Szentszék, mégpedig Casaroli ismét előhozta ezt a kérdést, mondván:

„Winkler is megtalálta a helyét Szombathelyen. Egyetlen megoldatlan kérdés Belon ügye. Ha erre találnánk megoldást, az jó lenne. Valamilyen megoldás

---

⁸¹⁴ Emlékeztető a magyar kormány és a Szentszék megbízottai budapesti tárgyalást előkészítő megbeszélésének negyedik napjáról, 1970. június 19., [Gépelte példánya a szerző gyűjteményében], 35.

⁸¹⁵ Uo. 37.

⁸¹⁶ Ld. ehhez a kérdéskörhöz VARGA LAJOS, dr. Bánk József érsek-püspök és a dekrétumos papok ügye, [kézirat].

⁸¹⁷ Mons. Cheli följegyzése az Apostoli Szentszék és az Állami Egyházügyi Hivatal képviselőinek 1971. május 4-7-én tartott megbeszéléseiről, 1971. május 13., in Mindszenty-források, 80.

Belonnal kapcsolatban az ellenzékünket is megnyugtatóna... 1964. szeptemberben találkoztam vele először. Jó benyomásom volt róla. Úgy tudom papok és egyes püspökök is mellette vannak. Ha az ő ügyében megoldást találnánk, ez jó pszichológiai hatás lenne. Kb. 65 éves, tehát nem túlságosan öreg. Szeretnék felhívni Belon személyére a Kormány figyelmét, Udvardy áthelyezése esetén a csanádi püspöki szék betöltése tekintetében.”⁸¹⁸

Miklós Imre, immár az ÁEH elnökeként jelentette ki, hogy az álláspont változatlan.

„Nem azért, hogy ellenkezni akarnék, de higgyék el, Belon kinevezése önöknek sem lenne jó. Belon ma is azt vallja, hogy nem tudja elfogadni, amit mi közösen csinálunk. Így ő teszi lehetetlenné, hogy számoljunk vele. Mi korábban is elég rugalmasak voltunk. Mint tudják, Winklernél és Endreynél sem torpantunk meg. De Belonról szó sem lehet... Meg kell, hogy mondjam becsülöm benne, hogy nyíltan megvallja véleményét, azt, hogy ellenünk van. A kommunistákkal szemben nem lehet együttműködni. 10 év alatt Belon semmit sem változott. Nekem se jó, hogy impedito van ott Jánoshalmán. Őrajta múlik, mikor léphetünk előre.”⁸¹⁹

IX. 2. A Belon-kérdés rendezése

Belon Gellért ismeretségi köre visszaemlékezésiben egyértelműen azt állítja, hogy az *Annuario Pontificio* impedito bejegyzése már kellemetlen volt a magyar állam külpolitikai presztízsének.⁸²⁰ Bíró László ny. tábori püspök⁸²¹ szerint – aki ekkor Cserháti József pécsi püspök titkáráként működött, és tőle tudja a történeteket –, a Helsinki Folyamat madridi gyűlésén – idejét tekintve ez 1980-ban volt⁸²² – a magyar külügy azzal

⁸¹⁸ *Emlékeztető a Vatikánnal 1974. nov. 8-12 között Rómában folytatott tárgyalásról*, [Gépelt példánya a szerző gyűjteményében] 4.

⁸¹⁹ Uo. 8.

⁸²⁰ *Dr. Waigand József visszaemlékezése*, in *Emlékkönyv*, 1992, 165.

⁸²¹ Bíró László ny. tábori püspök szóbeli közlése.

⁸²² REMEK ÉVA, *Az EBESZ II. Története, helye, szerepe és jellemzői a nemzetközi szervezetek rendszerében*, in *Hattudományi Szemle*, 2017. X. évfolyam 2. szám. (A kutatás időpontja: 2023. február 4., http://real.mtak.hu/85315/1/17_2_bp_remek_2.pdf).

dicsekedett, hogy az országban vallásszabadság van. Ekkor a Szentszék képviselője felvetette, akkor az Annuario-ban miért szerepel még mindig Belon Gellért neve mellett, hogy akadályoztatva van? A korabeli tanú szerint ez indította el azt a folyamatot, amelynek első dokumentumát 1980-ból ismerjük.

Ekkor már jó tíz éve Fekete János⁸²³ volt a Bács-Kiskun megyei egyházügyi előadó, ő ekkor olyan jellemzést adott a jánoshalmi plébánosról, ami előkészíthette helyzetének rendezését.

Fekete megállapítja, hogy Belon Gellért az ismert egyházi reakció vezéregyénisége, ugyanakkor azonban feladatát becsülettel ellátó, országosan ismert, betegsége miatt nagy önfegyellemmel bíró ember. Kerüli a politikai konfliktusokat, harmonikus kapcsolata van a társadalmi, állami vezetőkkel, együttműködik a közjó érdekében. Háttással van a papságra, de abból nem lehet politikai tőkét kovácsolni, nem törekszik a konfrontációra. A dokumentum szerzője megállapítja, szerinte megváltozott viselkedése.⁸²⁴

Miklós Imre ilyen háttérinformációkkal halhatta immár 1981 márciusában Luigi Poggi⁸²⁵ témafelvetését, 1982. január 16-án pedig már arról találunk feljegyzést, hogy a választott elidei püspök felszentelést nyerhet a pécsi segédpüspökségre. A tárgyalásokon márciusban ezt a kezdeményezését így vezette elő:

„olyan kérdésről van szó, ami ezt a zavart indokolja, Belon Gellértről. Belon az a püspök, akit XXIII. János pápa nevezett ki és mindenki nagy örömeire kapná meg most kinevezését. Ő /Belon/ nem tehet az akkori kinevezéséről és sokat

---

⁸²³ Fekete János (1924–2008), megyei egyházügyi tanácsos. Diplomát a Kiskunfélegyházi Tanítóképzőben szerzett, 1950-ben testnevelés tanári és versenybírói diplomát kapott. Tanítóként és iskolaigazgatóként működött, a Kiskunfélegyházi Járási Tanácsnál művelődéspolitikai területen dolgozott, majd 1983-ig a Bács-Kiskun Megyei Tanács egyházügyi tanácsosa volt, a Munka Érdemrend arany fokozatával ismerték el. 1959-től helytörténeti tanulmányai jelentek meg, Kiskunfélegyházáról, 1995-ben a város díszpolgára, 2013-ban a Sarlós Boldogasszony-templom kertjében avatták fel domborművét.

⁸²⁴ MNL BKML XXIII. 2. g. TÚK, 18/1980., *Feljegyzés dr. Belon Gellért jánoshalmi apát-plébánosról, 1980. december 22.*

⁸²⁵ Poggi, Luigi (1917–2010) bíboros. 1940-ben szentelték pappá, az Államtitkárság munkatársa lett, 1965-ben érsek, kameruni pro-nuncius, ugyanígy Gabon és a Közép-Afrika Köztársaság számára. 1969–1973 perui nuncius, majd bekapcsolódott az Ostpolitik folyamatába, 1986–1992 között itáliai nuncius, 1992-ben a vatikáni könyvtár és levéltár prefektusa, 1994-ben bíboros.

*szenvedett azóta. 22 éves büntetés ez. Winkler Józsefet, Endrey Mihályt kinevezték, kérdésüket megoldottuk. Ez az utolsó. Segédpüspöknek kívánnák kinevezni. 70 éves, püspöki címe már megvan.*⁸²⁶

A válasz így szólt:

*„A Belon ügy nehéz kérdés. De ha az Annuario Pontificio jövő évi kiadásában már nem impedito szerepel, annak örülni fogunk. Készek vagyunk előterjesztést tenni. Ez elvi döntés. A kivitelezésnél azonban lehetnek problémák. Kérdéses, hogyan hidaljuk át az 1959-es 22. sz. tvr. nélküli kinevezést.*⁸²⁷

A következő megbeszélést 1982. március 23-án tartották, amikor a két félnek elsőként a Szombathelyi Egyházmegyéről kellett beszélnie, Fábíán Árpád megyéspüspök⁸²⁸ betegsége miatt. Ennek tisztázását követte Belon Gellért ügye, akit a régi címére, azaz elidei c. püspökké és helyére, Pécsre akart kinevezni a pápa, ám ezt Cserhádi József ellenezte. Emiatt Poggi – Casaroli tudtával – telefonon hívta fel a megyéspüspököt, és jelezte neki, nem mondhat nemet, de néhány év múlva kérhet saját segédpüspököt is.⁸²⁹ A jegyzőkönyvek így cáfolni látszanak azt a feltételezést, hogy ez a megoldás az ÁEH kellemetlenkedése lett volna a két fél felé,⁸³⁰ inkább arról tanúskodnak, hogy a Pécsre történő kinevezés határozottan Poggi és az Államtitkárság elgondolása alapján történt, a magyar partner támogató egyetértésével. Illetve variációként az vehető még fel, hogy az előkészítő tárgyalásokon az állam követelte ezt, a szentelés érdekében azonban az álláspontot Róma nem korrigálta, hanem sajátjának is tekintette.

---

⁸²⁶ *Napi emlékeztető a Vatikán képviselőivel folytatott tárgyalásról, 1981. március 17., 0022-1/b/1981. [Gépelte példánya a szerző gyűjteményében], 11.*

⁸²⁷ Uo. 13.

⁸²⁸ Fábíán Árpád (1926–1986) szombathelyi megyéspüspök. Egyházi pályáját premontrei szerzetesként kezdte, 1951-ben Vácott szentelték pappá. Több helyen káplán, majd 1960–1965 között Vácott püspöki titkár, 1965–1967-ben Rómában PMI ösztöndíjas, 1967-ben kánonjogból doktorált. 1966–1969-ben ugyanott prefektus, régens, 1969–1972-ben rektor, a Magyar Püspöki Kar római ügyvivője. 1972-ben szentelték püspökké, 1972–1975 között Szombathelyen apostoli kormányzó, 1975-től megyéspüspök.

⁸²⁹ *Napi emlékeztető a Vatikán képviselőivel folytatott tárgyalásról, 1982. március 23., [Gépelte példánya a szerző gyűjteményében], 3. [Továbbiakban: *Emlékeztető, 1982. március 23.*]*

⁸³⁰ Uo., valamint Bíró László ny. tábori püspök szóbeli közlése és *Napi emlékeztető a Vatikán képviselőivel folytatott tárgyalásról, 1982. március 30., [Gépelte példánya a szerző gyűjteményében], 14. [Továbbiakban: *Emlékeztető, 1982. március 30.*]*

A dokumentum alapján az is kiderül, hogy mindezekben kulcsszerepe volt Lékai László bíborosnak, aki ekkor három olyan személyt – Belon Gellértet, Póka Györgyöt és Szendi Józsefet – emeltetett a hierarchiába, akik az 1956-57-es események utáni meghurcolásnak voltak kárvallottjai. A helyzetet főként Belonra kiélesítve így jellemezte az egyházügyi államtitkár:

„A javaslatokkal összefüggésben voltak aggályaink. Van olyan személy, aki már 13 évvel ezelőtt is szóba került és akkor határozottan elhárítottuk. Az, hogy most újra szóba jöhetett, jól mutatja a fejlődést. Az általános helyzet fejlődését, de a jelölt személy változását is. Egyrészt tehát változott a helyzet, s ezzel együtt a személy is változott. A bíboros érsek úr felelőssége is nagy ezekkel a személyi kérdésekkel kapcsolatban, ezért kértem azt, hogy vegyen részt a mostani megbeszélésünkön. Együtt kell vállalnunk a felelősséget. Mi készek vagyunk korrigálni az álláspontunkat, véleményünket, minket meg lehetne győzni. Most ki mondom: vállalom a javasolt személyek előterjesztését a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa elé az előzetes hozzájárulás megadása érdekében. Jelenleg eddig tudunk elmenni. Ez nem tér el a kapcsolataink eddigi gyakorlatától. Készséget mutatunk arra, hogy ezt a személyi kombinációt képviseljük. Ez de facto egyetértést jelent. Eddig még nem volt példa arra, hogy változás következett volna be.”⁸³¹

A tárgyalófelek ezek után a kinevezések egészének közléséről egyeztettek: Paszkai László Veszprémből koadjutornak került Kalocsára, Szendi József püspökként és apostoli kormányzóként Veszprémbe, Szakos Gyula a nyugdíjba vonuló Kisberk Imre fehérvári megyéspüspök utóda lett, Póka György pedig püspökként és adminisztrátorként Szombathelyre, bár ez később Fábíán Árpád ellenállása miatt segédpüspöki minőséggé lett. Végül abban is megállapodtak, hogy Belon Gellért apát-plébánosként és nem már kinevezett püspökként szerepeltetik a hírekben.

---

⁸³¹ Emlékeztető, 1982. március 23., 4.

Mindezek után megtörténtek az értesítések, Poggi érsek március 24-én közölte a Szentatya szándékát az érintettel,⁸³² akinek erről szóló elfogadó nyilatkozata a március 27-ei dátummal és esztergomi keltezéssel lett ellátva.⁸³³ Lékai László előterjesztése Miklós Imréhez az előzetes hozzájárulás megszerzése ügyében ugyaneznap született, a jóváhagyó válasz erre április 5-én érkezett meg.⁸³⁴

A március 30-i tárgyalási jegyzőkönyvből arra lehet következtetni, hogy a hírt Poggi érsek közölte Belon Gellérttel, aki azt kijelentette, a kinevezést elfogadja, de mivel beteg, maradni szeretne Jánoshalmán. Ezt Belon szóbeli visszaemlékezése is megerősíti, miszerint a jelölés elfogadása után, még több dologról beszélgettek, amikor is rákérdezett az érseknél, hogy hol lesz ő tulajdonképpen segédpüspök, mire az azt válaszolta: Pécsen. Ekkor a jánoshalmi plébános vissza akarta vonni bejegyzését, Poggi azonban kérlelte, a pápa akaratára hivatkozott, mire Belon válasza az volt, a püspökséget vállalja, Pécsre nem megy.⁸³⁵

*„Cserhádi, hát ő nem kért segédpüspököt. Én meg nem akartam odamenni. Egyek voltunk. Na és akkor az államnak meg kellett, hogy én odamenjek. Szóval én ezt persze nem tudtam és mondtam, hogy én oda nem, nem, nem megyek.”*⁸³⁶

Végül a vatikáni diplomata tanácsnokával egyezkedett, és arra jutottak, de iure fogadja el a püspökséget, de facto pedig majd az idő eldönti, hol legyen. Belon Gellért álláspontját azzal magyarázta, hogy nem akart ellenpont lenni abban az egyházmegyében, ahol őt már apostoli kormányzónak korábban kinevezték, mint a mostani ordináriust.⁸³⁷

---

⁸³² MKPK-I, 150-2/1982., Lékai László bíboros 1982. március 27-én kelt levele Miklós Imre ÁEH elnökhöz.

⁸³³ Ennek szövege: *Infra scriptus Gellért Belon abbas tit., parochus in Janoshalma, commoto animo accepto clementissimam voluntatem Beatissimi Patris me nominandi Episcopum titularem Elidensem simulque auxiliarem S.E.Revmae József Cserhádi episcopi Pécs. Intimo ex corde promitto me munus episcopale a Sanctitate Tua mihi assignatum pastoralis zelo adimpleturum esse secundum voluntatem Beatissimi Patris et ad prascripta Codicis Juris Canonici. Esztergom, die 27. martii 1982.* MKPK-I, 105/1982.

⁸³⁴ MKPK-I, 13a-1/1982. Miklós Imre ÁEH elnök 1982. április 5-i levele Lékai László bíborosnak.

⁸³⁵ Belon saját maga beszél erről. In: *Interjú, 1984.* és vö. pl. *Emlékkönyv, 1992,* 165.

⁸³⁶ *Interjú, 1984.*

⁸³⁷ Uo.

Lékai László Belon Pécsről való távolmaradását nyíltan Cserhádi József machinációjának minősítette, Poggi pedig értetlenül állt az események előtt, mert a kinevezést a pécsi püspökkel leegyeztette, sőt néhány nappal azelőtt még újonnan kialakított szobáját is megmutatta neki.

„Ekkor Lékai bíboros felvállalta, hogy az ügyet elintézi Belon Gellérral, de Poggi érsek intézze el ugyanezt Cserhádi püspök úrral. A mostani tárgyalást követően rögtön fel fogja hívni Cserhádi püspököt, mert az Írországba utazik és már nem lesz módja vele beszélni. Telefonon keresztül kiadja Cserhádi püspöknek a parancsot és rögtön le fogja tenni a kagylót.”⁸³⁸

Miklós Imre ugyancsak csodálkozott a helyzeten, és kifogásolta az elképzelést, hogy Belon a Kalocsai Főegyházmegyébe nyerjen kinevezést, mondván az egy járásnyi nagyságú érsekség területén négy püspök lenne, akik közül három beteg. A történet érdekessége, hogy Straub István⁸³⁹ Cserhádi püspököt azzal akarta presszionálni: jelezzék neki, viselkedésével megghiúsítja a kinevezést, ám erre Miklós Imre a következőképpen érvelt:

„Itt most nyakamba veszek egy 20 éves ügyet, azért, hogy kapcsolatainkban ez a szépséghiba ne legyen. Kéri Lékai bíborost, hogy ezt a rendezetlen állapotot szüntessük meg és akkor az egyház egyik püspöke nem akarja. Ez egy abszurdum. Ezt senki nem érti meg. Cserhádi püspök úr rendszeresen prédikál arról, hogy segítsük a betegeket. Most mutasson jó példát. Ezt én megmondom neki is barátságosan. Nincs szükség erre az ellenállásra. Belon Gellért 71 éves, meddig fog még élni. Kapjon elégtételt... Belon Gellért nem tehetett erről a helyzetről. Ő egy rendezetlen helyzet áldozata. Amit most tennénk, az egy humánus gesztus és ezt most egy püspök gátolja meg. Ezt csak személyesen mondom, nem hivatalosan.”⁸⁴⁰

⁸³⁸ Emlékeztető, 1982. március 30., 14.

⁸³⁹ Straub István (1926-?) ÁEH-főosztályvezető. Gyári munkás, 1947-től kapcsolódott be a mozgalmi munkába. 1952–1956 között ÁEH főelőadó, majd alosztályvezető, 1957-től a papi békemozgalom munkájában vett részt, 1962-ben visszakerült az ÁEH-ba, ahol 1983-ig dolgozott. 1964-től a Protestáns Főosztály csoportvezetője, osztályvezető, főosztályvezető-helyettes, 1972-től a Katolikus Főosztály vezetője. 1975-től elnökhelyettes. SOÓS, 2014, 302.

⁸⁴⁰ Emlékeztető, 1982. március 30., 15-16.

Végül abban állapodtak meg, 1982. április 12-én, nagyszombaton délben a hírközlő eszközök nyilvánosságra hozzák, hogy Szendi József címzetes püspök, apostoli kormányzó lesz Veszprémben, Paskai László koadjutor-érsek Kalocsán, Szakos Gyula székesfehérvári megyéspüspök, Kisberk Imre nyugalmazott püspökké válik, Szombat-helyre kerül Póka György címzetes püspökként, segédpüspöknek, Pécsre Belon Gellért segédpüspöknek.

Ebben a folyamatban a legnagyobb kérdés, aminek magyarázatához igazából forrásanyagot is alig tudunk felmutatni, Miklós Imre viselkedése, aki 1959-ben megakadályozta, 1982-ben pedig megvédte Belon Gellért püspöki kinevezését. Ha ennek okát kutatjuk, mind a jegyzőkönyvek, mind pedig későbbi személyes visszaemlékezése kapcsán egyetlen konklúziót tudunk levonni, az egyházügyi államtitkár egyházpolitikájának évtizedeit és sikerességét ezzel a lépéssel tudta igazolni: lám' sikerült – Mindszenty után – a legreprezentáltabb kérdés szimbólumát a szocialista rend világába beilleszteni.

„Az, hogy most újra szóba jöhetett, jól mutatja a fejlődést. Az általános helyzet fejlődését, de a jelölt személy változását is. Egyrészt tehát változott a helyzet, s ezzel együtt a személy is változott.”⁸⁴¹

Egy 2001-ben adott interjújában ki is emelte, hogy míg Szendi József kinevezéséhez Lékai bíboros kezességére volt szükség, addig itt ez nem kellett már. Belon szerint pedig:

„Püspökségemet Miklós államtitkár így közölte velem: Tudjuk, hogy nem vagyunk egy véleményen. Nem kívánunk óvadékos nyilatkozatot. Csak azt ígérje meg, hogy kifogásait nekünk mondja el, itt a hivatalban. – Ehhez alkalmaztam is magam.”⁸⁴²

IX. 3. A püspökké szentelés és a püspöki szolgálat első hónapjai

„Hosszas tárgyalások és 23. évi várakozás után a Szentszék és a magyar kormány együttes szándékával engem püspökké szentelhetnek. A püspökszentelésre

---

⁸⁴¹ Emlékeztető, 1982. március 23., 4.

⁸⁴² Adatlap, 3.

két autóbusszal jöttek híveim április 21-re Esztergomba, ahol két kinevezett társsal együtt Lékai bíboros szentelt föl. Meghatott híveim együtttérzése. A szándékom az, hogy itt maradok Jánoshalmán. Hiszen csak éppen politikai szempontból volt érdekes a püspökségre jutásom. Azt gondoltam kalocsai segédpüspök leszek, de Pécsre neveztek ki, pedig az 1964-ben már megszűnt. Cserháti pécsi püspökkel megbeszéltük a dolgot, hogy innét is elláthatom azt a kevés feladatot, amit egy segédpüspöknek Magyarországon végeznie kell.”⁸⁴³

A három szentelendő lelkigyakorlatát – Szendi József szerint az ő javaslatára –⁸⁴⁴ Paskai László kinevezett koadjutor-érsek vezette április 15 és 19-e között Mária-remetén, a szentelés időpontját április 21-re tűzték ki Esztergomba.⁸⁴⁵ Közben megérkezett az Elnöki Tanács hozzájárulása is.⁸⁴⁶ De jött még egy engedély, mégpedig Rómából, amely arra hivatkozik, hogy Poggi érsek kifejezett kívánságára írásban is megerősítik a Szentatya szándékát,

„Őexcellenciája Belon Gellért elidei választott püspök felveheti a püspöki rendet és elfoglalhatja a segédpüspöki hivatalt Cserháti József pécsi püspöknél, anélkül, hogy megvárná a pápai dokumentumokat.”⁸⁴⁷

A helyzet érdekessége, hogy 1959-ben a kinevezésről és felszentelésről szóló értesítés is tartalmazta ugyanezt a kitétel. A bulla végül dr. Csertő Sándor⁸⁴⁸ közvetítésével érkezett meg,⁸⁴⁹ a július 19-én kelt tanúsítvány szerint azt a jánoshalmi plébános át is vette.⁸⁵⁰ A dokumentum a kinevezés napját 1982. április 5-ben állapította meg, július 16-i keltezéssel. A bullát hiába kerestük Kalocsán, Pécsen, Jánoshalmán és az

⁸⁴³ *Historia-Jánoshalma, 1982.*, 16.

⁸⁴⁴ SZENDI JÓZSEF, *Számvetés, Veszprém 2003*, 78-79.

⁸⁴⁵ *Lékai László bíboros 1986. április 6-i levele, MKPK-I.*

⁸⁴⁶ *Miklós Imre ÁEH elnök 1982. április 5-i levele Lékai László bíborosnak, MKPK-I, 13a-1/1982.*

⁸⁴⁷ *A Publicus Ecclesiae Negotiis 1982. április 5-i levele Lékai László bíborosnak, MKPK-I 150-3/1982.*

⁸⁴⁸ Csertő (Zethoffer) Sándor (1913–1982) a Hittani Kongregáció főügyésze. 1938-ban az Esztergomi Főegyházmegye számára szentelték pappá, 1945-ben az érseki helynökség titkára. 1948-ban Rómába ment, 1953-tól a Hittani Kongregáció levéltárosa, majd irodavezetője, 1969-től főügyésze. 1980-tól a Szent Péter bazilika protonotárius kanonokja.

⁸⁴⁹ *Lékai László bíboros 1982. július 14-i levele Belon Gellérthez, MKPK-I, 150-6/1982. a.*

⁸⁵⁰ *Belon Gellért 1982. július 19-i bulla-átvevő nyilatkozata, MKPK-I, 150-9/1982.*

MKPK levéltárában, sehol se találtuk meg. Érdekes lett volna megtudni, hogy a dokumentum szövege megerősítette-e XXIII. János pápa határozatát vagy újonnan nevezte ki Belon Gellértet a püspökségre. Ennek hiányában csak következtetni tudunk erre a segédpüspök egy levele kapcsán, amelyben azt említi, hogy kinevezésénél Róma és Budapest is az 1959-es állapotot vette alapul, az állam pedig éppen emiatt ragaszkodott Pécsre kerüléséhez.⁸⁵¹

A püspökszentelést április 21-én Esztergomban Kisberk Imre ny. székesfehérvári püspök és Paskai László kalocsai koadjutor érsek segédletével Lékai László bíboros végezte. A püspökök közül jelen volt: Ijjas József, Kádár László,⁸⁵² Bánk József érsek, Stefan László, Cserhádi József, Udvardy József, Fábíán Árpád, Pataky Kornél, Timkó Imre, Pálos Iván,⁸⁵³ Kovács Endre,⁸⁵⁴ Tóth László,⁸⁵⁵ Keresztes Szilárd,⁸⁵⁶ Bagi

---

⁸⁵¹ *Belon Gellért levele Lékai László bíborosnak*, MKPK-I, 150-4-82.

⁸⁵² Kádár László OCist (1927–1986) érsek. 1945-ben lépett a ciszterci rendbe, 1950-ben tett ünnepélyes fogadalmat, ugyanebben az évben pappá szentelték. Az Egri Főegyházmegyébe került át, ahol 1966-ig kápláni helyeken működött, majd aulista, 1968–1970 között Párizsban tanult, 1972-től veszprémi segédpüspök, 1974-ben ugyanott apostoli kormányzó, 1975-től megyéspüspök, 1978-ban egri érsek.

⁸⁵³ Pálos Iván (1913–1987) püspök. 1936-ban az Esztergomi Főegyházmegye szolgálatára szentelték fel, kápláni éveit után 1957-től budapesti hitoktatási felügyelő, 1965-től helynökségi titkár, azután provikárius, 1975-ben esztergomi segédpüspök, szeminárium rektor.

⁸⁵⁴ Kovács Endre Gergely, OCist (1927–2007) püspök. 1946-ban lépett a ciszterci rendbe, 1950-ben tett ünnepélyes fogadalmat, 1951-ben szentelték pappá az Egri Főegyházmegye szolgálatára. 1952-től káplán, 1960–1980 között teológiai tanár, 1978-ig spirituális, a Gregoriánán tanult. 1975-ben egri segédpüspök, 1980-tól Miskolcon plébános, 1995-től Egerben érseki helynök.

⁸⁵⁵ Tóth László (1912–1997) püspök. 1935-ben szentelték pappá a Veszprémi Egyházmegye szolgálatára, kápláni éveit után 1948-ban Veszprémben a Regina Mundi majd más települések plébánosa, 1976-ban veszprémi segédpüspök, újból a Regina Mundi plébánia plébánosa. 1987-ben nyugalmába vonult.

⁸⁵⁶ Keresztes Szilárd (1932–) megyéspüspök. 1955-ben szentelték pappá a Hajdúdorogi Egyházmegye szolgálatára, 1966–1969 között a római PMI ösztöndíjasa, a Keleti Intézetben tanult. 1971-től nyíregyházi parókus és kanonok, 1975-től segédpüspök, a szórványterületek helynöke, miskolci általános helynök. 1987-ben a PMI rektora, 1988-tól hajdúdorogi megyéspüspök és miskolci apostoli adminisztrátor. 1991-ben II. János Pál pápa magyarországi látogatásának szervezője, a görög katolikus egyház 1990 utáni életének újjászervezője, a határon túli görög katolikus közösségek támogatója.

István,⁸⁵⁷ Szakos Gyula, Marosi Izidor,⁸⁵⁸ Klempa Sándor és Kacziba József⁸⁵⁹ püspökök.⁸⁶⁰ Az új pécsi segédpüspök 1982. április 25-én mondott köszönetet Lékai László bíborosnak a szentelésért.

„Mikor az esztergomi bazilikában a Szentlélek várásában arcra borulva feküdtünk, én mindenkit, akivel kapcsolatomban volt... azt az Úristen elé terjesztettem, hogy áldja meg és tegye hatályossá közvetítésemet.”⁸⁶¹

– írta Belon Gellért az egyik hívőnek.

Püspöki jelmondatának a *Vulnere sanus* – sebtől gyógyult – mottót választotta, mely Belon Gellért magyarázata szerint a pünkösdi szekvenciára – *Orvosold a sebhelyet* és a Péter levélre utal: *Az ő sajtó sebei által gyógyultatok meg* (1Pt 2,24). Az Új Emberben közölt elmélkedése szerint ez a seb egyszerre jelenti a személyes élettörténet és az emberiség sebeit, s azt az isteni rendelkezést, hogy a sebek által mentsen meg a nagyobb sérülésektől:

„A szellem és a lélek eltévelyedéseitől a kereszt menti meg az embert.”⁸⁶²

De ezek a sebek nemcsak megmentenek, hanem meg is nyitnak bennünket mások sebeinek gondozására, írta az új püspök, mintegy összefoglalva benne saját élettörténetét és programját.⁸⁶³

Címere ugyanezt jeleníti meg. A húsvéti gyertya található benne, amely a megdicsőült sebeket hordozza, valamint a Szentírás, a Biblia, amiről legutolsó könyvének ajánlásában a következőket írja:

---

⁸⁵⁷ Bagi István (1931–1986) esztergomi segédpüspök. 1955-ben szentelték pappá, lelkipásztori szolgálata után 1965-től a Pápai Magyar Intézet ösztöndíjasa, 1972-től ugyanott régens, 1973–1979 között rektor. 1979-től esztergomi segédpüspök, 1980-tól a Központi Szeminárium rektora.

⁸⁵⁸ Marosi Izidor (1916–2003) váci megyéspüspök. 1936–1937-ben a Gregorianán tanult, 1941-ben a Váci Egyházmegye szolgálatára szentelték fel. Kápláni évei és a háború viszontagságai után 1948-tól több helyen, 1977–1987 között Kecskeméten plébános. 1979-ben váci segédpüspök, 1987–1992 között váci megyéspüspök.

⁸⁵⁹ Kacziba József (1914–1989) püspök. 1938-ban a Váci Egyházmegye szolgálatára szentelték fel, kápláni évei után 1946-tól Cinkotán, majd 1967-től Rákosszentmihályon plébános, 1969-től győri apostoli kormányzó, 1975-től a katolikus intézmények felügyelője, 1978-tól az MPPK irodavezetője, 1983-ban az Actio Catholica igazgatója.

⁸⁶⁰ 1982. július 3-i feljegyzés az 1982. április 21-i püspökszentelésről, MKPK-I 150-6/1982.

⁸⁶¹ *Belon Gellért magánlevele, 1982. július. 24.*, [jelenleg a szerző gyűjteményében].

⁸⁶² *Emlékkönyv, 1992, 74.*

⁸⁶³ Uo. 73-76.

„Szeretettel kérem olvasóimat, hogy lehetőleg a szentírással kezükben olvassák e lapokat. Akkor tárul fel igazán a biblia gazdagsága. Akkor sejtjük meg az Úr Jézus Krisztus teljességét.”⁸⁶⁴

– mondhatjuk, ugyanez igaz az ő történetére is.

Cserháti József új segédpüspökét 1982. IV. körlevelében köszöntötte:

„Az új segédpüspök úr papi személyiségét és lelkipásztori tevékenységét mindannyian ismerjük. Irodalmi megnyilvánulásai a katolikus sajtóban úgy állítják őt elénk, mint a lelkipásztori munkában elmélyült, a magyar egyház jelenéért és jövőjéért komoly felelősséget érző lelkipásztort, aki a jánoshalmi virágzó egyházközség élén országszerte is ki tudta vetíteni a papság és a hívők felé a lelki közösséget építő egyházközségi munka szépségét és kisugárzó erejét. Az utóbbi években megromlott egészségi állapota sem akadályozhatta meg abban, hogy az egyik legszebb alföldi egyházközség élén a liturgia megújulásának, temploma stílusos átrendezésének és az ifjúsággal való korszerű lelkipásztori foglalkozásnak vonzó példáját adja.”⁸⁶⁵

Egyben bejelentette, hogy április 24-én a kúria tagjaival már találkozott, június 29-én pedig ünnepélyesen mutatja be őt az egyházmegyének, illetve felkérte az őszi rekollekciók vezetésére.⁸⁶⁶ Bíró László szerint a két püspök megállapodott abban, hogy ha már egymás mellé sodorta őket az élet, akkor egységben dolgoznak az egyház érdekében.

Az új püspök érkezését hírül adó körlevél kiadása azonban engedélyköteles volt, ezért Kneip István irodaigazgató⁸⁶⁷ Kutas Antal egyházügyi titkár⁸⁶⁸ jóváhagyását kérte annak közzétételére. Az egyházmegyei hivatal által küldött változat eredeti szövege a következő volt:

⁸⁶⁴ BELON GELLÉRT, *Bibliai elmélődések*, SZIT, Budapest 1987, fűlszöveg.

⁸⁶⁵ Pécsi Egyházmegye körlevelei, 1982. IV. 332/1982., [Továbbiakban: *Körlevél, 1982. IV.*]

⁸⁶⁶ Uo.

⁸⁶⁷ Kneip István (1943–2005) kanonok. 1968-ban szentelték a Pécsi Egyházmegye szolgálatára, 1970-ben káplán, 1971-től aulista, 1980-ban irodaigazgató, 1984-től plébános, 1994-ben kanonok.

⁸⁶⁸ Kutas Antal (?) valószínűleg tanító lehetett, 1970-től a Baranya megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának egyházügyi titkára.

„XXIII. János pápa 1959. szeptember 23-án elidei címzetes püspökké és i[gen] b[ecsült]. Rogács Ferenc pécsi megyéspüspök segédpüspökévé nevezte ki. Ennek érvényesítése érdekében kellett volna létrejönnie az 1957. évi 22. számú törvényerejű rendelet 1 §-a értelmében a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának előzetes hozzájárulása. Mivel e téren a tárgyalások ekkor nem jöttek létre, Belon Gellért c. bánmonostori apát Baja-belvárosi plébános püspökké szentelése elmaradt. Az egyház és állam közötti mai kapcsolat alakulása azonban lehetővé tette, hogy a már régebben kinevezett püspök f. év április hó 21-én az esztergomi bazilikában konszekrálthassa magát, és mint pécsi segédpüspök hozzám jöhessen.”⁸⁶⁹

A hatóság azonban már megyei szinten törölte ezt a bekezdést, Somos Ferenc a Hivatal központjából a következő sorokkal küldte vissza ennek jóváhagyását:

„Vezetőimmel megbeszéltem, maradjon ki. Nincs értelme az ilyen utólagos magyarázkodásnak.”⁸⁷⁰

Végül csak az 1959-es kinevezés pusztá ténye szerepelt a körlevél hivatalos kiadásában.⁸⁷¹

Ismereteink szerint ugyanakkor Pécsen ma is elterjedt fáma, hogy Belon Gellért egy éjszakára sem ment be a püspökségre, ám ez Bíró László szerint nem igaz, és külső lakhelye megállapításának se ellenszenv volt az oka, hanem betegsége, mert a palotában csak emeleti elhelyezése lett volna, és nem tudtak számára segítséget biztosítani az ott létez. Kinevezése viszont jó indok volt arra, hogy a pálos kolostorból segédpüspöki szállás címén visszaigényeljenek egy lakrészt, ami segítséget jelentett az egyházmegyének.

A segédpüspöki állapot azért nehéz teher is volt Belon számára ebben a helyzetben, amit Lékai bíborshoz írt levele tanúsít, amelyben kifejti, utolsó helyre jutott a püspöki listán, holott őt 1959-es kinevezése alapján kezelték reaktivizálásában.

⁸⁶⁹ MNL BML XXIII. 3. a. I.125/1982, Kneip István irodaigazgató 1982. május 5-i engedélykérő levelének csatolmánya, 1982. IV, 1.

⁸⁷⁰ MNL BML XXIII. 3. a. I.125/1982, Somos Ferenc kézírásos feljegyzése Kutas Antal 1982. május 6-án hozzá intézett levelén.

⁸⁷¹ Körlevél, 1982. IV.

„*Mea parte: jól érzem magam az utolsó helyen is, hiszen 23 éve hozzászóltam, és eddig is jól éreztem magam. Viszont, ha állami akarat érvényesül a besorolásban, akkor szeretném, ha lojális magatartásom ebben is az illetékesek értécsére adatsnék.*”⁸⁷²

A bíboros fiatal egyházzogásának véleményét kikérve válaszolt: a promotio érvényes dátuma 1959, hiszen az Elide-i titulus is megmaradt 1982-re, ám állami szempontból ez utóbbi évszám az érvényes.

„*Tehát a magyar állam iránti lojalitás jele ennek a szerényebb besorolásnak az elfogadása. Egyébként az Államtitkár Úrnál folytatott beszélgetésnél Poggi érsek nem emelt kifogást ez ellen a rangsorolás ellen. Úgy láttam, hogy a maius bonum-ot, azaz bevételedet a Püspöki Karba, értékesebb eredménynek tartotta a minus bonum-nál, ti. hogy a bevételednek a dátuma csak az állami assensus praevius megadásától kezdődjek el. Ebből a gondolatmenetből az a következtetés is folyik, hogy tulajdonképpen államunk is lojális magatartást tanúsított a Szentszékkal / és Veled is/, amikor hosszú évtizedek után megadta a maga részéről az assesus praevist, bár erre a gesztusra őt semmi nem kötelezte. A hoszszantartó keresztútnak a húsvéti beteljesedésénél, a teljes Mysterium Pashale-nál szeretettel amplexol.*”⁸⁷³

1982-ben a püspök nagy támasza és támogatója vitte őt Rómába, ahol II. János Pál pápa a Magyar Katolikus Püspöki Kar tagjait ad limina látogatáson fogadta. Valószínűleg ekkor került sor arra a barátai által megörökített rádöbbenésre, hogy pécsi kinevezése igazából nem pápai akarat, hanem egy diplomáciai kérdés volt, amiről II. János Pál nem is tudott, azaz csak nagy áttételesen nevezhető az ő vállalása is a pápa iránti engedelmesség kérdésének.⁸⁷⁴ Mindenesetre e találkozás alkalmával sem feledkezett el híveiről, számukra pápai áldást kért, amiben november 14-én részesítette a vasárnapi szentmisék után a hívő közösséget. A másik, immár a püspök számára adott nagy ajándék volt, hogy véglegesült, nem kell Pécsre költöznie, aminek a betegség mellett továbbra is oka lehetett, hogy

⁸⁷² MKPK-I 150-4/1982, *Belon Gellért pécsi segédpüspök levele Lékai László bíborosnak.*

⁸⁷³ MKPK-I 150-4/1982, *Lékai László bíboros 1982. május 26-i levele Belon Gellért segédpüspökhöz.*

⁸⁷⁴ *Emlékkönyv, 1992, 165.*

„ildomtalannak tartottam, hogy ahol ordinárius voltam, ott segédpüspök legyek.”⁸⁷⁵

Az 1983-as év azonban tartogatott még egy meglepetést Belon Gellért részéről Luigi Poggi érseknek és Miklós Imrének.

IX. 4. Belon Gellért lemondása 1983-ban, 1987-ben, életének utolsó évei és halála

Belon Gellért püspökké szentelése után Cserháti József megyéspüspök „elődjéhez” való viszonya a dokumentumok tanúsága szerint átalakult. Titkárától, Bíró Lászlótól is tudjuk, az ordinárius mindent megtett azért, hogy a befogadást előmozdítsa és reprezentálja,⁸⁷⁶ amiben egyrészt szerepet játszhatott a Belon részéről megnyilvánuló háttérbe húzódás, hogy nem kíván aktív alakítója lenni az egyházkormányzati kérdéseknek, másrészt pedig a papság azon körének megszelídítése, akik nem fogadták el őt, hanem ilyen-olyan okokból hangsúlyozták Belon korábbi kinevezését.

Cserháti József egy interjújában erről így nyilatkozott:

„nagyobbik része annak örült volna, ha Belon lett volna... és volt egy része, akik a Belont egészen a halála napjáig visszavárták. Én a Belonnal változatlanul nagyon jó viszonyban voltam, és nagyon szerettük egymást régebből, és legújabbán is... Én a Belonnak azért vagyok hálás, mert hűséges ember volt a Pécsi Egyházmegyéhez...”⁸⁷⁷

Emiatt is lehetett, hogy Cserháti József nagyon szorgalmazta segédpüspöke Pécsre történő átköltözését. Belon Gellért Miklós Imréhez írt levele szerint 1983. február 11-én nála járt a megyéspüspök, és jelezte neki, hamarosan elkészül lakrésze. Ő azonban azt kérte az államtitkártól, indítsák el lemondásának folyamatát, mivel egészségi okokból már nem tud életmódot váltani.⁸⁷⁸

---

⁸⁷⁵ Adatlap, 3.

⁸⁷⁶ Bíró László ny. tábori püspök szóbeli közlése.

⁸⁷⁷ Cserháti-interjú, 86.

⁸⁷⁸ MNL OL XIX-A-21-a P-17-1/1983. *Belon Gellért lemondása a pécsi segédpüspöki állásról.*

„... én már akkor apostoli kormányzónak voltam kinevezve, és hát ugye a papok között úgy volt elterjedve, hogy én megyéspüspöknek vagyok odatéve. Na mostan akkor folyton mindig oda jönnek hozzám a panaszaikkal, meg egyebekkel, nem jön abból jó ki, hogy az egyháznak két feje legyen. Szóval, ha egészséges lettem volna, akkor is így csináltam volna, az egyház érdekében.”⁸⁷⁹

Érdekes, hogy a jánoshalmi historia parochiae szerint ez a kérdés ekkor már elintézett volt, így ez a bejegyzés ellentétben áll az egyéb dokumentumok információközlésével. Arra gyanakszunk, a Historia összegző megörökítése később születhetett, és már keveredett az események pontos rendje Belon emlékezetében.

Az áttelepülés kérdésének későbbi rendezésére utal az is, hogy az állami hatóságok 1983 februárjában még arra számítottak, a segédpüspök letelepül Pécssett, aminek jele, hogy a megyei titkár így ír:

„Belon átköltözésével kapcsolatban vizsgálni kell viszonyát a püspöki irányvonallal, a békemozgalommal, szükséges tárgyalni vele és az ÁEH központjával is fenn kell tartani a kapcsolatot ebben a kérdésben.”⁸⁸⁰

Az újabb Belon-probléma a Szentszék és a magyar fél között 1983. március 22-én került elő.

„Még egy ügy van itt, amivel nem tudok mit kezdeni. Bellon püspök úr lemondási kérelme. /Átadja az olasz fordítást. / Végre nincs az Annuario Pontificiában akadályoztatott püspök és tessék most ez történni. Pedig Pécssett egy gyönyörű házat kapott.”⁸⁸¹

Poggi ekkor új segédpüspök kinevezését javasolta,⁸⁸² ám az Államtitkár ezt elutasította, majd májusban ismét elővette az ügyet, és azzal a megoldással állt elő, hadd maradjon Belon betegsége miatt Jánoshalmán, és őrizze meg segédpüspöki címét is.

„Nem lenne jó, még egy évet sem püspök és már elmenne nyugdíjba. Ez rossz hatást váltana ki. Azt javaslom, értsünk ebben egyet, eltérően az eredeti megbeszélésünktől. Nem menne Pécsre, de maradna pécsi segédpüspök.

---

⁸⁷⁹ Interjú, 1984.

⁸⁸⁰ MNL BML TÜK, *Munkaterv az 1983. év I. felévre*, 3.

⁸⁸¹ *Napi emlékeztető 1983. március 23.*, [Gépelt példánya a szerző gyűjteményében], 17.

⁸⁸² Uo. 17.

Poggi: Mi ugyanezt gondoltuk... Római feletteseim bizonyára beleegyeznek abba, hogy Jánoshalmi plébános legyen és közben pécsi segédpüspök.

Miklós: Jó, akkor ezt így válaszolom meg Belon püspök úrnak, aki ezt még februárban kérte.

Poggi: Várja is ezt a választ.

Miklós: Cserhádi püspök úr is ezt a megoldást akarta.

*Poggi: Neki is jó lesz egy így.*⁸⁸³

Miklós Imre a közös megállapodásról 1983. május 25-én értesítette Belon Gellértet.⁸⁸⁴ Április 19-én azonban Cserhádi József is megkereste az államtitkárt segédpüspöki javaslatának elfogadását kérve, aminek oka lehetett Belon lemondási ügye, betegsége, de méginkább utódlásának előkészítése, miként hivatkozik is erre.⁸⁸⁵ Az elutasító válasz ugyancsak május 25-én született meg, mondván, a szentszéki tárgyalásokon elhangzottak értelmében, marad minden a régiben.⁸⁸⁶

Belon Gellért ezek után 1984. június 17-én, Szentháromság vasárnapján mutatta be aranymiséjét Jánoshalmán. Érseke a beteg papok felé tanúsított befogadó szeretetét és nyitottságát köszönte meg neki ebből az alkalomból.⁸⁸⁷ Az ünnepre

„Eljöttek: püspök és paptársai, a sükösdí, bajai, miskei hívei is, ahol Jánoshalmát megelőzően plébánosi szolgálatot teljesített. Az egyházmegye nevében Nagy-György László kanonok,⁸⁸⁸ érseki irodaigazgató köszöntötte...”⁸⁸⁹

Püspökként egy jánoshalmi fiatal pappá szentelhetett, bérmált és tovább folytatta lelkiyakorlatos szolgálatát. 1986 őszén azonban, mivel betöltötte 75. évét, be-

---

⁸⁸³ *Napi emlékeztető a Vatikán képviselőivel folytatott tárgyalásról, 1983. május 12., [Gévelt példánya a szerző gyűjteményében], 20-21.*

⁸⁸⁴ MNL OL XIX-A-21-a P-17-1/1983. *Belon Gellért lemondása a pécsi segédpüspöki állásról.*

⁸⁸⁵ MNL OL XIX-A-21-a P-17-2/1983. *Cserhádi József levele segédpüspök kinevezése ügyében, javaslata Bán Endre plébánosra.*

⁸⁸⁶ Uo.

⁸⁸⁷ KFL Belon-hagyaték, *Ijjas József kalocsai érsek 1982. június 12-i levele Belon Gellért püspökhöz.*

⁸⁸⁸ Nagygyörgy [László] Vendel O. Cist. (1931–2015) kalocsai egyházmegyes pap. A szegedi szemináriumból 1953-ban munkaszolgálatra rendelték, 1956-ban szentelték pappá Kalocsán. Közel kilencévi lelkipásztori szolgálat után központi szolgálatban, 1972-ben a Pápai Magyar Intézet rektorhelyettese, 1973-tól érseki irodaigazgató és főszékesegyházi kanonok Kalocsán. 1987-től plébános Bajaszentistvánon, 1996-tól a Zirci Ciszterci Apátság tagja, 1998-tól főapáti titkár.

⁸⁸⁹ *Historia-Jánoshalma, 1984. június 17.*

adta lemondását, amiről egyetlen forrásunk a vatikáni–magyar tárgyalások jegyzőkönyve, amely szerint az 1986. december 9-ei megbeszélésen hozta fel Miklós Imre előtt Francesco Colasuonno⁸⁹⁰ ezt a témát.

Bíró László püspök titkárként jelen volt azon a beszélgetésen, ahol Belon 1986 húsvétján a latinul fogalmazott lemondólevelet felolvasta Cserháti Józsefnek, és jelezte, feladja születésnapján, azaz 1986. szeptember 23-án.

Nem tudjuk miért, de a hírre Miklós Imre nagyon idegesen reagált:

*„Erre Belon nem kért hozzájárulást. Ez számomra meglepetés. A kormányról ez zavart okoz. Nekem segédpüspöki kinevezésénél sokat kellett vállalnom. Az a kérésem, hogy egyelőre ne hozzák nyilvánosságra, nehogy a kormány az újságból tudja meg. Nincs ellenvetésünk a lemondásával kapcsolatban, de kérem, hogy adjanak nekünk időt. Én tudom azt, hogy Belon beteg, de akkor is beteg volt, amikor kinevezték. Amikor őt kinevezték, az a mi részünkről engedmény volt, ha lemond, elmehet, bár számunkra nem okozott gondot.”*⁸⁹¹

A Hivatal elnökének reakciója előtt értetlenül állt a Szentszék képviselője, jelezte is, hogy a lemondáshoz ismeretei szerint nem szükséges az állam engedélye. Miklós Imre ezen a ponton valószínűleg az 1959-es törvényerejű rendelettel keverte a helyzetet, amely valóban tartalmazta ezt a tételt, illetve a kialakult szokásrend be nem tartását kifogásolta, miszerint:

„Ne szó szerint keresse érsek úr a megállapodás szövegében, ez értelemszerűen kapcsolódik össze. Ezt a két lépést nem lehet szétválasztani. És ez 22 éve így megy...”

Colasuonno: Egy lemondás esetén nem merülhet fel a politikai ellenvetés. Ez azt jelenti, hogy valakinek a visszavonulása politikai kavargást okozhat?

Miklós: Igen, ugyanis nem nevezhető ki konzultáció nélkül új. Ez így felgyorsítja a dolgokat.

---

⁸⁹⁰ Francesco Colasuonno (1925–2003) bíboros. 1947-ben szentelték pappá, 1958-tól állt a Szentszék szolgálatába. 1962–1967 az USA, majd Indiában és Tajvanon, 1974–1981 között Mozambikban; 1981–1985-ig Zimbabwében diplomata, 1985–1986 között Jugoszláviában nuncius; 1986–1990-ig a Kelet-európai tárgyalások vezetője; 1990–1994 között a Szovjetunió és Oroszország, majd 1998-ig Olaszország nunciusa, 1998-tól bíboros.

⁸⁹¹ *Napi emlékeztető az 1986. december 9-én folytatott első hivatalos tárgyalásról*, [Gépelt példánya a szerző gyűjteményében], 10.

Colasuonno: A Belon segédpüspök lemondására visszatérve megtudtuk, hogy előzetes információra van szükség. Mi ezt nem hozzuk most nyilvánosságra, így Önnek lesz ideje a szükséges tájékoztatás megadására.

*Miklós: A többivel együtt meg lehet azt is oldani. Jobb, ha együtt lehet az egész.*⁸⁹²

Francesco Colasuonno feltehetőleg első lemondási-kinevezési ügyét intézte ekkor, hisz 1986-ban került a delegáció élére, ezért nem ismerhette a korábbi, szokásként kialakult eljárásrendet, miszerint a lemondás elfogadásához is szükséges az előzetes hozzájárulás, végül azonban 1987. március 6-án, Paskai László esztergomi érsekké történt kinevezésével együtt nyilvánosságra hozták Belon Gellért visszavonulását.

„Talán ő maga se gondolta, hogy ezzel életének utolsó két hónapját kezdi meg, május első hetében ugyanis a Bécsben tartott Prohászka-beszéde közben ereje fogyatkozásnak indult, a tervezett hévízi papi lelkigyakorlatra már nem jutott el, hanem május 12-én a Pécssett kórházba szállították. Orvosa szerint ödémás bőrbetegség, vese- és szívelégtelenség jellemezte utolsó napjait. Ugyanakkor tele volt ekkor is tervekkel, majd folyamatosan hangolódott rá arra, hogy mindezek helyett előtte az Úrral való találkozás áll.”⁸⁹³

1987. május 23-án 1.30-kor, életének 76. évében a pécsi klinikán hunyt el, papságának 53., felszentelt püspökségének 6. évében.

Dankó László püspök június 1-jén, Jánoshalmán mutatott be gyászmisét érte, temetésére június 4-én Pécssett került sor, ahol Paskai László esztergomi érsek primás végezte a szertartást, a prédikációt Udvardy József mondta, ahogy ezt végrendeletében is kérte – az 55 éves barátságra tekintettel.⁸⁹⁴ Plébániájáról a hívek mellett a társadalmi vezetők is jelen voltak.

1980-ban írt végrendeletének végrehajtójaként Gyetvai Pétert jelölte meg, amit kiegészített egy másik vagyoni nyilatkozattal 1986 novemberében. Ebben szellemi örökségét korábbi segítőjére, Dörner Mártára⁸⁹⁵ hagyta, akit kötelezett arra, hogy ezt

---

⁸⁹² Uo. 10-11.

⁸⁹³ *Emlékkönyv, 1992, 169.*

⁸⁹⁴ KFL Belon-hagyaték, 1980. május 25-i *Végrendelet*, 2. [Továbbiakban: *Végrendelet, 1980.*]

⁸⁹⁵ KFL Belon-hagyaték, 1986. november 21-i *Végrendelet*, 1.

élete végén származtassa a Központi Szemináriumra.⁸⁹⁶ 1980-as testamentumában utolsó működési helyét, aktuálisan Jánoshalmát jelölte meg temetkezési helyként,⁸⁹⁷ amit aztán Cserháti József tág értelemben értelmezett, a pécsi megyéspüspök ugyanis ragaszkodott ahhoz, hogy Belon Gellért nyughelye a pécsi bazilika kriptája legyen, ezzel is jelezve hovatarozását.⁸⁹⁸

Szellemi hagyatéka ma az általa megjelölt örökösnél található, az elmúlt években Füzesabonyban, Miskén és Jánoshalmán táblát állítottak vagy emlékszobát hoztak létre emléke ápolására.

IX. 5. Belon Gellért lelkiességének fontosabb vonásai

A pécsi segédpüspökként meghalt lelki író teológiai munkásságának elhelyezése korának lelkiégtörténetében nem e disszertáció feladata, hiszen mi életútját és püspök-kinevezésének, akadályoztatásának, valamint reaktivizálásának történeti összefüggések közötti elhelyezését tűztük célként magunk elé kutatómunkák kezdetén és e dolgozat elkészítése során. Mindemellett pedig szellemi örökségének feldolgozása, forrásainak feltárása külön disszertáció témája. Mégis, mi az, amit Belon Gellért személyiségéről megállapítható a történeti vizsgálódás fényében?

Gyermek- és fiatalkora tipikusan megegyezik a századelő első felének egyházi pályakezdésével: egy szegénysorsú fiú, akit vallásos paprokona felkarol, majd az egyház intézményi rendszerében olyan támaszokra talál, akik felismerik benne a papi hivatal lehetőségét, felkarolják, és jóeszű fiatalként kiválasztják Isten népének szolgálatára. Kiemelkedő tanulmányai alapján római továbbképzésre küldik, ami annak ellenére, hogy betegség miatt abba kell hagynia, a későbbi években egyfajta garanciát jelentett egyházhűsége vonatkozásában. Belon Gellért legfontosabb jellemzője ebben az időben a gyermekkorához hasonló szegénysorsúakkal – és miként ez később is megnyilvánul élete során –, mindekori ordináriusával való szolidaritás, akikért mindig kész áldozatot vállalni, segítségükre lenni, akár kényszerszülte életállapotuk, döntéseik esetében is.

---

⁸⁹⁶ Uo.

⁸⁹⁷ *Végrendelet, 1980*, 1.

⁸⁹⁸ Bíró László ny. tábori püspök szóbeli közlése.

1945 után a kommunista rendszer által meghatározott történelmi helyzetben gondolkodásában, írásaiban és prédikációiban azt kereste, hogyan adhatna teológiai választ a kialakult helyzetre, hogy ne fulladjon élete busongásba. Ebben különösen is fontosnak tartotta és szolgálta az értelmiséggel való kapcsolattartást, a papság lelki igényének emelését, a külső keretek által ugyan meghatározott, de azokat mégis felülmúlni képes hitélet alakítását.

Elmélkedéseinek középpontjába félreállítása után Názáret lelkiisége került, amit egyrészt megélt a vidéki létben, és amely által felfedezte, hogy a kényszer adta évek végeláthatatlan során ő akkor halad a hit útján, ha a harminc évig visszavonultan élő Jézus nyomában megszenteli ezt a rejtettséget. Prédikációi, elmélkedései így nemcsak a magyar irodalom nyugatos jellemvonásait viselték magukon, hanem abból az életformából fakadtak, amely időt tudott szánni arra, hogy pillanatokot lessen el Jézus és saját kora emberének életéből, s ezt a kettőt találkoztassa egymással.

Názáret lelkiisége azonban 1959-es kinevezésétől kezdve meghatározta püspöki szolgálatát is. A kommunista rendszer ugyanis Belon Gellértet a fel nem szentelés zárkájába szorította ugyanúgy, mint Mindszenty Józsefet az USA nagykövetségére. És bár az ún. „Mindszenty-egyházzal” azonosította őt a kommunista hatalom, hasonló sorsát mégis egészen másként élte meg, mint a prímás. Ha kellett tárgyalt a pártállammal, sőt kereste is velük a kapcsolatot az egyház vagy mások érdekében jobbitásában. Sosem kérdőjelezte meg a fennálló rend legitimitását, nem tartotta feladatának az 1945 utáni társadalmi renddel való konfrontációt, de mindig ellenállt vagy próbálta kivédeni azokat az ütéseket, amelyekkel az állampárt beékelődni akart az egyház testébe. Félreállítottsága közepette így egyfajta spirituális vezetővé formálódott főegyházmegegyében és a korabeli magyar egyházban, különösen a papság körében, amit jól érzett a kommunista állampárt, ezért is utasították el évtizedeken át felvételét a hierarchia aktív tagjai sorába.

Műveivel a magyar lelkiiségi irodalom korabeli történetébe és a hívő közösség életébe is beírta magát. A Vigiliában és az Új Emberben közölt írásai után és közepette ezek közül az első, még nevének közlés nélkül jelent meg *Imádkozzál! Elmélkedések gyakori imáinkról címmel*⁸⁹⁹ 1978 és 1988 között három kiadásban. Szerkesztője volt

---

⁸⁹⁹ BELON GELLÉRT, *Imádkozzál! Elmélkedések gyakori imáinkról*, SZIT, Budapest 1978.

Dienes Valéria *Hajnalvárás* c. könyvének,⁹⁰⁰ 1984-ben és 1988-ban a *Jézus lelkiülete* elmélkedésgyűjteménye kétszer látott napvilágot,⁹⁰¹ az *Ellesett pillanatok – Evangéliumi elmélkedések* 1986-ban,⁹⁰² a *Bibliai elmélődések*⁹⁰³ pedig 1987-ben került kiadásra.

Hogy ki volt ő valójában, azt éppen végrendeletének – kevésbé ismert – szavai foglalják össze a legtalálóbban az utókor számára:

„Szent feltámadásának erejéből pedig magam is feltámadva megláthatom Szentháromságos Istenem fölséges arcát és titkainak föltárulását, amire ifjú koromtól mindig vágytam.

Köszönöm Istennek, hogy ember lehettem, és az Ember útján járhattam. Köszönöm Megváltómnak, hogy keresztény lehettem, és a Szentléleknek, hogy a papságra, sőt annak teljességére a püspökségre is meghívott... Papi méltóságomat és később püspökségre való kiválasztásomat mindig méltatlanságom tudatában hordoztam. Hogy a püspökség gyakorlására el nem jutottam, azért sosem nyugtalankodtam, senkinek szemrehányást nem tettem. Hálás vagyok Istenemnek, hogy ezzel a se kint se bent étellel megszabadított a felelős gondoktól, és így csak azt kívánta tőlem, hogy bizonyítéka legyek az egyház valódi helyzetének hazánkban. Legjobb lelkiismerettel állíthatom, hogy állami hatóságaink előtt is az együttműködést elvét hangsúlyoztam, de nem az egyház megaláztatása és másdorendűsítése által: aki akar, szabadon férhessen hozzá egyházunk tanításához és kegyelmeihez minden hátrány nélkül. Isten legyen irgalmas bírója életemnek!”⁹⁰⁴

---

⁹⁰⁰ DIENES VALÉRIA, *Hajnalvárás*, Válogatta és szerkesztette Belon Gellért, SZIT, Budapest 1983.

⁹⁰¹ BELON GELLÉRT, *Jézus lelkiülete*, SZIT, Budapest 1984 és 1988.

⁹⁰² BELON GELLÉRT, *Ellesett pillanatok – Evangéliumi elmélkedések*, SZIT, Budapest 1986.

⁹⁰³ BELON GELLÉRT, *Bibliai elmélődések*, SZIT, Budapest 1987.

⁹⁰⁴ Uo.

Összefoglalás

Kutatásom kiindulópontja Belon Gellért 1959-es püspöki, majd 1961-ben a Pécsi Egyházmegye apostoli kormányzójává történt kinevezése és annak pártállami megakadályozásának feltárási szándéka volt. Ugyanakkor érzékeltük, tudományos igényességgel nem készült még el a későbbi pécsi segédpüspök életrajza, így életrajzának megírása is előttünk állt.

A kutatómunka során derült fény arra, hogy püspöki kinevezése végrehajtásának megakadályozása szoros összefüggésben állt a Párt 1958-as egyházpolitikai határozatának törekvéseivel, az 1957. évi 22. sz. törvényerejű rendelet 1959-es végrehajtási utasításaival és a Bács-Kiskun megyei ÁEH-megbízott Belonról szóló jelentéseivel.

Értekezésünkben ezeket a főbb pontokat helyeztük el a kor történeti körülményei, a kommunista rendszer egyházpolitikája átalakulásának folyamatába, vizsgáltuk az események korábbi gyökereit és kései hatását.

A vonatkozó szakirodalom kiindulási alapként szolgált, ennek kereti között értelmeztük mindazt, amit elének tárt ez az élet- és helyzettörténet. Úgy véljük, Belon Gelléltre vonatkozóan új információkkal álltunk elő (pl. az 1959-es és 1961-es események), máshol módosítjuk (pl. a rendszerhez való viszony kérdését), pontosítjuk az eddigi ismereteket (pl. az 1982-es pécsi kinevezés), vagy megerősítjük a korábbi feltevézéseket (pl. 1982-es kinevezésének oka).

A disszertációban igyekeztünk a megjelölt téma főbb pontjaira koncentrálni, így például lekipásztori tevékenységénél nem volt célunk plébánosi munkásságának részletes ismertetése, mert bennünket ez a kérdés püspöki kinevezésének megakadályozása szempontjából érdekelt. Ugyanígy elhagytunk, illetve csak érintőlegesen tárgyaltuk Belon Gellért műveinek teológiai értékelését, valamint elhelyezését a modern magyar lelkiségtörténetben, mivel úgy véltük, ez egy különálló teológiai disszertáció része kell, hogy legyen. A dolgozatnak van egy kényszerű hiányossága is, a vatikáni dokumentumok vizsgálatának elmaradása, ennek oka, hogy még nem kutathatók XII. Piusz és XXIII. János pápaságának e kérdéskörre vonatkozó iratai. Ezek – véleményünk szerint –, hozhatnak új, de a megállapításokat lényegi dologban nem módosító fejleményeket.

Az elmúlt évek során folyamatos kutatásokat végeztem a kalocsai érseki, a pécsi, szombathelyi, szeged-csanádi püspöki levéltárban, a ciszertci nővérek kismarosi, a piaristák római, az MKPK és a Magyar Nemzeti Levéltár budapesti, ez utóbbi kecskeméti és pécsi egységében, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában. Itt a dokumentációs anyag volt fontos.

A Ciszterci Nővérek Regina Mundi Apátságában Belon Gellért személyes visszaemlékezését találhattam meg. Összegyűjtöttem továbbá Belon Gellért számos nem ismert levelét, a magyar állam és a Szentszék közötti tárgyalások rá vonatkozó jegyzőkönyvanyagát, továbbá Miklós Imrével készített beszélgetéseink Belon-vonatkozásait, valamint a hozzánk került Zenz Péter szombathelyi egyházmegyes pap társairól szóló munkája, amely Winkler József életrajzát tartalmazza. Bagó István itinere az egyházmegyék állam számára megfelelő emberekkel történő vezetésének átjatzására ugyancsak újdonságnak számíthat. Ez utóbbi bekezdésben felsorolt történeti források közül többre elsőként történik hivatkozás. Ezt egészítettük ki az oral history elérhető információival.

Munkamódszerünkben a szakirodalom által bemutatott történeti közeg keretei közé helyeztük el a feltárt Belon Gellért-dokumentációt, a forrásanyag megszólaltatásával mutattam be a pécsi segédpüspök életútjának külső és belső tényezőit, alakulását és alakítását, a korszak e kérdéskörhöz kapcsolódó jellemző vonásait.

Baranya Megye hitéletének korlátozásában a levéltári anyag segítségével sikerült bemutatni azt a folyamatot, amely a hitoktatás tudatos megszüntetésére, a hitélet gyakorlásának leépítésére és az egyházkormányzat megbénítására irányuló tervszerű esemény volt a Pécs Egyházmegye területén. Ennek lényeges eleme 1958 után a különböző társadalmi csoportok programszervezése, amelyet kifejezetten a vasárnapi mise megakadályozására időzítettek.

Rogács Ferenc püspöksége tárgyalásánál elsőként mutatom be Rogács Ferenc konfrontációját a helyi ÁEH képviselőivel, elemezem helyzetét az egyházmegyében, és mutatok rá elidegenedésére a Pécsi Egyházmegyében, illetve tárom fel előkészítő munkáit az állammal folytatott 1959-es tárgyalások érdekében.

Belon Gellért 1959-es püspöki kinevezése kérdésében sikerült kimutatni a püspöki jelölés folyamatát, bizonyítottam, hogy a kinevezési bulla egy vészidőkre és nem rendezett körülményekre szóló irat, tovább bemutattam, hogy az állami hozzájárulás

megtagadásának igazi oka nem formai indok volt, hanem az ÁEH megyei megbízottjának jellemzése a bajai plébánosról. Ebbe a folyamatba illett későbbi elmozdítása is.

A megüresedett püspöki székek betöltésének kérdésköréről Bagó István tanulmányának ismertetésével kimutattuk, az ÁEH pontosan tudta 1960-ban, mit kell tennie *sedes vacante* esetén, hogy szándékosan azért választatta meg jelöltjeit, mert tudta, ha azok évekig kormányozzák az egyházmegyét, könnyebben püspök lehet belőlük – néhány év múlva ezzel is kész tények elé állította a Szentszék keleti politikáját.

Pécsi helynökkérdés esetében Cserháti József 1961-es káptalani helynökke történt választásánál arra a megállapításra jutottam, hogy az kényszer és Belon kinevezése ismeretében történt, a világi hatóság nyomására, ami miatt, a korábbi dekrétumok szerint ezt akár érvénytelennek lehetett volna nyilvánítani. A Szentszék azonban nem akarta élezni a helyzetet, ezért egy semleges távirattal tudomásul vette a helyzetet, amit az 1964-es kinevezés korrigált.

Belon Gellértnek az ÁEH-val való kapcsolattartásának vonatkozásában a forrásanyag azt mutatja, az eddigi elképzelésekkel ellentétben, tudatosan kereste az állami hatóságokkal való harmonikus kapcsolatot, ám mivel ezt határok között képzelte el, nem volt az ÁEH szemében szalonképes.

A vatikáni-magyar tárgyalások jegyzőkönyveit tanulmányozva az tűnik elénk, hogy a Szentszék kezdettől fogva küzdött kinevezése érdekében, alkut is ajánlott ennek fejében, ám a hatóságok csak az 1980-as évek végén változtattak álláspontjukon, ami az ÁEH megyei titkárának és a külpolitikai folyamatoknak volt köszönhető. Belon Gellértet bár próbálták rávenni, titokban történő felszentelése mégsem történt meg. Ügyét végül Miklós Imre karolta fel – politikai okokból – Cserháti József püspök ellenében. Cserháti és Belon püspök pedig a kinevezés után igyekezett egységben mutatkozni az egyház egészének érdekében

Mind a szemtanúk, mind pedig a két püspök megnyilatkozásai arról tesznek tanúságot, tisztában voltak azzal, hogy a vatikáni diplomácia és a kommunista hatalom kinevezési szándéka veszéllyel járhat a Pécsi Egyházmegyére, ezért tisztelettel figyelembe vették határaikat és a másik érdekeltségi körének nyugalalmát.

A dolgozat egésze tekintetében pedig elkészítettük Belon Gellért tudományos igényű összeállított életrajzát.

Sommario

Il punto di partenza della ricerca è stata la nomina di Gellért Belon a vescovo nel 1959, e poi a governatore apostolico nel 1961, sempre della diocesi di Pécs. L'indagine è volta in particolare ad esplorare la preclusione di queste nomine da parte dello Stato-Partito. Durante questo lavoro di ricerca è emerso chiaramente che le relative richieste ed aspettative da parte delle istituzioni del regime erano strettamente connesse sia a) alle aspirazioni generali espresse nella risoluzione del Partito del 1958 sulla politica ecclesiastica; sia b) alle istruzioni di attuazione, risalenti al 1959, del decreto n. 22 del 1957; sia c) in particolare alle relazioni preparate su Belon da parte del commissario dell'Ufficio affari ecclesiastici dello Stato (ÁEH) della contea di Bács-Kiskun. Nello stesso tempo, ci siamo resi conto che una biografia di esigenza scientifica del futuro vescovo ausiliare di Pécs non è stata ancora realizzata, quindi si è posta davanti a noi anche il compito dell'esposizione del suo percorso di vita.

Non abbiamo avuto a disposizione una letteratura completa sul tema per poter fare tutto questo, motivo per cui si è reso necessario fare delle ricerche tra diverse fonti d'archivio. Per questo, abbiamo dovuto esplorare la relativa documentazione dell'Ufficio affari ecclesiastici dello Stato sia a livello nazionale sia a livello delle contee di Bács-Kiskun e di Baranya, le collezioni della Conferenza episcopale cattolica ungherese (MKPK) di Kalocsa e di Budapest, gli archivi dell'arcidiocesi di Kalocsa e della diocesi di Pécs, gli archivi parrocchiali di Baja e di Jánoshalma e le collezioni delle abbazie cistercensi di Érd e di Kismaros; e non in ultimo abbiamo dovuto anche trovare delle persone tramite cui si poteva sperare di arrivare ad ulteriori risorse in quest'argomento.

Nella nostra dissertazione, abbiamo collocato i documenti così trovati nel contesto delle circostanze storiche dell'epoca, in particolare del processo di trasformazione della politica ecclesiastica del regime comunista, ed abbiamo esaminato anche le radici precedenti degli eventi e il loro impatto successivo.

Siamo partiti dalla letteratura pertinente, in questo contesto abbiamo collocato tutto ciò che questa storia di vita e di situazione ci ha rivelato. Riteniamo di aver trovato nuove informazioni su Gellért Belon (ad es. gli eventi del 1959 e del 1961), altrove abbiamo apportato modifiche (ad es. la questione del suo rapporto con il regime),

abbiamo puntualizzato alcuni fatti già noti (ad es. la nomina a Pécs nel 1982), oppure abbiamo confermato precedenti ipotesi (es. il motivo della sua nomina).

Nella dissertazione abbiamo cercato di concentrarci sui punti principali dell'argomento indicato, quindi, ad esempio, nel caso della sua attività pastorale, non ci siamo prefissati di descrivere in dettaglio la sua opera parrocchiale, perché questo tema ci interessava solo dal punto di vista dell'ostruzione della sua nomina a vescovo. Allo stesso modo, abbiamo tralasciato o discusso solo marginalmente la valutazione teologica delle opere di Gellért Belon e la loro collocazione nella storia contemporanea della spiritualità ungherese, poiché ritenevamo che ciò dovesse far parte di una dissertazione teologica a parte.

La tesi ha anche una lacuna forzata, cioè il mancato esame dei documenti vaticani, in quanto non sono ancora ricercabili i documenti relativi al pontificato di papa Giovanni XXIII. A nostro avviso però, questi potranno portare una volta sì a nuovi sviluppi, ma questi non cambieranno sostanzialmente i nostri risultati.

Negli ultimi anni abbiamo svolto continue ricerche nell'archivio arcivescovile di Kalocsa, negli archivi episcopali di Pécs, Szombathely, Szeged-Csanád, in quelli delle suore cistercensi di Kismaros e degli scolopi a Roma, del MKPK, nelle fonti dell'Archivio nazionale ungherese (MNL) a Budapest, a Kecskemét ed a Pécs, nonché nell'Archivio storico dei servizi di sicurezza dello Stato (ÁBTL). Qui è stato importante il materiale di documentazione.

A Kismaros, nell'Abbazia Regina Mundi delle Suore Cistercensi abbiamo potuto trovare i ricordi personali di Gellért Belon. Abbiamo anche raccolto una serie di sue lettere prima sconosciute e anche il materiale dei verbali dei negoziati tra lo Stato ungherese e la Santa Sede relativi alla sua persona. Abbiamo steso le parti riguardanti la figura di Belon delle nostre conversazioni fatte con Imre Miklós. Ci è pervenuto il lavoro di Péter Zenz, prete della diocesi di Szombathely, sui suoi compagni sacerdoti contenente la biografia di József Winkler. Nella nostra tesi siamo i primi a fare riferimento a molte delle fonti storiche qui elencate. Tutto questo è stato integrato con le informazioni disponibili tramite la storia orale.

Nel nostro metodo di lavoro, abbiamo inserito la documentazione scoperta di Gellért Belon nel quadro dell'ambiente storico presentato dalla letteratura specifica e, dando voce al materiale delle fonti, abbiamo presentato i fattori esterni e interni,

l'evoluzione e la formazione della vita del vescovo ausiliare di Pécs, ed i tratti caratteristici dell'epoca legati a questa problematica.

Restrizioni alla vita religiosa della contea di Baranya. Con l'ausilio dei materiali d'archivio ci è stato possibile presentare gli sforzi fatti in modo progettato da parte dello Stato per il progressivo ridimensionamento e infine la voluta soppressione dell'educazione religiosa, l'abolizione di tutte le pratiche della vita religiosa e la paralizzazione dell'amministrazione ecclesiastica nella diocesi di Pécs. Un elemento particolare di questo fu, dopo il 1958, l'organizzazione di eventi culturali da parte di vari gruppi sociali, specificamente programmati per impedire la partecipazione alla messa domenicale.

Il vescovato di Ferenc Rogács. Siamo stati i primi a presentare il conflitto di Ferenc Rogács con i rappresentanti dell'ÁEH locale, ad analizzare la sua situazione nella diocesi, a mostrare la sua progressiva alienazione nella diocesi di Pécs, inoltre a rivelare il suo lavoro preparatorio per i negoziati del 1959 con lo Stato. Abbiamo dimostrato che il vescovo, pur cercando di non confrontarsi con le aspettative della politica ecclesiastica che lo Stato gli aveva stabilito, cercò di difendere con tutte le sue forze il libero governo della Chiesa, e preferì non agire in certe questioni piuttosto che assecondare pressioni volte a paralizzare la vita interna della Chiesa.

La nomina a vescovo di Gellért Belon del 1959. Siamo riusciti a presentare il processo della nomina del vescovo. Abbiamo dimostrato che la bolla di nomina è un documento per i momenti di emergenza e di instabilità. Abbiamo inoltre provato che il vero motivo del rifiuto dell'assenso dello Stato alla nomina non fu per ragioni formali, ma fu la conseguenza della caratterizzazione dell'allora parroco di Baja fornita dal commissario regionale dell'ÁEH. Infine, per questi anni è stato ultimato il piano della politica ecclesiastica, che mirava a schiacciare la diocesi di Pécs, e una persona del carattere e della formazione di Ferenc Rogács è stato un ostacolo a questo.

Ricoprire le cattedre vescovili vacanti. Presentando lo studio di István Bagó, abbiamo dimostrato che l'ÁEH, nel 1960, sapeva esattamente come procedere in caso

di una sede vacante, e scelse appositamente i propri candidati in modo che governassero le diocesi per molti anni e che potessero poi diventare vescovi, mettendo così sotto pressione la Santa Sede.

Elezione del vicario a Pécs. L'elezione di József Cserhádi a vicario del capitolo nel 1961 venne fatta sotto costrizione e con la conoscenza della nomina di Belon, sotto la pressione delle autorità secolari, motivo per cui non è valida secondo i precedenti decreti ecclesiastici. Tuttavia, la Santa Sede non volle aggravare la situazione, quindi prese atto delle circostanze con un telegramma neutrale. La situazione è stata regolata in seguito con la nomina del 1964.

Rimozione di Gellért Belon da parroco di Baja. Abbiamo mostrato che la liquidazione del ruolo di parroco di Baja del vescovo designato era stata decisa dal commissario della contea ÁEH già nel 1960, e la sua esecuzione fu iniziata con la morte del grande patrono, l'arcivescovo Grósz József di Kalocsa, nel 1961. Belon, da quando l'ÁEH lo informò di questo fatto, cooperò sempre con il suo ordinario e con il suo successore. Siamo anche riusciti a riassumere le sue più importanti aspirazioni pastorali, che definirono la sua attività a Baja, a Miske ed a Jánoshalma.

La relazione di Gellért Belon con l'ÁEH. Contrariamente alla nostra percezione precedente, Belon cercò consapevolmente un rapporto armonioso con le autorità statali, ma poiché prevede certi limiti, la sua persona non era alla fine accettabile agli occhi dell'ÁEH.

I compagni vescovi. Esponendo il percorso di vita di József Winkler, coadiutore di Szombathely, nominato insieme a Gellért Belon, e venendo a conoscenza del destino di János Bárd, coadiutore di Kalocsa, è apparso chiaro che la personalità di Gellért Belon era inaccettabile per le autorità statali, soprattutto a causa della sua influenza sulla Chiesa cattolica ungherese. Possiamo presumere che se non avesse svolto un lavoro pastorale tanto intenso e tenuto ritiri spirituali in tutto il Paese – e se non avesse avuto un avversario nella contea di Bács-Kiskun –, allora, nonostante i problemi legati alla sua nomina, il suo vescovado avrebbe potuto essere attivato molto

tempo prima, a seguito delle trattative tra la Santa Sede e lo Stato ungherese, così come abbiamo visto nei casi paralleli degli altri prelati.

La questione di Belon nelle trattative con il Vaticano. La Santa Sede lottò per la nomina di Belon fin dall'inizio e propose un accordo in cambio, ma le autorità dello Stato ungherese non cambiarono posizione fino alla fine degli anni '80. Questa rigidità si deve alla persona del commissario regionale dell'ÁEH e all'evolversi di alcuni cambiamenti della politica estera. Sebbene si avesse cercato di persuadere Belon, la sua ordinazione segreta non ebbe mai luogo. Alla fine, fu Imre Miklós a sollevare la sua causa – per motivi politici: per sostenerlo contro il vescovo József Cserháti.

Dopo la nomina, i vescovi Cserháti e Belon cercarono di mostrare unità per il bene dell'intera Chiesa. Sia i testimoni oculari sia le dichiarazioni dei due vescovi testimoniano che tutti i due erano consapevoli del fatto che l'intenzione della nomina sia da parte della diplomazia vaticana e sia da quella del potere comunista avrebbe potuto comportare dei pericoli per la diocesi di Pécs, quindi entrambi tennero rispettosamente conto dei loro confini di competenza e della sfera di interesse dell'altro.

Il formarsi della spiritualità di Belon. Anche se non era scopo della nostra tesi analizzare il pensiero teologico del vescovo, né collocarlo nell'antologia della letteratura spirituale ungherese, attraverso la biografia di Belon si possono comunque cogliere due tratti importanti della sua personalità. Una di queste è la spiritualità "nazarena", che, a seguito delle difficoltà dell'infanzia e della persecuzione subita dopo il 1959, gli ha insegnato a percepire ed a vivere come valore religioso l'essere trascurato e la perseveranza quotidiana. L'altro è che, pur avendo avuto un destino per alcuni tratti simile a quello di József Mindszenty, Belon non diede importanza al fare valere dei suoi diritti, bensì trovò un'altra via d'uscita diventando un leader spirituale del suo tempo all'interno della chiesa cattolica ungherese.

Abbiamo preparato una biografia compilata secondo i requisiti scientifici di Gellért Belon.

Nyilatkozat

Kálmán Peregrin OFM (Neptun kód: AG6THK) kijelentem, hogy a *Sede vacante Pécs* – *Belon Gellért püspöki kinevezésének története* című doktori dolgozat kizárólagosan saját szellemi termékem, elkészítéséhez csak az abban feltüntetett forrásokat, és csak a feltüntetett mértékben használtam.

Budapest, 2023. április 3.

.....